

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ο ΠΡΩΤΟΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ: 408-602

Σχετικά με τον πρωτοβυζαντινό στρατό

Κατά τον πέμπτο και τον έκτο αιώνα, η πρωτοβυζαντινή στρατιά αποκαλείται από τις πηγές με ένα γενικό τρόπο: *οί Ῥωμαῖοι*, και με έκδηλη την αδιαφορία των περισσότερων συγγραφέων ως προς την «εθνοτική» σύνθεσή της¹. Αυτό ισχύει τόσο για τις ελληνόφωνες, όσο και για κάποιες λατινόφωνες πηγές της εποχής. Έτσι, στην ελληνόφωνη *Χρονογραφία* του Ιωάννη Μαλάλα, από τη στρατιά των Ρωμαίων στην Ανατολή την εποχή του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Β΄ το έτος 422 ξεχωρίζει ένας ... Γόθθος², ενώ στο λατινόφωνο *Χρονικό* του κόμητος Μαρκελλίνου που περιγράφει την αμφίβια βυζαντινή επιδρομή στον Τάραντα εναντίον των Οστρογόθων που κατέχουν την Ιταλία επί αυτοκράτορα Αναστάσιου το 508³ αναφέρεται με θλίψη *inhonestam victoriam, quam piratico ausu Romani ex Romanis rapuerunt*⁴, χωρίς να διευκρινίζεται ποιοί είναι οι Ρωμαίοι που αναφέρονται και στις δύο περιπτώσεις. Περιγράφοντας την προέλαση του στρατού του Βελισάριου στην Καμπανία το 536, ο ιστορικός των Γόθων *Jordanes* χρησιμοποιεί τον όρο *Romanus exercitus*⁵. Η συνήθεια αυτή, που θα υιοθετήσουν βυζαντινές πηγές, όπως ο Προκόπιος⁶, ο Αγαθίας⁷, ο Μένανδρος⁸, ο Ευάγριος⁹, ο Σιμοκάτης¹⁰, ο Θεοφάνης¹¹, δεν

1. Ήδη ο R. Grosse (*Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*, Berlin 1920, passim) τόνισε την πολυεθνικότητα του ρωμαϊκού στρατού από την εποχή του Θεοδοσίου Α΄.

2. Μαλάλας, 285: ο Αρεόβινδος (PLRE II, 145-146). Μαλάλας, 389 και αλλού.

3. Για τους αρχηγούς Ρωμανό και Ρούστικο σ' αυτή την επιδρομή βλ. PLRE II, 948 και 964.

4. Marcellinus comes, a. 508, σ. 97.

5. *Jordanes, Getica*, 310, σ. 137.

6. Πρβλ. π.χ. Προκόπιος, *Πολ.* Α΄, 18, 34 = I, 96.

7. Αγαθίας Α΄, 17, 5, σ. 32.

8. Μένανδρος, απ. 12. 2 και 12.3, σ. 128-130.

9. Ευάγριος Δ΄, 19, σ. 169.

10. Σιμοκάτης Ζ΄, 11, 8, σ. 264.

11. Θεοφάνης, 279,4-5.

θα έχει απήχηση με την πάροδο του χρόνου στη λατινόφωνη Δύση που, διαμέσου της Παπικής εκκλησίας και της ιδρυμένης από αυτήν Δυτικής αυτοκρατορίας, θα επιχειρήσει μία νέα σύνδεση με την αρχαία λατινική παράδοση. Φυσικά, για τον Παύλο Διάκονο που έγραψε στην αυλή του Καρλομάγνου προς τα τέλη του όγδοου αιώνα¹² είναι φυσικό να αποκαλείται ο Ιουστινιανός Α΄ *Iustinianus augustus Romanum imperium felici sorte regebat*¹³, αλλά ήδη επί Ιουστίνου Β΄ και Σοφίας, *Romani* για τον Παύλο Διάκονο θα είναι συνολικά οι κάτοικοι της Ιταλίας που είχαν να διαλέξουν ανάμεσα στην υποδούλωση στους Έλληνες από τη μία πλευρά και στους Γόθους από την άλλη, με εμφανή προτίμηση προς την κυριαρχία των Γόθων (*expedierat Romanis, Gothis potius servire quam Grecis*)¹⁴. Σύμφωνα με τον Προκόπιο τον Καισαρέα, η απόδοση του όρου *Γραικοί* με μειωτική απόχρωση στο βυζαντινό στρατό που βρίσκεται στην Ιταλία επί Ιουστινιανού δείχνει να προέρχεται από την προπαγάνδα που διαδίδουν οι Οστρογόθοι αλλά και διάφοροι άλλοι αλλοεθνείς¹⁵, ενώ το πασίγνωστο για το διαχρονικό «αντιβυζαντινισμό» του *Liber Pontificalis*, αρκετά μεταγενέστερης προς την εποχή σύνταξης, αποδίδει την Ανατολική αυτοκρατορία του πέμπτου και έκτου αιώνα με τον όρο *Graecia*¹⁶, όπως ακριβώς πράττει¹⁷ και ο ιστορικός των Βουργουνδιών επίσκοπος της Γαλατικής Βιέννης Άβιτος (*Alcimus Ecdicius Avitus, Viennensis episcopus*)¹⁸. Είναι, κατά συνέπεια, αναμενόμενο να αναφέρονται με διαφορετικό τρόπο σχετικά με το βυζαντινό στρατό από τις υπόλοιπες λατινόφωνες μεσαιωνικές πηγές της Δύσης το *Χρονικό* του κόμητος Μαρκελλίνου και τα έργα του *Jordanes*, που γράφτηκαν κατά πάσα πιθανότητα στην Κωνσταντινούπολη στα χρόνια της βασιλείας του Ιουστινιανού Α΄¹⁹. Είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό το ότι ο πασίγνωστος για την οικουμενική παιδεία του επίσκοπος Σεβίλλης Ισίδωρος²⁰, στον οποίο έτυχε το καθήκον να περιγράψει τα τελευταία χρόνια της βυζαντινής κυριαρχίας στην Ισπανία, έγραψε ότι ο *religiosissimus* βασιλέας των Βησιγόθων Σβινθίλας (621-631) *bellum cum reliquis Romanis urbibus iniit celerique victoria totius Spaniae monarchiam regni primus obtinuit*²¹ και καθώς ο πολυμαθής Ισίδωρος γνώριζε καλά την εμφάνιση του *Romanus miles* στην Ισπανία επί της βασιλείας Αθανάγιλδου (554-568) όπως λέει²², καθώς και την ύπαρξη του σύγχρονου με την απώλεια των τελευταίων αυτών ρωμαϊκών

12. Βλ. M. Manitius, I, 257-273. Wattenbach – Levison II, 203-224.

13. Παύλος Διάκονος, *HL* I, 25, σ. 62.

14. Παύλος Διάκονος, *HL* II, 5, σ. 75.

15. Προκόπιος, *Πολ. Ε΄*, 18, 40 = II, 95. Πρβλ. *Πολ. Δ΄*, 27, 38 = I, 545.

16. *LP* I, 249, 252, 255.

17. Avitus Vienn., *Ep.* 41, σ. 75.

18. Βλ. γι' αυτόν *Lexikon des Mittelalters*, Erster Bd., Siebente Lieferung, 1307-1308.

19. Croke, *Marcellinus*.

20. Βλ. γι' αυτόν Manitius I, 52-70. Wattenbach – Levison I, 86-88.

21. Isidorus Hispalensis, *Chronica*, 416b, σ. 480.

22. Isidorus Hispalensis, *Chronica*, 399a, σ. 475.

πόλεων αυτοκράτορα Ηράκλειου²³, η μνεία του για πόλεμο εναντίον των πόλεων αυτών (και όχι εναντίον στρατιωτικών δυνάμεων) στην Ισπανία, πόλεμο που, μάλιστα, τέλειωσε με γρήγορη νίκη, μοιάζει να υπονοεί ότι βυζαντινός στρατός εκστρατείας δεν πρέπει να είχε απομείνει στην Ισπανία. Ήδη ο Αγαθίας θεωρούσε ότι προς τα τέλη της βασιλείας του Ιουστινιανού Α΄ τα βυζαντινά στρατεύματα διασκορπισμένα μέχρι και την Ισπανία δεν ήταν περισσότερα από 150.000 άντρες²⁴, ενώ η μνεία *Romanus miles* του Ισιδώρου Σεβίλλης, που αναφέρθηκε πιο πάνω, θα μπορούσε να υποδηλώνει τον οπωσδήποτε μικρό αριθμό των βυζαντινών στρατευμάτων που πρέπει να στάλθηκαν στην Ισπανία επί Ιουστινιανού Α΄. Στη συνέχεια, τα πράγματα γίνονται ιδιαίτερα δύσκολα, επειδή τόσο η λογγοβαρδική εισβολή στην Ιταλία²⁵, όσο και η ολοένα αυξανόμενη βησιγοθική επιθετικότητα στην Ισπανία²⁶ υποχρεώνουν τις επιτόπιες βυζαντινές δυνάμεις σε διαρκή άμυνα και συνεχή αναζήτηση ενισχύσεων. Και, όπως γίνεται εύκολα κατανοητό, ενισχύσεις μπορούν να σταλούν έστω και δύσκολα στην Ιταλία. Στην Ισπανία όμως τα πράγματα θα έχουν πολύ ταχύτερη έκβαση.

Οι δυσκολίες μίας βανδαλικής εκστρατείας

Όταν ο Ιουστινιανός θεώρησε ότι οι εσωτερικές και ανατολικές υποθέσεις του επέτρεπαν να εκστρατεύσει στη «Λιβύη», οι περισσότεροι άρχισαν να αναλογίζονται την καταστροφή που είχε υποστεί ο στόλος του Βασιλίσκου επί Λέοντος Α΄ το 468, ιδιαίτερα δε ο επί κεφαλής των οικονομικών του στρατού Praef. Praet. per Orientem και οι υπόλοιποι οικονομικοί ανώτεροι υπάλληλοι, υπενθυμίζοντας την τεράστια τότε κρατική χρηματική δαπάνη. Όσοι από τους στρατηγούς ήταν ύποπτοι να συμμετάσχουν στη σχεδιαζόμενη εκστρατεία υπερέβαλλαν τον κίνδυνο δειλιάζοντας: αν τύχαινε να σωθούν από τους κινδύνους της θάλασσας, θα έπρεπε να στρατοπεδεύσουν σε εχθρικούς τόπους και, αποβιβαζόμενοι από πλοία, θα έπρεπε να αντιμετωπίσουν έναν ηγεμόνα ισχυρό. Αλλά και οι στρατιώτες που μόλις είχαν επιστρέψει από το ανατολικό μέτωπο, και χωρίς καν να έχουν γευθεί τα αγαθά του σπιτιού τους, θα έπρεπε να οδηγηθούν σε ναυμαχία, δηλαδή σε κάτι που ούτε ακουστά δεν είχαν έως τότε, έχοντας υποχρεωθεί να σταλούν από τα όρια της ανατολής, εκεί που δύει ο ήλιος, και αυτό, για να πολεμήσουν Βανδάλους και Μαυριτανούς. Αυτά, εκείνοι που θα εμπλέκονταν στην εκστρατεία. Οι

23. Isidorus Hispalensis, *Chronica*, 414, σ. 479.

24. Αγαθίας Ε΄, 13, 8, σ. 180. Πρβλ. A. Müller, Das Heer Justinians (nach Procop und Agathias), *Philologus* 71 (1912) 101-138 [στο εξής: Müller, Heer Justinians]. Ravegnani, *Soldati*.

25. Πρβλ. Stein, *Studien*, 16 κε.

26. Βλ. T. C. Lounghis, Sur les prémisses théoriques de la Reconquista Byzantine dans la peninsula ibérique au VIe siècle, *Viz. Vrem.* 55 (1994) 99-104 και M. Vallejo Girvés, The Treaties between Justinian and Athanagild and the Legality of the Byzantine Possessions in the Iberian Peninsula, *Byz.* 46 (1996) 208-218.

υπόλοιποι, λέει ο Προκόπιος²⁷, επιθυμούσαν να γίνουν θεατές εξαιρετικών γεγονότων, εφ' όσον άλλοι θα κινδύνευαν. Συνέβαινε δηλαδή ό,τι συνήθως συμβαίνει στις συναναστροφές. Και ένας μόνο, που ήταν *θρασύτατος και δεινότατος* από όλους τόλμησε να αντιταχθεί ανοιχτά στην εκστρατεία που σχεδίαζε ο αυτοκράτορας: *Ἐπὶ Καρχηδόνα διανοή στρατεύειν, εἰς ἣν κατὰ μὲν τὴν ἡπειρον ἰόντι ὁδὸς τεσσαράκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμερῶν ἐστί, πλέοντι δὲ ἀνάγκη τὸ πέλαιος ὄλον ἀμειψαμένῳ πρὸς τὰς ἐσχατίας τῆς θαλάσσης ἔλθειν. Ὡστε τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ ξυμβησομένων ἐνιαυσίόν σοι δεήσει τὸν ἄγγελον ἤκειν. Προσθεῖ δὲ ἂν τις ὥς, ἣν μὲν κρατήσης τῶν πολεμίων, Λιβύης μεταποιεῖσθαι οὐκ ἂν δύναιο, τῆς τε Σικελίας καὶ Ἰταλίας ὑφ' ἑτέροις κειμένης²⁸.*

Ἔτσι, όπως παρουσιάζονται οι δυσκολίες που θα έχει μία βυζαντινή εκστρατεία εναντίον των Βανδάλων από τον Praef. Praet. per Orientem Ιωάννη τον Καππαδόκη το 533 φαίνονται ανυπέροβλητες, ιδιαίτερα εξ αιτίας του ότι η Βανδαλική Αφρική θα ήταν περίπου άχρηστη στην Ανατολική αυτοκρατορία επί όσον καιρό Ιταλία και Σικελία θα κατέχονταν από άλλους. Ήταν κάτι τελείως διαφορετικό να οργανώνεται μία αμφίβια εκστρατεία στην Καρχηδόνα από τη σχετικά κοντινή Ρώμη και τελείως διαφορετικό μία εκστρατεία από την απομακρυσμένη Κωνσταντινούπολη²⁹. Το ότι αυτή η τέταρτη βανδαλική αμφίβια εκστρατεία (επειδή είχαν προηγηθεί οι αποτυχημένες εκστρατείες του 431-434, του 441-442 και αυτή του 468, και οι τρεις τους με μεγάλους στρατούς και στόλους) θα ευδοκιμήσει, αποτελεί ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα, ακόμα και για τον Προκόπιο που περιέγραψε λεπτομερώς τις επιχειρήσεις: «Πολλά και διάφορα έχουν επιτευχθεί σε βαθμό ανώτερο από τις ανθρώπινες προσδοκίες και έτσι θα γίνεται πάντα, όσο οι τύχες των ανθρώπων παραμένουν ως έχουν σήμερα. Αυτά που στα λόγια φαίνονται αδύνατα και όμως πραγματοποιήθηκαν, φαίνονται σαν ένα ανεξήγητο θαύμα». *Εἰ μέντοι τοιαῦτα ἔργα πῶποτε γεγενῆσθαι τετύχηκεν οὐκ ἔχω εἰπεῖν, τὸν Γιζερίχου τέταρτον ἀλόγονον καὶ τὴν βασιλείαν τὴν αὐτοῦ πλούτῳ τε καὶ στρατιωτῶν δυνάμει ἀκμάζουσαν πρὸς πεντακισχιλίων ἀνδρῶν ἐπηλύδων τε καὶ οὐκ ἐχόντων ὅποι ὀρμίζοντο ἐν χρόνῳ οὕτῳ βραχεὶ καταλελύσθαι. Τοσοῦτον γὰρ ἦν τὸ ἰππέων πλῆθος τῶν Βελισαρίῳ ἐπισπομένων, οἳ καὶ τὸν πόλεμον πάντα πρὸς Βανδίλους διήνεγκαν. Τοῦτο γὰρ εἴτε τύχη εἴτε τινὶ ἀρετῇ γέγονε, δικαίως ἂν τις αὐτὸ ἀγασθεῖ³⁰.*

Ἔτσι λοιπόν, για τον Προκόπιο η κατάκτηση της Αφρικής από 5.000 ξένους ιππείς μπορεί να εξηγηθεί μόνο από το ότι στην εποχή του πολλά πράγματα επιτεύχθηκαν που θα μπορούσαν να θεωρηθούν αδύνατα και ανέφικτα και, βέβαια, δεν μπορεί κανείς να ξέρει αν αυτές οι ανέλπιστες επιτυχίες μπορούν να αποδοθούν στην τύχη ή στην αρετή. Στην αρχή όμως της πολεμικής του συγγραφής και σαν σωστός στρατιωτικός συγγραφέας, ο Προκόπιος μας προσφέρει μία μεθοδολογική εισαγωγική παρατήρηση που διαφορο-

27. Προκόπιος, Πολ. Γ', 10, 1-6 = I, 355-356.

28. Προκόπιος, Πολ. Γ', 10, 14-15 = I, 357-358.

29. Πρβλ. Lot, *La fin du monde antique*, 46-50, 329, 335.

30. Προκόπιος, Πολ. Δ', 7, 19-21 = I, 451. Για το χωρίο βλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 23.

ποιεί με ουσιαστικό τρόπο την στρατιωτική τέχνη της εποχής που περιγράφει από τις προγενέστερες: τους σημερινούς στρατιώτες εκστρατείας (διαστέλλοντάς τους έμμεσα από τις στατικές φρουρές), λείει, μερικοί τους αποκαλούν *τοξότες* και *διμάχους* (*άγχεμάχους*) και *άσπιδιώτες*, μεταφέροντας έτσι άκριτα ξεπερασμένες εμπειρίες του παρελθόντος. Και ο Προκόπιος αναφέρει τις διαφορές: οι τοξότες από την εποχή του Ομήρου ούτε έφιπποι ήταν ούτε είχαν δόρυ και ασπίδα. Οι τωρινοί όμως τοξότες, συνεχίζει, πηγαίνουν στη μάχη με θώρακα και κνημίδες έως τα γόνατα. Στη δεξιά τους πλευρά κρέμονται τα βέλη, στην αριστερή πλευρά το ξίφος. Σε ορισμένους είναι εφαρμοσμένο έτσι ώστε να κρέμεται και ένα δόρυ. Στους ώμους μία ασπίδα χωρίς λαβή (*όχάνου χωρίς*) έτσι, ώστε να καλύπτει και τις δύο πλευρές του προσώπου και τον αυχένα. Είναι ταυτόχρονα άριστοι ιππείς και, καθώς το άλογό τους καλπάζει πολύ γρήγορα, είναι ικανοί να τεντώνουν εύκολα τα τόξα τους και προς τις δύο πλευρές για να βάλουν εναντίον των εχθρών και όταν αυτοί επιτίθενται, αλλά και όταν τρέπονται σε φυγή³¹. Ο Προκόπιος επιμένει στη μεγάλη αποτελεσματικότητα του τοξεύματος που διαπερνά ασπίδα και θώρακα. Αλλού, θα παρατηρήσει ότι τα τοξεύματα των *Ρωμαίων* είναι βραδύτερα από τα περσικά, αλλά ισχυρότερα³². Αυτό που επίσης λείει, είναι ότι ο αριθμός αυτών των τόσο πολλαπλά και οπωσδήποτε δύσκολα εκπαιδευμένων ιπποτοξοτών είναι υποχρεωτικά μικρός (5.000), αλλά αποσιωπά τελείως το πόσο δυσαναπλήρωτη πρέπει να είναι μία απώλεια ενός τόσο πολύτιμου στρατιώτη. Το είδος του ιπποτοξότη που υποδηλώνει και κάποια ανατολική επίδραση³³, δεν επέζησε στο χρόνο, παρά μόνο σποραδικά και σε μικρούς αριθμούς και, από ό,τι μπορεί να υποθεθεί διαβάζοντας τον Προκόπιο, έζησε *its finest hours* στην Αφρική και στο ανατολικό μέτωπο. Το αν η κατάκτηση της βανδαλικής Αφρικής από το Βελισάριο οφείλεται κύρια στην αποτελεσματικότητα αυτού του εξειδικευμένου στρατιωτικού σώματος, παραμένει αναπόδεικτο.

Όπως και αν έχουν τα πράγματα, ο Προκόπιος (και ο Θεοφάνης που τον αναπαράγει ως προς τη βυζαντινή κατάκτηση της Αφρικής³⁴, αλλά όχι ως προς αυτή της Ιταλίας) αναφέρει ότι, σαν μία πρώτη αντίδραση της ενιαίας ακόμα Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στην προοιούσα κατάκτηση της Β. Αφρικής από τους Βανδάλους του Γιζέριχου, το 431 *έκ τε Ρώμης και Βυζαντίου πολλὸς στρατὸς ἤλθε*³⁵ υπό το στρατηγὸ Ἄσπαρα³⁶. Ο μεγάλος

31. Προκόπιος, Πολ. Α', 1, 8-17 = I, 5-7.

32. Προκόπιος, Πολ. Α', 18, 34 = I, 96. Πρβλ. Kolias, *Waffen*, 234 σημ. 106 και 109.

33. Για τους ιπποτοξότες σαν όπλο ξένο προς τη ρωμαϊκή στρατιωτική παράδοση βλ. G. Breccia, *L'arco e la spada. Procopio e il nuovo esercito bizantino*, *Νέα Ρώμη. Rivista di ricerche bizantinistiche* 1 (2004) 73-99.

34. Θεοφάνης, 95. Πρβλ. Schmidt, *Vandales*, 80-81. Kaegi, *Decline*, 27. I. S. Čičurov, *Feofan Ispovednik, kompiliator Prokorija*, *Viz. Vrem.* 37 (1976) 62-73.

35. Προκόπιος, Πολ. Γ', 3, 35 = I, 324.

36. O. Seeck, *Ardabur no 2, Real-Enzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft* II/1, Stuttgart 1910, 607-610. G. Vernadsky, *Flavius Ardabur Aspar, Südost-Forschungen* 6 (1941) 38-73. T. Λουγγής, *Άσπαρα, Μεγάλη Γενική Εγκυκλοπαίδεια ΥΔΡΙΑ*, τόμ. 11 (1980) 210. *PLRE* II, 164-169.

αυτός στρατός που στάλθηκε με κοινή εκστρατεία από τη Ρώμη και την Κωνσταντινούπολη φαίνεται ότι ηττήθηκε ολοκληρωτικά και τράπηκε σε άδοξη φυγή. Από εκεί και πέρα, Προκόπιος και, φυσικά, Θεοφάνης ασχολούνται με τη «θαυμαστή αιχμαλωσία» του τότε δομέστικου του Άσπαρα, αλλά μετέπειτα τριβούνου και αυτοκράτορα Μαρκιανού, και την απελευθέρωσή του από τον Γιζέριχο³⁷, έτσι ώστε η πρώτη αυτή κοινή εκστρατεία Δυτικής και Ανατολικής αυτοκρατορίας για την ανακατάληψη της Αφρικής να περιορίζεται σε μία μόνο μνεία, αρκετά επώδυνη εφ' όσον ο Προκόπιος, αμέσως μετά, θεωρεί ότι αυτή η αποφασιστική ήττα έδωσε οριστικά στους Βανδάλους την Αφρική (τὴν μὲν δὴ Λιβυὴν οὕτω Βανδίλοι Ῥωμαίους ἀφελόμενοι ἔσχον³⁸).

Μετά από την ήττα αυτή, ο Προκόπιος δεν μνημονεύει άλλη εκστρατεία εναντίον των Βανδάλων ως το 468. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι άλλη τέτοια εκστρατεία δεν υπήρξε, επειδή το λατινόφωνο Χρονικό του Πρόσπερου Τίρωνος³⁹ μνημονεύει για το έτος 441 ότι *Theodosius imperator bellum contra Wandalos movet, Ariobindo et Ansila atque Germano ducibus cum magna classe directis, qui longis cunctationibus negotium differentes Siciliae magis oneri quam Africae praesidio fuere*⁴⁰. Ο,τιδήποτε κι αν υπονοεί η καθυστέρηση του μεγάλου στόλου στη Σικελία, είναι γεγονός ότι εκτιμάται δεόντως η κατοχή της Σικελίας από «φίλιες δυνάμεις», όταν πρόκειται για εκστρατεία στη Β. Αφρική από την Κωνσταντινούπολη. Κατά το Θεοφάνη, ο μεγάλος στόλος που μνημονεύει ο Πρόσπερ στη Σικελία αποτελείται από 1.100 μεταγωγικά πλοία (χιλίας ῥ' ὀγκάδας μετὰ δυνάμεως ῥωμαϊκῆς), ενώ δεν μνημονεύονται καθόλου πολεμικά πλοία⁴¹. Την ίδια εποχή, μία *Νεαρά* του Βαλεντινιανού Γ' αναφέρει ότι ο Γιζέριχος, εχθρός της εξουσίας μας αναφέρθηκε ότι έχει βγάλει από το λιμάνι της Καρχηδόνας ένα μεγάλο στόλο, μία αιφνίδια επιδρομή καθώς και κάποια οποιαδήποτε ληλασία του οποίου απειλεί όλες μας τις ακτές⁴². Η *Νεαρά* συνεχίζει εκφράζοντας την ελπίδα ότι, παράλληλα με τις παράκτιες φρουρές που εγκαθιστά ο αυτοκράτορας πλησιάζει και ο στρατός του ολοκληρωτικά ανίκητου αυτοκράτορα Θεοδοσίου, του πατέρα μας⁴³, αλλά με τη θερινή ευχέρεια στη ναυσιπλοΐα είναι αρκετά άδηλο σε ποιά παραλία θα μπορούσαν να φθάσουν τα πλοία του εχθρού⁴⁴ και, έτσι η *Νεαρά* καταλήγει σε εκκλήσεις στους Ρωμαίους και στις αρε-

37. Βλ. και Ευάγγιο Β', 1, σ. 37. Πρβλ. *PLRE* II, 714-715.

38. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 4, 1 = I, 324.

39. Γι' αυτόν: Wattenbach - Levison I, 83-84.

40. Prosper, 1344, σ. 478. Πρβλ. Schmidt, *Vandales*, 88-89. Kaegi, *Decline*, 28-29.

41. Θεοφάνης, 101,20-24.

42. *Novella Valentiniani IX*, σ. 90: *Gensericus hostis imperii nostri non parvam classem de Karthaginiensi portu nuntiatum est eduxisse, cuius repentinus excursus et fortuita depraedatio cunctis est litoribus formidanda.*

43. *Novella Valentiniani IX*, σ. 90: *Et quamvis clementiae nostrae sollicitudo per diversa loca praesidia disponat atque invictissimi principis Theodosii patris nostri iam propinquet exercitus ...*

44. *Novella Valentiniani IX*, σ. 90: *tamen quia sub aestiva navigandi opportunitate satis incertum est, ad quam oram terrae possint naves hostium pervenire.*

τές τους. Από το κείμενο όμως αυτό προκύπτει, ότι ο αποτελούμενος από μεταγωγικά μεγάλοι στόλοι από την Κωνσταντινούπολη καθυστέρησε στη Σικελία για λόγους που πρέπει να είχαν σχέση με την απειλή του πειρατικού βανδαλικού στόλου για τις ιταλικές ακτές. Τέλος, φαίνεται ότι έχουν δίκιο Πρόσπερ και Θεοφάνης⁴⁵ που υποστηρίζουν ότι ο μεγάλος στόλος της Ανατολικής αυτοκρατορίας αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη Σικελία και να μεταφέρει το στρατό στη Βαλκανική εξ αιτίας της νέας εισβολής του Αττίλα. Στο εξής, οι προσπάθειες της Ανατολικής αυτοκρατορίας θα ατονήσουν ολοκληρωτικά έως τη βασιλεία του Λέοντος Α΄, ενώ ο Μαρκιανός, εξ αιτίας της απελευθέρωσής του από τη βανδαλική αιχμαλωσία, φαίνεται ότι θεωρούσε τον εαυτό του υποχρεωμένο να απέχει από κάθε πολεμική ενέργεια εναντίον του Γιζέρικου.

Η μεγάλη εκστρατεία του Βασιλίσκου

Από ό,τι αφήνουν να υπονοηθεί οι αρκετές πηγές που μνημονεύουν την εκστρατεία αυτή, πριν στείλει το στρατό και το στόλο της στη Β. Αφρική, η Ανατολική αυτοκρατορία φρόντισε αυτή τη φορά να εξασφαλίσει σταθερότητα όχι μόνο στη Σικελία, αλλά και στην Ιταλία, όπου, το 467, έστειλε ως δυτικό αυτοκράτορα τον Ανθέμιο, γαμπρό του Μαρκιανού⁴⁶. Ιδιαίτερα Προκόπιος⁴⁷ και Ευάγριος⁴⁸ συνδέουν την αποστολή του Ανθέμιου με στρατό στην Ιταλία το 467 με την αποστολή του Βασιλίσκου στην Αφρική τον επόμενο χρόνο 468. Ο Προκόπιος μάλιστα αναφέρει ότι ο αυτοκράτορας Λέων Α΄ φρόντισε ακόμα και για την κατάκτηση της Σαρδηνίας που την ανέθεσε στο Μαρκελίνο, τον μετέπειτα πατριό⁴⁹, καθώς και μία μάλλον ταυτόχρονη χερσαία εκστρατεία στην Καρχηδόνα εναντίον των Βανδάλων, διαμέσου Αιγύπτου και Λιβύης υπό το στρατηγό Ηράκλειο⁵⁰. Στη συνέχεια, αναφέρει ότι η στρατιά του Ηράκλειου ήταν και νικηφόρα, αλλά απλά αναγκάστηκε σε υποχώρηση μετά την οικτρή αποτυχία του Βασιλίσκου⁵¹. Από ό,τι αφήνουν να εννοηθεί άλλες πηγές, ο Μαρκελίνος αυτός, ιδιαίτερα ικανός, όπως φαίνεται από τη συνέχεια, ήταν επί κεφαλής των στρατιωτικών δυνάμεων της Δυτικής

45. Prosper, 1346, σ. 479: *Chunis Thracias et Illyricum saeva populatione vastantibus exercitus, qui in Sicilia morabatur, ad defensionem Orientalium provinciarum revertit*. Θεοφάνης, 102,18-19: *δι' ὃν (Ἀττίλαν) Θεοδόσιος σπένδεται Γιζέρικον καὶ ἐπανάγει τὸν στόλον ἐκ Σικελίας*. Τις σπονδές εἶχε ζητήσει κατά το Θεοφάνη, ο Γιζέρικος, τρομοκρατημένος από το μέγεθος του στόλου.

46. Marcellinus comes, a. 467, σ. 89. Jordanes, *Getica*, 236, σ. 118. Μαλάλας, 290. Θεοφάνης, 114. Πρβλ. Schmidt, *Vandales*, 109. Kaegi, *Decline*, 36-43. Lounggis, *Ambassades*, 25 σημ. 5.

47. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 6, 1 = I, 335 και Γ', 6, 5 = I, 336.

48. Ευάγριος Β', 16, σ. 66.

49. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 6, 7-8 = I, 336. Πρβλ. Courtois, *Vandales*, 187. Για τον Μαρκελίνο: *PLRE II*, 708-710.

50. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 6, 9 = I, 337. Για τον Ηράκλειο αυτό: *PLRE II*, 541-542.

51. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 6, 9 = I, 337.

αυτοκρατορίας και, εκτός από τη Σαρδηνία, εξασφάλισε και την κατοχή της Σικελίας⁵². Από τις μεταγενέστερες βυζαντινές πηγές, ο Θεοφάνης δείχνει μάλλον να αποσυνδέει την αποστολή του Ανθέμιου στη Ρώμη από την αμφίβια εκστρατεία του Βασιλίσκου στην Αφρική, λίγο μετά από την οποία τοποθετεί τη χερσαία βυζαντινή εκστρατεία υπό τον Ηράκλειο από την Έδεσσα. Εκτός από τον Ηράκλειο, ο Θεοφάνης αναφέρει ως επίσης αρχηγό της βυζαντινής χερσαίας εκστρατείας και τον Ίσαυρο Μάρσο⁵³, προσθέτοντας μάλιστα ότι αυτή η χερσαία εκστρατεία που λεηλάτησε κάποιες πόλεις της Λιβύης, μεταξύ των οποίων και την Τρίπολη, ενόχλησε τους Βανδάλους περισσότερο από ό,τι η περιβόητη ναυμαχία του Βασιλίσκου⁵⁴. Και πραγματικά, αν κρίνει κανείς από το αναμφίβολο μεγάλο πλήθος των πλοίων που έφυγαν προφανώς από διάφορα λιμάνια της Ανατολικής αυτοκρατορίας και πήραν μέρος στην εκστρατεία αυτή (στόλον νεῶν ἔξ ἀπάσης τῆς πρὸς ἑω θαλάσσης λέει ο Προκόπιος⁵⁵) ο αριθμός των οποίων όμως (1.113) μνημονεύεται μόνο από τον πολύ μεταγενέστερο Γεώργιο Κεδρηνό που δηλώνει επίσης εκατό επιβαίνοντες σε κάθε πλοίο⁵⁶, συνειδητοποιεί το μέγεθος της προσπάθειας⁵⁷. Ο επίσης πολύ μεταγενέστερος Ιωάννης Ζωναράς πρέπει να συμπτύσει τον Προκόπιο⁵⁸. Σε ό,τι αφορά τώρα τα ποσά που ξοδεύτηκαν για την τεραστίων διαστάσεων αμφίβια αυτή εκστρατεία, από τις πιο αξιόπιστες πηγές ο σύγχρονος Κάντιδος αναφέρει διὰ μὲν τῶν ὑπάρχων χρυσίου λίτραι τετρακισμύριαι πρὸς ἑπτακισχιλίαις διὰ δὲ τοῦ κόμητος τῶν θησαυρῶν ἑπτακισχιλίας πρὸς μυριάς καὶ ἄργυρίου λίτραι ἑπτακόσια χιλιάδες, ἄτε τῶν ἀνηλωμένων ἀρχόντων ἐκ δημευσίμων, καὶ ἐκ τοῦ βασιλέως Ἀνθεμίου⁵⁹, ο Προκόπιος αναφέρει τριακόσια καὶ χίλια κεντηνάρια⁶⁰, ο διοικητικός και οικονομικός υπάλληλος και καθηγητής Ιωάννης Λυδός χρυσίου μὲν λιτρῶν μυριάδες ἕξ πρὸς πεντακισχιλίαις, ἄργυρου δὲ χιλιάδες λιτρῶν ἑπτακόσια⁶¹. Αυτό που παραμένει είναι ότι το συνολικό ποσό που δαπανήθηκε ήταν τεράστιο, ότι στην τεράστια δαπάνη συνέβαλαν και οι δύο Praefecturae Praetorio (της Ανατολής και του Ιλλυρικού) και η Comitiva

52. Marcellinus comes, a. 468, σ. 90: *Marcellinus Occidentis patricius*. Hydatius, *Continuatio Chronicon Hierosolymitanorum*, 227, σ. 33: *Vandali per Marcellinum in Sicilia caesi effugantur ex ea*.

53. Θεοφάνης, 117. Για το Μάρσο: PLRE II, 728-729. Τη μαρτυρία του υιοθετούν ο Schmidt, *Vandales*, 112 και ο Kaegi, *Decline*, 44-45.

54. Είναι χαρακτηριστικό, ότι ο σύγχρονος ιστορικός Κάντιδος από την Ισαυρία (απ. 1, σ. 135) αναφέρει καὶ τὰ κατὰ Ἀφρικὴν Βασιλίσκου εὐτυχήματά τε καὶ δυστυχήματα

55. Προκόπιος, Πολ. Γ', 6, 1 = I, 335.

56. Κεδρηνός Α', 613: *αριγ' πλοια συναθροίσας*. Πρβλ. και Kaegi, *Decline*, 44. Ο Κεδρηνός δείχνει να αντιγράφει και, στη συνέχεια, να συμπτύσει το κείμενο του Θεοφάνη.

57. Πρβλ. και Τ. Λουγής, *Ὁ αυτοκράτωρ Λέων Α', Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ζ', Αθήνα 1978, 124.

58. Ζωναράς III, 126.

59. Κάντιδος, απ. 1, σ. 137.

60. Προκόπιος, Πολ. Γ', 6, 2 = I, 335.

61. Ιωάννης Λυδός, *Περὶ ἀρχῶν* III, 43, σ. 200.

sacrarium largitionum, καθώς και ποσά από δημεύσεις περιουσιών και συνεισφορά από το δυτικό αυτοκράτορα Ανθέμιο. Κατά τον Προκόπιο, στα πλοία επέβαιναν συνολικά 100.000 άντρες (στρατός και πληρώματα), αλλά κατά τον Ιωάννη Λυδό τετραπλάσιοι (400.000)⁶². Μνημονεύοντας περιληπτικά την εκστρατεία, ο Ευάγριος αναφέρει απλά *μετά στρατευμάτων ἀριστίνδην συνειλεγμένων*⁶³, ο Θεοφάνης αναφέρει επίσης ότι ο Βασιλίσκος ενισχύθηκε *ἐκ τῆς ἐσπερίου οὐκ ὀλίγης δυνάμεως*⁶⁴, εννοώντας μάλλον αυτό το στράτευμα που βρισκόταν κάτω από τη διοίκηση του Μαρκελλίνου στη Σαρδηνία και στη Σικελία, και όλα τα δεδομένα συγκλίνουν σ' αυτό που λέει ο Μαλάλας: *πόλεμον ναυμαχίας φοβερόν*⁶⁵, που όμως υπονομεύθηκε και πιθανότατα προδόθηκε, όπως φαίνεται, από τον ίδιο τον αρχιστράτηγο, ο οποίος *cupiditate pecuniis vendidit regi Vandalorum, quam in Romanorum potestatem redigeret*, όπως λέει ο Jordanes⁶⁶. Η *ναυμαχία* που αναφέρεται από τις ελληνόφωνες πηγές αποδίδεται πιστά στα λατινικά ως *navale proelium*, όπου βυθίστηκαν τα πλοία.

Το κύριο συμπέρασμα από όλη αυτή τη διασταύρωση των πηγών είναι ότι στο στόλο του Βασιλίσκου δεν φαίνεται να επέβαινε μάχιμος στρατός, που, όπως ειπώθηκε ερχόταν δια ξηράς υπό τους στρατηγούς Ηράκλειο και Μάρσο και έτσι, ο στόλος ενεργώντας κυκλωτικά, καταλάμβανε Σαρδηνία και Σικελία. Πραγματικά, από τις πηγές που αναφέρουν την εκστρατεία, ούτε ο μακροσκελέστερος Προκόπιος, ούτε κάποιο άλλο κείμενο αναφέρει απόβαση στρατευμάτων στην ξηρά αλλά μόνο προθέσεις και ενδεχόμενα σε ένα αμφιλεγόμενο χωρίο: *καὶ εἰ μὴ ἐθελοκακήσας ἐμέλλησεν, ἀλλ' εὐθὺ ἐπεχείρησε Καρχηδόνος ἰέναι, αὐτὴν τε ἂν αὐτοβοεὶ εἶλε καὶ Βανδύλους ἐς οὐδεμίαν ἄλλῃν τραπομένους κατεδουλώσατο*⁶⁷. Αλλά ούτε αυτό έγινε, καθώς η Σαρδηνία και η Σικελία είχαν χαθεί για τους Βανδάλους, όπως και η Τρίπολη στα λιβυκά σύνορα και παρ' όλα αυτά, ένας τόσο μεγάλος στόλος που οι Ρωμαίοι ίσως και να μην είχαν ποτέ άλλοτε ναυπηγήσει τέτοιο, έμενε άπραγος. Έτσι, ο ανέλπιστα νικητής Γιζέριχος μπορούσε να χλευάζει τον αυτοκράτορα Λέοντα Α΄ ως *ἄμαχον βασιλέα*⁶⁸, καθώς ήταν γνωστό ότι ο Λέων Α΄ ήταν παλιός τριβούνος της λεγεώνας των Ματτιαρίων⁶⁹, δηλαδή επαγγελματίας στρατιώτης.

Επιχειρώντας, λοιπόν, να επαναφέρει κανείς το θέμα στις πραγματικές του διαστάσεις και επειδή οι αριθμοί που δίνει ο μεταγενέστερος Κεδρηνός τόσο για τα πλοία όσο

62. Όλα τα στοιχεία με ακρίβεια στον Schmidt, *Vandales*, 111 σημ. 3.

63. Ευάγριος Β΄, 16, σ. 66, που, όπως και ο Θεοφάνης (σ. 116,5-6), αποδίδει τα στοιχεία αυτά στον Πρίσκο τον Πανίτη.

64. Θεοφάνης, 116,1-2.

65. Μαλάλας, 296.

66. Jordanes, *Romana*, 337, σ. 43.

67. Προκόπιος, *Πολ. Γ΄*, 6, 10 = I, 337.

68. Προκόπιος, *Πολ. Γ΄*, 6, 11 = I, 337.

69. Βλ. *PLRE* II, 663-664.

και για τους επιβαίνοντες σ' αυτά (1.113 και 100 ανά πλοίο αντίστοιχα) δεν αποκλείεται να είναι ακριβείς⁷⁰, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι ο στόλος του Βασιλίσκου πρέπει να μετέφερε ελάχιστο ή ακόμη και καθόλου στρατό και ότι ο αντικειμενικός σκοπός αυτού του τεράστιου στόλου ήταν α) να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά και να εξοντώσει, αν αυτό ήταν δυνατόν, τον ισχυρό κατά τεκμήριο βανδαλικό στόλο και β) έχοντας νικήσει και εξοντώσει το βανδαλικό στόλο, να μεταφέρει το στρατό της Δυτικής αυτοκρατορίας από τη Σαρδηνία και τη Σικελία στη Β. Αφρική, όπου θα υποστηριζόταν από το στρατό του Ηράκλειου και του Μάρσου που θα κατέφθανε από τη Λιβύη⁷¹.

Όπως παρατήρησε από παλιά ο L. Schmidt⁷², οι περισσότερες από τις υπάρχουσες πηγές υπογραμμίζουν τον προδοτικό ρόλο του Βασιλίσκου στην υπόθεση που ματαιώσε τη μεταφορά του δυτικού στρατού, όπως και η οπωσδήποτε μυστηριώδης δολοφονία του Μαρκελλίνου στη Σικελία. Σύμφωνα με το φιλόσοφο Δαμάσκιο⁷³, ο Μαρκελλίνος ήταν *αὐτοδέσποτος ἡγεμών, ἔλλην τὴν δόξαν, και εἶχε στρατεύματα ἐπιφανέστερον τῶ εὐσταλεί τῆς ὀπλίσεως*. Λέγεται ότι, μαθαίνοντας τη δολοφονία του Μαρκελλίνου, ο Γιζέριχος είπε ότι οι Ρωμαίοι έκοψαν με το αριστερό τους χέρι το δεξί⁷⁴. Το ίδιο ακριβώς φέρεται να είχε ειπωθεί λίγο νωρίτερα, το 454, όταν κατά διαταγή του αυτοκράτορα Βαλεντινιανού Γ' είχε δολοφονηθεί ο πολύς στρατηγός Αέτιος⁷⁵. Ανεξάρτητα από το πόση αληθοφάνεια υπάρχει στην κάθε μία από τις δύο περιπτώσεις αυτές, το μοτίβο δεν πρέπει να έχει σχέση με την πάντα σοβούσα διαμάχη ανάμεσα σε Χριστιανούς και ειδωλολάτρες (τόσο ο Μαρκελλίνος όσο και ο Αέτιος⁷⁶ ήταν ειδωλολάτρες), αλλά πρέπει να αναφέρεται μάλλον στις στρατιωτικές ανάγκες και προτεραιότητες της αυτοκρατορίας. Στην περίπτωση της δολοφονίας του Μαρκελλίνου, θα μπορούσε να σημαίνει την προσπάθεια εκ μέρους μίας «φιλοβαρβαρικής» παράταξης στην Κωνσταντινούπολη, πιθανότατα υπό τον Άσπαρα, να αντισταχθεί στην εκστρατεία εναντίον των Βανδάλων εξ αιτίας πικρών εμπειριών που είχαν αποκτήσει σε προγενέστερες ομοειδείς εκστρατείες τόσο ο Άσπαρ, όσο και ο προηγούμενος αυτοκράτορας Μαρκιανός. Η εκδοχή αυτή θα δικαιολογούσε επαρκώς και τη δολοφονία του Άσπαρα το 471 με διαταγή του υπέρμαχου της εκστρατείας του 468 αυτοκράτορα Λέοντα Α'⁷⁷. Οπωσδήποτε όμως, η εκστρατεία του 468 που οργανώθηκε και από τις δύο αυτοκρατορίες, Ανατολική και

70. Kaegi, *Decline*, 44: "Cedrenus' figure is probably accurate".

71. Ακολουθώντας το Θεοφάνη, ο Kaegi (*Decline*, 45) τοποθετεί τη χερσαία εκστρατεία του Ηράκλειου και του Μάρσου (την αποκαλεί μάλιστα *naval expedition*) στο έτος 470. Βλ. επίσης Courtois, *Vandales*, 204.

72. *Vandales*, 113.

73. Damascius, απ. 69A-D, σ. 180 σημ. 157.

74. Damascius, απ. 69D, σ. 180.

75. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 4, 28 = I, 328-329.

76. Είναι οπωσδήποτε περιέργο το ότι σε ολόκληρο το βιβλίο του Kaegi, *Decline*, ο Αέτιος δεν αναφέρεται ούτε μία φορά.

77. Αυτό δείχνει να υπαινίσσεται και ο Kaegi, *Decline*, 45.

Δυτική, κλείνει μία σειρά τριών συνδυασμένων αμφίβιων πολεμικών επιχειρήσεων που όλες τους ναυαγούν. Αυτό το αναμφισβήτητο συμπέρασμα θα μπορούσε εύλογα να οδηγήσει την Ιουστινιάνεια διοίκηση τον έκτο αιώνα σε μία πρώτη διαπίστωση ως εξής: εφ' όσον μία ενδεχόμενη νέα εκστρατεία εναντίον των Βανδάλων θα ξεκινούσε τώρα πια μόνο από την Ανατολική αυτοκρατορία, αυτός ο νέος στρατός (νέος, με την έννοια ότι η διεξαγωγή του πολέμου ήταν τώρα πολύ διαφορετική από ό,τι ήταν κατά τον πέμπτο αιώνα, οπότε υπήρχαν ακόμα λεγεώνες), που θα μεταφερόταν από τα μεταγωγικά πλοία, θα έπρεπε να υποστηρίζεται από τουλάχιστον μία ισχυρή μοίρα πολεμικών πλοίων που θα την συνόδευε και όχι η μία στρατιωτική δύναμη να περιμένει στήριξη από μία άλλη στρατιωτική δύναμη που θα έρχεται από άλλη κατεύθυνση, χωρίς συντονισμό, όπως δηλαδή πρέπει να είχε συμβεί το 431, το 441 και το 468.

Σχετικά με τη, θεωρητικά τουλάχιστον, καίρια αρχική δυσκολία που παρουσίαζε μετά το έτος 476 η κατοχή της Ιταλίας και της Σικελίας από δυνάμεις βαρβαρικές, την οποία επισήμαινε με επισημότητα και ενεργητικότητα στον Ιουστινιανό ο έπαρχος πραιτωρίου της Ανατολής Ιωάννης Καππαδόκης, πρέπει να φάνηκε αρκετά εύκολο να παραμεριστεί. Το 468, όπως εξ άλλου και πριν, οι Βάνδαλοι φαίνονται να διαθέτουν στόλο⁷⁸, ορισμένα από τα πλοία του οποίου ρυμουλκούν πλοιάρια πυρπολικά⁷⁹, αλλά στη ναυμαχία, όπως πολύ σωστά χαρακτηρίζουν τη σύρραξη οι πηγές, χρησιμοποιούν επίσης και το έμβολο για να βυθίσουν το στόλο του Βασιλίσκου⁸⁰. Σε τελική ανάλυση λοιπόν, το μείζον πρόβλημα δεν είναι τόσο ούτε η έλλειψη συντονισμού, ούτε η κατοχή Ιταλίας και Σικελίας από τους εχθρούς της Ανατολικής αυτοκρατορίας, όσο η ασφάλεια του στόλου που θα καταπλεύσει στη Β. Αφρική, ανεξάρτητα από το αν η επίθεση θα εκδηλωνόταν από μία, δύο ή ακόμα και τρεις κατευθύνσεις, όπως επιχειρήθηκε το 468⁸¹. Με βάση το ότι η νίκη των Βανδάλων επιτεύχθηκε σε ναυμαχία, ήταν δηλαδή μία νίκη αποκλειστικά ναυτική, όπου μάλιστα διακρίθηκε για την πεισματική αντίσταση που προέβαλε κάποιος Ιωάννης, *ύποστράτηγός τε ὦν Βασιλίσκου*⁸² και ότι αυτή η ναυτική νίκη ανάγκασε το χερσαίο στρατό που ερχόταν από τη Λιβύη να αποχωρήσει *ἐπ' οἴκου*⁸³

78. Προκόπιος, Πολ. Γ', 6, 12 = I, 337: *Γιζέριχος ... ὀπλίσας ἅπαντας ... ἐπλήρου τὰς ναῦς, ἄλλας τε κενὰς ἀνδρῶν καὶ ὡς τάχιστα πλεούσας ἐν παρασκευῇ εἶχε.*

79. Προκόπιος, Πολ. Γ', 6, 17-18 = I, 338: *Οἱ δὲ Βανδίλοι ... ἀράμενοι τε τὰ ἰστία καὶ τὰ πλοῖα ἀφέλκοντες ὅσα αὐτοῖς ἀνδρῶν κενὰ ... παρεσκευάστο, ἔπλεον ἐπὶ τοῖς πολεμίοις. Ὡς δὲ ἀγχοῦ ἐγένοντο, πῦρ ἐν τοῖς πλοίοις ἐνθήμενοι, ἃ δὴ αὐτοὶ ἐφέλκοντες ἦγον, κεκολωμένων αὐτοῖς τῶν ἰστίων, ἀφῆκαν ἐπὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδον.*

80. Προκόπιος, Πολ. Γ', 6, 21 = I, 339: *καὶ οἱ Βανδίλοι παρῆσαν ἐμβάλλοντές τε καὶ καταδύοντες.* Καὶ ὁ ὄρος που χρησιμοποιεῖ ὁ Μαλάλας (σ. 296), *τὰ δ' ἄλλα πλοῖα ... ἀπόλετο ἐν τῇ θαλάσῃ βυθισθέντα*, δὲν υποδηλώνει πυρπόληση. Ὁ Προκόπιος διαμοιράζει τὴς βυζαντινὲς ἀπώλειες σε δύο διαφορετικὲς βανδαλικὲς τακτικὲς (*ἔκαιον ῥαδίως - καταδύοντες*).

81. Schmidt, *Vandales*, 112. Courtois, *Vandales*, 187-188.

82. Προκόπιος, Πολ. Γ', 6, 22-24 = I, 339. Βλ. γι' αὐτόν: *PLRE II*, 599.

83. Προκόπιος, Πολ. Γ', 6, 25 = I, 339.

σε προφανή συνδυασμό με τη δολοφονία του επί κεφαλής του Δυτικού στρατού πατρίκιου Μαρκελλίνου στη Σικελία⁸⁴ που κι αυτός έτσι κι αλλιώς δεν θα μπορούσε να επέμβει στην Αφρική χωρίς το στόλο του Βασιλίσκου, οι υπερβολικά μεγάλες προσπάθειες για μία επίθεση με πολλές αιχμές, πέρα από πολυέξοδες, ήταν και ανεπιτυχείς. Η βασική, λοιπόν, προϋπόθεση για την ασφαλή απόβαση ενός αξιόλογου στρατεύματος στη βανδαλική Β. Αφρική ήταν η ασφάλεια του στόλου που θα μετέφερε το στρατό αυτό. Αν εξασφαλιζόταν η προϋπόθεση αυτή, όλες οι στρατηγικού χαρακτήρα ενασχολήσεις, όπως το από πόσες κατευθύνσεις θα εκδηλωνόταν μία επίθεση ή το κατά πόσον θα έπρεπε να έχει εξασφαλιστεί η κατοχή της Σικελίας, ακυρώνονταν αυτόματα.

Θα μπορούσε κανείς να διερωτηθεί, για ποιο λόγο ο Προκόπιος αναφέρει την απόπειρα του δυτικού αυτοκράτορα Μαγιοριανού (457-461) να καταπολεμήσει τους Βανδάλους το 459/460 μετά την αποτυχία της εκστρατείας του Βασιλίσκου το 468 και όχι πριν από αυτή, όπως θα άρμοζε. Ο λόγος πρέπει να βρίσκεται στο ότι ο εξαίρετος, όπως καταλήγουν όλοι οι ιστορικοί, αυτοκράτορας Μαγιοριανός, όχι μόνο σύμφωνα με τον Προκόπιο⁸⁵, αλλά σύμφωνα και με άλλες πηγές, είχε αποπειραθεί να επιτεθεί στους Βανδάλους διαβαίνοντας τον πορθμό του Γιβραλτάρ με 300 περίπου πλοία που είχε συγκεντρώσει στο λιμάνι της Καρθαγένης⁸⁶. Η προσπάθεια αυτή ήταν ιδιαίτερα επικίνδυνη, καθώς οι Βάνδαλοι κατείχαν και τις Βαlearίδες⁸⁷, αλλά ο τονισμός του εγχειρήματος από τον Προκόπιο σε ιδιαίτερο σημείο έγκειται στη σημασία της διάβασης του στενού των Ηρακλείων Σηλών και στα ιδιαίτερα μέτρα που θα έπαιρναν αργότερα γι' αυτό Ιουστινιανός και Βελισάριος, ο καθένας από την πλευρά του.

Η μεταβολή του συσχετισμού τον έκτο αιώνα

Αν ο κατ' εξοχήν στρατιωτικός συγγραφέας της εποχής Προκόπιος αναφέρει ως μία από τις κύριες αιτίες επιτυχίας των ιουστινιάνειων πολέμων τη δράση των ιπποτοξοτών ήδη από το προοίμιο της Ιστορίας των Πολέμων⁸⁸, στην περίπτωση των Βανδάλων είναι

84. Marcellinus comes, a. 468, σ. 90. Κασσιόδωρος, *Chronica*, 1285, σ. 158. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 6, 25 = I, 339: *ἀπόλετο δόλω*.

85. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 7, 11 = I, 341-342: *Μαῖωρινος ... τῷ στρατῷ περὶ βαδίζοντι ἐξηγουόμενος ἐπὶ στήλας τὰς Ἡρακλείους ἦει, διαβαίνειν μὲν διανοούμενος τὸν ἐκείνη πορθμὸν ὁδῶ δὲ τὸ λοιπὸν ἐπὶ Καρχηδὸνα ἐνθένδε ἰέναι*. Περβλ. Θεοφάνης, 118. Sidonius Apollinaris, *Carmen* V, 385-420 = I, 43-44.

86. Περιγραφή της εκστρατείας του με τις πηγές στον Schmidt, *Vandales*, 106-107 και στον Courtois, *Vandales*, 199-203. Για τον αυτοκράτορα Μαγιοριανό: *PLRE* II, 702-703. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα μνεία από τον Ιωάννη Αντιοχέα, *De ins.*, 87, σ. 129: *Μαῖωρινος ὁ τῶν ἐσπερίων βασιλεὺς ... ἐπὶ τὴν Λιβύην σὺν πολλῇ διαβαίνειν ἐπειρᾶτο δυνάμει, νηῶν ἄμφι τὰς τ' αὐτῷ ἠθροισμένον* = Πρίσκοσ, *απ.* 36, σ. 338.

87. Βλ. S. A. Beliaev, *Kogda Geiseric zachvatil Balearskie ostrova?*, *Anticnaia Drevnost y Srednje Veka* 10 (1973) 279-282.

88. Προκόπιος, *Πολ.* Α', 1, 6-16 = I, 5-7.

όσο γίνεται περισσότερο αναλυτικός και, ταυτόχρονα, εξελικτικός μετά τη νίκη του του 468, ο Γιζέριχος έγινε τόσο ισχυρός, ώστε *ἤγε τε τὰ Ῥωμαίων καὶ ἔφερε ξύμπαντα*⁸⁹. Η συνθήκη ειρήνης που συνομολόγησε μαζί του τελικά ο αυτοκράτορας Ζήνων ήταν μακροχρόνια και διάρκεσε μέχρι και το τέλος της βασιλείας του Ιουστίνου Α'⁹⁰. Στη διάρκεια της μακράς αυτής ειρηνικής περιόδου (476/477-530 περίπου) μεσολάβησαν οι απηνείς διωγμοί των ορθόδοξων Χριστιανών από τους Αρειανούς επί Χουνίριχου (477-484), η περίοδος της δήθεν βανδαλικής ανεξιθρησκείας επί Γουνδαμούνδου (484-496), η περίοδος ανεξιθρησκείας επί Τρασαμούνδου (496-523) και η βανδαλική ήττα από τους Μαυριτανούς⁹¹, μία δεύτερη ήττα των Βανδάλων από τους Μαυριτανούς (Μαυρουσίους) επί Ιλδέριχου (523-530)⁹² καθώς και η επισήμανση ότι οι οπωσδήποτε ισχυροί Οστρογόθθοι του Θεοδώριχου του Αμαλού (493-526) στην Ιταλία δεν μπόρεσαν να αποβιβαστούν στη Λιβύη (Β. Αφρική) εξ αιτίας της έλλειψης στόλου που είχαν⁹³. Όλα αυτά προδιαθέτουν τον αναγνώστη του Προκόπιου στο συμπέρασμα ότι από τρομεροί εχθροί, οι Βάνδαλοι πρέπει να είχαν ως τη βασιλεία του Ιουστινιανού μεταβληθεί σε μία σχετικά εύκολη λεία σε σημείο που οι βάρβαρες φυλές της Μαυριτανίας να γίνουν ικανές να περιορίσουν την εδαφική έκταση της βανδαλικής επικράτειας⁹⁴. Από κοντά και μία λακωνική, αλλά πολύ σημαντική επισήμανση της οπλικής ανεπάρκειας της βανδαλικής παράταξης σε σχέση με τις σύγχρονες του Προκόπιου ανάγκες του πολέμου: *οὔτε γὰρ ἀκοντισταὶ οὔτε τοξοταὶ ἀγαθοὶ ἦσαν οὔτε πεζοὶ ἐς μάχην ἰέναι ἠπίσταντο, ἀλλ' ἰππεῖς τε ἦσαν ἅπαντες, δόρασί τε ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον καὶ ξίφειν ἐχρῶντο καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀποθὲν τε οὐδὲν ἐργάζεσθαι κακὸν τοῦς πολεμίουσ' οἶοι τε ἦσαν*⁹⁵. Ἢδη, ο Προκόπιος προδιαθέτει τον αναγνώστη του για την έκβαση μίας ενδεχόμενης χειρσαίας μάχης ανάμεσα στους τόσο αποτελεσματικούς βυζαντινούς ιπποτοξότες με τους τόσο υποδεέστερους οπλικὰ Βανδάλους τον έκτο αιώνα. Εδώ, έχουμε μία ακόμα επιβεβαίωση του ότι, τον έκτο αιώνα, ο αριθμός των στρατευμάτων δείχνει να μειώνεται δραστικά σε σχέση με τον πέμπτο και αυτό φαίνεται, ανάμεσα στα άλλα, και από το ότι το 533 είναι αρκετοί μόλις 400 στρατιώτες υπό τον Κύριλλο (ίσως από τότε *ἄρχοντα τῶν φοιδεράτων*)⁹⁶, για να «συμφυλάξουν» τη Σαρδηνία μαζί με τον αντάρτη Γώδα που κήρυξε αποστασία από τον Γελίμερ⁹⁷.

89. Προκόπιος, Πολ. Γ', 7, 26 = I, 344.

90. Προκόπιος, Πολ. Γ', 7, 27-28 = I, 344.

91. Προκόπιος, Πολ. Γ', 8, 1-29 = I, 345-351.

92. Προκόπιος, Πολ. Γ', 9, 3 = I, 351.

93. Προκόπιος, Πολ. Γ', 9, 5 = I, 351.

94. Προκόπιος, Πολ. Δ', 10, 29 = I, 462: *ὑστερον δὲ οἱ Μαυρούσιοι πολλὰς κατὰ Βανδάλων νίκας ἀνελόμενοι Μαυριτανίαν τε τὴν νῦν καλουμένην ἐκ Γαδεΐρων μέχρι τῶν Καισαρείας ὁρίων τείνουσαν καὶ Λιβύης τῆς ἄλλης τὰ πλείστα ἔσχον.*

95. Προκόπιος, Πολ. Γ', 8, 27 = I, 350.

96. Γι' αυτόν: PLRE III, 371-372.

97. Προκόπιος, Πολ. Γ', 11, 1 = I, 360-361.

Έτσι λοιπόν, συγκρίνοντας τη βανδαλική εκστρατεία του Βασιλίσκου το 468 με εκείνη του Βελισάριου το 533 από τους «Βανδαλικούς Πολέμους» (Πολ., βιβλία Γ' και Δ') καταλήγει κανείς οριστικά στο ότι το 468 οι Βάνδαλοι νικούν στη θάλασσα, ενώ το 533/534 ηττώνται στην ξηρά, χωρίς καν να υπάρχει υπόνοια στο κείμενο ότι υπήρξε η παραμικρή περίπτωση ναυμαχίας, όπως είχε συμβεί το 468. Ο Προκόπιος που ασφαλώς δεν ξεχνάει ότι οι Βάνδαλοι διέθεταν πλοία, αναφέρει για το 533 ότι ο Γελίμερ επιβίβασε 5.000 Βανδάλους σε εκατόν είκοσι πλοία (ναῦς ἄριστα πλεούσας) και έστειλε αυτή την αμφίβια δύναμη να καταστείλει την ανταρσία της Σαρδηνιάς⁹⁸.

Αντίθετα, ο στόλος του Βελισάριου που αποπλέει για τη βανδαλική Β. Αφρική υπό τον (άγνωστο από άλλες πηγές) ναύαρχο Καλώνυμο τον Αλεξανδρέα⁹⁹ την άνοιξη του 533 αποτελείται από 500 μεταγωγικά με 30.000 ναύτες, πληρώματα από την Αίγυπτο, από την Ιωνία και την Κιλικία¹⁰⁰ και έχει ως συνοδά πλοία 92 πολεμικούς δρομώνες με καλυμμένα καταστρώματα¹⁰¹. Ο μεγάλος αυτός στόλος, που τόσο η αριθμητική του δύναμη, όσο και η συνολική του χωρητικότητα αντιστοιχούν στα ακριβή δεδομένα που παραθέτει ο Προκόπιος για τα στρατιωτικά τμήματα που επιβαίνουν σ' αυτόν¹⁰² δεν συναντάει εχθρούς στο δρόμο και το μόνο εμπόδιο είναι οι τρικυμίες και οι νηνεμίες που, βέβαια, τον καθυστερούν. Φθάνοντας στη Σικελία διαμέσου Αβύδου, Σιγείου, Μαλέα, Μεθώνης και Ζακύνθου, κανείς δεν φαίνεται να γνωρίζει πού μπορεί να βρίσκονται οι ναυτικές δυνάμεις των Βανδάλων¹⁰³. Εδώ όμως αρχίζουν οι απώλειες: ο *ξυνητὸς καὶ ἔμπειρος mag. mil. per Armeniam* Δωρόθεος που βρίσκεται στη στρατιά ως ένας από τους άρχοντες των φοιδηράτων πεθαίνει απροσδόκητα, άγνωστο από ποια αιτία. Ο Προκόπιος αντιπαρέχεται το γεγονός σαν να μην συνέβη τίποτε (ο Βελισάριος είναι ευχαριστημένος επειδή, σύμφωνα με τα νέα που του φέρνει ο Προκόπιος, η ακτή της Β. Αφρικής μοιάζει να είναι τελείως ασφαλής και, έτσι, μπορούν να αποπλεύσουν και να προσορμίσουν σε οποιοδήποτε σημείο κοντά στην Καρχηδόνα τους φέρει ο άνεμος¹⁰⁴). Έτσι απρόσκοπτα, ο στόλος μπορεί να φθάσει στο ακρωτήριο Καπούτδαβα (Caput Badua, σήμερα Ras Khadija, κοντά στο αρχαίο Hadrumetum) που βρίσκεται σε απόσταση

98. Προκόπιος, Πολ. Γ', 11, 23 = I, 363-364.

99. Γ' αυτόν: PLRE III, 267.

100. Προκόπιος, Πολ. Γ', 11, 13 = I, 362.

101. Προκόπιος, Πολ. Γ', 11, 15 = I, 362-363.

102. Μοναδική παραφωνία αποτελεί η πληροφορία για τους 92 δρομώνες, στους οποίους *Βυζάντιοι δισχίλιοι ἔπλεον, ἀντερέται πάντες*, που, πραγματικά δεν αντιστοιχεί σε πληρώματα δρομώνων. Δεν αποκλείεται, ο Προκόπιος να τους αναφέρει απλά για να τονίσει και τη συμμετοχή πολιτών της Κωνσταντινούπολης στη μεγάλη εκστρατεία. Αντίθετα, η αναλογία που παραθέτει για τα 500 μεταγωγικά με 30.000 ναύτες μας δίνει 60 ναύτες για κάθε μεταγωγικό.

103. Προκόπιος, Πολ. Γ', 14, 1-3 = I, 372-373 και Γ', 14, 8 = I, 374.

104. Προκόπιος, Πολ. Γ', 14, 10 = I, 374 και Γ', 14, 14-15 = I, 375.

πορείας πέντε ημερών από την Καρχηδόνα¹⁰⁵. Εδώ θα αποβιβαστεί τελικά η στρατιά του Βελισάριου, μόλις τρεις μήνες μετά την αναχώρησή της από την Κωνσταντινούπολη¹⁰⁶.

Όπως προκύπτει στη συνέχεια, στα 500 μεταγωγικά πλοία που μεταφέρουν τη στρατιά, χωρούν τα εξής στρατιωτικά τμήματα: α) 10.000 πεζοί β) πέντε χιλιάδες ιππείς *ἐκ τε στρατιωτῶν καὶ φοιδερᾶτων συνειλεγμένους*. Ο Προκόπιος δεν αναφέρεται στα στρατιωτικά τμήματα, από τα οποία έχει παρθεί το αναφερόμενο πεζικό των 10.000 αντρών. Οπωσδήποτε όμως, η αναλογία ιππέων προς πεζούς 1: 2 είναι καταφανής υπέρ των ιππέων σε σχέση με το ρωμαϊκό πολεμικό παρελθόν και δείχνει τις τάσεις της εποχής. Οι σημερινοί φοιδερᾶτοι (το 533), λέει ο Προκόπιος, δεν είναι αυτοί οι Βάρβαροι που ήταν παλιότερα¹⁰⁷. Ο Προκόπιος παραθέτει εδώ ένα σχετικά μακροσκελή κατάλογο των αρχόντων (*duces*) των φοιδερᾶτων και των ιππέων στρατιωτών που έχουν το αξίωμα αυτό παράλληλα με το μόνιμο αξίωμά τους¹⁰⁸ και στη συνέχεια, έναν κατάλογο με τους άρχοντες των πεζών με τον τόπο καταγωγής τους¹⁰⁹. γ) 400 Έρουλοι και δ) 600 Μασσαγέται (Ούννοι) *ξίμμαχοι βάρβαροι, ἵπποτοξοταί πάντες*¹¹⁰ με τους αρχηγούς τους. Έτσι, η στρατιά διαθέτει τουλάχιστον 16.000 άντρες σε 500 πλοία. Συνολικά στα 500 μεταγωγικά πλοία, μαζί με τα πληρώματά τους, επιβαίνουν σχεδόν ακριβώς 46.000 άντρες και γύρω στα 6.000 άλογα. Πέρα, λοιπόν από τους 60 ναύτες που αναφέρθηκαν πιο πάνω και που πρέπει να αποτελούν το σταθερό και μόνιμο πλήρωμά του, σε κάθε ένα από τα 500 αυτά μεταγωγικά πλοία επιβαίνουν κατά μέσο όρο 32 στρατιώτες και 12 άλογα, κάτι που, σε γενικές γραμμές, μοιάζει και λογικό και σύμφωνο με τις υπάρχουσες τότε μεταφορικές δυνατότητες¹¹¹.

Ανάμεσα σ' αυτούς τους 16.000 άντρες συνολικά που αποτελούν τη στρατιά, πρέπει να βρίσκονται και οι επίσης *ἄρχοντες τῶν φοιδερᾶτων* Βαλεριανός και Μαργίτινος¹¹² που διατάσσονται από τον Ιουστινιανό να προηγηθούν του κύριου όγκου του στρατού και να περμιένουν *ἐς τὰ ἐν Πελοποννήσῳ χωρία*¹¹³, δηλαδή φαίνονται να μην αποπλέουν μαζί με τον κύριο όγκο της στρατιάς. Όπως προκύπτει από το κείμενο (*ἐπειδὴ ἐν ταῖς ναυσὶ ἄμφω ἐγενέσθη*), η αποστολή της προφυλακῆς αυτής γίνεται επίσης δια θαλάσ-

105. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 14, 16-17 = I, 375-376: *ἐς χωρίον, ὃ δὴ Κεφαλὴν Βράχους τῆ σφετέρᾳ γλώσσῃ καλοῦσι Ῥωμαῖοι*.

106. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 15, 31 = I, 380.

107. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 11, 3-4 = I, 361. Βλ. R. Scharf, *Foederati. Von der Völkerrechtlichen Kategorie zur byzantinischen Truppengattung* [Tyche - Supplementband 4], Wien 2001.

108. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 11, 2-7 = I, 361-362. Το γενικό έργο είναι του Ravegnani, *Soldati*.

109. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 11, 7-10 = I, 362.

110. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 11, 11 = I, 362. Πρβλ. J. L. Teall, *The Barbarians in Justinian's Armies, Speculum* 40 (1965) 294-322.

111. Ελαφρά διαφορετική εικόνα στον A. Pertusi, *Ordinamenti militari, guerre in occidente e teorie di guerra dei Bizantini (secc. VI-X)*, στο: *Ordinamenti militari*, 636.

112. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 11, 6 = I, 361.

113. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 11, 24-25 = I, 364

σης και, πραγματικά, όταν ο κύριος όγκος του στόλου φθάνει στη Μεθώνη, βρίσκει εκεί τους Βαλεριανό και Μαρτίνο που, με τα τμήματα που διοικούσαν, είχαν φθάσει εκεί λίγο νωρίτερα¹¹⁴. Το περιεργό όμως είναι ότι οι δύο αυτοί στρατιωτικοί αρχηγοί που, αργότερα και ιδιαίτερα μετά την αποχώρησή του Βελισσάριου από το στρατιωτικό προσκήνιο, θα αναλάβουν μεγάλες διοικήσεις στην Ιταλία, στην Αρμενία και στην Ανατολή, δεν αναφέρονται και πάλι από τον Προκόπιο, παρά μόνο στη μάχη στο Τρικάμαρον (μέσα Δεκεμβρίου)¹¹⁵, έχοντας κυριολεκτικά εξαφανιστεί από το κείμενο στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα που περιλαμβάνει την άφιξη της στρατιάς στην Αφρική, την απόβαση, τη μάχη στο Δέκιμον, την κατάληψη της Καρχηδόνας κ.λπ.¹¹⁶. Παραμένει όμως απίθανο το ενδεχόμενο να έφθασαν στην Αφρική μετά την άφιξη εκεί του κύριου όγκου της στρατιάς του Βελισσάριου.

Η στρατιά λοιπόν μπορεί να αποβιβαστεί, αλλά ο φόβος για έναν αιφνιδιασμό από το βανδαλικό στόλο ενυπάρχει ακόμα και στο λόγο του Βελισσάριου κατά το επιτελικό συμβούλιο που συγκαλεί στο πλοίο του: *ἦν δὲ καὶ πλέουσιν ἡμῖν εὐθὺ Καρχηδόνος στόλος ἀπαντήσῃ πολέμιος*¹¹⁷, οι στρατιώτες θα χάσουν το ηθικό τους και θα τραπούν σε φυγή. Στην πραγματικότητα ο βανδαλικός τρομερός στόλος που τόσο ανησυχεί το Βελισσάριο έχει ήδη φθάσει στη Σαρδηνία, έχει ήδη καταπιύξει την εκεί ανταρσία¹¹⁸ και εκεί μαθαίνει ότι ο αυτοκρατορικός στόλος έχει φθάσει στην Αφρική¹¹⁹. Από την πλευρά του, ο Κύριλλος, που με τους 400 στρατιώτες του, που αναφέρθηκαν πιο πάνω, πλέει προς τη Σαρδηνία, μαθαίνει την καταστολή της ανταρσίας και την αποκατάσταση της βανδαλικής κυριαρχίας εκεί και ανακρούει με κατεύθυνση τώρα προς την Καρχηδόνα, που αυτή κατέχεται τώρα από τη νικήτρια στρατιά του Βελισσάριου¹²⁰. Παράλληλα, ο

114. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 13, 9 = I, 370.

115. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 3, 4 = I, 428. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 27-30.

116. Παρ' όλο που παραδέχεται την απουσία τους αυτή, η *PLRE* III, 1355 (Valerianus 1), υποστηρίζει ότι ο Βαλεριανός πρέπει ("presumably") να ήταν ανάμεσα στους άρχοντες των φοιδεράτων που ανατράπηκαν αρχικά από την έφοδο του Γελμίερ στο Δέκιμον. Από πουθενά δεν προκύπτει κάτι τέτοιο. Αντίθετα, σχετικά με το Μαρτίνο (Martinus 2), η *PLRE* III, 839 παραδέχεται ότι δεν μνημονεύεται καθόλου, παρ' όλο που αναμφίβολα ("doubtless") ήταν παρών σε ολόκληρη την εκστρατεία των Βανδάλων. Αυτό σημαίνει ότι ο στόλος απέπλευσε όλος μαζί από τη Μεθώνη, χωρίς πια άλλες προφυλακές. Το ότι Βαλεριανός και Μαρτίνος δεν αναφέρονται καθόλου στο Δέκιμον, δηλαδή στην πρώτη και αποφασιστική μάχη, μπορεί να έχει κάποια βαρύνουσα σημασία, επειδή αυτοί οι ικανοί, κατά τα άλλα αξιωματικοί, είχαν την εξακολουθητική τάση να μην επικουρούν σχεδόν ποτέ το Βελισσάριο σε κρίσιμες στιγμές. Πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 215 και 266.

117. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 15, 22 = I, 379.

118. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 24, 1 = I, 410.

119. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 24, 2 = I, 410.

120. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 24, 19 = I, 412.

ήδη νικημένος στο Δέκιμον¹²¹ Γελίμερ ζητάει από τον αδελφό του Τζάζωνα, που διοικεί τις βανδαλικές δυνάμεις και το στόλο στη Σαρδηνία, να καταπλεύσουν στην Αφρική για ενίσχυση¹²². Μέσα σε τρία μερόνυχτα (*τριταίοι*) Τζάζων, στόλος και στρατός του φθάνουν στην αφρικανική ακτή, ακριβώς στα όρια ανάμεσα στις αρχαίες επαρχίες Νουμιδίας και Σιτιφικής Μαυριτανίας¹²³ και, από εκεί, πορεύονται πεζή στη Bulla Regia, όπου βρίσκεται το στρατόπεδο του Γελίμερ. Από ό,τι φαίνεται, η κατάληψη από το βυζαντινό στρατό των οχυρωμένων πόλεων Καρχηδόνας (επαρχία Ανθυπατικής Αφρικής) και Βασιλικού Ιπώνα (Hippo Regius, επαρχία Νουμιδίας), παλαιάς επισκοπής του Αγίου Αυγουστίνου¹²⁴, στερεί το βανδαλικό στόλο που πρέπει να έχει επανέλθει στην Αφρική από κάποιο σίγουρο αγκυροβόλιο και ορμητήριο και ο άλλοτε τρομερός αυτός στόλος περνάει σε πλήρη αφάνεια, όχι μόνο μέχρι τη μάχη στο Τρικάμαρον, αλλά και αργότερα, εφ' όσον ο Βελισάριος δεν θα αντιμετωπίσει το παραμικρό πρόβλημα στο να αποστεύει *Κύριλλον ξην πλήθει πολλῶ* στη Σαρδηνία, διατάζοντάς τον να στείλει κι αυτός *μοῖραν τοῦ στρατοῦ* στην *Κορσικήν*, που στα παλιά τα χρόνια λεγόταν Κύρνος και ήταν ακόμα υποτελής στους Βανδάλους¹²⁵, καθώς και στις τρεις Βαλεαρίδες νήσους Έβουσα, Μαϊορικά και Μινορικά¹²⁶. Έτσι, σχεδόν αμέσως μετά τη γρήγορη και σχετικά εύκολη κατάκτηση της βορειοαφρικανικής ακτής, όλα τα μεγάλα νησιά στη Δυτική Μεσόγειο περνούν ως τα τέλη του καλοκαιριού του 534 στη βυζαντινή κατοχή, όπου θα παραμείνουν στο εξής χωρίς –και αυτό είναι το σημαντικότερο– να έχει χρειαστεί να υπάρξει έστω και απλή οπτική επαφή με τον θρυλούμενο μέχρι τότε ως τρομερό βανδαλικό στόλο.

Δομή, θρησκεία και πειθαρχία του βυζαντινού στρατού στην Αφρική

Λίγο μετά την απόβαση της βυζαντινής στρατιάς στην Καπούτβαδα και πριν από οποιαδήποτε επαφή με τον εχθρό κάνει την εμφάνισή της η περιβόητη (για διαφόρους λόγους) στη συνέχεια σωματοφυλακή του Βελισάριου. Όπως θα φανεί στη συνέχεια από πάρα πολλά χωρία¹²⁷, αποτελείται από δύο μείζονες μονάδες: *οί δορυφόροι* αποτε-

121. Πρβλ. τους κατατοπιστικούς χάρτες Ι. Καραγιαννόπουλου, *Χάρται Προϊόνου Βυζαντινής Ιστορίας (324-565)*, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 17-18. Rubin, *Zeitalter* II, 22-25.

122. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 25, 10-18 = I, 413-414.

123. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 25, 21 = I, 415.

124. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 4, 26 = I, 436.

125. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 5, 2-3 = I, 439. Ο Κύριλλος θα επιστρέψει στην Αφρική (*PLRE* III, 372) και σε ό,τι αφορά τη βυζαντινή κατοχή σε Σαρδηνία, Κορσική, Μάλτα, Βαλεαρίδες θα επικρατήσει πυκνό σκοτάδι.

126. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 5, 7 = I, 440. Πρβλ. *Πολ.* Γ', 1, 18 = I, 310. S. A. Beliaev, *Kogda Geiserik zachvatil Balearskie ostrova?*, *Antičnaja Drevnost y Srednje Veka* 10 (1973) 279-282.

127. Βλ. τα χωρία στο: Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 303 σημ. 1955.

λούν την ιεραρχικά ανώτερη ομάδα ενώ οί ύπασπισται την ιεραρχικά κατώτερη. Έτσι εμφανίζονται για πρώτη φορά σε αφρικανικό έδαφος και, όπως φαίνεται ήδη από την πρώτη αυτή μνεία του σώματος αυτού¹²⁸, ο Βελισάριος μπορεί να αναθέσει σε ένα δορυφόρο, ανάλογα με την κρίση του, την ηγεσία ενός αριθμού υπασπιστών που μπορεί να είναι μικρός, μπορεί όμως να είναι και μεγαλύτερος, όπως π.χ. στην αρχική πορεία από το σημείο απόβασης προς την Καρχηδόνα, οπότε ο Ιωάννης ο Αρμένιος, *οπτίων* του Βελισάριου¹²⁹ με όχι λιγότερους από 300 υπασπιστές αποτελεί μία ισχυρή προφυλακή σε απόσταση είκοσι σταδίων από τον κύριο όγκο της στρατιάς που ακολουθεί¹³⁰. Εννοείται ότι ολόκληρη η σωματοφυλακή του Βελισάριου, δηλαδή και οι δορυφόροι και οι υπασπιστές που, όπως φαίνεται από το κείμενο, είναι περισσότεροι από τους τριακόσιους υπασπιστές που αναφέρονται, είναι έφιπποι και έτσι, προκύπτει το σοβαρό πρόβλημα, αν η σωματοφυλακή του Βελισάριου συμπεριλαμβανόταν στους 6.000 (5.000 + 1.000) ιππείς που αναφέρει ο Προκόπιος πριν από τον απόπλου της στρατιάς ή, αντίθετα, αν αποτελούσε μία επί πλέον δύναμη, κάτι που φαίνεται τελείως απίθανο. Αν όμως αληθεύει το πιθανότερο, το ότι, δηλαδή, η σωματοφυλακή του Βελισάριου ήταν ενσωματωμένη στους 6.000 ιππείς της στρατιάς της Αφρικής, πρέπει κανείς να σκεφτεί, ότι εφ' όσον σε ορισμένες περιπτώσεις σύμφωνα με τον Προκόπιο, η σωματοφυλακή του Βελισάριου (*οἶκος*) έφθανε τους 7.000 ιππείς¹³¹, αποτελούσε μόνη της μία μικρή αλλά καλά εκπαιδευμένη και μισθοδοτούμενη στρατιά εφ' όσον τη συντηρούσε ο ίδιος ο στρατηγός από την ιδιωτική του περιουσία, γι' αυτό και ονομαζόταν *οἶκος* ή *οικία*.

Φθάνοντας στο Δέκιμον, η στρατιά θα έχει και πάλι ως προφυλακή τους 300 του Ιωάννη¹³². Καθώς εξελίσσεται η μάχη εκεί (Σεπτέμβριος του 533), αποκαλύπτεται ότι ο επίσης δορυφόρος του Βελισάριου Ουλίαιρις¹³³ έχει υπό τις διαταγές του 800 υπασπιστές¹³⁴. Φαίνεται επίσης στη διάρκεια της μάχης ότι ο Γελέμερ θεωρεί *λόγον πολλοῦ ἄξιον* να αιχμαλωτίσει μόλις είκοσι δύο υπασπιστές του Βελισάριου υπό το δορυφόρο Διογένη¹³⁵, εναντίον των οποίων εξαπολύει όχι λιγότερους από 300 ιππείς¹³⁶. Βαθμιαία, ο Προκόπιος αρχίζει να διαχέει την εντύπωση στον αναγνώστη ότι οι σωματοφύλακες του Βελισάριου είναι μία επίλεκτη και εξαιρετικά ικανή μονάδα. Πριν από τη μάχη στο Τρικάμαρον (Δεκέμβριος του 533), ο Βελισάριος αναθέτει την πολεμική σημαία (*δ δὴ*

128. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 16, 9 = I, 383.

129. Γι' αυτόν: *PLRE* III, 635-636 (Ioannes 14).

130. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 17, 1-2 = I, 385.

131. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 1, 20 = II, 301.

132. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 18, 3 = I, 389.

133. Για τον Ουλίαιρι: *PLRE* III, 1387-1388. Πρβλ. Pringle, *Defence*, 20, 22, 51.

134. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 19, 23 = I, 394.

135. Για το Διογένη: *PLRE* III, 400-401.

136. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 23, 7-8 = I, 407-408. Στη συμπλοκή που ακολουθεί ο Διογένης έχει μόνο δύο απώλειες και ορισμένες πληγές ο ίδιος.

βάνδον καλοῦσι Ῥωμαῖοι¹³⁷) στους υπασπιστές υπό τον Ιωάννη τον Αρμένιο που, μαζί με τους δορυφόρους (πόσους) τοποθετείται στο κέντρο της ρωμαϊκής παράταξης¹³⁸. Στην τρίτη τους κατά σειρά έφοδο, όλοι σχεδόν οι δορυφόροι και υπασπιστές του Βελισάριου υπό τον Ιωάννη διασπών την εχθρική παράταξη στο κέντρο¹³⁹ και αναγκάζουν τους Βανδάλους σε υποχώρηση.

Δεν αποκλείονται και πράξεις σωματοφυλάκων που ξεφεύγουν από κάθε έλεγχο, αλλά παραμένουν ατιμώρητες. Έτσι, ο ήδη γνωστός μας δορυφόρος Ουλίαιρις διατελώντας σε κατάσταση μέθης τοξεύει κατά λάθος και σκοτώνει τον Ιωάννη Αρμένιο που έχει διακριθεί στις μάχες και στον οποίο έχουν ανατεθεί λεπτές και επικίνδυνες αποστολές. Αλλά και ο Ουλίαιρις είναι έμπιστος και έχει διοικήσει πολλούς υπασπιστές. Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, ο Βελισάριος αφήνει ατιμώρητο τον Ουλίαιρι, σύμφωνα με επιθυμία των στρατιωτών που ισχυρίζονται ότι μεταφέρουν την τελευταία θέληση του αδικοσκοτωμένου Ιωάννη¹⁴⁰, μία εκδήλωση μεγάλης εύνοιας προς τον Ουλίαιρι, επειδή ο Βελισάριος δεν διατάζει να εκτελέσει επί τόπου αυτού που θεωρεί απείθαρχος ή προδότης¹⁴¹. Έναν άλλο υπασπιστή του, επίσης Ιωάννη, διορίζει ως διοικητή του φρουρίου Σέπτου (Septem) που δεσπόζει από την αφρικανική ακτή στο στενό του Γιβραλτάρ¹⁴², καθώς το περιώνυμο διάταγμα *CJ I, 27, 2*¹⁴³ διατάζει το στρατηγό της Ανατολής (mag. mil. per Orientem) Βελισάριο να εγκαταστήσει στο Σέπτον έναν έμπιστο τριβούνο με δρόμωνες υπό τις διαταγές του που θα αναφέρει λεπτομερώς τα δρώμενα από Βησιγόθους και Φράγγους στην απέναντι ισπανική ακτή¹⁴⁴.

Κάποια στιγμή (άνοιξη του 534) αναγγέλλεται η αναχώρηση (άφοδος) του Βελισάριου μαζί με τους δορυφόρους και τους υπασπιστές του¹⁴⁵ από την Αφρική. Τυπικά, ένας στρατηγός της Ανατολής δεν μπορεί να παραμένει επ' αόριστον στη Δύση, στην οποία έχει έρθει μόνο για μία συγκεκριμένη εκστρατεία. Ο στρατηγός παίρνει μαζί του τώρα και Βάνδαλους πολεμιστές που θα σταλούν αργότερα να υπηρετήσουν στο ανατολικό μέτωπο. Αυτό, κατά τον Προκόπιο, προκαλεί δυσκολίες στην Αφρική, όπου οι στρατιώτες είναι λίγοι και διασκορπισμένοι στις διάφορες εσαχτιές, χωρίς την απαιτούμενη προπαρασκευή και εκπαίδευση για να πολεμήσουν τώρα τους βάρβαρους Μαυρούσι-

137. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 2, 1 = I, 423.

138. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 3, 5-6 = I, 428-429.

139. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 3, 13-15 = I, 430. Πρβλ. Pringle, *Defence*, 21-22.

140. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 4, 14-25 = I, 434-435. Πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 177.

141. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 12, 7-10 = I, 366-377. Πρβλ. και Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 1, 8 = I, 420.

142. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 5, 6 = I, 439-440.

143. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1010 με βιβλιογραφία.

144. Πρβλ. Diehl, *Afrique*, 108-110. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 172, 178. Παράλληλα, μία απόπειρα ενός μικρού τμήματος που έστειλε ο Βελισάριος να καταλάβει το φρούριο Λιλύβαιον στη Σικελία, που κατέχεται από τους Οστρογόθους, αποκορούεται.

145. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 8, 20 = I, 454.

ου¹⁴⁶. Αναχωρώντας, ο Βελισάριος εγκαταλείπει και εμπιστεύεται στον αντικαταστάτη και πρώην υφιστάμενό του ευνούχο Σολόμωνα (μάλλον mag. mil. per Africam ήδη από το 534¹⁴⁷) *ύπασπιστών τε και δορυφόρων τῶν αὐτοῦ μέρος τὸ πλείστον*¹⁴⁸, ενώ ταυτόχρονα στο Σολόμωνα αποστέλλεται από την Κωνσταντινούπολη και μία άλλη στρατιά υπό το Θεόδωρο τον Καππαδόκη και τον Ίλδιγερ¹⁴⁹. Αντίθετα, η σωματοφυλακή του Βελισάριου θα φθάσει κάποια στιγμή να περιλαμβάνει *Βανδύλων πλῆθος*¹⁵⁰ και αυτό σημαίνει ότι ένα σημαντικό τμήμα των Βανδάλων πολεμιστών που μετέφερε ο στρατηγός κατά την επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη ενσωματώθηκε στην προσωπική του φρουρά ή σωματοφυλακή, ίσως σε κάλυψη του τμήματος εκείνου της σωματοφυλακής του που είχε αφήσει στο Σολόμωνα. Ο Προκόπιος ισχυρίζεται ότι οι Βάνδαλοι που έφερε πίσω ο Βελισάριος οργανώθηκαν σε πέντε ιππικά τμήματα (*καταλόγους*) με την επωνυμία «Ίουστινιανῶ Βάνδουλοι» και στάλθηκαν ως μόνιμες φρουρές στις πόλεις του ανατολικού μετώπου¹⁵¹. Από ό,τι φαίνεται, ένας *ίππικὸς κατάλογος* στην Αφρική περιλάμβανε ως πενήντα (50) ιππείς¹⁵². Όταν όμως βλέπει κανείς το Βελισάριο εννιά χρόνια αργότερα, δηλαδή το 543, να περιοριζόμαστε στο στρατόπεδό του στην Ανατολή από Θράκες, Ιλλυριούς, Γόθους, Έρουλους και Βανδάλους¹⁵³, πρόκειται ή για τη γνωστή σωματοφυλακή του που αποτελείται κυρίως από στρατολογίες ανάμεσα σε αιχμαλώτους ή για τα λείψανά της.

Αυτοί από τη σωματοφυλακή του Βελισάριου που έχουν παραμείνει στην Αφρική με το Σολόμωνα επιδίδονται σε εκδηλώσεις ανυπακοής και σε ακρότητες που προκαλούν βίαιες αντιδράσεις των Μαυρουσίων¹⁵⁴. Οι ταραχοποιοί εξοντώνονται. Αυτή η ήττα υποχρεώνει το Σολόμωνα να εκστρατεύσει εναντίον των βαρβάρων αυτών επί κεφαλής ολόκληρου του βυζαντινού στρατού. Σύμφωνα με τον Προκόπιο, ο οπλισμός και η πολεμική εμπειρία των Ρωμαίων είναι κατά πολύ ανώτερα των αντίστοιχων βαρβαρικών¹⁵⁵

146. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 8, 1 = I, 454-455.

147. Βλ. τις σωστές παρατηρήσεις της *PLRE* III, 1169 και 1500 για το Σολόμωνα. Πρβλ. J. Durliat, *Magister militum - ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗΣ dans l'empire byzantin (VIe - VIIe siècle)*, *BZ* 72 (1979) 306-320.

148. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 8, 23 = I, 455. Από το *Πολ.* Δ', 11, 23 = I, 466, θα μπορούσε να υποτεθεί ότι οι σωματοφύλακες που έμειναν στην Αφρική ήταν 500.

149. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 8, 24 = I, 455. Για το Θεόδωρο Καππαδόκη: *PLRE* III, 1247-1248. Για τον Ίλδιγερ: *PLRE* III, 615-616.

150. Προκόπιος, *Πολ.* Ζ', 1, 6 = II, 298. Πρβλ. Schmidt, *Vandales*, 176.

151. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 14, 17 = I, 484.

152. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 23, 6-7 = I, 526. Πρβλ. Müller, *Heer Justinians*, 104 (250 für jeden κατάλογος).

153. Προκόπιος, *Πολ.* Β', 21, 4 = I, 243-244.

154. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 10, 8-12 = I, 459-460.

155. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 11, 29 = I, 466-467.

και καλύπτουν το μειονέκτημα από την απουσία του Βελισάριου¹⁵⁶: μετά από μία πρώτη σύγκυση (*ἀκοσμία*), οι Ρωμαίοι του Σολόμωνα πετυχαίνουν αποφασιστική νίκη¹⁵⁷, χωρίς, όπως φαίνεται, η σωματοφυλακή του Βελισάριου να εμφανιστεί στο μέλλον σε αφρικανικό έδαφος. Αντίθετα, στο στρατό της Αφρικής εμφανίζεται ο κόμης των εξκουβιτόρων Θεόδωρος επί κεφαλής χιλίων πεζών¹⁵⁸. Εδώ το χωρίο μοιάζει να υποδεικνύει ότι οι ιππείς της σωματοφυλακής του Βελισάριου (ως πεντακόσιοι, όπως φαίνεται) έχουν παραχωρήσει τη σημαίνουσα θέση τους μέσα στο στράτευμα στους εξκουβιτόρες της αυτοκρατορικής φρουράς που ήταν μόνο 300 (και, βέβαια, πεζοί ως ανακτορικοί φρουροί), όταν ιδρύθηκαν σαν σώμα από τον αυτοκράτορα Λέοντα Α΄¹⁵⁹, αλλά τώρα οι πεζοί είναι περισσότεροι, ως πιο κατάλληλοι για ορεινό πόλεμο εναντίον ατάκτων. Στη διάρκεια μίας νέας απειλής, αναφέρεται ο *ἄρχων τῶν φοιδεράτων* στην αρχή της εκστρατείας Αλθίας ως *ἐν κεντουρίαις τῶν ἐκείνη* (Νουμιδία) *φρουρίων φυλακῆν ἔχων*¹⁶⁰, κάτι που σημαίνει ότι τα βυζαντινά φρούρια-πόλεις είναι συνεχώς φρουρούμενα για το φόβο επιδρομών που συλλαμβάνουν αιχμαλώτους, ενώ κάποιες φορές οι φρουρές αυτές είναι ανεπαρκείς αριθμητικά για να πραγματοποιήσουν έξοδο¹⁶¹. Κάποιες άλλες φορές επίσης υπάρχουν και προσωπικές μονομαχίες για λογαριασμό ολόκληρων των αντίπαλων στρατευμάτων¹⁶². Καθώς, λοιπόν, αρχίζει να διαγράφεται η δομή της στρατιωτικής οργάνωσης των Ρωμαίων στη Β. Αφρική μετά την ανάκτησή της επί Ιουστινιανού Α΄ (μόνιμες φρουρές στις πόλεις, ευκίνητα και σχετικά μικρά αποσπάσματα ιππέων στην ύπαιθρο, πεζικό για τον ορεινό πόλεμο και ηγεμονικές φρουρές για τους ανώτατους διοικητές), τα πράγματα δείχνουν να πορεύονται προς το Μεσαίωνα. Ο στρατός προσαρμόζεται όλο και περισσότερο στις συνθήκες που επικρατούν, δηλαδή στη μορφολογία του εδάφους και στον άτακτο πόλεμο που, σε όλες τις εποχές, είναι καθαρά ένας μακροπρόθεσμος πόλεμος φθοράς όχι μόνο για τον αμυνόμενο, αλλά και για τον επιτιθέμενο¹⁶³.

Πάντα σχετικά με τη δομή του βυζαντινού στρατού στην Αφρική, πρέπει να επισημανθεί και ένα επίσης σημαντικό γεγονός: από την αρχή της εκστρατείας, οι χωρικοί επιτίθενται σε μικρά αποκομμένα τμήματα της στρατιάς και *πολλοὺς τοῦ Ῥωμαίων στρατοῦ ἔκτεινον*. Αυτοί όμως που έφεταν συνήθως θύματα αυτών των αφηνδιαστικών επιθέσεων δεν ήταν τόσο στρατιώτες, αλλά δούλοι και υπηρέτες¹⁶⁴, δηλαδή ο βυζαντινός

156. Προκόπιος, *Πολ. Δ΄*, 11, 44 = I, 469.

157. Προκόπιος, *Πολ. Δ΄*, 11, 47-56 = I, 469-470.

158. Προκόπιος, *Πολ. Δ΄*, 12, 17 = I, 472. Για το Θεόδωρο κόμητα των εξκουβιτόρων: *PLRE III*, 1248 (Theodorus 9).

159. Ιωάννης Λυδός, *Περὶ ἀρχῶν Α΄*, 16, σ. 30.

160. Προκόπιος, *Πολ. Δ΄*, 13, 2 = I, 475. Για τον Αλθία: *PLRE III*, 49-50. Πρβλ. Pringle, *Defence*, 69.

161. Προκόπιος, *Πολ. Δ΄*, 13, 3 = I, 476.

162. Προκόπιος, *Πολ. Δ΄*, 13, 11-17 = I, 476-477.

163. Βλ. Pringle, *Defence*, 72-79.

164. Προκόπιος, *Πολ. Γ΄*, 23, 1-4 = I, 407.

στρατός της Αφρικής που ήταν μάλλον ολιγάριθμος αποτελούνταν από τους στρατιώτες και τους δούλους και τους υπηρέτες τους, όπως περίπου στο Μεσαίωνα οι ιππότες πήγαιναν στον πόλεμο με τους ιπποκόμους τους. Έτσι, ο βυζαντινός στρατός πρέπει να έδειχνε σε σημαντικό βαθμό στρατός αριστοκρατικός, μπροστά σε μία αρχαιότητα που καταρρέει, χωρίς οι εμπόλεμοι να δείχνουν να το αντιλαμβάνονται. Ο Προκόπιος αναφέρει με θλίψη ότι οι Μαυρούσιοι *ξηρμον ανθρώπων ποιησάμενοι ἐς ἔδαφος καθεῖλον* την πολυάνθρωπη αρχαία πόλη Ταμούγαδι (Timgad) στους ανατολικούς πρόποδες του Αυράσιου όρους¹⁶⁵, χωρίς οι Ρωμαίοι να αντιδράσουν. Στην *χώραν τὴν ὑπὲρ τὸ Αὐράσιον*, ο Προκόπιος αναφέρει δύο πόλεις, τη Φρίκη και τη Σίτιφι, σε ότι δε αφορά τη Νουμιδία, τα ονόματα πόλεων που αναφέρει είναι τελείως ασήμαντα¹⁶⁶.

Καθώς ο Σολόμων προωθεί τις δυνάμεις του όσο μπορεί προς την ενδοχώρα, αφήνει φρουρά στη Νουμιδία αλλά κάθε τόσο επιστρέφει στην Καρχηδόνα. Η νέα εκστρατεία εναντίον των Μαυρουσίων απαιτεί και στόλο, επειδή τώρα εμφανίζονται Μαυρούσιοι ακόμα και στη Σαρδηνία¹⁶⁷. Προοδευτικά, θα αρχίσει να μονιμοποιείται και η κατανομή και διάταξη του στρατού κατά επαρχία, σύμφωνα με το αρχικό διάταγμα του Ιουστινιανού¹⁶⁸, όπως π.χ. *οἱ ἐν Βυζακίῳ κατάλογοι*¹⁶⁹ ἢ *οἱ ἐν Νουμιδαῖς κατάλογοι*¹⁷⁰ που δείχνουν να συνενώνονται ανάλογα με τις περιστάσεις, όπως φαίνεται από τις εκφράσεις *παντὶ τῷ στρατῷ*¹⁷¹ και *τῷ παντὶ στόλῳ*¹⁷², αφού στο μεταξύ ο Σολόμων επανερχόμενος στη διοίκηση της Αφρικής (539) μετά από ένα σύντομο χρονικό διάστημα διακυβέρνησης συγκλητικῶν υπό το Γερμανό, για το οποίο θα γίνει λόγος στη συνέχεια, θα έχει μαζί του ένα νέο στράτευμα¹⁷³ και θα αρχίσει να τειγίζει τις πόλεις και να εφαρμόζει τους νόμους, έτσι ώστε να διατηρεῖται το ρωμαϊκό πολίτευμα¹⁷⁴.

Η πορεία των πραγμάτων στη δομή του στρατού της Αφρικής όπου δείχνουν να ενισχύονται συνεχώς οι σχέσεις ιεραρχίας ευνοεί, όπως φαίνεται, και την εξάπλωση

165. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 13, 26 = I, 479. Για την περιγραφή του Αυράσιου από τον Προκόπιο (*Κτίσιμ. ΣΤ'*, 7, 2-5, σ. 183-184) πρβλ. T. C. Lounghis, *La Montagne. Quelques considérations d'après les sources byzantines, Communications grecques présentées au VIe Congrès international des études du Sud-Est européen*, Athènes 1990, 47-55. Για τις τριάντα πόλεις και τα επτά φρούρια που μνημονεύει ο Προκόπιος στο *Περὶ κτισμάτων* βλ. Pringle, *Defence*, 79-83 και 121-130.

166. Προκόπιος, *Κτίσιμ. ΣΤ'*, 7, 9-10, σ. 184-185.

167. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 13, 39-42 = I, 481.

168. *CJ I*, 27, 2. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1010. Επίσης, βλ. Müller, *Heer Justinians*, 106.

169. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 23, 3 = I, 525.

170. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 25, 1 = I, 532.

171. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 10, 6 = I, 459. *Πολ. Δ'*, 11, 14 = I, 464. *Πολ. Δ'*, 21, 13 = I, 519.

172. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 23, 23 = I, 528.

173. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 19, 1 = I, 508. Ο Σολόμων θα είναι πια *Praef. praet. per Africam*. πρβλ. *PLRE III*, 1173.

174. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 19, 3 = I, 508.

ανάμεσα στους στρατιωτικούς ηγέτες του θεσμού των *δορυφόρων*. Στην πρώτη εκδήλωση στάσης του στρατού της Καρχηδόνας, θα επέμβει και πάλι από τη Σικελία, όπου βρίσκεται το Πάσχα του 536, ο Βελισάριος με μόλις εκατό από τους *ύπασπιστές* του που χωρούν σε ένα μόνο πλοίο¹⁷⁵ και, κινητοποιώντας όσους στρατιώτες μπορεί, θα πετύχει μία μικρής κλίμακας και πρόσκαιρη νίκη. Ο στρατηγός Θεόδωρος ο Καλαβδόκης που ενισχύει το Σολόμωννα (υπαρχηγός) έχει κι αυτός *δορυφόρους*¹⁷⁶. Παρ' όλο ότι οι μνείες του Προκόπιου σχετικά με τον πατρίκιο και συγκλητικό Γερμανό¹⁷⁷ είναι συνήθως *οί άμφ' αὐτόν*¹⁷⁸, φαίνεται καθαρά στο κείμενο ότι ο ευγενέστατος αυτοκρατορικός συγγενής Γερμανός είχε, φυσικά, *δορυφόρους*¹⁷⁹. Στο τελευταίο αυτό απόσπασμα μάλιστα, ο Προκόπιος αναφέρει ποιά ήταν η διαδικασία, προκειμένου να γίνει κανείς *δορυφόρος* κάποιου στρατιωτικού ηγέτη: *ὄν τοίνυν εἰθισμένον ἅπασι Ῥωμαίοις ἐκ παλαιοῦ μηδένα δορυφόρον τῶν τιнос ἀρχόντων καθίστασθαι, ἦν μὴ δεινοτάτους πρότερον ὄρκους παρεχόμενος τὰ πιστὰ δοίη τῆς ἐς αὐτόν τε καὶ τὸν βασιλέα Ῥωμαίων εὐνοίας*¹⁸⁰. Με άλλα λόγια, ο κάθε υποψήφιος *δορυφόρος* έδινε ὄρκο πίστης στο μελλοντικό του αρχηγό και εργοδότη, καθώς και στον αυτοκράτορα. Σύμφωνα με τον Προκόπιο πάντα, τουλάχιστον δύο μετέπειτα ένδοξοι στρατηγοί, ο Βελισάριος και ο Τζίττας *τούτω δὲ τῷ ἄνδρῃ νεανία μὲν καὶ πρῶτον ὑπηγήτα ἦσθην, Ἰουστινιανοῦ δὲ στρατηγοῦ δορυφόρω*¹⁸¹ και, με βάση ότι *mag. mil. praesentalis* έγινε ο Ιουστινιανός το 520¹⁸², το να είναι κανείς *δορυφόρος* κάποιου σημαίνοντος προσώπου πρέπει να υποδαύλιζε αρκετές προσωπικές φιλοδοξίες. Ο ψυχρὸς αριστοκράτης στρατηγὸς Γερμανὸς θα ανασκολοπίσει έναν τέτοιο φιλόδοξο και μηχανορράφο *δορυφόρο* μπροστά στα τείχη της Καρχηδόνας¹⁸³, κάτι που ο Βελισάριος δεν είχε πράξει για τον Ουλίαρι. Αντίθετα, πιστοὶ *δορυφόροι* προφυλάσσουν το Γερμανὸ που κινδυνεύει ἀπὸ τους εχθροὺς στη διάρκεια της μάχης¹⁸⁴, ἢ σπεύδουν σε βοήθεια του ετομοθάνατου Σολόμωννα¹⁸⁵, ενώ οι *δορυφόροι* του ανεπιού του Σολόμωννα

175. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 15, 9 = I, 490.

176. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 18, 1 = I, 505.

177. Για το Γερμανό: *PLRE* II, 505-507.

178. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 17, 16,20 και 24 = I, 503-504.

179. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 17, 23 = I, 504 και *Πολ.* Δ', 18, 7 = I, 506. Αν ήταν στην πραγματικότητα ανεπιός του Ιουστίνου Α' ἢ του Ιουστινιανού δεν ενδιαφέρει εδώ.

180. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 18, 6 = I, 506. Πρβλ. J. Gascou, L'institution des Bucellaires, *Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale* 76 (1976) 144-156, εδώ: 144 σημ. 4. O. Schmitt, Die *Bucellarii*. Eine Studie zum militärischen Gefolgschaftswesen in der Spätantike, *Tyche* 9 (1994) 147-174, εδώ: 160 σημ. 110.

181. Προκόπιος, *Πολ.* Α', 12, 21 = I, 58. Για το Τζίττα: *PLRE* III, 1160-1163 (Sittas I). Για τη θέση των *δορυφόρων* στο δέιπνο βλ. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 28, 7 = I, 546.

182. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 129.

183. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 18, 18 = I, 507-508.

184. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 17, 23 = I, 504.

185. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 21, 27-28 = I, 521-522. Πρβλ. *Πολ.* Δ', 14, 23 = I, 485.

Σέργιου σκοτώνουν πολλούς βαρβάρους¹⁸⁶, οι δορυφόροι του πολυμήχανου στρατηγού Αρταβάνη, που θα γίνει mag. mil. per Africam από το 546¹⁸⁷, θα λάβουν μέρος στη δολοφονία του αντάρτη Γόνθαρι το 547 που κι αυτός διαθέτει δορυφόρους¹⁸⁸. Γενικά, η πληθώρα δορυφόρων γύρω από τους ηγέτες του στρατεύματος τείνει να παραγκωνίσει, να υποκαταστήσει ή και να αποσυνθέσει τις τακτικές μονάδες του στρατού¹⁸⁹.

Καθώς η σύνθεση αυτού του σχεδόν ολοκληρωτικά μισθοφορικού στρατού (σε κάθε μία μονάδα υπάρχει ένας *οπτίων* ή *χορηγός συντάξεων*¹⁹⁰) δεν είναι μόνιμη και σταθερή, είναι επόμενο και η διαγωγή του να χαρακτηρίζεται κι αυτή από αστάθεια. Οι Ρωμαίοι αυτοί που πήγαν να κατακτήσουν την Αφρική το 533 συνηθίζουν να σκυλεύουν τους νεκρούς εχθρούς μετά τη μάχη¹⁹¹, προβαίνουν σε υπερβασίες σχετικά με τα λάφυρα και οι απλοί στρατιώτες εμφανίζονται συχνά να δυσανασχετούν¹⁹². Τους αιχμαλώτους Μαυρούσιους μετά τη μάχη οι Ρωμαίοι τους πουλούν δούλους σε τιμή προβάτου¹⁹³, παρ' όλο που, όπως ομολογεί ο Προκόπιος, από τη στιγμή που καταλύθηκε το βανδαλικό κράτος *ἐς πάμπλου χρόμα ὁ πλοῦτος χωρήσας ... ἐς τῶν Ῥωμαίων τὰς χεῖρας ἐπηνήλθεν αὐθις*¹⁹⁴.

Από τη στιγμή της απόβασης στην Αφρική, ο Βελισάριος παροτρύνει τους στρατιώτες *τὴν εὐκοσμίαν ἐν Καρχηδόνι ὡς μάλιστα διασώσασθαι*¹⁹⁵. Αυτές οι παροτρύνσεις έχουν σαν αποτέλεσμα να τηρηθεί υποδειγματική τάξη και πειθαρχία κατά την είσοδο του στρατού στην αρχαία αυτή μεγαλούπολη και να μην διαταραχτεί ούτε στο ελάχιστο η καθημερινή εργασία των ανθρώπων, καθώς και να εξασφαλιστεί απρόσκοπτα και αθόρυβα ο σύμφωνα με καταγραφή καταυλισμός των στρατιωτών στα σπίτια, όπως επίσης και ο ανεφοδιασμός τους από την αγορά, ενώ η πόλη είχε αλωθεί με τη δύναμη των όπλων και άλλαζε επί πλέον και πολίτευμα¹⁹⁶.

Ο πλούτος που αποκτήθηκε απότομα όμως, κάνει *τὸ στράτευμα πλημμελῶς τε καὶ ξὴν πολλῇ ἄκοσμίᾳ φερόμενον*¹⁹⁷. Κατά τον Προκόπιο, αποτελεί μεγάλο μειονέκτημα

186. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 21, 10 = I, 519. Ο στρατηγός Σέργιος (*PLRE* III, 1124-1128) είναι *dux limitis Tripolitanae*. Βλ. *CJI*, 27, 2, πργρ. 20. Πρβλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1010.

187. Για τον Αρταβάνη: *PLRE* III, 125-130.

188. Marcellinus comes, *Auctarium*, a. 547, σ. 108. Victor Tonnennensis, a. 546, σ. 201. Jordanes, *Romana*, 348, σ. 51. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 28, 7-34 = I, 546-550. Για το Γόνθαρι: *PLRE* III, 574-576.

189. Πρβλ. Diehl, *Afrique*, 335.

190. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 20, 12 = I, 514. Πρβλ. Müller, *Heer Justinians*, 103. Pringle, *Defence*, 69.

191. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 3, 17 = I, 430.

192. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 14, 23 = I, 485. Πρβλ. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 21, 23-24 = I, 521.

193. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 12, 27 = I, 475.

194. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 3, 27 = I, 432.

195. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 20, 18 = I, 399.

196. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 21, 9-11 = I, 401-402.

197. Προκόπιος, *Πολ. Δ*, 4, 1 = I, 432.

όταν *στρατιῶται πένητες ἄνθρωποι κομιδῇ ὄντες* γίνονται απότομα κάτοχοι πολλῶν χρημάτων, *σωμάτων δὲ ὠραίων τε καὶ ὑπερφυῶς εὐπρεπῶν*. Ἐτσι, ἔχασαν το μυαλό τους μεθυσμένοι ἀπὸ τὴν ευτυχία που τους εἶχε βρεῖ¹⁹⁸. Ἡ πειθαρχία χαλαρώνει επικίνδυνα και ο Βελισάριος κατορθώνει με μεγάλο κόπο να διασώσει τὴν πειθαρχία στην προσωπική του σωματοφυλακή και *οἱ τῆς Βελισαρίου οἰκίας ὄντες* συσπειρώνονται γύρω ἀπὸ τον αρχηγό και εργοδότη τους¹⁹⁹. Μετά το Βελισάριο, ο Σολόμων εἶναι ικανός να εξασφαλίσει *εὐκοσμίαν* στο βυζαντινὸ στράτευμα²⁰⁰, που εἶναι αρκετή για να φέρει τὴ νίκη, ἀκόμα κι ὅταν στην ἐπίθεσή του εκδηλώνεται *ἀκοσμία*²⁰¹ και ο στρατός θα ἐπιστρέψει στην Καρχηδόνα *σὺν πάσῃ τῇ λείᾳ*²⁰².

Ἡ ἀφιξὴ του βυζαντινοῦ στόλου στην Ἀφρική και, ἀκόμα περισσότερο, ἡ πρώτη νίκη στο Δέκιμον σήμανε μία ριζική ἀνατροπή: ο Προκόπιος περιγράφει το πὼς ο Αρειανὸς ἱερεὶς ἔφυγαν ἀπὸ το ναὸ του Ἁγίου Κυπριανού, ἐπίσκοπου Καρχηδόνας (248-258)²⁰³ και τὴ θέση τους πήραν ο ὀρθόδοξοι ἱερεῖς²⁰⁴. Παρ' ὅλα αὐτὰ, οὐ Βάνδαλοι ἐξακολουθοῦν για κάποιον χρόνο ἀκόμα να στηρίζουν κάποιες ἐλπίδες στους στρατιώτες του βυζαντινοῦ στρατοῦ που εἶναι Αρειανοί²⁰⁵. Ταυτόχρονα, μία παλινὸρθωση των παλιῶν ἰδιοκτητῶν στους οὐοίους επανέρχονται ο ἰδιοκτησίες που εἶχαν κατασχεθεῖ τὴν ἐποχὴ τῆς βανδαλικῆς κατοχῆς σύμφωνα με τὴ *Νεαρά XXXVI* τῆς 1ης Ἰανουαρίου του 535²⁰⁶ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν πρόθεση του Σολόμωνος να ἀποδώσει στο δημόσιο ὅσα κτήματα ἀνήκουν τὴν ὥρα σε Ρωμαίους στρατιώτες που ἔχουν ὁμως νυμφευθεῖ χήρες Βανδάλων και τα ἔχουν ὡς προικῶ²⁰⁷. Κατὰ τον Προκόπιο, αυτοῦργοί τῆς περιῖπου γενικῆς ἀνταρσίας που εκδηλώθηκε εἶναι οἱ γυναῖκες των στρατιωτῶν²⁰⁸, ἀλλὰ ἀπὸ το κείμενο σε συνδυασμὸ με τὴ *Νεαρά XXXVI* φαίνεται ὅτι ἡ νέα βυζαντινὴ διακυβέρνηση στην Ἀφρική ευνοεῖ κατὰφωρα τὴ μεγάλη ἰδιοκτησία σε βάρος τῆς μικρῆς στρατιωτικῆς, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει στους στρατιώτες να κρατήσουν τα χρήματα και τους δούλους, ἀλλὰ ὄχι

198. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 4, 3 = I, 432-433.

199. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 4, 8 = I, 433.

200. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 11, 37 = I, 467-468.

201. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 11, 47 = I, 469.

202. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 11, 56 = I, 470.

203. Για τον Ἁγιο Κυπριανὸ βλ. Α. Albrecht, *Abriss der römischen Literaturgeschichte*, Leipzig 1938, II, 212-213. P. de Labriolle, *Histoire de la litterature latine chretienne*, Paris 1947, 196-247. J. Bayet, *Litterature latine*, Paris 1965, 438-441.

204. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 21, 11-25 = I, 402-404. Πρβλ. W. E. Kaegi, Arianism and the Byzantine Army in Africa, *Traditio* 21 (1965) 23-53, ἐδῶ: 32.

205. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 1, 1 = I, 419.

206. *NJ XXXVI*. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αἰ. 1043 με βιβλιογραφία.

207. Πρβλ. Λουγγῆς, *Ιουστινιανός*, 184.

208. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 14, 9 = I, 483. Πρβλ. Z. V. Udalcova, Narodnye dvizenija v Severnoi Afrike pri Justiniane, *Viz. Vrem.* 5 (1952) 15-48, ἐδῶ: 26-28 [στο ἐξῆς: Udalcova, Narodnye dvizenija].

και τη γη που, αυτή, προσήκει βασιλεί και Ῥωμαίων ἀρχῆ. Η αυτοκρατορία τους έκανε στρατιώτες όχι για να γίνουν ιδιοκτήτες των κτημάτων (χωρίων) που θα πάρουν από τους βαρβάρους, αλλά για να τα παραδώσουν στο δημόσιο που τους τρέφει και τους μισθοδοτεί²⁰⁹. Η εξήγηση που παρέχει στους στρατιώτες της η ιουστινιάνεια διοίκηση μπορεί να είναι κάπως άκομψη, είναι όμως σαφής και αποτελεί, σε τελικό απολογισμό, αποχωρώντα λόγο εξέγερσης.

Μόλις επτά μήνες μετά τη Νεαρά XXXVI, έχει εκδοθεί η Νεαρά XXXVII (1η Αυγούστου του 535). Σύμφωνα με τη νέα οργάνωση της αφρικανικής εκκλησίας, οι μη ορθόδοξοι Χριστιανοί αποκλείονται από οποιοσδήποτε υπηρεσίες ή λειτουργίες, δημόσιες ή ιδιωτικές και από κάθε συμμετοχή στα κοινά²¹⁰. Στον Προκόπιο, η νέα αυτή πραγματικότητα αποδίδεται ως εξής: οὐ γὰρ εἶα βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἄνδρα Χριστιανὸν οὐ μεταλαχρόντα δόξης ὀρθῆς ἢ βαπτίσματι ἢ ἄλλω τῷ μυστηρίῳ χρῆσθαι²¹¹. Τέλος, υποστηρίζει ο Προκόπιος, γύρω στους 400 Βάνδαλοι (πολεμιστές και ναυτικοί, όπως προκύπτει) από αυτούς που είχε μεταφέρει στην επιστροφή του ο Βελισάριος φαίνεται ότι κατορθώνουν να καταλάβουν, στη Λέσβο μάλιστα, τα πλοία που τους μετέφεραν και να επιστρέψουν στην Αφρική²¹². Κάτω από αυτές τις συνθήκες εκδηλώθηκε το Πάσχα του 536 στάσις στο στρατό της Αφρικής²¹³.

Η στάσις αυτή παίρνει γρήγορα μεγάλη έκταση. Κατά τις πρώτες ένοπλες συμπλοκές στα ανάκτορα της Καρχηδόνας όπου σκοτώνεται και ο κόμης των εξκουβιτόρων Θεόδωρος²¹⁴, οι στρατιωτικές αρχές (Σολόμων, Μαρτίνος, Προκόπιος κ.λπ) αναγκάζονται να διαφύγουν είτε στη Νουμιδία (Μαρτίνος), είτε στη Σικελία (Σολόμων, Προκόπιος), από όπου θα επιστρέψουν με το Βελισάριο και τους εκατό υπασπιστές του που αναφέρθηκαν πιο πάνω.

Οι στασιαστές που, με επί κεφαλής τους το δορυφόρο του στρατηγού Μαρτίνου Στότζα συγκεντρώνονται στο στρατόπεδο της Bulla Regia, είναι γύρω στους 9.000 μαζί με τους 400 ανυπότακτους Βανδάλους που έχουν κατορθώσει να δραπετεύσουν και επιστρέψουν στην Αφρική²¹⁵. Παρά την πρόσκαιρη νίκη του, οι μικρές δυνάμεις του Βελισάριου δεν του επιτρέπουν να καταστείλει την ανταρσία και περιορίζεται έτσι να λαφυραγωγήσει χρήματα και γυναίκες, εξ αιτίας των οποίων (ο Προκόπιος δεν χάνει

209. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 14, 10 = I, 483-484.

210. *NJ XXXVII*. Βλ. Lounghis – Blysidou – Lampakes, *Regesten*, αρ. 1079 με βιβλιογραφία.

211. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 14, 14 = I, 484. Για μία παράλληλη περίπτωση στο στρατό της Αιγύπτου πρβλ. L. S. B. McCoull, "When Justinian Was Upsetting the World": A Note on Soldiers and Religious Coercion in Sixth-Century Egypt, *Peace and War in Byzantium. Essays in Honor of George T. Dennis, S. J.*, Washington D.C. 1995, 106-113.

212. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 14, 18 = I, 484-485. Πρβλ. Schmidt, *Vandales*, 176 σημ. 4.

213. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 14, 7 = I, 483. Πρβλ. Pringle, *Defence*, 25.

214. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 14, 35 = I, 487.

215. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 15, 1-4 = I, 489. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter II*, 38 σημ. 72.

ευκαιρία να καταφευθεί με περιφρόνηση εναντίον τους) είχε ξεσπάσει αυτός ο πόλεμος²¹⁶. Οι στασιαστές όμως κατορθώνουν να συναδελφωθούν με τα στρατεύματα της Νουμιδίας που, στο μεταξύ έχουν κινητοποιηθεί εναντίον τους, τα προσεταιρίζονται και εκτελούν τους αξιωματικούς τους²¹⁷.

Η κατάσταση δείχνει τόσο σοβαρή, ώστε ο Ιουστινιανός αναγκάζεται να στείλει στην Αφρική μία νέα, αποκλειστικά συγκλητική τριμελή διοίκηση, με επί κεφαλής τον ανεψιό του πατρίκιο Γερμανό²¹⁸ με Praef. Praet. per Africam το συγκλητικό Σύμμαχο²¹⁹ και με *comes domesticorum peditum* το συγκλητικό Δόμνικο²²⁰. Η νέα αυτή συγκλητική διοίκηση δεν έχει έρθει για να συμβιβαστεί ή να διαπραγματευτεί, παρ' όλο που, όπως φαίνεται, δεν διαθέτει παρά το ένα τρίτο του ενεργού στρατού της Αφρικής, ενώ τα δύο άλλα τρίτα έχουν προσχωρήσει στην εξέγερση²²¹. Αρχικά με υποσχέσεις και απειλές, δρομολογεί κάποιες διαρροές στο στρατόπεδο των στασιαστών, αλλά τα πράγματα παραμένουν πάντα κρίσιμα και ο Γερμανός πρέπει να πολεμήσει, πριν αντιστραφεί και πάλι το ρεύμα. Πηγαίνοντας στη μάχη, με μικρές σχετικά δυνάμεις, απευθύνεται στους στρατιώτες του με το ακόλουθο πνεύμα: ο αυτοκράτορας σας περιμάζεψε από τα χωράφια σας με ένα σάκο και ένα κοντό χιτώνα τον καθένα και σας έκανε τόσο σπουδαίους, ώστε οι σοβαρές υποθέσεις της αυτοκρατορίας να εξαρτώνται από σας. Αφού, λοιπόν, φθάνετε στο σημείο να τον αδικείτε, σας συγχωρεί και έχει από σας μόνο την αξίωση να ντρέπεστε. Αν μετανοήσετε, περασμένα ξεχασμένα. Αν δεν θέλετε να πολεμήσετε τώρα, δεν πειράζει. Όποιος θέλει να προσχωρήσει στους αντάρτες με τα όπλα του, ας το κάνει φανερά, ώστε να τον έχουμε υπ' όψη μας²²². Δημηγορία, όπου η ψυχρή απειλή μειώνει τη ριψοκίνδυνη επιλογή. Στη μάχη που δόθηκε στην τοποθεσία Scalae Veteres (Cellas Vatarigi), οι στασιαστές συντρίφηκαν (537)²²³. Ορισμένοι από τους αιχμαλώτους ισχυρίστηκαν ότι ήταν στρατιώτες του Γερμανού, αλλά όσοι ρωτήθηκαν ποιά ήταν η σημαία του Γερμανού στη μάχη και δεν απάντησαν, εκτελέστηκαν²²⁴.

Μετά την αποφασιστική καταστολή αυτής της πολύ μαζικής εξέγερσης, τα ήθη στη βυζαντινή Αφρική δείχνουν να αργιεύουν. Ένας δορυφόρος του Θεόδωρου του Καππα-

216. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 15, 40-49 = I, 494-495.

217. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 15, 58-59 = I, 496.

218. Για το Γερμανό: *PLRE* II, 505-507.

219. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 1213. Πρβλ. J. Prostko-Prostynski, Zum Datum der Einrichtung der afrikanischen Prätorianerpräfektur durch Kaiser Justinian I, *BZ* 91 (1998) 423-434, εδώ: 432 σημ. 49.

220. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 415-416.

221. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 16, 3 = I, 497.

222. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 16, 13-24 = I, 499-500.

223. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 17, 1 = I, 500-505. Κόριππος, *Ioannidos* III, 318, σ. 59: *Germano spargente ferum victum tyrannum*. Πρβλ. Diehl, *Afrique*, 84-85. Udalcova, *Narodnye dvizenija*, 37.

224. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 17, 22 = I, 504. Πρβλ. Müller, *Heer Justinians*, 126: "die Feldherrnfahne war vermutlich ein vexillum wie das labarum Constantins".

δόκη που έχει στρατιώτας πλείστους διομοσαμένους επιχειρεί να επιβάλει τυραννίδα²²⁵, αλλά θα ανασκολοπιστεί από το Γερμανό²²⁶. Στο εξής, ο Προκόπιος μοιάζει να θεωρεί το στρατό της Αφρικής μία υπόθεση περίπου χαμένη, που εξαρτάται αποκλειστικά από τις ικανότητες των στρατηγών και μόνο²²⁷. Έτσι, ο Σολόμων θα κάνει κάποιες ανορθωτικές προσπάθειες²²⁸, το ίδιο αργότερα ο Ιωάννης ο Πάππου ή Τρωγλίτης²²⁹, αλλά τα πράγματα δείχνουν να έχουν διολισθήσει προς αλλεπάλληλες μεταβολές, έριδες και μηχανορραφίες που, συχνά στην ιστορική εξέλιξη, ακολουθούν την κατάπιξη μαζικών ξεξέρωσεων και οδηγούν σε ένοπλες συγκρούσεις ανάμεσα σε φατρίες των νικητών που, με τη σειρά τους, φέρνουν τον πληθυσμό σε έσχατη εξαθλίωση. Έτσι ακριβώς καταλήγει ο Προκόπιος την εξιστόρησή του για το στρατό της Αφρικής²³⁰, αφού η εμφανής μελαγχολία του για το θάνατο του Σολόμωνος (544)²³¹ δεν έχει διέξοδο. Την ίδια σχεδόν μελαγχολία ή απελπισία του Προκόπιου δείχνει να συμμερίζεται και ο ελαφρά μεταγενέστερος ποιητής Κρησκόσιος Κόριππος²³². Στρατιώτες και εγγώριοι αντιτίθενται μαζικά στη διάδοχη κατάσταση που εκπροσωπεί ο ανεψιός του Σολόμονα Σέργιος²³³, επικρατεί γενική σύγχυση παράλληλα με τις συνεχείς συγκρούσεις με τους Μαυρούσιους²³⁴, ο στρατός που εδρεύει στην πρωτεύουσα Καρχηδόνα είναι ολιγάριθμος²³⁵, ο στρατός του Στότζα που έχει ανασυνταχθεί και αυξηθεί αποτελείται τώρα όχι μόνο από εγγώριους, αλλά και από Ρωμαίους, άλλους αιχμαλώτους, άλλους αυτομόλους²³⁶. Μία νέα διάταξη του στρατού, αφήνει να διαφανεί ότι από το 545, δεν αποκλείεται να υπάρχουν δύο *mag. mil. per Africam*, ο συγκλητικός Αρεόβινδος στη Βυζακινή²³⁷ και ο Σέργιος στη Νουμιδία²³⁸. Μαζί με την Ανθυπατική Αφρική, η Βυζακινή και η Νουμιδία δείχνουν να

225. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 18, 1-2 = I, 505.

226. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 18, 18 = I, 507-508.

227. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 184-185.

228. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 19, 5 = I, 509.

229. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 28, 45-50 = I, 551-552. Γυ' αυτόν: *PLRE III*, 644-649. Diehl, *Afrique*, 363-381. Rubin, *Zeitalter II*, 49-57.

230. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 28, 52 = I, 552.

231. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 21, 28 = I, 522. Victor Tonnennensis, a. 543, σ. 543. Marcellinus comes, *Auctarium*, a. 541, σ. 106. Πρβλ. Diehl, *Afrique*, 342-343. Udalcova, *Narodnye dviženija*, 39-40.

232. Κόριππος, *Ioannidos III*, 449-450, σ. 64: *post Solomonis opes libertas facta rapinis, nec pars ulla fuit belli securo maligni*.

233. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 22, 2 = I, 522. Marcellinus comes, *Auctarium*, a. 541, σ. 106. Για το Σέργιο: *PLRE III*, 1124-1128.

234. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 23, 1 = I, 525.

235. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 23, 21 = I, 528.

236. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 24, 31 = I, 529.

237. Για τον Αρεόβινδο: *PLRE III*, 107-109.

238. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 24, 4-6 = I, 530.

είναι οι κατ' εξοχήν επαρχίες, όπου ασκείται αποτελεσματικά η βυζαντινή διοίκηση, ενώ στις υπόλοιπες τρεις Μαυριτανίες (Σιτιφική, Καισαρική, και Τιγγιτανή) η βυζαντινή παρουσία πρέπει να ήταν πολύ αραιή και περιορισμένη σε κάποιες τειχιωμένες πόλεις, παραθαλάσσιες οι περισσότερες. Σύμφωνα με τον Ευάγριο²³⁹, ο Ιουστινιανός έχτισε ή ανοικοδόμησε στην Αφρική εκατόν πενήντα πόλεις, αλλά αυτό που καταλογίστηκε στον αυτοκράτορα ήταν περισσότερο η προσπάθεια και λιγότερο το αποτέλεσμα. Ο καινούργιος αυτός στρατός δεν είναι πολύ αξιόπιστος και χάνει μάχες²⁴⁰. Ο Ιουστινιανός αναγκάζεται να μεταθέσει στην Ιταλία τον ανεπιθύμητο στην Αφρική Σέργιο και μόνος κυβερνήτης της Αφρικής μένει ο Αρεόβινδος²⁴¹ που κι αυτός θα δολοφονηθεί κάτω από εντελώς ύποπτες συνθήκες το Μάρτιο του 546²⁴² και μετά από πολλές μηχανορραφίες. Ένα συμπέρασμα που δεν αναφέρει ο Προκόπιος, αλλά μοιάζει να προκύπτει παρ' όλες τις εναλλασσόμενες σκοτεινές συγκυρίες της βυζαντινής στρατιωτικής κατοχής στη Β. Αφρική είναι ότι, ενώ οι λίγο-πολύ επαγγελματίες στρατηγοί είναι εντεταλμένοι για την καταπολέμηση του εξωτερικού εχθρού (Βάνδαλοι, Μαυρούσιοι), οι γνωστοί πρώτα απ' όλα για τη συγκλητική τους ιδιότητα (μερικοί από τους οποίους, όπως ο Γερμανός, είναι και στρατιωτικοί) είναι επιφορτισμένοι με την εμπέδωση και την τήρηση της τάξης στο εσωτερικό των νέων αυτών εδαφικών κτήσεων. Αυτή ακριβώς η πλευρά της βυζαντινής διοίκησης στην Αφρική που επιδιώκει την καταστολή των ανταρσιών, μόλις πετυχαίνει το στόχο της, αρχίζει να εμπλέκεται σε εσωτερικές διαμάχες που αποσταθεροποιούν το καθεστώς που μπορεί να έχει επιβάλει, αλλά με κανέναν τρόπο εμπέδωσε. Ανταρσία στις τάξεις του βυζαντινού στρατού θα εκδηλωθεί και υπό τον Ιωάννη Τρωγλίτη (*consurgit oborta seditio*) που καταπνίγεται με τη βοήθεια των Μαυρούσιων²⁴³, αλλά τις νίκες του στην Αφρική θα μνημονεύσει και ο λεγόμενος ιστορικός των Γόθων Jordanes²⁴⁴. Έτσι, ο ολιγάριθμος στρατός, πέρα από τις φρουρές των τειχιωμένων πόλεων, χάνει τη συνοχή του, καθώς μάλιστα αποτελείται από μισθοφόρους/δορυφόρους των διαφόρων στρατιωτικών ηγετών²⁴⁵. Οι τελευταίοι γνωστοί στρατιωτικοί ηγέτες της Αφρικής επί Ιουστινιανού πρέπει να είναι ο Ιωάννης Ρογαθινός²⁴⁶ και ο αυτοκρατορικός ανε-

239. Ευάγριος Δ', 14, σ. 168. Πρβλ. Diehl, *Afrique*, 387-393. Pringle, *Defence*, 110-111. Σε ό,τι αφορά "the rebirth of Romanizing urban life in Africa", δεν μπορεί κανείς να είναι κατηγορηματικός.

240. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 24, 13 = I, 531.

241. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 24, 16 = I, 532. Πρβλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1309 με βιβλιογραφία.

242. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 27, 32-33 = I, 540. Jordanes, *Romana*, 384, σ. 51. Marcellinus comes, *Auctarium*, a. 547, σ. 108. Victor Tonnennensis, a. 546, σ. 201. *Clericorum Mediolanensium*, Ep. 4 (MGH. AA XI, 439): *Hariobindum magistrum miletum a Guntharit tiranno in Africa fecissit occidi*. Πρβλ. Schmidt, *Vandales*, 179.

243. Κόριππος, *Ioannidos* VIII, 50-163, σ. 167-171.

244. Jordanes, *Romana*, 385, σ. 51-52.

245. Πρβλ. Müller, *Heer Justinians*, 114-120 (Privatsoldaten).

246. Μαλάλας, 430. Θεοφάνης, 238. Γυ' αυτόν: *PLRE* III, 670.

ψιός Μαρκιανός που φθάνει στην Καρχηδόνα ως *στρατηλάτης μετά ἔξερκέτου*, και οι δύο τους το 563²⁴⁷, ενώ ο πρώτος από τους λίγους γνωστούς βυζαντινούς στρατηγούς Αφρικής (*magister militum provinciae Africanae* στο κείμενο, αλλά ο ισπανός μοναχός του Biclár Ιωάννης δεν πρέπει να αποδίδει την ακριβή ορολογία) επί Ιουστίνου Β΄ είναι ο πρώην δουξ Λιβανησίας Θεόκτιστος²⁴⁸ που χάνεται σε μάχη με τους Μαυρούσιους το 570²⁴⁹. Ίδια είδηση για τον, όπως φαίνεται, διάδοχο του Θεόκτιστου, *magister militiae Africae* που έχει το όνομα Amabilis και που χάνεται επίσης σε μία παρόμοια μάχη²⁵⁰, ενώ ήδη από το 569 ή ταυτόχρονα με τον Θεόκτιστο το 570 έχει χαθεί ο Praef. praet. per Africam Θεόδωρος, γνωστός από νομοθετικά κείμενα²⁵¹. Στην Αφρική μοιάζει να έχει ξεσπάσει γενική εξέγερση των υπόδουλων βάρβαρων πληθυσμών που απαιτούν ισχυρές κατασταλτικές αυτοκρατορικές δυνάμεις και μπορεί ο ποιητής Κρησκώνιος Κόριππος που δόξασε σε υψηλούς τόνους τον Ιωάννη Τρωγλίτη να δοξάζει τώρα και τον αυτοκράτορα τον Ιουστίνου Β΄ και τον Praef. praet. per Africam Θωμά²⁵² που επέβαλε ειρήνη στην Αφρική²⁵³, αλλά από την έκφραση *bellum sine milite pressit*, μοιάζει να αναγνωρίζει την έλλειψη στρατού: ο διάδοχος του Ιουστινιανού δεν μπορεί να διαθέσει στρατεύματα ταυτόχρονα στην Αφρική και στην Ιταλία που απειλείται ακόμα περισσότερο από τους Λογγοβάρδους²⁵⁴. Ακόμα και ένας αρκετά επιμελής συγγραφέας, όπως είναι ο επίσκοπος της μικρής αφρικανικής πόλης Tonnuna Βίκτωρ²⁵⁵ που, γύρω στο 555 όπως λέει ο ίδιος, εξορίζεται από τον Ιουστινιανό *in insulis Balearis*²⁵⁶ που κατέχονται τώρα από βυζαντινά στρατεύματα, θυμάται αποκλειστικά και με εύλογη ικανοποίηση την ταπεινωτική αιχμαλωσία του μισητού πρώην ανώτατου διοικητή Αφρικής και ανεψιού του Σολδόμων Σέργιου²⁵⁷, ενώ την Αφρική, με την οποία ασχολείται συστηματικά, την αναφέρει μόνο

247. Μαλάλας, 430. Θεοφάνης, 239. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 821-823. Πρβλ. Stein, *Studien*, 13. Durliat, *Dédicaces*, 309 σημ. 13.

248. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 1226-1227. Πρβλ. Diehl, *Afrique*, 456. Pringle, *Defence*, 52.

249. Iohannes Biclarenensis, a. 570, σ. 212. Πρβλ. Diehl, *Afrique*, 459, 597. Stein, *Studien*, 14. Durliat, *Dédicaces*, 311.

250. Iohannes Biclarenensis, a. 571, σ. 212. Πρβλ. Stein, *Studien*, 14.

251. Iohannes Biclarenensis, a. 569, σ. 212. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 1254 (Theodorus 30). Για τα νομοθετικά κείμενα βλ. *JGR* I, 10 (Νεαρά VI του Ιουστίνου Β΄) και *JGR* I, 24 (Νεαρά XIII του Τιβέριου Κωνσταντίνου και Μαυράσιου), που (πρωγ. 2) μνημονεύει *Theodorum tunc praefecturam tuam agente*.

252. Για το Θωμά, γνωστό και από επιγραφικό υλικό, βλ. *PLRE* III, 1317-1319. Πρβλ. και Diehl, *Afrique*, 458, 462, 597.

253. Κόριππος, *In laudem Iustini*, I, 18-21, σ. 37: *et Thomas, Libyae nutantis destina terrae./qui lapsam statuit, vitae spem reddidit Afris, pacem composuit, bellum sine milite pressit./vicit consiliis quos nullus vice-rat armis*. Πρβλ. και τα σχόλια των εκδοτών, σ. 127.

254. Stein, *Studien*, 106.

255. Για τον Victor Tonnennensis βλ. Wattenbach – Levison I, 85.

256. Victor Tonnennensis, a. 555, σ. 204. Πρβλ. Pringle, *Defence*, 65, 116.

257. Victor Tonnennensis, a. 560, σ. 560.

σε σχέση με τα θρησκευτικά και εκκλησιαστικά ζητήματα. Μία ανάμνηση των πολέμων του Σολόμωνα στην Αφρική θα διατηρήσει και ο ελαφρά μεταγενέστερος Θεοφύλακτος Σιμοκάττης²⁵⁸, αλλά, μετά τη βασιλεία του Ιουστινιανού μέχρι και τις αρχές του έκτου αιώνα οι καιροί και οι συνθήκες, ιδιαίτερα οι πολεμικές, μεταβάλλονται και πολλαπλασιάζονται με έναν τόσο ραγδαίο ρυθμό, ώστε ο πολύ μεταγενέστερος Μιχαήλ ο Σύρος, μιλώντας για το βυζαντινό στρατό αυτής της εποχής που δοκιμάζεται, να διατηρήσει την εντύπωση ότι οι Ρωμαίοι ... απέκτησαν τη συνήθεια να ξεγεύονται²⁵⁹. Έτσι, οι σκληρές συνθήκες που γίνονται όλο και σκληρότερες, μοιάζουν να εξαφανίζουν κυριολεκτικά τα πρόσωπα και τους παλιούς θεσμούς μέσα στη δίνη τους, καθώς η πολιτική και στρατιωτική διοίκηση των μεγάλων γεωγραφικών περιοχών της αυτοκρατορίας τείνουν, εξ αιτίας ακριβώς αυτών των συνθηκών, να συνενωθούν με κυρίαρχη τη στρατιωτική τους υπόσταση²⁶⁰. Έτσι συμβαίνει μερικές φορές, όταν νέοι διοικητικοί θεσμοί μεγάλης εμπέλειας επιβάλλονται από τις υλικές συνθήκες πάνω σε παλαιούς θεσμούς που συνεχίζουν να υφίστανται υποβαθμισμένοι. Οι νέοι θεσμοί των εξαρχάτων θα διαμορφωθούν υποχρεωτικά έτσι, ώστε, λαμβάνοντας υπ' όψη τη νέα πραγματικότητα, να μπορούν να επιζήσουν σε όσο το δυνατόν πιο μακροπρόθεσμη βάση.

Τα Εξαρχάτα και η πολυεθνικότητα

Για τη βαθμιαία υπαγωγή των βυζαντινών στρατευμάτων που βρισκόταν στη Δύση στους *εξάρχους* Αφρικής και Ιταλίας αντίστοιχα²⁶¹ μίλησε πρώτος ο Ch. Diehl²⁶², αλλά το σημαντικό στην περίπτωση που εξετάζεται εδώ είναι ότι, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, οι *εξάρχοι* Αφρικής και Ιταλίας θα βασίζονται σε μεγάλο βαθμό και σε

258. Σιμοκάττης Β', 3, 13, σ. 75. Όπως είναι γνωστό, ο Αγαθίας πέρα από το προοίμιό του, έχει στο κείμενό του μόνο μία μνεία για την Αφρική (Λιβύη) και την Ισπανία. Στα αποσπάσματά του που διασωθήκαν, ο Μένανδρος ο Προτήκτωρ δεν αναφέρει καθόλου Αφρική και Ισπανία.

259. Μιχαήλ Σύρος Χ, 21 = II, 359: *Mais les Romains ... prirent l'habitude de se révolter ...*. Πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 386.

260. Πρβλ. J. Karayannopoulos, *Die Entstehung der byzantinischen Themenordnung*, München 1959, 70.

261. Για τον *magister militum Spaniae*, βλ. P. Goubert, *Byzance et l'Espagne wisigothique*, (*R*)EB 2 (1944), 64-69. M. Vallejo Girvés, *Comentiolus, Magister Militum Spaniae missus a Mauricio Augusto contra hostes barbaros. The Byzantine Perspective of the Visigothic Conversion to Catholicism*, *Romanobarbarica* 14 (1996-97) 289-306 [στο εξής: Vallejo Girvés, *Comentiolus*].

262. *Afrique*, 467 κε. Πρβλ. τελευταία, Fr. Shlosser, *The Exarchates of Africa and Italy*, *JÖB* 53 (2003) 33-47.

στρατιωτικές μονάδες που θα καταφθάνουν κατά καιρούς από την Ανατολή²⁶³. Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η –αν όχι συνεχής– όμως οπωσδήποτε επίμονη τον έκτο αιώνα αποστολή Αρμενίων στρατιωτών στη Δύση.

Στη βυζαντινή Αφρική, αυτοί οι πολεμοχαρείς και γενναίοι Αρμένιοι στρατιώτες εμφανίζονται ως στρατός κατοχής για πρώτη φορά το 545/546, αρχικά σε μικρό αριθμό²⁶⁴ με αρχηγούς τους αριστοκράτες Αρσακίδες Αρταβάνη²⁶⁵ και Ιωάννη²⁶⁶ και, πέρα από αυτή την αρχική μεία, ο Προκόπιος αναφέρει επίσης σχετικά συχνά μικρά αποσπάσματα γενναίων Αρμενίων στην Αφρική που αρχίζουν να μοιάζουν με μόνιμη βυζαντινή ιδιομορφία²⁶⁷. Είναι γνωστό ότι σε διάφορα σημεία του έργου του, ο Προκόπιος δείχνει να θεωρεί τους Αρμένιους άριστους πολεμιστές, όπως επίσης ικανότατους πολεμιστές θεωρεί τους Θράκες²⁶⁸ και –πρέπει να σημειωθεί αυτό– οι Αρμένιοι στο βυζαντινό στρατό υπηρετούν συνήθως υπό ευγενείς συμπατριώτες τους από βασιλική μάλιστα γενιά, που επίσης διακρίνονται για την ανδρεία τους. Η συνήθεια αυτή θα συνεχιστεί και επί βασιλείας Μαυρίκιου, οπότε θα σταλεί στην Αφρική ο περιώνυμος αρμένιος πρίγκιπας Smbat Bagratuni, για να ενσωματωθεί στον εκεί βυζαντινό στρατό, όπως αναφέρει ο ιστορικός Sebēos²⁶⁹. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι, την εποχή αυτή οι Αρμένιοι, είτε στην Αφρική είτε στην Ιταλία, όπως θα δείξει η συνέχεια, αποτελούν ιδιαίτερα στρατιωτικά σώματα υπό Αρμένιους αξιωματικούς, το γεγονός παραμένει ότι και από τα αρμενικά αυτά σώματα που διοικούν ευγενείς αποτελούν μία επί πλέον ένδειξη ότι ο βυζαντινός στρατός στη Δύση τον έκτο αιώνα δείχνει στρατός ολιγαρχικός και αριστοκρατικός. Η αριστοκρατική δομή του βυζαντινού στρατού του έκτου αιώνα αντιστοιχεί γενικά στη γενικότερη κοινωνική και διοικητική κατάσταση της Αρμενίας

263. Ο Stein (*Studien*, 85-86 σημ. 15) υποθέτει ότι από τις 15.000 περίπου στρατιώτες που στρατολόγησε ο Τιβέριος Κωνσταντίνος από τη Δύση (σύμφωνα με τον Ευάγριο Ε', 14, σ. 209, που δεν αναφέρει ο Stein, παραθέτοντας μόνο τον Θεοφάνη, 251), ένα τμήμα πρέπει να στάλθηκε να πολεμήσει στην Αφρική, παρ' όλο που, όπως αναγνωρίζει ο ίδιος ο Stein, το χωρίο του Θεοφάνη έχει άμεση σχέση με τον πόλεμο στην Ανατολή. Αν αληθεύει η άποψη που διατυπώθηκε στη μελέτη μου: Γύρω από τη δυτική πολιτική του αυτοκράτορα Τιβέριου Κωνσταντίνου, *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 22 (1977) 115-125, ότι δηλαδή οι στρατολογημένοι από τον Τιβέριο μισθοφόροι ήταν Φράγγοι, τότε καταρρίπτεται η άποψη του Stein, επειδή ποτέ οι Φράγγοι δεν πολέμησαν στην Αφρική, και μάλιστα υπό βυζαντινή διοίκηση.

264. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 24, 2 = I, 530.

265. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 125-130.

266. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 643 (Ioannes 34).

267. Προκόπιος, *Πολ. Δ'*, 25, 4 = I, 533. *Πολ.* 27, 9 = I, 541. *Πολ.* 28, 8 = I, 546. Πρβλ. Müller, *Heer Justinians*, 109 (Kleine Abteilungen von Armeniern).

268. Βλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 300.

269. Sebēos, ch. 10, σ. 39: *Peu de temps après, non par la mauvaise volonté du roi, mais à la suite des médisances d'envieux (Maurice) donna l'ordre de le mettre dans un bateau (lui et ses compagnons) et de les exiler dans des îles lointaines. Puis, de là, il ordonne de les faire passer en Afrique ... et de l'incorporer aux troupes qui y étaient campées.* Γ' αυτόν: *PLRE* III, 1209-1211.

από την εποχή του Ιουστινιανού και εξής²⁷⁰, ενώ, σύμφωνα με τους συγγραφείς Θεοφύλακτο Σιμοκάττη²⁷¹ και Ευάγριο²⁷², οι Αρμένιοι *προστίθενται πασσυδι τῆ Ῥωμαίων ἀρχῆ* επί Ιουστίνου Β'. Επί πλέον, μία τόσο σημαντική πηγή, όπως είναι η επίσης σύγχρονη των γεγονότων (Μονοφυσική) *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* του Ιωάννη μητροπολίτη Εφέσου, αναφέρει ότι το 571, μετά από μία αποτυχημένη απόπειρα εναντίον των Περσών, πολλοί Αρμένιοι ευγενείς μαζί με κάποιους επισκόπους και τον Καθολικό του Dvin, κατέφυγαν στη «βασιλική μας πόλη» Κωνσταντινούπολη²⁷³. Από ό,τι φαίνεται, και ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος στηρίχτηκε πολύ στο πολεμοχαρές έθνος των Αρμενίων²⁷⁴, όπως προκύπτει από την αποστολή του Smbat Bagratuni στο στρατό της Αφρικής, χωρίς να μπορεί κανείς να παραβλέψει ότι, την εποχή που το εξορχάτο της Αφρικής θα έχει τη δυνατότητα να εξοπλίσει στρατό και στόλο ικανό ώστε να ανατρέψει την κεντρική εξουσία του Φωκά στην Κωνσταντινούπολη, δηλαδή το 610, στην Καρχηδόνα θα διοικεί μία αριστοκρατική στρατιωτική οικογένεια αρμενικής καταγωγής, σύμφωνα με την μαρτυρία του Σιμοκάττη²⁷⁵.

Το αν η διατύπωση του γνωστού ανώτατου στρατιωτικού βαθμού του *magister militum Africae* μίας επιγραφής²⁷⁶ περιέχει μία διαφορετική απόχρωση από τις διατυπώσεις *magister militum provinciae Africae*²⁷⁷, ή *magister militiae Africae*²⁷⁸, ή ακόμη *magister militum in Africa*²⁷⁹ και από την παλιότερη διατύπωση *magister militiae per Africam* του Σολόμωνα²⁸⁰, δεν πρέπει να είναι κάτι το σημαντικό²⁸¹, εκτός από την περίπτωση που κάποια από αυτές τις ελαφρά διαφορετικές διατυπώσεις υποδηλώνει την

270. NJ XXI, σ. 258-261 (βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1108) και NJ XXXI, σ. 235-239 (βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *στο ίδιο*, αρ. 1111). Στη βιβλιογραφία να προστεθεί και η παλαιά μονογραφία του Ν. Adontz, *Armenija v epochu Justiniana*, Sanktpeterburg 1908.

271. Σιμοκάττης Γ', 9, 9, σ. 129.

272. Ευάγριος Ε', 7, σ. 203.

273. Ιωάννης Εφέσου, *Historiae Ecclesiasticae*. pars tertia, II, 22, int. E. W. Brooks, Louvain 1936, σ. 61-62: *catholicus Dovin, quod in regione Armeniae Persarum est, in urbe regia nostra Romanorum coram multis narrabat, ipse et episcopus et ingenuus multi cum eo errant*. Πρβλ. P. Charanis, *Armenians*, 13. Για τον Ιωάννη Εφέσου βλ. Α. Ρ. Diakonov, *Ioann Efesskii I ego cerkovno-istoriceskie trudy*, Sanktpeterburg 1908. Ζ. V. Udalcova, στο συλλογικό έργο *Kul'tura Vizantii*, Moskva 1980, 229-231.

274. Stein, *Studien*, 117.

275. Σιμοκάττης Γ', 1, 1, σ. 109-110. Πρβλ. PLRE III, 583-587 (Heraclius 3 και 4).

276. Durliat, *Dédicaces*, 72-74.

277. Iohannes Biclaensis, a. 570, σ. 212.

278. Iohannes Biclaensis, a. 571, σ. 212.

279. Iohannes Biclaensis, a. 578, σ. 215.

280. Βλ. PLRE III, 1169. Πρβλ. Victor Tonnennensis, a. 543, σ. 201.

281. Η PLRE III, 1500, δεν φαίνεται να διακρίνει κάποια διαφορά.

άμεση υπαγωγή του τιτλούχου στον έξαρχο Αφρικής²⁸², όπως συμβαίνει με τη διατύπωση της επιγραφής που μνημονεύθηκε πιο πάνω και αναφέρεται στο στρατηγό Αφρικής Γεννάδιο, όπως τον αποκαλεί και ο Σιμοκάττης²⁸³, και που αργότερα (μάλλον το 591), θα είναι ο πρώτος, όπως φαίνεται, πατριίκιος και έξαρχος Αφρικής. Τον τίτλο του πατριίκιου τον είχε από τη βασιλεία του Τιβέριου Κωνσταντίνου το 578²⁸⁴, οπότε και είχε κατανικήσει τον ηγεμόνα των Μαυριτανών (Μαυρούσιων) Γαρμούλο, νικητή ως τότε τριών διαδοχικών βυζαντινών ηγητόρων το 569, 570 και 571²⁸⁵. Λίγο αργότερα, το 584, ο Σιμοκάττης αναφέρει ότι *τῆ δὲ Λιβύῃ αἱ τῶν Μαυρουσίων δυνάμεις διετέλουν ἐξίτηλοι καὶ τῷ πλήθει τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀνδραγαθημάτων πρὸς τὸ ταπεινὸν καὶ κατητονημένον ἀπέκλινον. Οὕτω μὲν οὖν ἐκείναι μετὰ τῶν ἀσπίδων καὶ τὰς ἡνίας κατέθεντο τὸν αὐχένα Ῥωμαίοις ὑποχαλάσασαι*²⁸⁶, που, πέρα από τη γνωστή αφόρητη μεγαλοστομία του Σιμοκάττη, αναφέρεται σε μία πραγματική νίκη των (πολυεθνικών) βυζαντινών όπλων πάνω στους ατάκτους Μαυρούσιους. Και μπορεί οι βυζαντινές αφρικανικές κτήσεις να θύμιζαν ίσως σε έκταση περισσότερο τα αρχαία φοινικικά εμπορεία παρά τις ρωμαϊκές επαρχίες των πρώτων μ.Χ. αιώνων, όπως υποστηρίχτηκε με κάποια δόση υπερβολής²⁸⁷, από ό,τι όμως μπορεί κανείς να συμπεράνει από τις ελάχιστες μνείες των πηγών, στις περιορισμένες αυτές εκτάσεις που έφεραν το όνομα των ρωμαϊκών επαρχιών υπήρξε μία αξιοσημείωτη παράταση του αρχαίου τρόπου ζωής, ίσως μάλιστα και στρατοκρατούμενου, τουλάχιστον έως το 610. Στο εξαρχάτο Αφρικής υπάγονταν, ως επιβίωση της βανδαλικής διοίκησης, και τα νησιά Σαρδηνία και Κορσική²⁸⁸. Το ότι και η Κορσική υπάγεται στο εξαρχάτο Αφρικής είναι γνωστό από μία επιστολή του πάπα Γρηγόριου Α΄ (590-604) προς τον έξαρχο Αφρικής Γεννάδιο τον Οκτώβριο του 596²⁸⁹. Στη γεωγραφική απεικόνιση της αυτοκρατορίας που έχει περιέλθει έως τις μέρες μας με το όνομα του Γεώργιου Κύπριου (πρέπει να γράφτηκε πριν από το 603²⁹⁰) και όπου αναφέρονται ως επαρχίες της Αφρικής μόνο τέσσερις (Βυζακία, Νουμιδία και Μαυριτανία Α΄, Μαυ-

282. Πρβλ. Greg. Magni, *Reg. Epp.* I, 74, σ. 82-83 (Αύγουστος του 591): *Gregorius Gaudioso magistro militum Africae*. Οι εξηγήσεις του Goubert (*Byzance*, II/2, 200-201) δεν διασαφούν τίποτε. Βλ. Durliat, *Dédicaces*, 316. Ο στρατηγός αυτός με το όνομα Gaudiosus δεν υπάρχει στην *PLRE* III.

283. Σιμοκάττης Ζ΄, 6, 6, σ. 255.

284. Βλ. Durliat, *Dédicaces*, 69-70. *PLRE* III, 509-511.

285. Πρβλ. Stein, *Studien*, 106. Goubert, *Byzance* II/2, 186.

286. Σιμοκάττης Γ΄, 4, 8-9, σ. 117.

287. Goubert, *Byzance* II/2, 198.

288. Goubert, *Byzance* II/2, 195-197. Στα διατάγματα *CJ* I, 27, 1 (βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1009) και *CJ* I, 27, 2 (βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *στο ίδιο*, αρ. 1010) αναφέρεται μόνο η Σαρδηνία.

289. Greg. Magni, *Reg. Epp.* VII, 3, σ. 445-446. Αγνοείται η καταγωγή του Γεννάδιου, με όλα τα ενδεχόμενα ανοιχτά. Βλ. C. Zuckermann, *La haute hierarchie militaire en Afrique byzantine, L'Antiquité Tardive* 10 (2002) 169-175.

290. Βλ. Honigmann, στην εισαγωγή της έκδοσης του Γεωργίου Κυπρίου, 49 σημ. 3.

ριτανία Β', ενώ το όνομα της Ανθυπατικής Αφρικής διασώζεται μόνο στο όνομα της Καρχηδόνας: *Καρταγέννα Προκονσουλαρίας*²⁹¹), οι δύο μεγαλύτερες από τις συνολικά τρεις Βαλεαρίδες, δηλαδή η Μαϊορίκα και η Μινορίκα, καθώς και η Σάρδων νήσος δείχνουν να ανήκουν όχι στην Αφρική στην επαρχία *Σπανία*, δηλαδή στις βυζαντινές ισπανικές κτήσεις που, ως μικρότερες, ίσως χρειάζονται εδαφική ενίσχυση²⁹².

Και ο ίδιος ο γνωστός στρατηγός Αφρικής Γεννάδιος αναφέρεται για πρώτη φορά ως *patricius et exarchus Africae* σε δύο επιστολές του πάπα Γρηγόριου Α' τον Αύγουστο του 591, μέσα από τις οποίες του απευθύνονται επανειλημμένα συγχαρητήρια για τις σημαντικές, όπως φαίνεται, στρατιωτικές του επιτυχίες²⁹³. Αντίθετα, στη *Χρονογραφία* του Θεοφάνη αναφέρονται για το έτος 588 πόλεμος με τους Λογγοβάρδους στην Ιταλία και εξεγέρσεις (*μεγάλας ταραχάς*) των Μαυρούσιων στην Αφρική²⁹⁴, ενώ η μοναδική δυτική πηγή που δίνει στρατιωτικές πληροφορίες για τη βυζαντινή Αφρική, ο Ιωάννης του Biclar δεν αναφέρει τίποτε το σχετικό. Δεν αποκλείεται, η δόξα του Γεννάδιου ως στρατιωτικού αρχηγού²⁹⁵ να οφείλεται σε καταστολές εκ μέρους του των διαδοχικών τοπικών ανταρσιών, με αποτέλεσμα να μην μνημονεύονται όλες, αλλά αυτό παραμένει απλή υπόθεση. Σαν απλή υπόθεση, επίσης, δεν αποκλείεται να ήταν και ο έξαρχος Γεννάδιος, όπως ακριβώς και ο δεύτερος, κατά πάσα πιθανότητα, διάδοχός του στη διοίκηση του εξαρχάτου²⁹⁶ Ηράκλειος, επίσης αρμενικής καταγωγής, αφού μάλιστα στα χρόνια της αρχής του Γεννάδιου υπηρέτησε στο στρατό της Αφρικής και ο Smbat Bagratuni, υπάρχει δηλαδή περίπου συνεχής παρουσία του αρμενικού στοιχείου στο στρατό της Αφρικής, ώστε όποτε δεν αναφέρονται από τις έτοι κι αλλιώς φειδωλές σε πληροφορίες λατινικές πηγές Αρμένιοι στρατιωτικοί, αυτό να μην αποτελεί αιτία του να συναχθεί ότι αυτοί δεν υπήρχαν καθόλου στις τάξεις του. Αντίθετα, τα ονόματα των βυζαντινών στρατιωτικών αρχηγών στην Αφρική που έχουν διασωθεί δείχνουν μάλλον μία πανσπερμία εθνικών προελεύσεων, όπως συμβαίνει και στις ελληνόφωνες φιλολογικές πηγές που μνημονεύουν ονόματα στρατιωτικών στη διάρκεια του έκτου αιώνα, ιδιαίτερα στον Αγαθία²⁹⁷.

Σύμφωνα τώρα με ένα πολύ γνωστό χωρίο του Προκόπιου, οι διοικητές των μονάδων του βυζαντινού στρατού τον έκτο αιώνα, δηλαδή οι αξιωματικοί, ονομάζονταν δούκες²⁹⁸,

291. Γεώργιος Κύπριος, 640/641, σ. 54. Πρβλ. Pringle, *Defence*, 60-65.

292. Γεώργιος Κύπριος, σ. 57. Βλ. M. Vallejo Girvés, La ausencia de Ibiza y Corcega en la "Descriptio orbis romani" de Jorge de Chipre y en la "Chronographia" de Teofanes, *Erytheia* 15 (1994) 23-32.

293. Greg. Magni, *Reg. Epp.* I, 72, σ. 80-81 και I, 73, σ. 81-82. Πρβλ. Pringle, *Defence*, 55 σημ. 19.

294. Θεοφάνης, 261,27-29. Βλ. Iohannes Biclaensis, a. 578, σ. 215. Πρβλ. W. Goffart, Byzantine Policy in the West under Tiberius II and Maurice, *Traditio* 13 (1957) 73-118.

295. Πρβλ. Diehl, *Afrique*, 481. Goubert, *Byzance* II/2, 207-209.

296. Για τη διαδοχή του Γεννάδιου ανάμεσα στο 598 και στο 600 από τον Praef. praet. per Africam Ιννοκέντιο (που ασχολείται με καθαρά πολιτικά ζητήματα) βλ. Goubert, *Byzance* II/2, 212. *PLRE* III, 622.

297. Βλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 38.

298. Προκόπιος, *Πολ. Α'*, 17, 46 = I, 90: *οὔτε Ῥωμαίων στρατιωτῶν ἄρχων, οὐδὲ δούκας καλοῦσιν ...*

ή με άλλα λόγια, οι δούκες υπηρετούσαν κάτω από τις διαταγές των *magistri militum*. Το ίδιο πρέπει να συνέβαινε και μετά την εμφάνιση στο προσκήνιο των εξάρχων από τα ογδοηκοστά έτη και εξής²⁹⁹. Ο γνωστός και ένδοξος ήρωας του επικυπόιμήματος *Ιωάννης στρατηγός Αφρικής* *Ιωάννης ο Πάππου* ή *Τρωγλίτης* π.χ. πρέπει να είχε υπηρετήσει στο στρατό της Ανατολής ως δούξ Μεσοποταμίας γύρω στο 541³⁰⁰. Και ο Προκόπιος και η *Ιωάννης* μνημονεύουν τον δούκα Βυζακηνής *Ιμέριο* γύρω στο 544³⁰¹. Και ο *Ιμέριος* αλλά και ο μετέπειτα (547) αντάρτης *Γόνθαρης* αναφέρονται δούκες, *ἄρχοντες καταλόγων*, ο *Ιμέριος* στη Βυζακηνή, ο *Γόνθαρης* στη Νουμιδία³⁰². Ένας άλλος *ἄρχων τῶν καταλόγων* της Βυζακηνής (οπωσδήποτε δούξ) με το ρωμαϊκό όνομα *Μαρκέντιος*, προφανέστατα μετά τον *Ιμέριο*, αναφέρεται από τον Προκόπιο³⁰³, ενώ ο *Κόριππος* αναφέρει για την ίδια εποχή δύο δούκες στην επαρχία της Βυζακηνής (*Byzacii geminis ducibus*)³⁰⁴. Αρμένιοι αξιωματικοί του βυζαντινού στρατού στη Νουμιδία θα υπάρξουν και αργότερα³⁰⁵, ενώ ένας *Ιωάννης cubicularius, spatharius imperialis et magister Byzacena* τοποθετείται επίσης τον έβδομο αιώνα³⁰⁶.

Είναι γνωστές οι επιστολές του πάπα *Γρηγόριου Α΄* προς ένα δούκα *Θεόδωρο* που φαίνεται ότι διοικεί τη Σαρδηνία το 591³⁰⁷. Νωρίτερα από το *Θεόδωρο*, το 588, δούξ Σαρδηνίας ήταν κάποιος *Edantius*³⁰⁸ και αργότερα, το 594, κάποιος *Zabardas*³⁰⁹. Μετά από αυτόν (598/599), κάποιος *Eupaterius*³¹⁰. Μία άλλη παπική επιστολή του 598 αποκαλύπτει έναν άλλο *Θεόδωρο*, *magister militum* στη Βυζακηνή³¹¹. Άλλοι *magistri militum*

299. Βλ. Diehl, *Afrique*, 497. Goubert, *Byzance* II/2, 201. Pringle, *Defence*, 58-60, 70-71.

300. Προκόπιος, *Πολ. Β΄*, 14, 12 = I, 215. Πρβλ. *PLRE* III, 645.

301. Προκόπιος, *Πολ. Δ΄*, 23, 3 = I, 525: *Ιμέριος Θράξ τῶν ἐν Βυζακίῳ καταλόγων ἄρχων ...*. Θα μπορούσε να υποθεθεί ότι, για τον Προκόπιο τουλάχιστον, *ἄρχων τῶν καταλόγων* ή *ἄρχων καταλόγου* = δούξ. Πρβλ. Müller, *Heer Justinians*, 101-104. *Κόριππος*, *Ioannidos* IV, 8, σ. 66: *dux erat obsessae servitor Himerius urbis*. Πρβλ. *PLRE* III, 599-600 (*Himerius* 1). Pringle, *Defence*, 62-63.

302. Προκόπιος, *Πολ. Δ΄*, 25, 1 = I, 532. Πρβλ. *PLRE* III, 575. Η μνεία του *Jordanes (Romana)*, 384, σ. 51) *Guntharic mag. militum* και του *Victor Tonnennensis* (a. 546, σ. 201) *Guntharith magister militum* πρέπει να προέρχονται από ελλιπή γνώση των βαθμών.

303. Προκόπιος, *Πολ. Δ΄*, 27, 5 = I, 541. Πρβλ. *PLRE* III, 818-819. Pringle, *Defence*, 33.

304. *Κόριππος*, *Ioannidos* VI, 49-52, σ. 115. Πρβλ. *PLRE* III, 1434 (*Anonymi* 41).

305. Π.χ. *PLRE* III, 705 (*Ιωάννης* δούξ *Νουμιδίας*).

306. *Zacos* - *Vegley*, αρ. 2885. Πρβλ. *PLRE* III, 687 (*Ioannes* 130). Pringle, *Defence*, 391 σημ. 116, με τις επεξηγήσεις.

307. *Greg. Magni, Reg. Epp.* I, 46, σ. 60 και 47, σ. 61: *Theodorum gloriosum, qui ducatum Sardiniae insulae suscepisse dinoscitur*. Βλ. και *Greg. Magni, Reg. Epp.* I, 59, σ. 70: *Theodori magistri militum*. Πρβλ. *Durliat, Dédicaces*, 317. *PLRE* III, 1258 (*Theodorus* 42).

308. *Greg. Magni, Reg. Epp.* I, 47, σ. 61.

309. *Greg. Magni, Reg. Epp.* IV, 25, σ. 244. Πρβλ. *PLRE* III, 1409.

310. *Greg. Magni, Reg. Epp.* IX, 71, σ. 627 και 196, σ. 750.

311. *Greg. Magni, Reg. Epp.* IX, 27, σ. 588. Πρβλ. *Durliat, Dédicaces*, 317.

που φαίνεται ότι υπηρέτησαν ή έδρασαν στη βυζαντινή Αφρική επειδή τα ονόματά τους μνημονεύονται μόνο από επιγραφές που βρέθηκαν στην Αφρική³¹² ή, με σαφώς μικρότερη βεβαιότητα, επειδή βρέθηκαν σφραγίδες τους σε αφρικανικό έδαφος³¹³. Τέλος, ορισμένοι βυζαντινοί στρατιωτικοί αρχηγοί σε μικρότερες, προφανώς, μονάδες ή σε μικρά σώματα στην Αφρική αναφέρονται είτε σαν κόμητες³¹⁴ είτε σε περιφράσεις της *Ιωαννίδος* του Κρησκώνιου Κόριππου³¹⁵, αλλά και του Προκόπιου³¹⁶. Ο Κόριππος μνημονεύει και ένα (και μοναδικό) τριβούνιο με το όνομα *Liberatus* ή *Caecilides*, προφανώς κατώτερο αξιωματικό τον έκτο αιώνα, που όμως είναι γηγενής της Αφρικής, επίσης γύρω στο 545³¹⁷. Αν η τελευταία αυτή μνεία αποτελεί μία έστω και χλωμή ένδειξη για τη σύνθεση των βυζαντινών στρατευμάτων στην Αφρική, τότε θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι ο μεγάλος όγκος του στρατού προερχόταν πάντα από την Ανατολή (με την ευρεία έννοια), είναι στη βάση του πολυεθνικός και όχι και τόσο ολιγάριθμος, όπως θα υπέθετε κανείς με μία πρώτη ματιά, οι ανώτεροι και ανώτατοι αξιωματικοί είναι στην πλειοψηφία τους αρμενικής καταγωγής και ευγενείς και ότι όλα αυτά τα χαρακτηριστικά (σχετικά ολιγάριθμος και πολυεθνικός στρατός, ευγενείς στρατιωτικοί ηγέτες, δυσπιστία προς τους αυτόχθονες που στρατολογούνται για να επανδρώσουν μόνο τις κατώτερες στρατιωτικές βαθμίδες) προδιαθέτουν για μία ατμόσφαιρα που θυμίζει έντονα Μεσαίωνα. Από την άλλη πλευρά, αυτή η αυτοκρατορία των *Έρων Ρωμαίων* που εγκαθίσταται με τη δύναμη των όπλων σε μία μεγάλη γεωγραφική περιοχή της Δύσης όπου όμως ο παλιός ρωμαϊκός πληθυσμός έχει αραιώσει σε μεγάλο βαθμό τον έκτο μ.Χ. αιώνα –κάτι που ίσως να μην είχε συνυπολογίσει η ιουστινιάνεια διοίκηση όταν αναλάμβανε τη *Reconquista* της Αφρικής– κυριαρχεί σε μικρότερη γεωγραφική έκταση από ό,τι προβλεπόταν αρχικά, και διατηρώντας υπό τα όπλα μία όχι και τόσο ευκαταφρόνητη στρατιωτική δύναμη. Σε τελική ανάλυση, σε αντίβαρο του ότι η βυζαντινή κυβέρνηση πρέπει να γνώριζε ότι, κατά τη διάρκεια του έκτου αιώνα τουλάχιστον, τις αφρικανικές της εδαφικές κτήσεις δεν τις απειλούσε κάποια εισβολή ενός επικίνδυνου βαρβαρικού λαού, η ίδια αυτή διοίκηση

312. Πρβλ. π.χ. *Crescens* (PLRE III, 362) και *Pompeianus* (PLRE III, 1047).

313. Πρβλ. *Georgius* 23 (PLRE III, 517), *Ioannes* 135 (PLRE III, 687), *Stephanus* 37 (PLRE III, 1191-1192), *Constrius* (PLRE III, 353), *Gregorius* 14 (PLRE III, 553), *Photinus* 1 (PLRE III, 1036) και *Stephanus* 43 (PLRE III, 1193).

314. Όπως π.χ. *Paulus* 8 (PLRE III, 977).

315. Όπως π.χ. *Fronimuth* (Κόριππος, *Ioannidos* IV, 525, σ. 87· V, 446, σ. 109· VI, 518, σ. 133· VIII, 377, σ. 179. Πρβλ. PLRE III, 495), *Geisirith* (*Ioannidos* II, 188, σ. 34; *dux* IV, 489, σ. 85· V, 326, σ. 105), *Putzintulus* (*Ioannidos* IV, 478, σ. 85· V, 441, σ. 109· VIII, 370, σ. 179· VIII, 474, 479, σ. 183. Πρβλ. PLRE III, 1071), *Tarasis* (*Ioannidos* IV, 553, σ. 88· V, 457, σ. 110· VI, 525, σ. 134· VIII, 98, σ. 169. Πρβλ. PLRE III, 1216) και *Sinduit* (*Ioannidos* VI, 521, σ. 134. Πρβλ. PLRE III, 1155-1156).

316. Βλ. π.χ. *Gregorius* 2 (PLRE III, 547-548). Ο Γρηγόριος αυτός που μιλάει αρμενικά (τη *Άρμενίων φωνή*: Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 28, 16, = I, 548) είναι ευγενής, εξάδελφος του Αρταβάνη.

317. Κόριππος, *Ioannidos* III, 47, 50-77, σ. 49-50. Πρβλ. PLRE III, 790-791. Pringle, *Defence*, 38, 202, 203, 364 σημ. 13.

πρέπει να γνώριζε επίσης ότι σε ό,τι αφορούσε αυτές τις νέες αφρικανικές της κτήσεις, δεν μπορούσε να βασίζεται σε κάποια στρατιωτική συμμαχία, ακριβώς όπως είχε επιχειρήσει τη στρατιωτική κατάκτηση και την εμπέδωση της στρατιωτικής της κυριαρχίας πάνω στη βανδαλική Αφρική τελείως μόνη το 533/534. Ήταν, συνεπώς, αυταπόδεικτο, ότι η διατήρηση και κατοχή των αραιοκατοικημένων επαρχιών της Αφρικής κάτω από αυτοκρατορικό έλεγχο μπορούσε να εναποτεθεί αποκλειστικά στις βυζαντινές στρατιωτικές δυνάμεις. Σε ό,τι όμως αφορούσε τη Δυτική Ευρώπη όπου επίσης θα επενέβαινε με τα όπλα η αυτοκρατορία των *έφρων Ρωμαίων*, τα πράγματα εκεί παρουσιάζονταν τελείως διαφορετικά από ό,τι στην Αφρική, όπου μόνος εχθρός ήταν οι Μαυρούσιοι.

Η Δυτική Ευρώπη και ο βυζαντινός στρατός: ιδιαιτερότητες και δυσκολίες

Σε γενικές γραμμές, οι κοινωνικές, οικονομικές, ιδεολογικές και εθνολογικές ιδιαιτερότητες και γεωγραφικές δυσκολίες που, όλες τους, συνεχώς μεταβάλλονται (ακόμα και οι γεωγραφικές, ανάλογα με τα σημεία εκκίνησης των στρατών, τις αποστάσεις που πρέπει να διανυθούν, και τις κάθε φορά δυνατότητες που καθορίζουν την αριθμητική δύναμη των στρατών) συνθέτουν ένα ιδιαίτερα δυσνόητο διαχρονικό σκηνικό που περιπλέκεται ακόμα περισσότερο ανάλογα με τους κάθε φορά πολιτικούς υπολογισμούς³¹⁸. Αποστολές στρατιωτικών δυνάμεων της Ανατολικής αυτοκρατορίας στη Δύση πριν από το 476 θεωρούνται εκδηλώσεις συμπαραστάσης στη ρωμαϊκή ενότητα (*unanimitas*), αλλά, ορισμένες φορές, και ως ενίσχυση της δυναστικής πολιτικής³¹⁹. Η πρώτη, π.χ. χρονολογικά στρατιωτική δύναμη της Ανατολικής αυτοκρατορίας που έφθασε στη Δύση αποτελούνταν από *ἕξ τάγματα στρατιωτῶν* συνολικής δύναμης μόλις 4.000 αντρών που αποβιβάστηκαν στο λιμάνι της Ραβέννας (Classis) το 409 αποτρέποντας έτσι το δυτικό αυτοκράτορα Ονώριο να επιβιβαστεί σε ένα μεγάλο πλήθος πλοίων που είχε μαζέψει εκεί για να αποδράσει από την Ιταλία, μπροστά στην επικείμενη απειλή Βησιγόθων και ανταπαιτητῶν³²⁰, η δεύτερη το 424, που στηρίζεται σε στρατιωτικές δυνάμεις πολύ

318. Πρβλ. τη ρομαντική κρίση του Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 35: “Der Gegensatz von Orient und Occident ist innerhalb des Reiches so alt, wie die Ausbreitung des römischen Reiches über Griechenland”.

319. Στη *Νεαρά IX* του Βαλεντινιανού Γ' (24 Ιουνίου του 440, *Novella Valentiniani IX*, σ. 90) εκφράζεται η ελπίδα ότι, παράλληλα με τις επιτόπιες αυτοκρατορικές αμυντικές προσπάθειες στην Ιταλία, *invictissimi principis Theodosii patris nostri iam propinquet exercitus*. Το Δυτικό ρωμαϊκό κράτος εμφανίζεται έτσι να επιθυμεί την ενίσχυσή του από ανατολικά στρατεύματα, για να προστατευτεί από τις επιδρομές του βανδαλικού στόλου.

320. Ζώσιμος ΣΤ', 8, έκδ. Mendelsohn, σ. 289-290: ... *καὶ τοῦ βασιλέως Ὀνωρίου πρὸς φυγὴν ὄντος ἐτόμιον καὶ ἐπὶ τούτῳ πλῆθος πλοίων οὐ μέτριον εἰς τὸν τῆς Ραβέννης λιμένα συναγαγόντος, ἕξ τάγματα στρατιωτῶν προσορμίσθησαν, πάλαι μὲν ἔτι περιόντος Στελίωνος προσδοκώμενα, τότε δὲ πρὸς συμμαχίαν ἐκ τῆς ἐώας παραγεγόμενα, χιλιάδων ἀριθμὸν ὄντα τεσσάρων* (στη νέα έκδοσή του ο F. Paschoud, *Zosime, Histoire Nouvelle* III/2, Paris 2003, 11-12, προτιμά τη γραφή του χειρογράφου *μυριάδων* αντί *χιλιάδων*). Πρβλ. Kaegi, *Decline*, 17.

πιο πολυάριθμες –από ό,τι δείχνουν οι βαθμοί των στρατιωτικών αρχηγών που έλαβαν μέρος σ' αυτήν³²¹ –αποσκοπεί στο να αποτρέψει αντάρτες/ανταπαιτητές στην Ιταλία να πάρουν την εξουσία και στο να εγκαταστήσει στο δυτικό θρόνο τον ανήλικο Βαλεντινιανό Γ'³²²: *συνεκπέμπεται δὲ αὐτοῖς καὶ στρατὸς καὶ στρατοπεδάρχης ἑκατέρως δυνάμειος Ἀρδαβούριος ἅμα τῷ παιδί Ἄσπαρι, καὶ τρίτος Κανδιδιανός*³²³. Από ό,τι μπορεί να υποθεθεί από δύο κύριες πηγές που μνημονεύουν το γεγονός αυτό³²⁴, η εκστρατεία ακολούθησε τη χερσαία οδό έως τη Σάλωνα και από εκεί, με πλοία (*νηίτη στόλω*) στην Ακυληία. Με βάση αυτά που συνέβησαν στη συνέχεια, οι δύο πρώτες αυτές και επιτυχημένες αποστολές στρατού στη Δύση επηρέασαν αποφασιστικά τις όποιες πολιτικές αποφάσεις έμελλαν να παρθούν στο μέλλον, σε συνδυασμό πάντα με το μόνιμο δεδομένο ότι η ρωμαϊκή Δύση και ιδιαίτερα η Ιταλία, το αρχαίο λίκνο της αυτοκρατορίας, βρισκόταν κάτω από διαδοχικές βαρβαρικές απειλές. Αυτό που πρέπει να επισημανθεί εδώ είναι ότι η κινητοποίηση όλο και μεγαλύτερων στρατών που θα σταλούν στη Δύση τον πέμπτο αιώνα για να στηρίξουν ή ακόμα για να επιβάλουν μία κρατική εξουσία αρεστή στην Ανατολική αυτοκρατορία δείχνει ότι αυτή η πρώτη αποστολή των ἔξι ταγμάτων στη Ραβέννα το 409 πρέπει να θεωρήθηκε εκ των υστέρων σαν μία *prova generale* για γενναιότερα εγχειρήματα αυτού του είδους³²⁵.

Πολλές φορές, μία εκ πρώτης όψεως γεωγραφική αποτύπωση, όταν μάλιστα τονίζει συγκεκριμένα σημεία και συνοδεύεται από κάποια σχόλια, αποτελεί έναν «καθαρόαιμο» οδηγό, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν έχει γραφτεί από κάποιον που επισκέφθηκε τα περισσότερα από τα μέρη που περιγράφει κατά τη διάρκεια μίας εκστρατείας. Ο Προκόπιος που –δεν χρειάζεται να επιμείνει κανείς σ' αυτό– περιέγραψε με πολλές λεπτομέρειες τη μεγαλύτερη βυζαντινή στρατιωτική επέμβαση στη Δύση που έγινε ποτέ και του οποίου οι γεωγραφικές περιγραφές θεωρούνται, γενικά, σωστές, δίνει την ακόλουθη, πολύ ενδιαφέρουσα, εικόνα:

Ἐχοντας προφανώς υπ' ὄψη τη σοβαρότατη ἐπισήμανση του Ἰωάννη Καππαδόκη στον Ιουστινιανό ότι η Αφρική θα του είναι ἀχρηστη ἐφ' ὅσον Σικελία καὶ Ἰταλία βρῖσκονται σε ἐχθρικά χέρια, ο στόλος του Βελισάριου υπό το ναύαρχο Καλώνυμο τον Αλεξανδρέα αποκλείει την ἀνοίξη του 533 για την Αφρική διαμέσου Σικελίας³²⁶. Για να φθάσει στη Σικελία, ο βυζαντινός στόλος θα προσεγγίσει για ενισχύσεις και ανεφοδι-

321. Για τον Αρδαβούριο: *PLRE II*, 137-138 (Fl. Ardaur 3). Για τον Ἄσπαρι: *PLRE II* 164-169. Για τον Κανδιδιανό: *PLRE II*, 257-258 (Candidianus 3, 2 και 6).

322. Για την ηλικία του Βαλεντινιανού Γ' τότε (5 ετών) βλ. *PLRE II*, 1138-1139.

323. Φιλοστόργιος *IB'*, 13, σ. 149-150. Πρβλ. Kaegi, *Decline*, 20.

324. Ολυμπιόδωρος, *απ.* 43, σ. 206-207. Ἰωάννης Αντιοχεύς, *De ins.*, *απ.* 82, σ. 123.

325. Βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens I*, 39-45. R. Rémondon, *La crise de l'empire romain. De Marc-Aurèle à Anastase*, Paris 1964, 227-230. Kaegi, *Decline*, 51-58.

326. Προκόπιος, *Πολ. Γ'*, 13, 22 = I, 372.

ασμό πρώτα στη Μεθώνη³²⁷ και, στη συνέχεια, στη Ζάκυνθο, ιδιαίτερα για προμήθειες σε πόσιμο νερό ώστε να επαρκέσει, όπως φαίνεται, για δεκαέξι συνεχείς μέρες που θα χρειαστούν για να διαπλεύσει την Αδριατική με μόνιμο μαλακό και ωθρό άνεμο, όπως λέει³²⁸. Πέρα από κάποιες αστάθμητες δυσκολίες, όπως αυτές που ενδέχεται να προκύψουν π.χ. με το νερό, ο διάπλους του Ιονίου κόλπου, σύμφωνα με τον Προκόπιο, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερα προβλήματα, εφ' όσον θα υπάρξει χρήση του λιμανιού του Δρουόντος (Υδρούντος /Otranto)³²⁹. Από τον Υδρούντα και ως την απέναντι ακτή, ο Ιόνιος κόλπος έχει μήκος οκτακοσίων σταδίων³³⁰ (1 στάδιος ή στάδιον = 606, 75 αγγλικά πόδια = 1/8 του ρωμαϊκού μιλίου). Φαίνεται λοιπόν ότι, όταν μία ναυτική δύναμη αποπλέει από τη Βαλκανική και θέλει να προχωρήσει δυτικότερα από τη Σικελία, φθάνοντας στο στενό που χωρίζει τη Σικελία από την Ιταλία (το στενό της Μεσσήνης), θα βρεθεί μπροστά σε μία τελειώς διαφορετική κατάσταση από εκείνη που επικρατεί στο Ιόνιο και στην Αδριατική: τώρα, όλα τα φαινόμενα ξεκινούν από τον Ωκεανό και τον πορθμό των Γαδεΐρων (Γιβραλτάρ) και αυτοί οι *ίλιγοι* (μπουρνία) καταστρέφουν τα πλοία³³¹. Τα κύματα στο Τυρρηνικό πέλαγος έχουν μεγάλο ύψος³³² και, έτσι, όποιος επιχειρήσει να το διαπλεύσει, οφείλει να προσεγγίσει στα νησιά του συμπλέγματος της Μάλτας (Γαύλος, σημ. Gozzo)³³³. Η ποιοτική διαφορά ανάμεσα στον διάπλου της Αδριατικής και του Ιονίου από τη μία πλευρά και στον διάπλου του Τυρρηνικού πελάγους από την άλλη προβάλλει ανάγλυφα στο δέος των *έφων Ρωμαίων* που φοβούνται ότι, σε περίπτωση που ο στόλος πλεύσει κατευθείαν προς την Καρχηδόνα ήδη περιστοιχισμένος από τόσους κινδύνους και συναντήσει εχθρικό στόλο, οι στρατιώτες θα τραπούν με το δίκιο τους σε φυγή³³⁴. Το Τυρρηνικό πέλαγος οδηγεί στις εκβολές του Ροδανού, ποταμού της Γαλλίας που, αυτή, εκτείνεται *εις άφατόν τι εἶδος*³³⁵. Έχει αρχίσει μία εποχή όπου οι μεγάλες αποστάσεις δεν χωρίζουν μόνο τους ανθρώπους, αλλά τους γεμίζουν και με δέος. Από την πλευρά αυτή, η κατάκτηση της Αφρικής ήταν ένα ριψοκίνδυνο τόλμημα, σε σύγκριση με τη σχετική ευχέρεια που παρουσιάζει ο διάπλους του Ιονίου ή της Αδριατικής ως τον Υδρούντα της Ιταλίας.

Στην Ιταλία, συνελώς, είναι πιο ευδιάκριτοι και οι αντικειμενικοί σκοποί ή οι στρατιωτικοί στόχοι: κατά τον Προκόπιο, ο Ιόνιος κόλπος τελειώνει ... στην πόλη της Ραβέννας

327. Προκόπιος, Πολ. Γ', 13, 18 = I, 372.

328. Προκόπιος, Πολ. Γ', 13, 21-22 = I, 372. Λίγο αργότερα, αντί για τη Ζάκυνθο, χρησιμοποιείται ως ενδιάμεσος σταθμός η Κεφαλονιά. Προκόπιος, Πολ. Ζ', 40, 14 = II, 478.

329. Προκόπιος, Πολ. Η', 34, 10 = II, 668.

330. Προκόπιος, Πολ. Γ', 1, 12 = I, 309.

331. Προκόπιος, Πολ. Η', 6, 21-22 = II, 514.

332. Προκόπιος, Πολ. Δ', 4, 37 = I, 438.

333. Προκόπιος, Πολ. Γ', 14, 16 = I, 375.

334. Προκόπιος, Πολ. Γ', 15, 22 = I, 379.

335. Προκόπιος, Πολ. Ε', 12, 6-7 = II, 63-64. Πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 47-48.

που, αυτή, απέχει από την Τυρρηνική θάλασσα όχι λιγότερο από πορεία οκτώ ημερών. Ο τόσο εύκολος στον διάπλου Ιόνιος κόλπος, λοιπόν, καλύπτει την ιταλική ακτή από τον Υδρούντα ως τη Ραβέννα³³⁶. Το συμπέρασμα στο οποίο θα μπορούσε να καταλήξει κανείς είναι ότι, εφ' όσον χρησιμοποιήσει κανείς τη συντομότερη και ασφαλέστερη ναυτική πορεία μέχρι τον Υδρούντα, θα μπορέσει να πορευθεί δια ξηράς προς τη Ραβέννα έχοντας στο δεξιό του το σχετικά φιλόξενο Ιόνιο κόλπο. Ακολουθεί μία σύντομη αναφορά στις επαρχίες και τους κατοίκους τους (Καλαβρούς, Απούλιους και Σαμνίτες) που θα συναντήσει κανείς πορευόμενος ως το Πικηνόν (Picenum) και τη Ραβέννα. Λίγο πριν, ο Προκόπιος δεν έχει παραλείψει να σημειώσει ότι η Ραβέννα βρίσκεται σε μία χαμηλή πεδιάδα στο τέρμα του Ιονίου, σε απόσταση δύο σταδίων από την ακτή, έτσι ώστε να μην είναι εύφοδος ούτε από την ξηρά, ούτε από τη θάλασσα³³⁷ και, αμέσως πιο κάτω, αναφέρει ότι ο Πάδος έχει δημιουργήσει λίμνες (έλη) στη Ραβέννα³³⁸, καθώς μάλιστα το πρωί υπάρχει πλημμυρίδα από τη θάλασσα και το βράδυ άμπωτη³³⁹.

Αυτά, σε ό,τι αφορά την πορεία προς τον αντικειμενικό σκοπό, στην οποία πορεία επικουρεί και ο σχετικά γνωστός και φιλικός Ιόνιος κόλπος. Η Ραβέννα όμως που βρίσκεται σχεδόν πάνω στην Αδριατική ακτή απέχει πορεία οκτώ ημερών και από την Τυρρηνική ακτή που, όπως φαίνεται, δεν πρέπει καθόλου να υστερεί σε σημασία. Χρησιμοποιώντας πάντα ως σημείο εκκίνησης τον Υδρούντα, ο Προκόπιος θεωρεί ότι μπορεί κανείς να ακολουθήσει και μία διαφορετική πορεία, όχι κατ' ευθείαν προς τη Ραβέννα, αλλά *ἐπὶ θάτερα*, έτσι ώστε περνώντας μέσα από Καλαβρών μοίρα, από Βρίτιους, Λευκανούς και Καμπανούς θα φθάσει κανείς στην πόλη Terracina, όπου *οἱ Ῥώμης ὄροι ἐκδέχονται*³⁴⁰. Αυτόματα, θα ἔλεγε κανείς, ότι ο *ἔφος Ῥωμαῖος* στρατιωτικός ἔφθασε στον κύριο αντικειμενικό σκοπό του. Η Ρώμη και η Ραβέννα που απέχουν μεταξύ τους πορεία οκτώ ημερών θα αποτελέσουν στόχους της βυζαντινής επεκτατικής πολιτικής στη Δύση ακόμα και επί Νικηφόρου Φωκά το δέκατο αιώνα, όπως αναφέρει ο ιδιαίτερα αξιόπιστος ως πηγή Λιουτπράνδος της Κρεμόνας³⁴¹. Αλλά και σε ό,τι αφορά τη διαφορά του ενός στρατιωτικού στόχου από τον άλλο, η Ραβέννα αποτέλεσε τόπο απόβασης στρατευμάτων της Ανατολικής αυτοκρατορίας ήδη το 409, καθώς και έδρα μίας τοπικά περιορισμένης ιταλικής εξουσίας, ενώ η Ρώμη αποτέλεσε στόχο άντλησης γοήτρου και αυτοκρατορικού μεγαλείου, περισσότερο για το Βελισάριο και τον Κώνσταντα Β΄, και πολύ λιγότερο, όπως ήταν φυσικό, για τον πραγματικό κατακτητή ολόκληρης της Ιταλίας, τον ευνούχο Ναρσή. Τέλος, η Σικελία αποτελούσε όσον καιρό η Δυτική αυτοκρατορία στεκόταν ακόμα όρθια, έναν ασφαλή τόπο κατοχής σε περίπτωση πολέμου με τους

336. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 15, 19-20 = II, 81-82.

337. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 1, 16 = II, 6.

338. Λίμνη στη Ραβέννα αναφέρει και ο Ιωάννης Αντιοχεύς, *De ins.* 82, σ. 123.

339. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 1, 19 = II, 7.

340. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 15, 20 = II, 82.

341. Λιουτπράνδος, *Legatio* 15, σ. 194.

Βανδάλους, όπως φάνηκε καθαρά από τη μεγάλη εκστρατεία του 441 και αυτήν κυρίως την περίπτωση πρέπει να είχε υπ' όψη του ο δαμιόνιος πολιτικός Ιωάννης Καπλαδόκης όταν τολμούσε να αντιπαρατεθεί με τον Ιουστινιανό που προωθούσε την εκστρατεία για την κατάκτηση της Αφρικής το 532/533.

Ακολουθώντας το παράδειγμα της εκστρατείας του 424 που εγκατέστησε στο δυτικό θρόνο το Βαλεντινιανό Γ', ο αυτοκράτορας Λέων Α' έστειλε ως αυτοκράτορα στη Δύση τον πατρίσιο Ανθέμιο, γαμπρό του αυτοκράτορα Μαρκιανού³⁴², με σκοπό να συμπράξει στη μεγάλη εκστρατεία εναντίον των Βανδάλων που προετοίμαζε η Ανατολική αυτοκρατορία. Έτσι, τον Ανθέμιο συνόδευε ένας μεγάλος στρατός (*magna manus*) υπό τον πατρίσιο Μαρχελλίνο³⁴³ που επικράτησε στη Ρώμη, κατάκτησε σχετικά εύκολα τη Σαρδηνία³⁴⁴, αλλά απέτυχε ολοκληρωτικά να ενισχύσει το Βασιλίσκο στην Αφρική το 468.

Το προερχόμενο από διαφορετικές πηγές γνωστό απόφθεγμα του πέμπτου αιώνα ότι οι δολοφονίες στρατηγών όπως ο Αέτιος και ο Μαρχελλίνος, (454 και 468 αντίστοιχα) ισοδυναμούσαν με αποκοπή από τους ίδιους τους Ρωμαίους του δεξιού τους χεριού με το αριστερό μπορεί κάλλιστα να σημαίνει, ότι ικανοί στρατηγοί που έρχονταν από την Ανατολή στη Δύση για να την υπερασπίσουν έφεταν θύματα του Δυτικού κράτους. Κοιτάζοντας ακόμα και σε ένα χάρτη της Αρχαιότητας, εύκολα μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι αριστερό χέρι θα μπορούσε να είναι το Δυτικό ρωμαϊκό κράτος που δολοφονούσε τους στρατηγούς που έρχονταν να το βοηθήσουν και δεξί χέρι το Ανατολικό³⁴⁵. Οπωσδήποτε, οι αποστολές ανατολικών στρατευμάτων στη Δύση εμποδίζονταν από μία φιλειρηνική πολιτική της Κωνσταντινούπολης απέναντι στους Βαρβάρους, κύρια τους Βανδάλους από την εποχή της βασιλείας του Μαρκιανού (450-457)³⁴⁶ που, όπως φαίνεται, την συνέχιζε ο περιφνημος Άσπαρ³⁴⁷ που, μαζί με το Μαρκιανό, είχε δοκιμάσει τη βανδαλική ισχύ στην εκστρατεία του 431/434. Μόνο μετά τη δολοφονία του Άσπαρ στην Κωνσταντινούπολη (471), ο ανατολικός αυτοκράτορας Λέων Α' θα επιχειρήσει για μία ακόμη φορά να στείλει στρατό στη Δύση για να εγκαταστήσει εκεί

342. Marcellinus comes, a. 467, σ. 89. Κασσιόδωρος, *Chronica*, 1282, σ. 158. Jordanes, *Romana*, 336, σ. 43. Ευάγγριος Β', 16, σ. 66. Για το ένδοξο γενεαλογικό δέντρο του Ανθέμιου βλ. *PLRE* II, 96-98.

343. Hydatius, *Continuatio Chronicorum Hierosolymitanorum* 247 (*MGH. AA XI*, 35). Για τον πατρίσιο Μαρχελλίνο: *PLRE* II, 708-710.

344. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 6, 5-8 = I, 336. Θεοφάνης, 114. Πρβλ. Kaegi, *Decline*, 36.

345. Σύμφωνα με τον Lot (*La fin du monde antique*, 222), Ανθέμιος και Νέπως που στάλθηκαν από την Ανατολική αυτοκρατορία ήταν και σαν στρατηγοί και σαν αυτοκράτορες, ανώτεροι από Ονώριο και Βαλεντινιανό Γ'. Την ίδια γνώμη έχει και ο Wolfram, *Goten*, 264, 267, 276, 319.

346. Βλ. Stein I, 352-353.

347. Βλ. Stein I, 354, 358-361.

έναν αυτοκράτορα. Τώρα ως στρατηγός³⁴⁸ και υποψήφιος αυτοκράτορας θα διοριστεί ο Ιούλιος Νέπως³⁴⁹, ένας ανειμός του πατριόκιου Μαρκελλίνου³⁵⁰ που είχε δολοφονηθεί στη Σικελία το 468. Η επιλογή του ικανού στρατηγού Νέπωτα αντιστοιχεί στην παράδοση Ανθέμιου και Μαρκελλίνου, επίσης πολύ ικανών στρατιωτικών, που έχουν σταλεί στη Δύση. Πραγματικά, το 474, ο Νέπως θα κατορθώσει να ανακηρυχθεί αυτοκράτορας στη Ρώμη³⁵¹, για να αναγκαστεί να δραπετεύσει και πάλι στη Δαλματία ένα χρόνο μετά³⁵², ενώ ο νέος αυτοκράτορας Ζήνων, που μόλις έχει επιστρέψει από την εξορία και δείχνει να αλλάζει ριζικά πολιτική καθώς μάλιστα η Ανατολική αυτοκρατορία έχει στείλει ήδη δύο αυτοκράτορες στη Δύση χωρίς μόνιμο αποτέλεσμα (τον ένα τον σκότωσαν, τον άλλο τον έδιωξαν και τώρα δεν είναι και τόσο τρομερό να κυριαρχούν Βάρβαροι, αρκεί οι κάθε φορά κυρίαρχοι στην Ιταλία Βάρβαροι να συμφέρουν στην Ανατολική αυτοκρατορία), του αρνείται στρατιωτική ενίσχυση³⁵³ και, στο εξής, βυζαντινά στρατεύματα θα αργήσουν αρκετά να διαβούν την Αδριατική. Η μακροχρόνια αυτή περίοδος ανάπαυλας γίνεται κατανοητή και από το γεγονός ότι από το 476 (και όχι από το 474, όπως πιστευόταν) υπάρχει μόνιμη ειρήνη με τους Βανδάλους που διαθέτουν το μόνο στόλο που θα μπορούσε να αποδειχθεί επικίνδυνος για την Ανατολική αυτοκρατορία³⁵⁴, μόνιμη νόμιμη κάτοχο του ρωμαϊκού αυτοκρατορικού τίτλου στο εξής. Εδώ θα μπορούσε να επισημανθεί ότι η οστρογοτική εκστρατεία στην Ιταλία έγινε με συνθήκη, ενθάρρυνση και παρότρυνση από τον αυτοκράτορα Ζήωνα³⁵⁵.

Και μόνο από αντίστοιχη μέτρηση στρατιών που στάλθηκαν εναντίον των Βανδάλων αν κρίνει κανείς, είναι προφανές ότι από τον πέμπτο στον έκτο αιώνα, ο αριθμός των στρατών εκστρατείας μειώνεται δραστικά³⁵⁶. Βυζαντινά στρατεύματα θα εμφανι-

348. Στρατηγός Δαλματίας (*mag. mil. Dalmatiae*), σύμφωνα με το νόμο *CJ VI*, 61, 5 του 473. Προφανώς πρόσκαιρος τίτλος. Πρβλ. Stein I, 591 σημ. 61. Όπως θα φανεί και από τη συνέχεια, ποτέ στρατηγός του Ιλλυρικού (*mag. mil. per Illyricum*) δεν θα πολεμήσει σε ιταλικό έδαφος, εκτός από τον Ιωάννη του Βιταλιανού και τον Ιουστίνο.

349. Ιωάννης Αντιοχεύς, *De ins.* 93, σ. 131. Πρβλ. *PLRE II*, 777-778.

350. Marcellinus comes, a. 474, σ. 91. Jordanes, *Romana*, 338, σ. 43.

351. Ιωάννης Αντιοχεύς, *De ins.* 93, σ. 132. *Excerpta Valesiana*, 36, σ. 10. Victor Tonnennensis, a. 473, σ. 188. *Consularia italica*, a. 474 και 475 (*MGH. AA IX*, 307). Πρβλ. Stein I, 395-396. Kaegi, *Decline*, 47.

352. Stein I, 396. Για τη δολοφονία του Νέπωτα στη Δαλματία το 480, βλ. Marcellinus comes, a. 480, σ. 92. Πρβλ. Kaegi, *Decline*, 8.

353. Μάγχος, ατ. 10, σ. 86-87.

354. Βλ. Lounghis, *Ambassadors*, 27 σημ. 5. Ο Courtois (*Vandales*, 204) πιστεύει ότι η συνθήκη έγινε το 474.

355. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αφ. 148 με τη σχετική βιβλιογραφία. Δεν επισημαίνονται όλες τις πλευρές η διήγηση του J. Moorhead, *Theoderic in Italy*, Oxford 1992, 18-19.

356. Βλ. σχετικά Stein II, 85-88.

στούν και πάλι επιθετικά στη Δύση μόλις το 508³⁵⁷, δηλαδή στη διάρκεια της βασιλείας του αυτοκράτορα Αναστάσιου (491-518), και το γεγονός αυτό είναι γνωστό από μία μοναδική μνεία, πολύ ευκρινή, κατανοητή και κατατοπιστική: αυτή του *Χρονικού* του κόμη Μαρκελλίνου για το έτος 508, χωρίς όμως την παραμικρή σύνδεση ούτε με τα προηγούμενα, ούτε με τα επόμενα, ούτε με ο,τιδήποτε άλλο περιλαμβάνεται ή αναφέρεται σε κάποια σύγχρονη ή μεταγενέστερη πηγή³⁵⁸. Πρόκειται για επιδρομή από όχι λιγότερα από διακόσια βυζαντινά πλοία (*cum centum armatis navibus totidemque dromonibus*), που μεταφέρουν οκτώ χιλιάδες *armatorum*. Εδώ, ο αριθμός είναι λογικός, αλλά άγνωστα είναι το είδος και η κατηγορία των πολεμιστών που έλαβαν μέρος σ' αυτό το πειρατικό εγχείρημα (*piratico ausu*), όπως λέει το κείμενο του Μαρκελλίνου. Ο μεγάλος αυτός στόλος είχε, φυσικά, ανάγκη από ένα μεγάλο, υπήνεμο και σχετικά προστατευμένο αγκυροβόλιο, και για το λόγο αυτό, προφανώς, διάλεξε ως σημείο απόβασης τον Τάραντα, *antiquissimam civitatem* σύμφωνα με το κείμενο, στο μυχό του ομώνυμου μεγάλου κόλπου που πάντα εξυπηρέτησε και εξυπηρετεί τους διαδοχικούς ιταλικούς στόλους και όχι τον διαφημιζόμενο από τον Προκόπιο Υδρούντα, που προσφέρει το συντομότερο διάπλου του Ιονίου. Οι αρχηγοί της εκστρατείας (επειδή ναυτική επιδρομή δεν συνηθίζεται με 200 πλοία) Ρωμανός, *comes domesticorum* (*equitum* ή *peditum*, δεν είναι γνωστό)³⁵⁹, και Ρούστικος *comes scholariorum* (μάλλον διοικητής του τάγματος των *scholae*, δηλαδή ενός από τα τάγματα της αυτοκρατορικής φρουράς. Στην περίπτωση αυτή, θα ήταν υφιστάμενος του *magister officiorum*)³⁶⁰ περίπου εντελώς άγνωστοι από αλλού, δοξάστηκαν γι' αυτή την αποκαλούμενη «ανέντιμη νίκη» (*inhonestam victoriam* στο κείμενο) που Ρωμαίοι απέσπασαν από Ρωμαίους χρησιμοποιώντας πειρατικές μεθόδους. Πέρα από την καθαρά ρομαντική αυτή ιδεολογία που διακρίνει το απόσπασμα³⁶¹, η παθητική δομή και οι όροι που χρησιμοποιεί ο Μαρκελλίνος δείχνουν την πλήρη άγνοια των γενικότερων πολιτικών συγκυριών που μπορούσε να έχει ένας χρονογράφος

357. Σχετικά με το ιστορικό πλαίσιο της βυζαντινής αυτής ναυτικής εκστρατείας, βλ. T. Lounghis, Le programme politique des "Romains orientaux" après 476. Une répétition générale?, *La nozione di "Romano" tra cittadinanza e universalità. Da Roma alla Terza Roma, Documenti e Studi* II, Napoli 1984, 369-375. Τη ναυτική επιδρομή μνημονεύει και ο Wolfram (Goten, 314) που λίγο πιο πάνω (σ. 304) υποστηρίζει ότι οι Γότθοι δεν είχαν και μεγάλη επίδοση στις θαλάσσιες επιχειρήσεις, καθώς και ο Moorhead (*Theoderic in Italy*, 182) που τη συνδέει με *frumenta concremata inimicorum subreptionibus* στην Απουλία, όπως γράφει ο Κασσιόδωρος, *Variae* I, 16, σ. 23.

358. Marcellinus comes, a. 508, σ. 97: *Romanus comes domesticorum et Rusticus comes scholariorum cum centum armatis navibus totidemque dromonibus octo milia militum armatorum secum ferentibus ad devastanda Italiae litora processerunt et usque ad Tarentum antiquissimam civitatem adgressi sunt, remensoque mari inhonestam victoriam, quam piratico ausu Romani ex Romanis rapuerunt, Anastasio Caesari reportarunt.*

359. Γι' αυτόν: *PLRE* II, 948 (Romanus 8).

360. Γι' αυτόν: *PLRE* II, 964 (Rusticus 7).

361. Croke, *Marcellinus*, 78, 131.

προσκολλημένος στο ρωμαϊκό παρελθόν, έστω κι αν έγραφε στην Κωνσταντινούπολη τον έκτο αιώνα. Το γεγονός ότι ο βανδαλικός στόλος δεν κινήθηκε για να εμποδίσει την επιχείρηση της *kaiserliche Marine* δεν είναι ανεξήγητο³⁶², αλλά οφείλεται προφανέστατα στο ότι ο βάνδαλος βασιλέας Τρασαμούνδος *έγένετο φίλος και Άναστασίω βασιλεϊ ές τὰ μάλιστα*, όπως μας πληροφορεί με επίσημο τρόπο ο Προκόπιος³⁶³ και, για να φθάσει στο σημείο να προβεί σε μία τέτοιας έκτασης πολεμική ενέργεια ο αυτοκράτορας Αναστάσιος που τίποτε δεν έπραττε απείσκηπτα³⁶⁴, είχε ασφαλώς προετοιμάσει ανάλογα το έδαφος σε ολόκληρη την Ευρώπη³⁶⁵, παράλληλα με την εξασφάλιση της βανδαλικής ουδετερότητας, αναμενόμενης εξ άλλου, μετά τη συνθήκη του 476. Οι Οστρογότθοι δεν φαίνεται να διαπίστωσαν την έλλειψη πλοίων στην Ιταλία (*naves Italiam non habere*) πριν από το 525, οπότε μία πρώτη διαταγή του Θεοδώριχου του Αμαλού προς τον Praef. praet. per Italiam Abundantius ορίζει τη σύντομη ναυπήγηση σε ολόκληρη την Ιταλία χιλίων δρομώνων, που θα είναι ταυτόχρονα και ικανοί να μεταφέρουν τα δημόσια σιτηρά(!)³⁶⁶, ενώ τέσσερις επόμενες που ασχολούνται με το ίδιο θέμα³⁶⁷, ορίζουν ως τόπο συγκέντρωσης του νεότευκτου αυτού στόλου τη Ραβέννα στις ειδούς Ιουνίου του 526. Η δικαιολογία για την απίστευτα αιφνίδια και νευρικά διατασσόμενη ναυπήγηση είναι εντελώς λακωνική: *non habet quod nobis Graecus imputet aut Afer insultet*³⁶⁸, και αυτό πρέπει να σημαίνει ότι το οστρογοτθικό βασίλειο θεωρεί ότι αντιμετωπίζει κίνδυνο ήδη από τη βασιλεία του Ιουστίνου Α΄ (518-527) και ότι η μεγάλη αυτή αμφίβια επιχείρηση της Ανατολικής αυτοκρατορίας επί Αναστάσιου το 508 στον Τάραντα³⁶⁹ κάθε άλλο παρά αποκομμένη από τις γενικότερες εξελίξεις ήταν, αλλά, αντίθετα, μία τμηματική εκδήλωση ενός μακροπρόθεσου πολιτικού προγράμματος κατάκτησης της Ρωμαϊκής Δύσης από το βυζαντινό στρατό και τους συμμάχους του. Για το λόγο αυτό, ίσως, η κόρη του Θεοδώριχου και αντιβασίλισσα των Γότθων Αμαλασούνθα³⁷⁰ έγραφε στον αυτοκράτορα

362. Όπως αφήνει να υπονοηθεί ο Wolfram, *Goten*, 307.

363. Προκόπιος, *Πολ.* Γ΄, 8, 14 = I, 347.

364. Προκόπιος, *Πολ.* Α΄, 10, 11 = I, 47.

365. Βλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 97-105.

366. Κασσιόδωρος, *Variae* V, 16, σ. 152: *decrevimus interim mille dromones fabricandos assumere, qui et frumenta publica possint convehere et adversis navibus, si necesse fuerit, obviare*. Η καλύτερη περιγραφή στον Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 221.

367. Κασσιόδωρος, *Variae* V, 17, 18, 19 και 20, σ. 153-155.

368. Κασσιόδωρος, *Variae* V, 17, σ. 153.

369. Πρβλ. ακόμα για τη χρονολόγηση του γεγονότος J. Prostko-Prostynski, *Utraeque res publicae. The Emperor Anastasius I's Gothic Policy 491-518*, Poznan 1994, 237.

370. Γι' αυτήν βλ. Jordanes, *Romana*, 367-368, σ. 48. Πρβλ. N. H. Baynes, Justinian and Amalasintha, *EHR* 40 (1925) 71-73. *PLRE* II, 65.

Ιουστινιανό το 534³⁷¹, όπως λέει ο Προκόπιος, ότι κατά την εκστρατεία εναντίον των Βανδάλων τον προηγούμενο χρόνο 533 οι Οστρογότθοι όχι μόνο δεν εμπόδισαν σε κάτι τους Βυζαντινούς, αλλά, αντίθετα του άνοιξαν αγορές στη Σικελία και του προμήθευσαν άλογα, για να συμπληρώσει: *ἐκλογίζου δὲ ὡς τηναῦτα ὁ στόλος ὁ σὸς οὔτε ἀλλαχῆ ἐκ τοῦ πελάγους εἶχεν ὅτι μὴ Σικελία προσχεῖν οὔτε τῶν ἐνθένδε ὠνηθέντων χωρὶς εἰς Λιβύην ἰέναι*³⁷². Η μεγάλη στρατηγική σημασία της Σικελίας ως ενδιάμεσου σταθμού ανάμεσα σε Ανατολική και Δυτική Μεσόγειο, ή ανάμεσα σε Βανδάλους, Γότθους και Βυζαντινούς³⁷³, γνωστή τόσο στον Ιωάννη Καππαδόκη όσο και στην Αμαλασούνθα επέβαλλε την κατοχή της από οποιονδήποτε στρατό της Ανατολής που θα επιχειρούσε να κατακτήσει τη Δύση.

Δύο διαφορετικές μέθοδοι κατάκτησης της Ιταλίας : 535-540

Ο συγκριτικός πίνακας των βυζαντινών στρατιών που ξεκίνησαν για να κατακτήσουν Αφρική το 533 και Ιταλία το 535-536 που παραθέτει ο Α. Pertusi³⁷⁴ είναι σχεδόν απόλυτα ακριβής, όπως επίσης ακριβείς είναι οι υποδιαίρεσεις που επιφέρει στη μακρόχρονη (τέλη Φεβρουαρίου 537 – Μάρτιος 538)³⁷⁵ πολιορκία του Βελισάριου μέσα στη Ρώμη από το γοτθικό στρατό του Ουίτιγι³⁷⁶. Εκείνο που δεν διευκρινίζεται όμως είναι οι λόγοι για τους οποίους ο Ιουστινιανός διέταξε ή επέτρεψε να σταλεί στην Ιταλία μία τόσο σχετικά (ακόμα και με τη στρατιά της Αφρικής) ολιγάριθμη στρατιά, αποστολή της οποίας, όπως φαίνεται από τον Προκόπιο και από τις υπόλοιπες πηγές, αλλά και από την τόσο πλούσια νεότερη βιβλιογραφία, αντικειμενικός της σκοπός και στόχος ήταν η κατάληψη Ραβέννας και Ρώμης, με τη σειρά που τις αναφέρει ο Προκόπιος. Η μικρή αυτή στρατιά έπρεπε να καλύψει όχι μόνο την Αδριατική ακτή από τον Υδρούντα ως τη Ραβέννα, αλλά και την Τυρρηνική ακτή, τουλάχιστον μέχρι τη Ρώμη, χωρίς ακόμα να γίνεται κάποιος λόγος για τη Β. Ιταλία. Κάτω από ποιες προϋποθέσεις θα γινόταν εφικτή αυτή η κατοχή εδαφών φαίνεται από την επιστολή που έστειλε ο Ιουστινιανός στους

371. Η επιστολή της Αμαλασούνθας στον Ιουστινιανό το 534 που παραθέτει ο Κασσιόδωρος (*Variae* X, 1, σ. 297) δεν συμπίπτει καθόλου με όσα υποστηρίζει ο Προκόπιος ότι έγραψε η αντιβασιλίσα στον αυτοκράτορα.

372. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 3, 20-24 = II, 18.

373. E. Kislinger, *Zwischen Vandalen, Goten und Byzantinern: Sizilien im V. und im frühen VI. Jh., Byzantina et Slavica Cracoviensia* 2 (1994) 31-51.

374. *Ordinamenti militari*, 636. Η μελέτη του K. Hannestad (*Les forces militaires d'après la Guerre gothique de Procope, Classica et Medievalia* 29 [1960] 136-183 [στο εξής: Hannestad, *Forces militaires*]) προσπαθεί, απλά, να δώσει μία ιδέα. Κατά τα άλλα, δεν αποδίδει κανέναν πραγματικό συσχετισμό δυνάμεων.

375. Για τη διάρκεια με τις πηγές βλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 215 σημ. 1347.

376. Pertusi, *Ordinamenti militari*, 638-644. Για τον Ουίτιγι: *PLRE* III, 1382-1386.

Φράγγους Μεροβίγγειους ηγεμόνες, χωρίς τη συμμαχία των οποίων δεν θα είχε αρχίσει ποτέ τον πόλεμο της Ιταλίας³⁷⁷. Άρα, λοιπόν, ο πόλεμος για την κατάκτηση της Ιταλίας που αρχίζει το 535 στηρίζεται πρώτα απ' όλα στη συνδρομή του φραγγικού στρατού που, ως ορθόδοξος, οφείλει να συστρατευθεί στον αγώνα που διεξάγει η ορθόδοξη Ανατολική αυτοκρατορία εναντίον των αρειτικών Γόθων. Αυτά λέγονται στην επιστολή που ο Ιουστινιανός έστειλε στους Μεροβίγγειους ηγεμόνες Χιλδέβερτο Α' (511-558), Χλωθάριο Α' (511-561) και Θευδίβερτο Α' (534-538)³⁷⁸. Αυτά που δεν λέγονται αλλά μπορούν να γίνουν αντιληπτά όταν κανείς γνωρίζει τις σύγχρονες πολιτικές συνθήκες σε ολόκληρη την Ευρώπη είναι ότι, μετά την οριστική κατάληψη από τους Φράγγους του βασιλείου των Βουργουνδίων το 534, τα κοινά σύνορα ανάμεσα στο οστρογοθικό βασίλειο της Ιταλίας και στη φραγγική επικράτεια έχουν μήκος 1.500 χμ. περίπου³⁷⁹ και, συνεπώς, οποιαδήποτε διείσδυση βυζαντινού στρατού στη Β. Ιταλία θα βρισκόταν αντιμέτωπη με τη δυνατότητα να εισβάλουν στη Β. Ιταλία από οποιοδήποτε σημείο αυτών των μακρών συνόρων οι Φράγγοι, σε περίπτωση που δεν θα είχε εξασφαλιστεί a priori η συμμαχία τους³⁸⁰. Είναι, συνεπώς, φανερό, ότι η αυτοκρατορική πολιτική στρατιωτικής κατάκτησης της Ιταλίας το 535 δεν περιλαμβάνει στα σχέδιά της την κατοχή της Β. Ιταλίας από βυζαντινά στρατεύματα και αφήνει τη Β. Ιταλία κυριολεκτικά στη διάκριση των φράγγων συμμάχων που διαθέτουν ισχυρό και επίφοβο για όλους στρατό, ιδιαίτερα σε πυκνές τάξεις πεζικού³⁸¹, σε μία εποχή που το ιππικό αρχίζει να πρωτοστατεί στις μάχες και να αποφασίζει την έκβασή τους, παράδειγμα, οι νίκες του Βελισάριου. Όταν θα κατέβουν από τις Άλπεις και θα πλημμυρίσουν για πρώτη φορά με τα πλήθη τους τη Β. Ιταλία το 539, οι Φράγγοι θα έχουν στις τάξεις τους ελάχιστους ιππείς με δόρατα, συγκεντρωμένους γύρω από τον ηγεμόνα τους³⁸². Όλοι οι υπόλοιποι (δέκα μυριάδες αναφέρει ο Προκόπιος) θα είναι πεζοί. Αντίθετα, όταν ο Προκόπιος αναφέρει ότι ο οστρογόθθος βασιλιάς Ουίτιγισ επείγεται να πολιορκήσει το Βελισάριο στη Ρώμη *ίπτεας τε και πεζοὺς οὐχ ἦσσαν ἢ μυριάδας πεντεκαίδεκα ἐπαγόμενος*³⁸³, τότε είναι περίπου βέβαιο ότι η μεγάλη πλειοψηφία ή ο κύριος όγκος του (υπερβολικά εξογκωμένου από τον

377. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 24, 13 = II, 619. Πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 206 σημ. 1271.

378. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 5, 8-10 = II, 26 (η επιστολή) και *Ε'*, 13, 27 = II, 75 (τα ονόματα των Μεροβίγγειων ηγεμόνων που αντιστοιχούν απόλυτα στην τότε πραγματικότητα). Πρβλ. Zöllner, *Franken*, 88. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 170 και 206.

379. Βλ. Wolfram, *Goten*, 312 και 335.

380. Πρβλ. G. Löhlein, Die Alpen- und Italienpolitik der Merowinger im VI. Jahrhundert, *Erlanger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte* 17 (1932) 27-33 [στο εξής: Löhlein, Italienpolitik].

381. Για το φραγγικό οπλισμό μιλούν ο Προκόπιος (*Πολ. ΣΤ'*, 25, 2-4 = II, 261-262) και ο Αγαθάσιος (*Β'*, 5, 3-7, σ. 46-47), τονίζοντας και οι δύο τους την ακαταμάχητη αποτελεσματικότητά του. Πρβλ. Zöllner, *Franken*, 152-153.

382. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 25, 2 = II, 261.

383. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 16, 11 = II, 84.

Προκόπιο) γοθτικού στρατού ήταν έφιππος στρατός λογχοφόρων³⁸⁴. Από την πλευρά αυτή, θα έλεγε κανείς ότι η εξακολουθητικά τονιζόμενη από τις πηγές πανσπερμία σε φυλές του βυζαντινού στρατού³⁸⁵ στην οποία την προτεραιότητα είχαν οι ιπποτοξότες³⁸⁶ πρέπει να αποτελούσε ένα θεωρητικό πλεονέκτημα για κάθε περίπτωση επαφής με τον εχθρό, οπότε θα μπορούσε να προταχθεί η κάθε φορά ενδεικνυόμενη μονάδα με τον αντίστοιχο οπλισμό.

Έχοντας, συνεπώς, διατυπώσει με σαφήνεια το βαρύνοντα στρατηγικό ρόλο της Σικελίας ως «στρόφιγγας» διοχέτευσης βυζαντινών στρατευμάτων από την Αδριατική στην Τυρρηνική ή από την Ανατολική Μεσόγειο στη Δυτική, πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η μόνιμη στρατιωτική κατοχή της Σικελίας αποτελούσε ένα διαχρονικά ανεκτίμητο πλεονέκτημα³⁸⁷, επειδή εξασφάλιζε μία ευρύχωρη βάση εκκίνησης (αλλά και ανασύνταξης) σε περίπτωση που μία βυζαντινή στρατιά θα επέλεγε να κινηθεί κατ' ευθείαν προς τη Ρώμη κατά μήκος της Τυρρηνικής ακτής (κάτι που έγινε το 535) και όχι να αποβιβαστεί στο πολύ πλησιέστερο προς τη Βαλκανική λιμάνι του Υδρούντα και να βαδίσει κατά μήκος της ακτής της Αδριατικής ως τον αντικειμενικό τελικό στόχο της Ραβέννας όπου κατέληγε και ο Ιόνιος κόλπος κατά τον Προκόπιο³⁸⁸. Η μόνιμη στρατιωτική κατοχή της Σικελίας από τα βυζαντινά στρατεύματα θα μπορούσε να αντισταθμίσει την εγγενή δυσκολία σε αποστολή ενισχύσεων από τη Βαλκανική που αυτή δεν υπήρχε σε περίπτωση απόβασης στην Ιταλία από τον Υδρούντα. Έτσι, στο σχέδιο εκστρατείας του 535, η πρώτη φάση στηρίζεται στην παραπλάνηση του εχθρού και στον αφηνδιασμό: σύμφωνα με παραγγελία του αυτοκράτορα Ιουστινιανού προς το *στρατηγόν αυτοκράτορα* Βελισάριο³⁸⁹, η Σικελία πρέπει να κυριευθεί με αφηνδιασμό, ενώ ο στόλος θα προσποιείται ότι πλέει προς τη Βυζαντινή εδω και ενάμιση χρόνο Καρχηδόνα. Αν για κάποιο λόγο δεν καταστεί δυνατή η γρήγορη και σχετικά χωρίς κόπο σταθερή κατάκτηση του μεγάλου αυτού νησιού, ο στόλος πρέπει να εγκαταλείψει το εγχείρημα και να πλεύσει ταχύτατα προς την Αφρική, ώστε να μην δώσει πρόσχημα υποψίας και κατηγορίας³⁹⁰. Ταυτόχρονα,

384. Wolfram, *Goten*, 302-303.

385. Σύμφωνα με μία εύστοχη αναφορά του Jordanes (*Romana*, 368, σ. 48), ο Ιουστινιανός *agmini diversarum praeponebat nationum ad partes Hesperias destinavit*. Πρβλ. πιο κάτω τη σύνθεση του βυζαντινού εκστρατευτικού σώματος που δίνει ο Προκόπιος.

386. Ravegnani, *Soldati*, 38-44.

387. Το στρατηγικό πλεονέκτημα της στρατιωτικής κατοχής της Σικελίας αποδίδει στο Βελισάριο ο Jordanes, *Getica*, 308, σ. 137: *qui dux providentissimus haud secus arbitratu Getarum subicere populum, nisi prius nutricem eorum occupasset Siciliam, quod factum est*.

388. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 15, 19 = II, 81.

389. Ο Βελισάριος *στρατηγός αυτοκράτωρ*, Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1048 με πηγές και βιβλιογραφία.

390. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 5, 6-7 = II, 26.

ο στρατηγός του Ιλλυρικού (mag. mil. per Illyricum) Μούνδος³⁹¹ πρέπει να καταλάβει τη Δαλματία ως την πόλη της Σάλωνας (Split), κάτι που θα πραγματοποιηθεί σχετικά γρήγορα³⁹². Το συνολικό σχέδιο, λοιπόν, προβλέπει επίθεση από τρεις κατευθύνσεις (από Σικελία, Δαλματία και Άλπεις, παραβλέποντας, για την ώρα την εναλλακτική λύση της απόβασης στον Υδρούντα) με πρόβλεψη κατοχής της Β. Ιταλίας από τους συμμάχους Φράγγους ή Γερμανούς, για τους οποίους δεν είναι γνωστό το πότε θα μπορέσουν ή θα αποφασίσουν να κατέβουν από τις Άλπεις³⁹³.

Η πέρα από κάθε αμφισβήτηση μικρή στρατιά (περίπου 4.000 στρατιώτες και φοι-δεράτοι + 3.000 Ίσαυροι + 200 σύμμαχοι Ούννοι + 300 Μαυρούσιοι = 7.500 άντρες + δορυφόροι και ύπασπισται Βελισαρίου πολλοί³⁹⁴), με την οποία ο στρατηγός αυτοκράτωρ και ύπατος του έτους αυτού Βελισάριος θα αποπλεύσει για τη Δύση το 535³⁹⁵, θα κατακτήσει τη Σικελία, όπως ακριβώς προβλέπει το αρχικό πολεμικό σχέδιο: γρήγορα και χωρίς κόπο στην Κατάνη και στις Συρακούσες, και με σχετικά σύντομη αντίσταση στην Πάνορμο (Palermo). Βασιλεύς τε εκ τοῦδε Σικελίαν ὄλην ἐς φόρον ἀπαγωγῆν κατήκοον εἶχε, λέει ο Προκόπιος³⁹⁶. Συνοψίζοντας τα γεγονότα με μία πολύ εύστοχη βραχυλογία, η χρονολογική προσθήκη στο Χρονικό του κόμητος Μαρκελλίνου αναφέρει ότι, μετά την κατάληψη της Αφρικής, ο αυτοκράτορας συζητά για Ρώμη και Ιταλία: *iterumque expeditio iterumque classis paratur idemque ductor qui consul eligitur, rectoque navigio Siciliam properat, Catinam Syracusam sine mora, immo omnem pervadit Trinacriam*³⁹⁷, αποδίδοντας έτσι με τον ίδιο τρόπο τη γρήγορη χρονική σειρά κατάκτησης της Σικελίας, όπως ο Προκόπιος.

Το παραθαλάσσιο διάστημα που παρεμβάλλεται ανάμεσα στη Σικελία και στην Καμπανία³⁹⁸ κατακτήθηκε επίσης χωρίς κόπο από τη μικρή στρατιά του Βελισαρίου την άνοιξη/καλοκαίρι του 536, καθώς, σύμφωνα με την κλασική έκφραση του L. M. Hartmann, στο Βρούττιο, δηλαδή στην κλασική χώρα του ρωμαϊκού *latifundium*, ο

391. Για το Μούνδο βλ. B. Croke, Mundo the Gepid. From Freebooter to Roman General, *Chiron* 12 (1982) 125-135. *PLRE* III, 903-905.

392. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 5, 2 = II, 25 και *Πολ. Ε'*, 5, 11-18 = II, 26-27.

393. Βλ. τον πολύ κατατοπιστικό χάρτη που παραθέτει η Udalcova, *Italija*, 255.

394. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 5, 2-4 = II, 25. Οι σωματοφύλακες του Βελισαρίου θα διαδραματίσουν και-ριο ρόλο στις πολεμικές επιχειρήσεις.

395. Βλ. τους λογικούς υπολογισμούς του Pertusi, *Ordinamenti militari*, 636, σχετικά με τους ναύτες του στόλου, επειδή, όπως λέει, "flotta non precisata da trasporto e da guerra: probabilmente la metà di quella impegnata nella campagna Africana; quindi la metà anche dei marinai: 10. 500 tra marinai e rematori". Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 256.

396. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 5, 12-17 = II, 26-27.

397. Marcellinus comes, *Additamentum*, a. 535, σ. 104. Τη γρήγορη κατάκτηση της Αφρικής αναφέρει και ο Jordanes, *Romana*, 369 σ. 48: *qui primo accessu mox Siciliam pervadit duce eius Sinderith superato*. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 259.

398. Jordanes, *Getica*, 308, σ. 137: *fretum quod inter Campaniam Siciliamque interiacet ...*.

αυτοκρατορικός στρατός δεν συνάντησε την παραμικρή αντίσταση³⁹⁹, καθώς μάλιστα ο στόλος παράπλεε την Τυρρηνική ακτή⁴⁰⁰. Η οχυρή Νεάπολη καταλαμβάνεται μετά από σύντομη αλλά πεισματική αντίσταση και παραδίνεται σε μεγάλη σφαγή και λεηλασία⁴⁰¹, ενώ, έχοντας αφήσει ολιγάριθμες φρουρές στη Νεάπολη (300 πεζικάριους) και μάλλον ακόμα λιγότερους στην Κύμη⁴⁰², η προέλαση συνεχίζεται απρόσκοπτα καθώς δεν υπάρχει επαφή με τον εχθρό και *ingressus autem Vilibisarius patricius in urbem Romam III id. Decemb.*, λέει το *Liber Pontificalis*⁴⁰³, με τη βοήθεια του Θεού, συμπληρώνει το Additamentum του Μαρκελλίνου⁴⁰⁴. Η επιτελικά επιλεγμένη αυτή προέλαση του Βελισάριου κατά μήκος της Τυρρηνικής ακτής προς την εγκαταλειπόμενη από τα οστρογοτθικά στρατεύματα⁴⁰⁵ Ρώμη που παραδίνεται *άμαχητι*⁴⁰⁶ φαίνεται ότι στέφει με μία επιτυχία γοήτρου το πρώτο στάδιο μίας εκστρατείας που μοιάζει να ευοδώνεται με γρήγορους ρυθμούς, όπως γρήγορα είχε λήξει και η βανδαλική εκστρατεία, και να επιβεβαιώνει την αξία τόσο του *στρατηγοῦ αὐτοκράτορος* στην Ιταλία μετά την Αφρική, όσο και το αρχικό σχέδιο επίθεσης από τη Σικελία. Πέρα από τη Ρώμη, που ο Βελισάριος σπεύδει τόσο βιαστικά να καταλάβει στρατιωτικά, λίγοι στρατιώτες του αφήνονται σαν φρουρά στο παράλιο Σάμνιο⁴⁰⁷ και, για να συμπληρώσει την εικόνα της τόσο σύντομης κατάκτησης, ο Προκόπιος μνημονεύει τους ήδη υποταγμένους στο Βελισάριο Καλαβρούς και Απούλιους της παραλίας και της ενδοχώρας, καθώς και, βορειότερα, τους κατοίκους της Βενεβεντού⁴⁰⁸. Με διάφορα αρχαιογνωστικά σχόλια, ο Προκόπιος καταλήγει στο ότι *Ἰταλίαν δὲ οὕτω ξύμπασαν, ἢ ἐντὸς Ἰονίου ἐστίν, ἄχρι ἕξ τε τὴν Ῥώμην καὶ Σάμνιον Βελισάριος παρεστήσατο*⁴⁰⁹, χωρίς βέβαια να αναφέρει εδώ τη Ραβέννα, όπου καταλήγει ο Ιόνιος κόλπος και η οποία Ραβέννα κατέχεται από τους Οστρογότθους του νεοεκλεγμένου βασιλέα Ουτίγι. Μαζί με ορισμένες άλλες βυζαντινές

399. Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 261, παραπέμποντας στον Κασσιόδωρο, *Variae* XII 5, 3-5, σ. 364. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 268.

400. Jordanes, *Romana*, 370, σ. 48. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 98.

401. Jordanes, *Romana*, 370-371, σ. 48. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 10, 28 = II, 54: *φόνος τε ἐνταῦθα πολὺς ἐγγέγονε*. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 272 σημ. 45. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 210-211.

402. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 14, 1-2 = II, 75.

403. *LP* I, 190. Jordanes, *Romana*, 373, σ. 49.

404. Marcellinus comes, a. 536, σ. 105: *Belisarius favente domino Romam ingreditur*.

405. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 14, 12 = II, 77. Πρβλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 265-267. Udalcova, *Italija*, 278-279. Rubin, *Zeitalter* II, 102-103.

406. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 14, 5 = II, 76.

407. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 15, 2 = II, 79.

408. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 15, 3-7 = II, 79-80. Jordanes, *Romana*, 373, σ. 49: *consul Belesarius Romanam urbem ingressus est ... et ... confestim vicina occupat loca urbium oppidorumque monimina*.

409. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 15, 15 = II, 81.

φρουρές που εγκαθίστανται ως την Περυσία και το Σπολίτιον⁴¹⁰, ο Βελισάριος θεωρεί ότι είναι τώρα ικανός να υπερασπίσει τη Ρώμη.

Ο αριθμός των στρατιωτών που, σύμφωνα με τις επιλογές του τροπαιούχου ηγέτη τους θα πολιορκηθούν στη Ρώμη είναι –πέρα από τις φρουρές που αναφέρθηκαν– μικρός. Τὸ ξὺν Βελισαρίῳ στράτευμα βραχύτατον, θα ομολογήσει αναγκαστικά ο πολὺς Προκόπιος⁴¹¹ και, βέβαια, ένα τόσο μικρό στράτευμα 5.000 αντρῶν⁴¹² (χωρίς να ξέρουμε πόσοι ήταν και οι σωματοφύλακες του Βελισάριου που, ως τώρα, δεν είχαν αφεθεί κάπου ως φρουρά) δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να ελέγχει μεγάλες εκτάσεις της ιταλικής ενδοχώρας, όπως και δεν μπορεί να καλύψει και τη μεγάλη έκταση των τειχῶν της Ρώμης⁴¹³. Τόσο ο αριθμός όσο και η τακτική της μικρῆς στρατιάς του Βελισάριου δίνουν μία αρκετά παραστατική εικόνα για το πῶς θα διαμορφωθούν οι επιχειρήσεις των βυζαντινῶν στρατευμάτων στη Δυτική Ευρώπη τους επόμενους αιώνας: φρουρές σχεδόν απομονωμένες η μία από την ἄλλη θα αγωνίζονται να αμυνθούν απέναντι σε υπέρτερες δυνάμεις μέχρι να φθάσουν κάποιες ενισχύσεις, χωρίς να είναι επιβίβη και συμπαγῆς και συνεχῆς στρατιωτικῆ κατοχῆ μίας μεζονος και ενιαίας γεωγραφικῆς περιοχῆς. Αυτή η ἡδη από τον ἕκτο αἰῶνα ἐγκαινιζόμενη ἀρχή της διαδικασίας διασπορᾶς των βυζαντινῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων στη Δύση δεν θα μεταβληθεῖ, παρὰ μόνο ἀπὸ πολιτικῆς ἀλλαγῆς ἐνὸς γενικότερου βεληγενοῦς που θα ἐπηρεάσουν ὅλες τις πλευρῆς της κοινωνικῆς ζωῆς και της ιδεολογίας της βυζαντινῆς αυτοκρατορίας ἀρκετὰ ἀργότερα, δηλαδή ἀπὸ το τρίτο τέταρτο του ἑνάτου αἰῶνα. Η τακτικῆ αὐτῆς ἐπὶ μέρους στατικῆς «ἀμυνας ἐπὶ τόπου» εἶναι ὁπωσδήποτε προϊόν των μεσαιωνικῶν συνθηκῶν που δεν εὐνοοῦσαν μεταφορῆς μεγάλων τακτικῶν στρατῶν με πλοία, πρέπει ὅμως ἐπίσης και να ἐνθαρρύνθηκε ἀπὸ τη σθεναρῆ και ἀσφαλῶς ἐπιτυχημένη ἀμυνα του ὀλιγάριθμου στρατοῦ του Βελισάριου σε μίᾳ πόλῃ τόσο μεγάλη ὅσο η πρεσβυτέρα Ρώμη, που διάρκεσε ἕναν ὀλόκληρο χρόνον⁴¹⁴. Σε ὅ,τι ἀφορὰ τα μακρὰ πλοία πολλὰ, που ἔστειλε ο Οὐτίγις στη Δαλματία να πολιορκή-

410. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 16, 3 = II, 83 και *Πολ. Ε'*, 17, 3 = II, 87. Πρβλ. το χάρτη στην Udalcova, *Italia*, 273, που δείχνει την κατάσταση στο δεύτερο μισό του ἔτους 536. Rubín, *Zeitalter* II, 104.

411. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 17, 19 = II, 86 και *Πολ. Ε'*, 17, 1 = II, 86. Πρβλ. Hannestad, *Forces militaires*, 180. Wolfram, *Goten*, 344.

412. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 22, 17 = II, 111 και *Πολ. Ε'*, 24, 2-3 = II, 118. Απέναντι στις 5.000 στρατοῦ που διαθέτει ο Βελισάριος, ισχυρίζεται, ζητώντας ἐνισχύσεις ἀπὸ τον αυτοκράτορα, ὅτι το εχθρικό στράτευμα ἀνέρχεται σε 150.000 ἄντρες. Πρβλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 268. Pertusi, *Ordinamenti militari*, 639. Rubín, *Zeitalter* II, 104.

413. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 25, 11 = II, 124: Βελισάριος δὲ ὄρων τὸν τε τῶν στρατιωτῶν ἀριθμὸν ἥμισυ ἐξ τὴν τοῦ τείχους περίοδον ἐξικνούμενον ...

414. Marcellinus comes, a. 537, σ. 105: *temporeque longo Romam obsidente Vitigis ...*. Jordanes, *Getica*, 31 2, σ. 138: *obsidione longa ... post quattuordecim menses ab obsidione Romanae urbis aufugit*. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 24, 32 = II, 122. Βλ. Λουγγῆς, *Ιουστινιανός*, 215 σημ. 1347 και 1348.

σουν την ήδη δύο φορές εκπορθημένη από τους Βυζαντινούς Σάλωνα⁴¹⁵, αυτά χάθηκαν αδοξα στην έφοδο. Άλλα βυθίστηκαν και άλλα πιάστηκαν αιχμάλωτα⁴¹⁶.

Οι ενισχύσεις που στέλνει ο Ιουστινιανός στην Ιταλία σύμφωνα με το αίτημα του Βελισάριου και που διαχειμάζουν στην Αιτωλοακαρνανία το χειμώνα του 536/537⁴¹⁷ πριν επιχειρήσουν το διάπλου έχουν επί κεφαλής τους δύο αξιόλογους, όπως θα φανεί στη συνέχεια, αξιωματικούς που έχουμε ήδη συναντήσει να υπηρετούν στην Αφρική υπό το Βελισάριο. Και οι δύο τους, εξ άλλου, θα έχουν μεγάλο μέλλον στην ιουστινιάνεια ανώτατη στρατιωτική διοίκηση: για το Μαρτίνο ο *Jordanes* δείχνει να έχει καλή γνώμη⁴¹⁸, ενώ για τον Προκόπιο, που δεν εκφράζεται ανοιχτά για την αξία τους, δείχνει να είναι αρκετό το γεγονός ότι Βαλεριανός και Μαρτίνος κατάγονται από τη Θράκη⁴¹⁹ και ο Προκόπιος δείχνει γενικά να θεωρεί καλούς πολεμιστές τους Θράκες και τους Αρμένιους. Από τη Θράκη καταγόταν εξ άλλου και ο ίδιος ο Βελισάριος⁴²⁰. Οι δύο αυτοί, ήδη στρατηγοί (*uterque magister militiae*, όπως τους χαρακτηρίζει η χρονολογική προσθήκη του *Χρονικού* του κόμη Μαρκελίνου⁴²¹), θα φθάσουν στη Ρώμη, άγνωστο από ποιό δρομολόγιο, μόλις την άνοιξη του 537 και ο Βελισάριος θα χαρεί πολύ από την όχι και τόσο ισχνή επικουρία που του φέρνουν σε μία τόσο κρίσιμη στιγμή: 1.600 άντρες, όλους ιππείς Ούννους, Σκλαβηνούς και Άντες, κατά τον Προκόπιο⁴²² που δεν έχει το παραμικρό πρόβλημα να προβάλλει συνεχώς τη συχνά εναλλασσόμενη πολυεθνικότητα του βαρβαρικού ιουστινιάνειου στρατού που αποκαλείται ρωμαϊκός ή *οί Ρωμαίοι*.

Την ίδια με τη στρατιά –αν όχι ακόμα μεγαλύτερη– εθνοτική ποικιλία στη σύνθεσή της παρουσιάζει και η περιβόητη σωματοφυλακή του Βελισάριου που έχει ήδη δράσει και στην Αφρική, αλλά το πεδίο εκείνο όπου οι δορυφόροι και οι υπασπιστές θα αναδείξουν τις αρετές και τις ιδιότητές τους με πολύ πιο διακριτό τρόπο είναι η Ιταλία. Σωματοφύλακες διαθέτουν και οι άλλοι στρατιωτικοί ηγέτες με διάφορα αξιώματα, όπως ο Σολόμων⁴²³, ο Αρταβάνης⁴²⁴, ο Κωνσταντιανός⁴²⁵, ο Μαρτίνος⁴²⁶ και άλλοι, αλλά η σωματοφυλακή του Βελισάριου είναι ανάλογη προς την εμβέλεια του αρχηγού και

415. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 16, 10 = II, 84. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 104.

416. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 16, 17 = II, 85. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 281.

417. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 24, 18-20 = II, 120.

418. *Jordanes*, *Romana*, 377, σ. 50.

419. Προκόπιος, *Πολ.* Γ', 11, 10 = I, 362.

420. Βλ. *PLRE* III, 182.

421. Marcellinus comes, a. 537, σ. 105.

422. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 27, 1-3 = II, 130. Πρβλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 273. Udalcova, *Italija*,

289. Pertusi, *Ordinamenti militari*, 640. Rubin, *Zeitalter* II, 111.

423. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 21, 27-28 = I, 522.

424. Προκόπιος, *Πολ.* Δ', 28, 7 = I, 546.

425. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 7, 34 = II, 38.

426. Προκόπιος, *Πολ.* Ε', 29, 20 = II, 142.

εργοδότη της και αυτή είναι που θα έχει ρόλο όχι μόνο στρατιωτικό, αλλά και πολιτικό στη συνέχεια.

Τα διάφορα πρόσωπα που υπηρετούν στη σωματοφυλακή του Βελισάριου εμφανίζονται από τον Προκόπιο με μέτρο. Αρχικά, ένας ίσαυρος υπασπιστής με το όνομα Παύκαρις αναφέρει στο στρατηγό του την ανακάλυψη διόδου στον οχετό της Νεάπολης και τίθεται επί κεφαλής ενός τμήματος από συμπατριώτες του που θα εισβάλει πρώτο στην πολιορκημένη πόλη⁴²⁷. Έτσι, ένας απλός υπασπιστής του στρατηγού θα ηγηθεί της πρώτης ομάδας κρούσης.

Η συνέχεια θα είναι επικίη: σε μία σφοδρή συμπλοκή στις όχθες του Τίβερη, οι δορυφόροι και οι υπασπιστές καλύπτουν με τις ασπίδες τους τον έφιππο Βελισάριο και αποκρούουν πλήθος εχθρών. Στον υπεράνθρωπο αυτό αγώνα πέφτουν πολλοί τε και ἄριστοι, μεταξύ των οποίων και ο δορυφόρος Μαξέντιος, καλύτερος απ' όλους, ενώ στο πεδίο της μάχης κείτονται νεκροί όχι λιγότεροι από χίλιοι Οστρογότθοι⁴²⁸.

Λίγο μετά την άφιξη των ενισχύσεων υπό τους στρατηγούς Βαλεριανό και Μαρτίνο, ο Βελισάριος αναθέτει τη διοίκηση διακοσίων ιππέων στο γενναίο δορυφόρο του Τραϊανό⁴²⁹. Λίγες μέρες αργότερα πάλι, ο Βελισάριος αναθέτει τη διοίκηση τριακοσίων τώρα υπασπιστών του στους έμπιστους και γενναίους δορυφόρους του Μουνδύλα και Διογένη⁴³⁰. Μία τρίτη σημαντική αποστολή που απαιτεί επίσης τριακόσιους ιππείς θα ανατεθεί, αμέσως μετά, στον επίσης δορυφόρο Οίλα⁴³¹. Θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι ένα μεγάλο τμήμα της στρατιάς έχει ανατεθεί στη διοίκηση διαφόρων σωματοφυλάκων του αρχιστράτηγου.

Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, τα ανδραγαθήματα της σωματοφυλακής που δείχνει να διακρίνεται παντού συνεχίζονται: οι δορυφόροι Πριγκίπιος από την Πισιδία και Ταρμούτος από την Ισαυρία καλύπτουν την υποχώρηση της στρατιάς μέσα από τα τείχη της Ρώμης⁴³². Θα πέσουν ηρωικά⁴³³. Στη μάχη θα διακριθεί επίσης ένας άλλος δορυφόρος του Βελισάριου, ο Ίσαυρος Αθηνόδωρος⁴³⁴. Ο αθλοφόρος αλλά ανόητος δορυφόρος Χορσάμαντις, Μασσαγέτης στην καταγωγή, χάνεται άδοξα, από τη βαρβαρική έλλειψη μέτρου που τον χαρακτηρίζει⁴³⁵, αλλά σε μία νέα αποστολή προς την Terracina

427. Προκόπιος, Πολ. Ε', 9, 17-21 = II, 48. Πρβλ. *PLRE* III, 972-973.

428. Προκόπιος, Πολ. Ε', 18, 11-15 = II, 91. Πρβλ. *PLRE* III, 864 (Maxentius 1).

429. Προκόπιος, Πολ. Ε', 27, 4 = II, 130. Πρβλ. *PLRE* III, 1333-1334 (Traianus 2).

430. Προκόπιος, Πολ. Ε', 27, 11 = II, 131. Πρβλ. *PLRE* III, 901-903 (Mundilas). *PLRE* III, 400-401 (Diogenes 2).

431. Προκόπιος, Πολ. Ε', 27, 13 = II, 132. Πρβλ. *PLRE* III, 952.

432. Προκόπιος, Πολ. Ε', 28, 23-29 = II, 137-139. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 290. *PLRE* III, 1050-1051 (Principius 1). *PLRE* III, 1217 (Tarmutus).

433. Προκόπιος, Πολ. Ε', 29, 39-43 = II, 145.

434. Προκόπιος, Πολ. Ε', 29, 20 = II, 142. Πρβλ. *PLRE* III, 149.

435. Προκόπιος, Πολ. ΣΤ', 1, 21-33 = II, 153-154. Πρβλ. *PLRE* III, 302-303.

διακρίνονται εκατό δόκιμοι υπασπιστές του Βελισάριου που διοικούνται πάλι από δύο δορυφόρους⁴³⁶, ενώ όχι λιγότεροι από εξακόσιοι ιππείς τίθενται υπό τις διαταγές των τριών δορυφόρων, Αρτασίρη του Πέρση, Βώχα του Μασσαγέτη και Κουτίλα από τη Θράκη. Από τους τρεις αυτούς, ο Κουτίλας θα τραυματιστεί θανάσιμα, ενώ ο υπασπιστής Άρζης θα σωθεί απρόσμενα παρά τα βαρύτερα τραύματά του⁴³⁷. Από τις σχεδόν ομοειδείς περιπτώσεις αυτές που απαθανατίζει ο Προκόπιος, προκύπτει ότι, γενικά, οι δορυφόροι θεωρούνται ανώτεροι από τους υπασπιστές, είναι επίσης πολύ λιγότεροι από τους υπασπιστές (ίσως μάλιστα ένας δορυφόρος να αντιστοιχεί προς 40-50 υπασπιστές) και διοικούν τμήματα της στρατιάς του Βελισάριου, για την ώρα μικρότερα από 1.000 άντρες. Όταν τα τμήματα αυτά της στρατιάς υπερβαίνουν τους 1.000 άντρες, διοικούνται από στρατηγούς, όπως ο Βαλεριανός και ο Μαρτίνος⁴³⁸, καθώς και ο πολυς Βέσσας, γοθτικής καταγωγής αυτός⁴³⁹. Όταν πάλι μία μονάδα έχει σύνθεση γύρω στους 1.000 άντρες, δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο να αναθέτει ο Βελισάριος τη διοίκησή της σε ένα στρατηγό όπως ο Μαρτίνος μαζί με ένα δορυφόρο, όπως ο Τραϊανός⁴⁴⁰, κάτι που υποδηλώνει ταυτόχρονα προαγωγή του δορυφόρου και αντίστοιχη μείωση των διοικητικών αρμοδιοτήτων και δικαιοδοσιών του στρατηγού, αν δεν σημαίνει ανοιχτά απροκάλυπτη δυσπιστία του αρχιστράτηγου προς τους στρατηγούς του. Μαζί με τον αξιωματικό (δούκα) του ιππικού Μάγνο⁴⁴¹, ο επίσης δορυφόρος του Βελισάριου Σινθούης διοικεί πεντακόσιους, προφανώς ιππείς⁴⁴².

Κατά τα άλλα, όχι σπάνια στρατολογίες επιχειρούνται επί τόπου. Ο κόμης των βασιλικών ιπποκόμων Κωνσταντιανός *ἐγείρει στρατιὰν* στη Β. Βαλκανική⁴⁴³, ο ίδιος ο ιστορικός Προκόπιος στρατολογεί στην Καμπανία όχι λιγότερους από πεντακόσιους στρατιώτες⁴⁴⁴, ενώ για κάποιο διάστημα συνοδεύεται από λίγους ιππείς υπό το δορυφόρο Μουνδύλα⁴⁴⁵. Αυτή είναι, σε γενικές γραμμές τουλάχιστον, η εξωτερική όψη της πολυεθνικής στρατιάς του Βελισάριου με την επίσης πολυεθνική ανδρεία σωματοφυλακή που ο γότθος βασιλέας Ουίτιγισ θα χαρακτηρίσει σε μία δημηγορία του *ὀλίγους τε ὄντας καὶ Γραικοὺς*⁴⁴⁶ και όπου τα συνεχώς προβαλλόμενα από τον Προκόπιο ανδραγαθήματα

436. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 2, 3 = II, 154-155.

437. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 2, 9-17 = II, 155-156. Πρβλ. *PLRE* III, 131 (Artasires 1), 235 (Bochas), 365 (Cutilas) και 133 (Arzes).

438. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 27, 22 = II, 133. *Πολ. ΣΤ'*, 2, 23 = II, 157.

439. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 27, 18 = II, 132. Για το Βέσσα: *PLRE* II, 226-229.

440. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 4, 6 = II, 165.

441. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 5, 3 = II, 25. Πρβλ. *PLRE* III, 804-805 (Magnus 1).

442. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 4, 7 = II, 165-166. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 298. *PLRE* III, 1156.

443. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 7, 26-27 = II, 36-37. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 334-337.

444. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 4, 19 = II, 168. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 297.

445. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 4, 3 = II, 165.

446. Προκόπιος, *Πολ. Ε'*, 29, 11 = II, 141.

της όχι μόνο πολυεθνικής αλλά –όπως προκύπτει– και πολυάριθμης σωματοφυλακής του Βελισάριου τείνουν να επισιτιάσουν τη γενικά επιτυχημένη δράση και προέλαση της στρατιάς. Η αντίφαση αυτή στο Βελισάριο (που είναι περίπου διαχρονική με εξαίρεση κάποια μικρά χρονικά διαστήματα) να διοικεί μικρές στρατιές διαθέτοντας πολυάριθμη σωματοφυλακή δεν εξηγείται από το κείμενο του Προκόπιου.

Η υποκατάσταση της οπωσδήποτε μικρής στον αριθμό βυζαντινής στρατιάς από τη σωματοφυλακή του Βελισάριου, που δεν απέχει πολύ από διοικητική ανωμαλία, μοιάζει να διακόπτεται στο τέλος του 537, οπότε φθάνουν στην Ιταλία επιβλητικές στρατιωτικές ενισχύσεις, και μάλιστα φαίνεται ότι έρχονται στόλοι από δύο διαφορετικές κατευθύνσεις: στη Νεάπολη αποβιβάζονται 3.000 Ίσαυροι και στον Υδρούντα 800 ιππείς από τη Θράκη και ένα άλλο ιππικό σύνταγμα (κατάλογος) με 1.000 ιππείς και ακόμα 300 άλλους. Προσθέτοντας σε όλους αυτούς και τους 500 που έχει στρατολογήσει ο Προκόπιος στην Καμπανία⁴⁴⁷, το σύνολο των ενισχύσεων ανέρχεται σε 5.600 άντρες, δηλαδή μία ολόκληρη μικρή στρατιά με τα μέτρα της εποχής. Παράλληλα με την απόβαση των Θρακών στον Υδρούντα, ο άλλος στόλος που μετέφερε τους Ίσαυρους στη Νεάπολη παραπλέει την Τυρρηνική ακτή με κατεύθυνση προς την Οστια (Portus Romanus), το επίνειο της Ρώμης, γεμάτος σιτηρά, κρασί και όλα τα αναγκαία⁴⁴⁸. Είναι φανερό ότι, μετά την καταστροφή του οστρογοθτικού στόλου στη Δαλματία, οι Βυζαντινοί κυριαρχούν τώρα απόλυτα σε Αδριατική και Τυρρηνική, τουλάχιστον το καλοκαίρι, οπότε τα κύματα δεν έχουν τόσο μεγάλο ύψος. Μετά τους 1.600 υπό το Βαλεριανό και το Μαρτίνο, αυτοί οι 5.100 άντρες (εκτός από αυτούς που στρατολόγησε ο Προκόπιος επί τόπου) είναι η δεύτερη ακόμα μεγαλύτερη αποστολή στρατευμάτων στη Δύση από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό, και μάλιστα σε πολύ μικρή χρονική απόσταση από την πρώτη, κάτι που δείχνει ενδιαφέρον να διασφαλιστούν τουλάχιστον οι μέχρι τώρα κτήσεις.

Για να διευκολύνει την άφιξη της νέας αυτής επικουρικής στρατιάς στη Ρώμη, ο Βελισάριος στέλνει σε αποστολή αντιπερισπασμού έξω από τα τείχη 1.000 ιππείς, τους οποίους όμως τοποθετεί κάτω από την αποκλειστική διοίκηση δύο δορυφόρων, του Τραϊανού και του Διογένη⁴⁴⁹, αποκλείοντας τώρα τελείως τους υφιστάμενούς του αυτοκρατορικούς στρατηγούς ακόμα και από την αρχηγία μεγάλων τμημάτων. Εδώ διακρίνονται και πάλι για τις πολεμικές τους αρετές ο δορυφόρος Μουνδίλας⁴⁵⁰ και ο υπασπιστής Ακυλίνος⁴⁵¹, ενώ η όλη διεξαγωγή της μάχης δείχνει να κυριαρχείται από τη δράση της σωματοφυλακής. Με μία συνδυασμένη κινητοποίηση και με βάρκες οπλισμένες που έρχονται από τον Τίβερη τὸ λοιπὸν στράτευμα ἐς Ῥώμην εἰσῆλθε, ενώ οι βάρκες και

447. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 5, 1-2 = II, 170. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 297-298.

448. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 5, 3 = II, 170.

449. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 5, 9 = II, 171.

450. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 5, 15 = II, 172.

451. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 5, 18 = II, 173.

οι ναύτες επιστρέφουν στην Όστια⁴⁵². Καθώς αρχίζει ο χειμώνας 537/ 538, η στρατιά θα ενισχυθεί και από *ίππεις οὐκ ὀλίγους* που θα καταφθάσουν από την Αφρική υπό τον Ίλδιγερ⁴⁵³. Οι Ρωμαίοι είναι τώρα *θαλασσοκρατοῦντες*⁴⁵⁴, η Ρώμη είναι τώρα γεμάτη από στρατιώτες⁴⁵⁵ και, έτσι, οι βυζαντινές θέσεις προωθούνται προς ΒΔ. ὡς τις Κεντουκέλλες (Centum Cellae/ Civitavecchia)⁴⁵⁶ και προς Α. στην αρχαία Alba Longa με αιχμή προς το Πικηνόν⁴⁵⁷. Ιδιαίτερα η τελευταία αυτή «αναγνωριστική» προώθηση δείχνει ότι οι προφυλακές της στρατιάς αρχίζουν να σκοπεύουν προς τη Ραβέννα. Τώρα λοιπόν, είτε επειδή διαθέτει αρκετές δυνάμεις, είτε για κάποιους άλλους, προσωπικούς του λόγους, ο Βελισάριος δείχνει να αλλάζει κάπως τις μεθόδους που χρησιμοποιούσε προηγουμένως στη διοίκηση της στρατιάς: τώρα οι οκτακόσιοι Θράκες ιππείς που πρόσφατα έχουν φθάσει στον Υδροῦντα υπό τον Ιωάννη τον Βιταλιανού⁴⁵⁸ και που διατάζονται να διαχειμάσουν στην Άλβα, ὥστε να ενοχλούν με επιδρομές το Πικηνόν συνοδεύονται από ισάριθμους (!) υπασπιστές του Βελισάριου υπό τη διοίκηση και πάλι δορυφόρων, του Σούντα και του Αδηγι⁴⁵⁹, που τυπικά πρέπει να υπακούουν στον Ιωάννη τον Βιταλιανού.

Η στρατηγική του Βελισάριου στην Ιταλία γίνεται ὄλο και πιο ανορθόδοξη, ἀλλὰ αυτό οφείλεται πάντα, σύμφωνα με τον Προκόπιο, σε πρωτοβουλίες άλλων: ο επίσκοπος Μεδιόλανου π.χ. και κάποιοι *τῶν πολιτῶν ἄνδρες δόκιμοι* ζητούν από το Βελισάριο να στείλει από τη Ρώμη μία μικρή φρουρά που θα ήταν αρκετή για να εξασφαλίσει στην κατοχή της αυτοκρατορίας ὄχι μόνο το Μεδιόλανον, που είναι μετὰ τη Ρώμη η πιο σημαντική πόλη της Ιταλίας, ἀλλὰ και ολόκληρη τη Λιγουρία⁴⁶⁰. Το Μεδιόλανον βρισκείται στη μέση της απόστασης ἀνάμεσα στις Γαλλικές Ἄλπεις και στη Ραβέννα⁴⁶¹, δηλαδή σε μία περιοχὴ τελείως ἔξω, ὄχι μόνο ἀπὸ τις δυνατότητες του βυζαντινοῦ στόλου που μπορούν να φθάσουν μόνο ὡς τις Κεντουκέλλες στην Τυρρηνική και ὡς τη Ραβέννα στην Αδριατική, ἀλλὰ και για το βυζαντινὸ στρατό. Ὄταν ο Προκόπιος περιγράφει με τόση συστηματικότητα και αξιοπιστία την Ιταλία ὡς τον ἄξονα Ρώμης - Ραβέννας προς Β., και ξαφνικά προβάλλουν ἀπότομα και ἄλλες γεωγραφικές περιοχές, μπορεῖ κανεὶς να συμπεράνει ὅτι η Β. Ιταλία ὡς τις Γαλλικές Ἄλπεις δεν βρισκόταν στο βεληνεκές των

452. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 7, 12 = II, 181.

453. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 7, 15 = II, 182. Για τον Ίλδιγερ: *PLRE* III, 615-618.

454. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 7, 17 = II, 182.

455. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 7, 25 = II, 183.

456. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 7, 18-19 = II, 182-183. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 299.

457. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 7, 25 = II, 183-184.

458. Γ' αυτών: *PLRE* III, 652-661.

459. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 7, 25-30 = II, 183-184. Πρβλ. *PLRE* III, 1208 (Suntas) και 15 (Adegis).

460. Βλ. S. Origone, *Liguria bizantina: 538-643*, στο: *ΠΟΛΥΠΛΕΥΡΟΣ ΝΟΥΣ. Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*, München, Leipzig 2000, 272-289, ἐδῶ, 277 [στο ἐξή: Origone, Liguria].

461. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 7, 35-38 = II, 185.

βυζαντινών ενόπλων δυνάμεων⁴⁶². Ο Βελισάριος όμως υπόσχεται να εκπληρώσει αυτό το αίτημα και ο Προκόπιος εδώ αλλάζει απότομα θέμα.

Ο λόγος της απότομης αυτής «μεταβολής» δεν θα έπρεπε να προξενεί απορία. Τώρα μόλις, και μετά τη νέα διάταξη του στρατού με αιχμή προς τη Ραβέννα, θα αρχίσουν να προβάλλουν και να γίνονται γνωστά τα τοπωνύμια της Αδριατικής ακτής και ο στρατιωτικός τους χαρακτήρας νότια της Ραβέννας, όπως το Αρμίμον⁴⁶³, ο Αγκών⁴⁶⁴, το Αύξιμον (Osimo)⁴⁶⁵ το Φιζμον⁴⁶⁶, δηλαδή ο Προκόπιος (και ο βυζαντινός στρατός, φυσικά) μόλις τώρα (επειδή μόλις τώρα ο βυζαντινός στρατός μεταφέρει τις επιχειρήσεις του εκεί) αρχίζει να ασχολείται με το θεωρούμενο ως το συντομότερο στρατιωτικό δρομολόγιο από τον Υδρούντα προς τη Ραβέννα, καθώς η συνολική βυζαντινή στρατιωτική προσπάθεια ως τώρα για την κατάκτηση της Ιταλίας έχει εκδηλωθεί και συνοψιστεί στην εκστρατεία από τη σταθερή βάση της Σικελίας και από την Τυρρηνική ακτή, δηλαδή από την αντίθετη πλευρά από εκείνη που θεωρείται συντομότερη. Είναι, συνεπώς, υπερβολικό να γίνει λόγος από τώρα για βυζαντινά στρατεύματα στο Μεδιόλανον, στη Λιγουρία και, γενικά, στη Β. Ιταλία. Καθώς η πολιορκία της Ρώμης λύνεται το Μάρτιο του 538⁴⁶⁷ όχι χωρίς να διακριθούν στις τελευταίες συμπλοκές και πάλι δορυφόροι, όπως ο Διογένης⁴⁶⁸, Λογγίνος και Μουνδύλας⁴⁶⁹, ο πόλεμος μεταφέρεται προς τα ανατολικά και όχι προς τα βόρεια, προς τα οποία φαίνεται πρόθυμος να λοξοδρομήσει ο νικητής στρατηγός Βελισάριος, που δεν ακολουθεί την προέλαση, αλλά προτιμάει να μένει στη Ρώμη. Εκτός, λοιπόν, από το ήδη ισχυρό ιππικό τμήμα που διαθέτει ήδη προς το Πικηνόν υπό τον Ιωάννη τον Βιταλιανό⁴⁷⁰, στέλνονται εκεί ακόμα 1.000 ιππείς υπό τους Ίλδιγερ και Μαρτίνο με αντικειμενικό σκοπό όλες αυτές οι ιππικές δυνάμεις να πλήξουν το Αρμίμον⁴⁷¹, ενώ παράλληλα 2.000 ιππείς θα σπεύρουν τον όλεθρο στην ύπαιθρο⁴⁷². Με τη Ρώμη εξασφαλισμένη, η στρατιά που κατέχει και τη μεσόγειο περιοχή της Ουμβρίας με φρουρές στο Σπολίτιον και στην Περούσια ελέγχοντας έτσι και την αρχαία Via

462. Βλ. A. Carile, Π "Bellum Gothicum" dall'Isonzo a Ravenna, *Antichità Altoadriatiche* 13 (1978) 147-193 [στο εξής: Carile, *Bellum Gothicum*].

463. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 11, 4 = II, 196.

464. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 11, 4 = II, 197.

465. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 11, 2 = II, 196.

466. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 16, 1 = II, 220.

467. Marcellinus comes, a. 538, σ. 105.

468. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 9, 9 = II, 190.

469. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 10, 19 = II, 195. Για τον ίσαυρο Λογγίνο: *PLRE* III, 795 (Longinus 1).

470. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 10, 1 = II, 192.

471. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 11, 4 = II, 196.

472. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 11, 7 = II, 197. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 116.

Flaminia⁴⁷³, προελαύνει τώρα προς την οστρογοτθική πρωτεύουσα Ραβέννα δίνοντας σκληρές μάχες τη μία μετά την άλλη.

Από τη Ρώμη όμως, όπου βρίσκεται ακόμα, ο αρχιστράτηγος Βελισάριος αποφασίζει να ικανοποιήσει ... τις επιθυμίες των δοκίμων πολιτών και του επισκόπου Μεδιολάνου. Έτσι στέλνει εκεί δύο τάγματα, ένα ισαυρικό και ένα θρακικό, με συνολικό αριθμό 1.000 άντρες. Τώρα, ο Βελισάριος προβαίνει σε μία νέα και ιδιαίτερα κατατοπιστική των προθέσεών του ενέργεια: Ενώ και τα δύο αυτά τάγματα έχουν διοικητές (Έννη⁴⁷⁴ και Παύλο⁴⁷⁵ αντίστοιχα), *Μουνδίλας τε άπασιν έφειστήκει και αύτòς ήρχεν όλίγους τινὰς τών Βελισαρίου ύπασπιστών έχων*, λέει πολύ απλά ο Προκόπιος⁴⁷⁶, προσπαθώντας με αυτόν τον τρόπο έκφρασης να νομιμοποιήσει την τοποθέτηση ενός δορυφόρου του αρχιστράτηγου επί κεφαλής μίας μικρής, έστω, εκστρατείας που, για την ώρα όμως, βρίσκεται τελείως έξω από το βυζαντινό στρατηγικό σχεδιασμό για την κατάκτηση της Ιταλίας, για την οποία προβλέπονται από την αρχή **σύμμαχοι**, που θα ειλικουρήσουν κατεβαίνοντας από τις Άλπεις. Έτσι, ο στρατηγός αυτοκράτωρ, με προσωπικές του στρατηγικές επιλογές, όπως αυτή η μικρή σε έκταση, αλλά μεγάλης πολιτικής βαρύτητας στρατιωτική «εκδρομή» στο Μιλάνο, καταλήγει να ασκεί και προσωπική εξωτερική πολιτική⁴⁷⁷, καθώς μάλιστα στέλνει μαζί με τα δύο αυτά τάγματα, προφανώς για να νομιμοποιήσει την κατοχή του Μεδιολάνου, και ένα νομιμόφρονα προς την αυτοκρατορία πολίτη *έκ Μεδιολάνου όρμώμενον* με το όνομα Φιδέλιος (Fidelis) και με κάποια επιρροή στη Λιγουρία, όπως φαίνεται, που ο ίδιος ο Βελισάριος έχει διορίσει ως Praef. praet. per Italiam όταν κατέλαβε τη Ρώμη⁴⁷⁸. Η αποστολή ακολουθεί τη θαλάσσια οδό από τη Ρώμη στη Γένοβα, από τη Γένοβα ως το Τίνινον (Pavia) δια ξηράς, μεταφέροντας και τις βάρκες των πλοίων που τους χρησιμεύουν για να διαβούν τον Πάδο⁴⁷⁹. Το Τίνινον μένει απόρθητο και ο Φιδέλιος σκοτώνεται εκεί χωρίς να προσφέρει τις υπηρεσίες του στη Λιγουρία⁴⁸⁰, αλλά η μικρή αυτή βυζαντινή στρατιωτική δύναμη κατορθώνει να καταλάβει Λιγουρία και Μεδιόλανον *άμαχητι*⁴⁸¹. Αμέσως, φυσικά, κινητοποιείται ο θεωρητικά σύμμαχος της αυτοκρατορίας φράγγος βασιλέας της Αυστρασίας Θεουδύβερτος Α΄, στο στρατό του οποίου, χωρίς αμφιβολία, θα περιερχόταν το βόρειο τμήμα της

473. Για τη σημασία της κατοχής ή του ελέγχου της Via Flaminia βλ. Rubin, *Zeitalter* II, 117.

474. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 441-442.

475. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 976-977 (Paulus 7 και, ίσως, 4 και 5).

476. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 12, 26-27 = II, 203. Πρβλ. Origone, Liguria, 277: "sotto il comando del generale Mundila".

477. Βλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 214-218. Ο Rubin (*Zeitalter* II, 121) δεν δείχνει να καταλαβαίνει το τι συμβαίνει πραγματικά, παρά την σε πολλά άλλα σημεία διεισδυτικότητά του. Τα ίδια και η Udalcova (*Italija*, 304), παρ' όλο που ο χάρτης της σ. 303 είναι σωστός.

478. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 12, 27 = II, 203: *òς έγεγόνει τής αύλης έπαρχος*. Γ' αυτόν: *PLRE* II, 469-470.

479. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 12, 29-30 = II, 203-204.

480. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 12, 31-34 = II, 204.

481. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 12, 36 = II, 204.

Ιταλίας, βλέποντας το μικρό στρατιωτικό τμήμα του Βελισάριου να κλείνει το δρόμο του φραγκικού στρατού. Από στρατηγική άποψη, εξ άλλου, το Μεδιόλανον είναι *πρός τε Γερμανούς και τοὺς ἄλλους βαρβάρους ἐπιτείχισμα*, θα ομολογήσει εκούσια ή ακούσια ο Προκόπιος λίγο πιο κάτω⁴⁸² και *Γερμανοὶ* στον Προκόπιο δεν είναι άλλοι από τους Φράγγους. Είτε λοιπόν η στρατιωτική προέλαση του αυτοκρατορικού στρατού μέχρι τον άξονα Ρώμης – Ραβέννας ερέθισε ώστε να καταστρατηγηθεί από την κεντρική κυβέρνηση του Ιουστινιανού ή πρόσκληση στους Φράγγους να εκστρατεύσουν στην Ιταλία, είτε η αργοπορία των Φράγγων (από τα μέσα του 535) ώθησε την αυτοκρατορία να καλύψει με τις δικές της στρατιωτικές δυνάμεις τη Β. Ιταλία (απίθανο, τη στιγμή που η Ρώμη βρισκόταν πολιορκούμενη επί περισσότερο από ένα χρόνο), ή, τέλος, ο Βελισάριος ανοιχτά καταστρατηγούσε τις συμμαχίες του αυτοκράτορά του και αυτό είναι το πιθανότερο από όλα, καθώς μάλιστα ο Μουνδύλας τοποθετεί φρουρές στο Bergamo, στο Como, στη Nonaga και σε ορισμένες άλλες μικρότερες πόλεις, αφήνοντας το Μεδιόλανον με τριακόσιους μόλις υπερασπιστές⁴⁸³. Από την πλευρά του, ο Θεοδίδερος στέλνει στην Ιταλία 10.000 άντρες, όχι βέβαια Φράγγους, *τοῦ μὴ δοκεῖν τὰ βασιλεῶς ἀδικεῖν πράγματα*⁴⁸⁴, αλλά τους υποταγμένους από το 534 στους Φράγγους Βουργούνδιους, οι οποίοι τώρα εκστρατεύουν δήθεν αυτόνομα και εθελοντικά στην Ιταλία. Μπροστά σ' αυτή την εξαιρετικά επικίνδυνη για τις εκτεθειμένες στη Β. Ιταλία βυζαντινές στρατιωτικές δυνάμεις κατάσταση που οφείλεται στην τουλάχιστον απερίσκεπτη προθυμία του Βελισάριου να τις στείλει εκεί που δεν προβλεπόταν και μπορεί μάλιστα να απαγορευόταν από συνθήκη με τους Φράγγους, ο Προκόπιος ... αλλάζει και πάλι θέμα, επανερχόμενος στον πόλεμο στην Αδριατική ακτή, όπου εκστρατεύει και ο Βελισάριος (τέλη Μαρτίου του 538) και όσους αιχμαλώτους Γότθους συλλαμβάνει ή παραδίνονται τους στέλνει στη Σικελία και στη Νεάπολη που θεωρούνται ασφαλείς κτήσεις⁴⁸⁵, ενώ, αντίθετα, η Ρώμη θα αφηθεί κι αυτή με *ὀλίγους μὲν τινὰς φρουρὰς ἔνεκα*⁴⁸⁶. Στις νέες μάχες που γίνονται στον Αγκώνα διακρίνονται και αριστεύουν και πάλι, όπως αναμενόταν, δύο δορυφόροι. Η πρωτοτυπία έγκειται τώρα στο ότι από τους δύο αριστεύσαντες μόνο ένας είναι δορυφόρος του Βελισάριου (ο Ουλμιοῦθ από τη Θράκη⁴⁸⁷), ενώ ο άλλος είναι δορυφόρος του Βαλεριανού (Γουβουλγουδού, Μασσαγέτης⁴⁸⁸). Στο Πικηνόν φθάνει σχεδόν ταυτόχρονα ο στη συνέχεια διάσημος Ναρσής, *ἀκόμα εὐνοῦχος καὶ τῶν βασιλικῶν χρημάτων ταμίαις*⁴⁸⁹,

482. Προκόπιος, *Πολ.* ΣΤ', 21, 6 = II, 241.

483. Προκόπιος, *Πολ.* ΣΤ', 12, 40 = II, 205. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 121.

484. Προκόπιος, *Πολ.* ΣΤ', 12, 38 = II, 205.

485. Προκόπιος, *Πολ.* ΣΤ', 13, 4 = II, 206.

486. Προκόπιος, *Πολ.* ΣΤ', 13, 1 = II, 205.

487. Προκόπιος, *Πολ.* ΣΤ', 13, 14 = II, 208. Για τον Ουλμιοῦθ: *PLRE* III, 1390.

488. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 560.

489. Προκόπιος, *Πολ.* ΣΤ', 14, 16 = II, 208 βλ. *PLRE* III, 912-928, εδώ: 913-914. Πρβλ. Carile, *Bellum*

αλλά το πόσο έμπιστος είναι φαίνεται από τη στρατιά της οποίας ηγείται: 5.000 στρατιώτες και 2.000 Έρουλοι, δηλαδή σχεδόν ολόκληρη η στρατιά με την οποία έφυγε ο Βελισάριος για την Ιταλία το 535⁴⁹⁰. Δεν πρόκειται έτσι απλά για την τρίτη φορά που ο Ιουστινιανός επιχειρεί να στείλει σημαντικές ενισχύσεις στη στρατιά της Ιταλίας, όσο για κάτι πολύ περισσότερο: πρόκειται για το σκοπό και τους στόχους της εκστρατείας της Ιταλίας έτσι όπως καθορίζονται από το βυζαντινό αρχιστράτηγο⁴⁹¹ και που καθορίζουν, σε τελική ανάλυση, και τις κατευθύνσεις της εξωτερικής πολιτικής της αυτοκρατορίας. Σ' αυτή, λοιπόν, τη χρονική στιγμή, οπότε ο αρχιστράτηγος δείχνει να καταστρατηγεί τις κατευθύνσεις της εξωτερικής πολιτικής της αυτοκρατορίας στέλνοντας το στρατό εκεί ακριβώς που δεν πρέπει, εμφανίζεται και η αυτοκρατορική δυσπιστία, με την αποστολή στην Ιταλία με στρατό του περισσότερου από έμπιστου Ναρσή⁴⁹². Και εδώ, προσπαθώντας να αποσυνδέσει τις τεράστιες στρατιωτικές και πολιτικές διαφορές που αρχίζουν να προβάλλουν με γυμνό μάτι, ο Προκόπιος αναλύεται σε μία εκτενέστατη αφηγηματική παράκαμψη για να αποδείξει πόσο κακοί και αναξιόπιστοι σύμμαχοι είναι οι βάρβαροι Έρουλοι, που ήδη υπηρετούν στο βυζαντινό στρατό⁴⁹³, καθώς, όπως προκύπτει πιο κάτω, θα αρνηθούν έμμεσα να υπηρετήσουν το Βελισάριο, αποδεχόμενοι μόνο τη διοίκηση του Ναρσή⁴⁹⁴. Από ό,τι μπορεί να συμπεράνει κανείς, ένας βυζαντινός στόλος που παραπλέει την Αδριατική ακτή και προσφέρει μάλιστα αποτελεσματική βοήθεια στις επιχειρήσεις του Αρίμινου⁴⁹⁵ πρέπει να πρόσκειται στο Βελισάριο, εφ' όσον τώρα διοικείται από τον Ίλδιγερ, γαμπρό της Αντωνίνας⁴⁹⁶.

Η συνάντηση των στρατηγών στο Φίρμον το 538 (επειδή σ' αυτήν συμμετέχει ο Ιωάννης ο Βιταλιανός που ήδη έχει ληλατήσει άγρια το Πικηνόν, ο *mag. mil. per Illyricum* Ιουστίνος που έχει καταφθάσει στην Ιταλία μαζί με το Ναρσή⁴⁹⁷, ο ευγενής επίσης Ναρσής, αδελφός του Αράτιου⁴⁹⁸ που είναι ο πρώτος αρμένιος στρατιωτικός αρχηγός που εμφανίζεται στην Ιταλία και ίσως και άλλοι) σημαίνει τη στιγμή επιλογής παράταξης για αρκετούς στρατιωτικούς ηγέτες, όπως θα φανεί στη συνέχεια. Οι διαφορές είναι επίσης ορατές και στις στρατηγικές αντιλήψεις, καθώς ο Ναρσής προτάσσει την κατάληψη της Αμιιλίας που αποτελεί την ενδοχώρα της Ραβέννας⁴⁹⁹, ενώ ο Βελισάριος, χωρίς

490. Βλ. Hannestad, *Forces militaires*, 176-180.

491. T. C. Lounghis, *Narsetis memoria*, *JÖB* 32/2 (1982) 347-353.

492. Πρβλ. T. K. Λουγγής, 'Ο «πρώτος αυτοκράτωρ Ρωμαίων» και ό «πρώτος Ρωμαίων άπάντων». Η άνολοκλήρωτη Reconquista, *Σύμμεικτα* 5 (1983) 217-247 [στο εξής: Λουγγής, Πρώτος αυτοκράτωρ].

493. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 14, 1-36 = II, 208-214.

494. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 22, 5 = II, 247. Πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 26.

495. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 17, 21 = II, 227.

496. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 16, 21-23 = II, 223. Πρβλ. *PLRE* III, 615-616.

497. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 748-749.

498. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 928-930 (Narses 2). Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 122.

499. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 18, 25 = II, 231.

καν να αναφέρει την προσπάθειά του να κατακτήσει τη Λιγουρία, θέλει να εκπορηθεί το οχρωμένο Αύξιμον⁵⁰⁰. Δεν πρέπει να πρόκειται μόνο για αντιζηλίες, όπως επιχειρεί να τις παρουσιάσει ο Προκόπιος⁵⁰¹ που οδηγούν σε στασιμότητα την προέλαση όσον καιρό ο Ναρσής βρίσκεται ακόμα στην Ιταλία, δηλαδή το χειμώνα του 538/539. Τότε περίπου, ο Βελισάριος επικαλείται ξαφνικά τον κίνδυνο που διατρέχει από Γότθους και Φράγγους (sic) το αδύναμα κατεχόμενο Μεδιόλανον, ζητώντας τώρα απροσχημάτιστα να σταλεί στη Λιγουρία μία νέα μοίρα του στρατού⁵⁰² και διεκδικώντας αποκλειστικά και αδιαμφισβήτητα για τον εαυτό του την ανώτατη διοίκηση του στρατού της Ιταλίας⁵⁰³, όπως φαίνεται και από την αποστολή μίας μεγάλης μοίρας στρατού, υπό το στρατηγό Μαρτίνο και, κατά πάγια πια συνήθεια, το δορυφόρο Ουλίαρι στο Μεδιόλανον⁵⁰⁴.

Στην ήδη πολιορκημένη πρωτεύουσα του ιταλικού Βορρά (πρώτη στην Ιταλία, μετά τη Ρώμη) ο κόσμος δείχνει να έχει ήδη συνειδητοποιήσει σε τί μεγάλο κίνδυνο εκθέτει την πόλη τους, όχι μόνο η πρώτη αποστολή βυζαντινού στρατού υπό το Μουνδύλα, αλλά και η δεύτερη υπό τους Μαρτίνο και Ουλίαρι που τόσο αδικούν και οι δύο αυτές εκστρατείες τον αυτοκράτορα⁵⁰⁵. Ο στρατηγός Μαρτίνος είναι ο πρώτος που συνειδητοποιεί την κατάσταση και, πριν ακόμα μπορέσει να διεισδύσει μέσα από τα τείχη, γράφει στο Βελισάριο επισημαίνοντάς του ότι, χωρίς τη βοήθεια του στρατού της γειτονικής Αιμιλίας κάθε απόπειρα είναι καταδικασμένη⁵⁰⁶.

Για να κινηθεί όμως ο βυζαντινός στρατός της Αιμιλίας υπό τον Ιωάννη τον Βιταλιανού και το στρατηγό του Ιλλυρικού Ιουστίνου χρειάζεται διαταγή προς το διοικητή τους Ναρσή από το Βελισάριο. Είναι φυσικό ο Ναρσής να μην ενθουσιάζεται⁵⁰⁷ –κάθε άλλο μάλιστα– από την ιδέα να στείλει το στρατό του στη Λιγουρία, καθώς πιστεύει ότι αυτή δεν είναι η ενδεδινημένη αυτοκρατορική πολιτική και στρατηγική και κωλυσιεργεί⁵⁰⁸ μέχρις ότου η ολιγάριθμη φρουρά υπό το Μουνδύλα συνθηκολογήσει και να φύγει χωρίς να τη βλάβει κανείς, οι Μαρτίνος και Ουλίαρις να επιστρέψουν άπρακτοι στη Ρώμη και οι κάτοικοι να υποστούν μία περίπου ολοκληρωτική γενοκτονική σφαγή (τα θύματα είναι όχι λιγότερα από 300.000, σύμφωνα με τον Προκόπιο)⁵⁰⁹. Με κάτι τέτοιες ενέργειες καταρρακώνεται, φυσικά, η προσωπική στρατηγική του Βελισάριου που βυθί-

500. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 16, 3 = II, 220 και *Πολ. ΣΤ'*, 16, 8 = II, 221.

501. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 18, 2-7 = II, 228-229.

502. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 18, 19-22 = II, 230-231.

503. Βλ. Λουγγής, *Πρώτος αυτοκράτωρ*, 225.

504. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 21, 1 = II, 240-241. Πβλ. Rubin, *Zeitalter II*, 126.

505. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 21, 5-9 = II, 241-242.

506. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 21, 13-15 = II, 242-243.

507. Udalcova, *Italija*, 308: Velisarij dolžen byl prosit' soglasija Narsesa, kotoryi skrepia serdce pozvolil Ioannu i Justinu otravitsia v Milan.

508. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 21, 16-25 = II, 243-244.

509. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 21, 38-42 = II, 246-247.

στηκε σε πένθος όταν έμαθε τα συμβάντα⁵¹⁰ και δικαιώνεται η αυτοκρατορική πολιτική που θέλει την Ιταλία κατακτημένη από κοινού από Βυζαντινούς και Φράγγους, αλλά η φραγκική συμμαχία έχει υποστεί ένα σοβαρό ρήγμα από την υπονομευτική πολιτική του Βελισάριου. Τώρα και μόνο τώρα (που απομακρύνθηκε πολύ το ενδεχόμενο κατάκτησης της Β. Ιταλίας από το Βελισάριο) θα ανακληθεί από τον Ιουστινιανό και θα επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη και ο Ναρσής και, αφού φεύγει αυτός, φεύγουν οι Έρουλοι σύμμαχοι⁵¹¹. Τώρα, ο Βελισάριος διορίζεται *αὐτοκράτωρ παντὸς τοῦ πολέμου*⁵¹² χωρίς ανταγωνιστή στη διοίκηση της στρατιάς της Ιταλίας, αλλά παραμένει άγνωστο αν τον χαροποίησε αυτό το αξίωμα στη συγκεκριμένη χρονική και πολιτική συγκυρία. Όσο για τους κατοίκους της Ιταλίας, αυτοί τώρα δεν συνθλίβονται ανάμεσα σε δύο μυλόπετρες, όπως λέει ο Rubin⁵¹³, αλλά ανάμεσα σε τρεις: Βυζαντινούς, Οστρογότθους και Φράγγους, που δείχνουν τώρα να ανησυχούν από τη βυζαντινή ασυνέπεια, όπως φάνηκε από την πρόσκαιρη βυζαντινή κατάληψη του Μεδιολάνου. Από τη χρονική αυτή στιγμή πάντως, δεν υπάρχουν πια βυζαντινά στρατεύματα βόρεια από τις Κεντουκέλες δυτικά και τη Ραβέννα ανατολικά, που κι αυτή δεν έχει κατακτηθεί ακόμα. Ξεκινώντας από το οχυρωμένο Αύξιμον, όπου ο Βελισάριος τώρα αρχίζει να στρατοπεδεύει περιστοιχισμένος με μεγαλοπρέπεια από τους δορυφόρους και τους υπασπιστές του⁵¹⁴, μοιάζει να προετοιμάζει ένα είδος θριαμβικής πορείας προς την πρωτεύουσα του Δυτικού ρωμαϊκού κράτους, ενώ μετά την Τυρρηνική, τώρα οι Ρωμαίοι θαλασσοκρατούν και στην Αδριατική⁵¹⁵. Με την άψογη, αλλά γνώριμη πια παραπλανητική του μέθοδο, ο Προκόπιος αφιερώνει ένα σχετικά πολύ μεγάλο τμήμα του έργου του (II, 252-261) στις μάχες για το Αύξιμον πριν περιγράψει την κάθοδο των συμμάχων της αυτοκρατορίας Φράγγων στη Β. Ιταλία. Πρέπει κανείς να διατρέξει πολλές φορές ολόκληρη τη μεγάλη έκταση που αφιερώνει στο έργο του ο Προκόπιος στα βυζαντινά στρατεύματα στη Δύση και στις επιχειρήσεις τους για να καταλήξει στο συμπέρασμα, ότι έχει για τους Φράγγους συμμάχους την ίδια περίπου εκτίμηση με την οποία περιβάλλει τους επίσης συμμάχους της αυτοκρατορίας Έρουλους⁵¹⁶. Σύμφωνα με τη σωστή εκτίμηση του Β. Rubin⁵¹⁷, η αριθμητική δύναμη του βυζαντινού στρατού στην Ιταλία από το καλοκαίρι του 538 και εξής πρέπει να ξεπερνούσε πια τους 30.000 άντρες.

510. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 22, 1-2 = II, 247.

511. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 22, 4,-7 = II, 247-248.

512. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 22, 4 = II, 247.

513. Rubin, *Zeitalter* II, 127: "die Italer, die innerlich unsicher und zwiespaltig zwischen zwei Mühlesteinen zermahlen wurden".

514. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 23, 10 = II, 252.

515. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 24, 14 = II, 259.

516. Πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 26 και 36.

517. Rubin, *Zeitalter* II, 122.

Όπως θα έπρεπε να περιμένει κανείς, οι Φράγγοι που κατεβαίνουν από τις Άλπεις το 539, κατευθύνονται στη Λιγουρία⁵¹⁸, δηλαδή σε εκείνη ακριβώς την περιοχή της Β. Ιταλίας όπου είχαν εμφανιστεί βυζαντινά στρατεύματα τον προηγούμενο χρόνο. Στη θεωρία, έχουν συνθήκες και συμφωνίες και με την αυτοκρατορία και με τους Οστρογότθους⁵¹⁹ αλλά, στην πράξη, επιτίθενται και στους δύο μετά τη διάβαση του Πάδου και τους νικούν⁵²⁰, έτσι ώστε τα αυτοκρατορικά στρατεύματα να αναγκαστούν να συμπυκνωθούν στην Τουσκία⁵²¹. Σύμφωνα με τον εμπάθη εχθρό των Φράγγων Προκόπιο, η φραγγική επιδρομή πρέπει να έγινε μόνο και μόνο για να αναδειχθεί η αριότητα και η αναξιπιστία του φραγγικού έθνους, επειδή δεν είχε κανένα άλλο αποτέλεσμα, εκτός από την υποχρεωτική και εσπευσμένη αποχώρηση του βασιλέα Θεοδίδεβρου Α΄ της Αυστρασίας μαζί με τα βάρβαρα πλήθη του από την Ιταλία εξ αιτίας μίας μαζικής δυσεντερίας και μίας κεκαλυμμένης γραπτής απειλής από το Βελισάριο (έρχεται να πολεμήσει εμάς, αλλά μην τολμήσεις να υβρίσεις τον αυτοκράτορα)⁵²². Με αυτόν τον σχετικά απλό τρόπο –που συνεπάγεται όμως λεηλασία και ερήμωση της Β. Ιταλίας δύο φορές, μία κατά την αιματηρή άλωση του Μεδιολάνου και μία δεύτερη από τους Φράγγους–, απαλλάσσεται από τους τόσο ενοχλητικούς γι' αυτόν συμμάχους του Ιουστινιανού ο Βελισάριος⁵²³. Για το ότι η Β. Ιταλία αποτελεί περίπου μόνιμο στρατιωτικό στόχο του Βελισάριου δεν κάνει λόγο ο Προκόπιος, ίσως επειδή τώρα, ανεξάρτητα από τα πολεμικά μικροεπεισόδια, ανάμεσα στα οποία ο δορυφόρος Ουνίγαστος σώζει τη ζωή του Βελισάριου μένοντας ο ίδιος ανάπηρος⁵²⁴, ενώ δοξάζονται για την ανδρεία τους κάποιοι αρμένιοι στρατιώτες⁵²⁵, η στρατηγική προώθηση της στρατιάς προς Ραβέννα δεν απειλείται τώρα πια από τα βόρεια, δηλαδή πλευρικά: έτσι, το ισχυρό φρούριο της Φισούλης (Fiesole, κοντά στη Φλωρεντία) παραδίνεται⁵²⁶ και το παράδειγμά του δεν θα αργήσει να ακολουθηθεί και το ακόμα ισχυρότερο οστρογοτθικό προπύργιο Αύξιμον⁵²⁷. Με ενδιαφέροντες, προφανώς, υπολογισμούς και συνδυασμούς στη σκέψη του, ο Βελισάριος συνάπτει συμφωνία, ώστε η μισή Ιταλία να κατέχεται στο εξής από την αυτοκρατορία και η υπόλοιπη από τους Γότθους ως υποτελείς (κατηκόους) της. Είναι επίσης προφανές, ότι με αυτή τη συνθήκη

518. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 25, 5 = II, 262. Marcellinus comes, a. 539, σ. 106.

519. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 25, 2 = II, 261 και *Πολ. Ε'*, 12, 45 = II, 69. Πρβλ. Löhlein, *Italienpolitik*, 33-34. Udalcova, *Italija*, 310. Rubin, *Zeitalter II*, 129-130.

520. Βλ. Λουγγής, *Πρώτος αυτοκράτορας*, 235-236.

521. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 25, 14 = II, 263.

522. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 25, 15-28 = II, 263-265. Marcellinus comes, a. 539, σ. 106.

523. Βλ. Rubin, *Zeitalter II*, 132.

524. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 27, 14 = II, 272. Για τον Ουνίγαστο: *PLRE III*, 1392.

525. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 27, 16 = II, 272.

526. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 27, 25-26 = II, 273-274. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 310. Rubin, *Zeitalter II*, 129-130.

527. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 27, 28-34 = II, 274-275. Marcellinus comes, a. 539, σ. 106. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 312-313. Rubin, *Zeitalter II*, 130.

που φέρνει το Βελισάριο σε πλεονεκτική, αν όχι σε κυρίαρχη, θέση στην Ιταλία καταστρατηγούνται και κυριολεκτικά ακυρώνονται οποιοσδήποτε συμφωνίες έχει συνάψει ο Ιουστινιανός για συμμαχία και πολεμική επικουρία με τους Φράγγους.

Παράλληλα με την προώθηση προς Ραβέννα, ο Βελισάριος *έκελευε Πάδου τοῦ ποταμοῦ τὴν ὄχθην ἀεὶ περιμόντα φυλακὴν ἔχειν* τα πολλά στρατεύματα που στέλνει εκεί⁵²⁸, επειδή οι Φράγγοι ηγεμόνες που θέλουν πάντα να κατακτήσουν τη (Β.) Ιταλία στέλνουν πρέσβεις στους Γότθους για συμφωνία και αυτό είναι που προσπαθεί να αποτρέψει τώρα ο Βελισάριος⁵²⁹. Επίσης στέλνει κάποιους λίγους, μάλλον πάλι από τη σωματοφυλακή του⁵³⁰ στις Κόττιες Άλπεις στα σύνορα Γαλλίας και Λιγουρίας –που, όπως φαίνεται, δεν λείει να ξεχάσει– με πρόσχημα την προσχώρηση των Γότθων που παραμένουν εκεί⁵³¹. Σε ενδεχόμενη νέα εισβολή των Φράγγων στη Β. Ιταλία, ο αρχιστράτηγος έχει τις δικές του επιλογές, όπως πάντα. Αλλά, καθώς σ' αυτή τη νέα βυζαντινή προώθηση προς τις Άλπεις ενάντια στο πνεύμα οποιασδήποτε συμφωνίας αντιδρούν και οι Οστρογότθοι, έρχεται σε βοήθεια και ο πολυάριθμος βυζαντινός στρατός που μόλις έχει φθάσει στον Πάδο υπό τον Ιωάννη τον Βιταλιανού και το Μαρτίνο και καταλαμβάνει τα φρούρια των Άλπεων⁵³². Το εμφανέστατο αυτό στρατηγικό σχέδιο του Βελισάριου σημαίνει *πᾶσαν Ἰταλίαν... Ῥωμαίοις ἀνασώσασθαι οἷοί τε εἶναι*⁵³³, δηλαδή χωρίς πλήρη βυζαντινή κατοχή σε ολόκληρη την Ιταλία χωρίς συμμαχία με τους Φράγγους ή, με άλλα λόγια, τακτική νίκη του πάνω στις πολιτικές επιλογές της κυβέρνησης του Ιουστινιανού. Τώρα όμως, ανάμεσα στους περισσότερο δυσαρεστημένους με τον αρχιστράτηγο στρατηγούς –επειδή προφανώς υπάρχουν και λιγότερο δυσαρεστημένοι– βρίσκονται ο Βέσσας, ο Ιωάννης ο Βιταλιανού και οι αδελφοί Ναρσής και Αράτιος⁵³⁴, ενώ κατά την είσοδο στη Ραβέννα, η κατάσταση στο στράτευμα εμφανίζεται ρευστή, καθώς κάποια έννοια αρχίζει να πλανιάται, ότι τα πράγματα δεν τελειώνουν εδώ.

Με ένα γενικό τρόπο, κανένας βυζαντινός αρχιστράτηγος στη Δύση δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει το έργο του σύμφωνα με τις επιλογές του, ούτε καν ο Ναρσής, αν πιστέψει κανείς τη μεταγενέστερη παράδοση, σύμφωνα με την οποία ήταν αυτός που κάλεσε τους Λογγοβάρδους στην Ιταλία⁵³⁵. Στην περίπτωση του Βελισάριου το 540, τη στιγμή ακριβώς που είναι έτοιμος να πάρει, μετά την Καρχηδόνα και τη Ρώμη, ακόμα

528. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 28, 1 = II, 275. Πρβλ. Udalcova, *Italia*, 310.

529. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 28, 7-8 = II, 276.

530. Για τον επί κεφαλής τους Θωμά: *PLRE III*, 1316 (Thomas 8).

531. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 28, 28-29 = II, 281.

532. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 28, 33 = II, 281. Πρβλ. Udalcova, *Italia*, 312-313.

533. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 29, 14 = II, 284.

534. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 29, 29 = II, 286. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter II*, 133. Για τον Αράτιο βλ. Rubin, *στο ίδιο*, 122 σημ. 330. *PLRE III*, 103-104.

535. Βλ. Λουγγής, *Ιδεολογία*, 55-59, *passim*.

και τη Ραβέννα με ο,τιδήποτε συνεπάγονται όλες αυτές οι κατακτήσεις στη Δύση⁵³⁶, δυσαρεστημένοι αξιωματικοί τον διαβάλλουν στον αυτοκράτορα ότι προτίθεται να εγκαθιδρύσει *τυραννίδα*⁵³⁷, και ο πολυνίκης αρχιστράτηγος ανακαλείται βιαστικά και στέλνεται μάλιστα στην Ανατολή να πολεμήσει τους Πέρσες⁵³⁸. Στη Ραβέννα διατάσσεται να πάει αμέσως από τη Δαλματία, όπου βρίσκεται, ο *comes stabuli* Κωνσταντιανός. Τόσο βιαστικά μάλιστα, ώστε ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός *έπιμελείσθαι Ιταλίας Βέσσαν τε και Ίωάννην ξὺν τοῖς ἄλλοις ἐκέλευε*⁵³⁹, αναθέτει δηλαδή τη φροντίδα της Ιταλίας στους στρατηγούς που ήταν οι πιο δυσαρεστημένοι από όλους με τον αρχιστράτηγο, οπαδοί του οποίου εμφανίζονται από τον Προκόπιο τώρα οι Γότθοι πέρα από τον Πάδο και τη Ραβέννα⁵⁴⁰ που, μετά την απόφαση για ανάκληση του Βελισάριου, αναγκάζονται από τις απρόσμενες συνθήκες να εκλέξουν ένα δικό τους νέο ηγεμόνα, τον Ιλδίβαδο⁵⁴¹, και αυτό λέει περίπου ανοιχτά αυτό που πρέπει σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις να σχεδίαζε ο πολυνίκης αρχιστράτηγος που, με συνοδεία και επιτήρηση του κόμη (ίσως ήδη των εξκουβιτόρων) Μάρκελλου⁵⁴², οδεύει προς την Κωνσταντινούπολη φέρνοντας μαζί του ένα δεύτερο αιχμάλωτο βάρβαρο βασιλέα. Είναι η στιγμή να υπενθυμίσει ο Προκόπιος ότι σε υπασπιστές και δορυφόρους, ο Βελισάριος ξεπερνούσε όλους τους στρατηγούς όλων των εποχών, επειδή ο στρατιωτικός του οίκος διέθετε 7.000 ιππείς, ιδιαίτερα από τους λαούς που είχε κατακτήσει (*οἱ Βανδύλων τε πλῆθος και Γότθων τε και Μαυρουσιῶν ἀεὶ εἶπετο*)⁵⁴³ και από τους οποίους προτιμούσε να περιστοιχίζεται, κάτι που του παρείχε τη διακριτική ευχέρεια να χειρίζεται τις υποθέσεις του αυτοκράτορα *ἀεὶ αὐτονόμῳ γνώμῃ*⁵⁴⁴. Το φαινόμενο να πράττουν *αὐτονόμῳ γνώμῃ* διάφοροι βυζαντινοί ανώτατοι στρατιωτικοί διοικητές στην Ιταλία δεν θα αργήσει να γίνει αντικείμενο μίμησης, ιδιαίτερα τον επόμενο αιώνα.

536. Βλ. Rubin, *Zeitalter* II, 133-134.

537. Βλ. Λουγγής, Πρώτος αυτοκράτωρ, 222-224.

538. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 30, 1-2 = II, 289. Lounghis – Blysidou – Lampakes, *Regesten*, αρ. 1226 με βιβλιογραφία.

539. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 30, 2 = II, 289. Ο τρόπος έκφρασης δεν υποδηλώνει κάποιον επίσημο διορισμό.

540. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 30, 3-4 = II, 289.

541. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 30, 14-26 = II, 291-293, με την καταληκτική παρατήρηση ότι *Γότθοι ισχυρίζοντο Ίλδίβαδον ἐθελούσιον ἀφίξεσθαι, τὴν τε πορφυρίδα καταθησόμενον ἐς τοὺς αὐτοῦ πόδας και βασιλέα Βελισάριον Γότθων τε και Ἰταλιωτῶν προσκνήσοντα*. Marcellinus comes, a. 540, σ. 106. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 332. Rubin, *Zeitalter* II, 134-135.

542. Marcellinus comes, a. 540, σ. 106. Για το Μάρκελλο: *PLRE* III, 814-816, όπου θεωρείται ότι έγινε κόμης των εξκουβιτόρων μόλις το 541.

543. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 1, 6 = II, 298-299.

544. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 1, 18-22 = II, 300-301.

Η στρατιωτική ανατροπή στην Ιταλία: 540-552

Γύρω από τον Ιλδίβαδο συγκεντρώνονται πολλοί Βάρβαροι και όσοι από τους Ρωμαίους αρέσκονται σε νεότερα πράγματα, ταραχές και εξεγέρσεις και ο αρχικά μικρός στρατός του μεγαλώνει συνεχώς τη Β. Ιταλία⁵⁴⁵. Εκτός από το ότι συνεχίζει να χρησιμοποιεί τους όρους Ρωμαίοι και Βάρβαροι για το βυζαντινό σύμμεικτο στρατό και τους Οστρογότθους αντίστοιχα, ο Προκόπιος δεν παραλείπει να σημειώσει, ότι οι τωρινοί αρχηγοί του βυζαντινού στρατού κατοχής στην Ιταλία που είναι όλοι ίσοι μεταξύ τους (*ἴσοι μᾶλλον αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους ὄντες*) αρχίζουν τις υπερβάσεις που, έφθειραν αδιόρθωτα τα συμφέροντα της αυτοκρατορίας στην Ιταλία. Η βυζαντινή πανθομολογούμενη κακοδιοίκηση από το 540 και εξής που έχει τονιστεί με έμφαση και από τους σύγχρονους ερευνητές με επί κεφαλής τους Hartmann και Stein⁵⁴⁶ συμπληρώνεται εδώ στο στρατιωτικό επίπεδο από τον Προκόπιο, που ψέγει την πολυαρχία των ισότιμων πια στρατηγών στην Ιταλία, πρόξενο συνεχών αυθαιρεσιών προς τον πληθυσμό εκ μέρους τους, ενώ π.χ. ποτέ δεν είχε συμβεί ο στρατός ή η σωματοφυλακή του Βελισάριου να βλάψουν σε κάτι τον πληθυσμό της υπαίθρου: πάντα πληρώνονταν τα ψώνια, ποτέ το ιππικό δεν καταπατούσε τα σπαρτά⁵⁴⁷. Αυτή η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στο στρατό του Βελισάριου από τη μία πλευρά και οποιονδήποτε άλλο στρατό, βυζαντινό ή ξένο από την άλλη, που προσπαθεί να υποβάλει στους αναγνώστες του ο Προκόπιος αποτελεί και την ερμηνεία του αινίγματος: κάτω από τι είδους διοίκηση θα μπορούσε να διατηρηθεί η κατοχή της Ιταλίας. Η σταθερή απάντηση του Προκόπιου είναι: κάτω από μονοπρόσωπη στρατιωτική διοίκηση και φαίνεται ότι εισακούστηκε διαχρονικά, όπως έδειξε όχι μόνο το παράδειγμα του Ναρσή και των εξάρχων Ιταλίας που τον διαδέχθηκαν, αλλά και των ηγεμόνων των κατά διαφόρους καιρούς λογοβαρδικών βασιλείων, των βυζαντινών *κατεπάνω* της βυζαντινής Ν. Ιταλίας, του αυτοκράτορα Φρειδερίκου Β' Hohenstaufen (1215-1250) και, στη νεότερη εποχή, από τους αυστριακούς στρατάρχες M. F. B. Melas και D. S. Würmser, τους γάλλους A. Masséna και E. Beauharnais ως τον πτέραρχο της Luftwaffe A. Kesselring, τον εικοστό αιώνα. Ήταν λοιπόν σε μεγάλο βαθμό η πολυαρχία των ισότιμων στρατηγών που ανάγκασε τη διακυβέρνηση του Ιουστινιανού να επανέλθει από το 544 και εξής στην εκδοχή του μοναδικού ανώτατου στρατιωτικού διοικητή σε ιταλικό έδαφος.

545. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 1, 25-28 = II, 301-302. Ο Προκόπιος σημειώνει την προσχώρηση στον Ιλδίβαδο που ξεκίνησε από το Τίκινο της Λιγουρίας και των Βενετιών. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 333. Rubin, *Zeitalter* II, 163.

546. Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 299-303. Stein II, 564-571.

547. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 1, 8-9 = II, 299-300.

Εκτός από την προώθησή τους προς Β. ως τα φρούρια των Άλπεων, βυζαντινά στρατεύματα εμφανίζονται το 540 ακόμα και στις βενετικές επαρχίες (Βενετία και Ιστρία) και μάλιστα σε μεγάλους αριθμούς υπό τη διοίκηση του νέου *mag. mil. per Illyricum* Βιτάλιου⁵⁴⁸ (ἄλλο τε πλήθος στρατιάς ἔχων καὶ βαρβάρων Ἐρούλων πολὺν τινα ὄμιλον⁵⁴⁹) που, σπεύδοντας να αντιμετωπίσουν τους Γότθους του νέου βασιλέα Ιλδίβαδου υφίστανται μία συντριπτική ήττα κοντά στο Ταρβήσιον (Treviso)⁵⁵⁰. Ο επόμενος βασιλέας των Γόθων Εράριχος στέλνει πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη για να διαμαρτυρηθεί επίσημα ότι οι Βυζαντινοί δεν σέβονται την προηγούμενη συνθήκη με τον Ουίτιγι να αφήσουν τους Οστρογότθους ελεύθερους και κυρίαρχους στη Β. Ιταλία⁵⁵¹. Είναι άγνωστο, αν οι Οστρογότθοι γνώριζαν τις αρχικές συμφωνίες του Ιουστινιανού με τους Φράγγους σχετικά με το θέμα αυτό. Οπωσδήποτε όμως η δολοφονία του Εράριχου μετά από εκείνη του Ιλδίβαδου και η ανακήρυξη του Τοτίλα ως βασιλέα⁵⁵² δίνουν την ευκαιρία στον αυτοκράτορα να αγανακτήσει με τους στρατηγούς του στην Ιταλία⁵⁵³ και αυτό σημαίνει για το στρατεύμα άμεση δράση, αρχικά αμυντική για την ασφάλεια των πόλεων⁵⁵⁴ και, βαθμιαία, πέρασμα στην επίθεση με εκστρατεία. Η καταστροφή του στρατού του Βιτάλιου είχε ως αποτέλεσμα τη διακοπή της επικοινωνίας των βυζαντινών μονάδων στην Ιταλία με εκείνες της Δαλματίας. Έτσι, η εκστρατεία των στρατηγών κατευθύνεται προς τη Βερόνα με τον προφανή σκοπό να καλύψει το κενό που μόλις δημιουργήθηκε. Μετά από συμπλοκές που ανακόπτουν την προέλαση και όπου διακρίνεται ο αρμένιος αξιωματικός Αρταβάξης⁵⁵⁵, η βυζαντινή στρατιά υποχρεώνεται να δώσει μάχη στη Φαβεντία (Faenza) και ενώ ο όγκος της είναι υπερδιπλάσιος (12.000) από τους Οστρογότθους του Τοτίλα (5.000)⁵⁵⁶, η ήττα της είναι βαριά, οι νεκροί και οι αιχμάλωτοι πολλοί, οι σημαίες λαφυραγωγούνται και οι στρατηγοί τρέπονται σε φυγή προς διάφορες κατευθύνσεις⁵⁵⁷. Οι πύλες των πόλεων κλείνουν. Μία τρίτη συντριπτική ήττα τον Ιούνιο του 542 κοντά στη Φλωρεντία (τοποθεσία Mugello τη φορά αυτή) περὶπου εξουδετερώνει τον αυτοκρατορικό στρατό εκστρατείας, αφήνοντας τους Γότθους απερίσπαστους να

548. Για το Βιτάλιο: *PLRE* III, 1380-1381 και 1501.

549. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 1, 34 = II, 303.

550. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 1, 35-36 = II, 303-304. Jordanes, *Romana*, 378, σ. 50. Πρβλ. Udalцова, *Italija*, 333. Carile, *Bellum Gothicum*, 149, 169. Ruben, *Zeitalter* II, 163.

551. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 2, 15 = II, 308. Πρβλ. Udalцова, *Italija*, 334. Rubin, *Zeitalter* II, 164.

552. Marcellinus comes, a. 542, σ. 107.

553. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 3, 1 = II, 309.

554. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 3, 2-3 = II, 309.

555. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 3, 10 = II, 310, *Πολ. Ζ'*, 3, 17 = II, 311 και *Πολ. Ζ'*, 4, 21-29 = II, 316-317. Για τον Αρταβάξη: *PLRE* III, 130-131.

556. Hannestad, *Forces militaires*, 148.

557. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 4, 31-32 = II, 317-318. Jordanes, *Romana*, 379, σ. 50. Πρβλ. Udalцова, *Italija*, 339. Wolfram, *Goten*, 353-354. Rubin, *Zeitalter* II, 165.

πολιορκήσουν όποια πόλη επιθυμούν⁵⁵⁸, ενώ το οποιοδήποτε γόητρο διέθεταν ως τότε οι βυζαντινοί στρατηγοί εξαφανίζεται.

Η προέλαση του στρατού του Τοτίλα προς Ν.⁵⁵⁹ πραγματοποιείται τώρα σχεδόν χωρίς εμπόδια: πρώτα πέφτουν τα φρούρια της Cesena, του Mons Feretrus και της Petra Pertusa⁵⁶⁰. Παρακάμπτοντας τη Ρώμη που κατέχεται ακόμα σταθερά από τον αυτοκρατορικό στρατό, ο Τοτίλας κυριεύει νοτιότερα τη Βενεβεντό και γκρεμίζει τα τείχη της⁵⁶¹, την Κύμη και άλλα μικρότερα φρούρια⁵⁶², φτάνει στη Ν. Ιταλία και υποτάσσει Απουλία, Καλαβρία και Λουκανία⁵⁶³. Αντίθετα, οι Βυζαντινοί με στρατεύματα χωρίς ηθικό, απλήρωτα και με τάσεις λιποταξίας κατέχουν ακόμα τη Ραβέννα (Κωνσταντιανός), τη Ρώμη (Ιωάννης ο Βιταλιανός), το Σπολίτιον (Βέσσας), τη Φλωρεντία (Ιουστίνος), την Περουσία (Κυπριανός) και κάποια άλλα ασήμαντα φρούρια, ανάλογα με το πού έχει καταφύγει καθένας από τους στρατηγούς⁵⁶⁴. Οι νέες ενισχύσεις που θα φθάσουν στην Ιταλία, πάλι από Θράκες και Αρμένιους, δηλαδή από επίλεκτους στρατιώτες, και από λίγους Ούννους με ολόκληρο το στόλο της Ελλάδας (παντί τῷ στόλῳ τῆς Ελλάδος), όπως λέει ο Προκόπιος⁵⁶⁵, μετά από διάφορες καθυστερήσεις, θα επιχειρήσουν από τη Σικελία να επικουρήσουν τη Νεάπολη που ήδη πολιορκείται στενά από τους Οστρογότθους. Μία πρώτη προσπάθεια του στόλου αποκρούεται με σφοδρότητα από τον Τοτίλα, που όπως φαίνεται τώρα, διαθέτει δρόμωνα πολλούς, ἄριστα πλέοντα⁵⁶⁶. Οι νέες αυτές μεγάλες απώλειες αναγκάζουν τους Βυζαντινούς να ανασυνταχθούν στη Σικελία⁵⁶⁷, από όπου θα επιχειρήσουν και πάλι μία δεύτερη αμφίβια εκστρατεία. Αυτή τη φορά είναι μία άγρια θύελλα που ρίχνει τα ταλαιπωρημένα πλοία στα παράλια που κατέχονται από το στρατό του Τοτίλα⁵⁶⁸. Η δεύτερη αυτή οικτρή αποτυχία επισπεύδει τη συνθηκολόγηση της πολιορκημένης Νεάπολης (άνοιξη του 543)⁵⁶⁹. Τα δοκιμασμένα σε δύο πολιορκίες τείχη της γκρεμίζονται από τους νικητές, όπως είχε συμβεί με τα τείχη

558. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 5, 1-19 = II, 318-320. Marcellinus comes, a. 542, σ. 107. Jordanes, *Romana*, 379, σ. 50. Πρβλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 303. Udalcova, *Italija*, 339. Rubin, *Zeitalter* II, 165.

559. Βλ. Udalcova, *Italija*, 337 (χάρτης).

560. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 6, 1 = II, 320. Marcellinus comes, a. 542, σ. 107. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 166.

561. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 6, 1 = II, 320.

562. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 6, 3 = II, 320.

563. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 6, 5 = II, 320. Πρβλ. Carile, *Bellum Gothicum*, 170. Rubin, *Zeitalter* II, 166.

564. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 6, 9 = II, 322. Στη Φλωρεντία βρέθηκε η επιγραφή CIL XI, 1693, όπου αναφέρεται *primicerius primi Theodosianorum numeri*.

565. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 6, 10-11 = II, 322.

566. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 6, 24 = II, 324.

567. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 7, 1 = II, 325. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 167.

568. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 7, 3-7 = II, 325-326.

569. Udalcova, *Italija*, 354-356 και σ. 355 (χάρτης). Wolfram, *Goten*, 354. Rubin, *Zeitalter* II, 169-170.

της Βενεβεντού, ενώ η φρουρά της υπό τον Κόνωνα⁵⁷⁰ υποχωρεί στη Ρώμη με άδεια του Τοτίλα δια ξηράς⁵⁷¹. Τώρα τίθεται υπό αμφισβήτηση ακόμα και η θαλασσοκρατία του βυζαντινού στόλου στην Τυρρηνική. Από την άλλη πλευρά, όσο ακριβοδίκαιη κοινωνικά και ηθικά παρουσιάζεται η διακυβέρνηση και η συμπεριφορά του Τοτίλα, τόσο ανάγλυτη και αρπακτική θεωρείται από τους κατοίκους της Ιταλίας η διαγωγή των στρατηγών που διαδέχθηκαν το Βελισάριο⁵⁷². Οι επόμενες ενέργειες του Τοτίλα που προσπαθεί να προσεγγίσει την ευρύτερη περιοχή της Ρώμης με στρατιωτικές⁵⁷³ και διπλωματικές ενέργειες⁵⁷⁴ ενώ ταυτόχρονα μία προωθημένη προς Ν. αιχμή του στρατού του πολιορκεί το ζωτικό για τις μεταφορές αυτοκρατορικού στρατού λιμάνι του Υδρούντα στην Απουλία (άνοιξη του 544) είναι υπεραρκετές για να πείσουν τον Ιουστινιανό να ξαναστείλει στην Ιταλία το Βελισάριο, του οποίου έχει ήδη διαλύσει την τόσο επίφοβη σωματοφυλακή⁵⁷⁵. Έτσι, με τον τίτλο τώρα του *ἄρχοντος τῶν βασιλικῶν ἱπποκόμων*⁵⁷⁶, ο Βελισάριος αποπλέει από τη Σάλωνα το 544 με μόλις 4.000 άντρες⁵⁷⁷. Όπως έχει ήδη φανεί με τις μάταιες απόπειρες του βυζαντινού στόλου, από τότε που οι Γότθοι είχαν αρχίσει την πολιορκία της Νεάπολης, είχαν δημιουργήσει και ναυτικό στην Τυρρηνική, επιβλέποντας έτσι και τον πορθμό της Μεσσήνης, ώστε να μην είναι καθόλου εύκολο να φύγουν από τη Σικελία ενισχύσεις για την ακόμα υπό βυζαντινή κατοχή Ρώμη⁵⁷⁸. Ενώ, λοιπόν, οι προηγούμενες προσπάθειες ενίσχυσης της Ρώμης είχαν ως βάση τη Σικελία, τώρα χρησιμοποιείται ως βάση εκκίνησης η Δαλματία και ως άμεσος προορισμός κατάπλου η επίσης υπό βυζαντινή κατοχή Ραβέννα⁵⁷⁹, ενώ η αποστολή τρωφών στη Ρώμη από τη Σικελία θα αποτελέσει στη συνέχεια, είτε με βυζαντινή πολιτική πρωτοβουλία είτε τυχαία, έργο του πάπα Βιγίλιου⁵⁸⁰.

Οι πραγματικά λίγες, όπως το βλέπουν όλοι⁵⁸¹, δυνάμεις που φέρνει ο Βελισάριος μαζί με τον *mag. mil. per Illyricum* Βιτάλιο είναι κάτι παρακάτω από πενιχρές, σε πε-

570. Γύ αυτόν: *PLRE* III, 331-332 (Conon 1).

571. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 8, 6-11 = II, 329-330. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 170.

572. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 9, 1 = II, 332. Πρβλ. Udalcova, *Italia*, 341-352.

573. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 9, 22 = II, 336.

574. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 9, 7-18 = II, 333-335.

575. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 9, 22-23 = II, 336 και *Πολ. Ζ'*, 10, 1 = II, 336. Για τη διάλυση της σωματοφυλακής του Βελισαρίου (Προκόπιος, *Ανέκδ.* 4, 13-14) πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 266.

576. *PLRE* III, 211-212. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1290 με βιβλιογραφία.

577. Hannestad, *Forces militaires*, 149. Carile, *Bellum Gothicum*, 170.

578. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 13, 6-7 = II, 350.

579. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 10, 3 = II, 337.

580. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 15, 9 = II, 361 και *Πολ. Ζ'*, 16, 20 = II, 366, όπου ο Τοτίλας παραπονείται για τον άφθονο ανεφοδιασμό του αυτοκρατορικού στρατού σε σιτάρι από τη Σικελία.

581. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 10, 18 = II, 339: *ὡς ἤκιστα λόγου ἄξιαν τὴν Βελισσαρίου δύναμιν ἰσχυρίζοντο εἶναι. Πολ. Ζ', 12, 2 = II, 346: οἱ γὰρ στρατιῶται ὀλίγοι λίαν ὄντες.*

ρίπτωση, βέβαια, που αποσκοπούν στην ανάκτηση της Ιταλίας, στην οποία κυριαρχεί ο στρατός του Τοτίλα⁵⁸². Έτσι, μετά από μία πρώτη επιχείρηση ανεφοδιασμού του Υδρούντα⁵⁸³, ο Βελισάριος φτάνει στη Ραβέννα με το στόλο διαμέσου της Πόλας (Pula) στην Ιστρία⁵⁸⁴ δίνοντας την εντύπωση ότι αποφεύγει το διάπλου της Αδριατικής, ενώ ταυτόχρονα ο Τοτίλας κυριεύει το Tibur (Tivoli) ως τα τέλη του 544⁵⁸⁵, περισφίγγοντας έτσι ακόμα περισσότερο την ήδη απειλούμενη Ρώμη. Το μόνο που μπορεί, συνεπώς, να επιδιώξει ο Βελισάριος όσον καιρό ο στρατός του είναι τόσο μικρός, είναι να καταλάβει κάποιες δευτερεύουσες πόλεις και να ενισχύσει τη φρουρά ορισμένων άλλων πόλεων. Μάχη «εκ παρατάξεως», όπως π.χ. στην Αφρική, ο Βελισάριος δεν είχε δώσει –πέρα από ορισμένες μαζικές συμπλοκές μπροστά στα τείχη της Ρώμης κατά την πολιορκία του 537-538– ούτε τότε που το σύνολο των αυτοκρατορικών δυνάμεων στην Ιταλία άγγιξε τις 30.000 άντρες. Σε τελική ανάλυση, για το Βελισάριο, το θέμα της κατάκτησης της Ιταλίας πρέπει να εμφανιζόταν πάντα σαν πρόβλημα διασποράς των στρατιωτικών δυνάμεων και μετατροπής τους σε δυνάμεις κατοχής των διαφόρων πόλεων, ενώ ποτέ δεν πρέπει να θεώρησε ότι θα έπρεπε να επιδιώξει την ολοκληρωτική καταστροφή των εχθρικών δυνάμεων, όπως έγινε αργότερα. Έτσι, όταν δύο παραπλήσιες περίπου ιδεολογίας πηγές, όπως είναι ο Προκόπιος και ο «ιστορικός των Γόθων» Jordanes ισχυρίζονται ότι η αυτοκρατορία κατέκτησε δύο διαφορετικά κράτη διαμέσου του νομιμοφρονέστατου Βελισάριου το 540⁵⁸⁶, δεν παραθέτουν απλά ανακρίβειες, αλλά πολύ περισσότερο, προωθούν μία αντίληψη που αντιβαίνει κατάφωρα τους στόχους της αυτοκρατορικής πολιτικής που στηρίζεται, όπως πιστεύει, σε ομόδοξες ετεροβαρείς συμμαχίες.

Παρ' όλες τις διακηρύξεις του Βελισάριου, *προσεχώρει οί των εναντίων ουδέεις, ουτε Γόθος ουτε Ρωμαίος*⁵⁸⁷, αλλά το γεγονός αυτό δεν κάνει τον και τώρα ανώτατο διοικητή στην Ιταλία να εγκαταλείψει τις παλιές του συνήθειες: διαρρίπτει αμέσως τις ολιγάριθμες δυνάμεις του και ο mag. mil. per Illyricum Βιτάλιος με τους στρατιώτες του αναλαμβάνει μία επιδρομή στην Αιμιλία συνοδευόμενος, βέβαια, από το δορυφόρο του Βελισάριου Θορμουθ και *των επομένων τινάς* (αρχές του 545)⁵⁸⁸. Η επιδρομή καταλήγει στη Βονώνεια

582. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 10, 1-2 = II, 337. Jordanes, *Romana*, 380, σ. 50: *Belesarius de Oriente diregitur cum paucis*.

583. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 10, 6-11 = II, 337-338, Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 169.

584. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 10, 13 = II, 338 και *Πολ. Ζ'*, 11, 1 = II, 340.

585. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 10, 19-23 = II, 340. Marcellinus comes, a. 543 και 544, σ. 107. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 169-170.

586. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 1, 4 = II, 298: ... *γής τε και θαλάσσης την ημίσειαν μάλιστα μοίραν τη βασιλεία εν ολίγω χρόνω ανασασάμενος* *Πολ. Β'*, 21, 28 = I, 247-248: ... *δτε Γελίμερα δορυάλωτον η τον Ουτίγιν εις Βυζάντιον ηνεγκεν*. Jordanes, *Romana*, 376, σ. 49: *intra paucis temporis spatium Iustinianus imperator per fidelissimum consulem duo regna duasque res publicas suae dicioni subiecit*.

587. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 11, 10 = II, 342. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 360. Rubin, *Zeitalter* II, 170.

588. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 11, 11 = II, 342. Για τη χρονολογία της επιδρομής βλ. Stein II, 577. Για το Θορμουθ: *PLRE* III, 1322-1323.

(Bologna), αλλά τελειώς ξαφνικά κι απρόσμενα, οι Ιλλυριοί στρατιώτες του Βιτάλιου εγκαταλείπουν μαζικά την εκστρατεία και φεύγουν για την πατρίδα τους, αγανακτισμένοι επειδή μένουν απλήρωτοι⁵⁸⁹. Οι Βυζαντινοί αναγκάζονται λοιπόν να εγκαταλείψουν τη Βονώνεια όπου μόλις είχαν κατορθώσει να προωθηθούν, και να επιστρέψουν άδοξα στη Ραβέννα. Μία δεύτερη βυζαντινή απόπειρα να ενισχυθεί το πολιορκούμενο από τους Οστρογότθους Αύξιμον ναυαγεί επίσης, αλλά το σημαντικότερο στοιχείο εδώ είναι ότι και πάλι εμφανίζονται τρεις δορυφόροι του Βελισάριου⁵⁹⁰ και αυτό σημαίνει, ούτε λίγο ούτε πολύ, ότι ο θεωρητικά νομιμοφρονέστατος Βελισάριος ανασυγκροτεί μία νέα προσωπική του σωματοφυλακή μετά από αυτή που του έχει διαλύσει ο Ιουστινιανός το 542. Όπως όμως κι αν έχουν τα πράγματα, μετά την αποτυχία και στο Αύξιμον, οι Βυζαντινοί υποχωρούν στο Αρμίμον. Η μοναδική μικρή επιτυχία του Βελισάριου να κατορθώσει να εγκατασταθεί στο ερειπωμένο από τους Οστρογότθους Πίσασυρον (Pesauro) του επιτρέπει –καθώς μάλιστα ο Τοτίλας σπεύδει επί τόπου στο Πικηνόν και πολιορκεί στενά το Φίρμον και το Άσκουλον⁵⁹¹– να στείλει πάλι δύο δορυφόρους του⁵⁹² στη Ρώμη που απειλείται και όπου διοικεί ο στρατηγός Βέσσας⁵⁹³, γενναίος, αλλά με συμπεριφορά κάπως περίεργη τα τελευταία χρόνια⁵⁹⁴. Όπως και τα προηγούμενα χρόνια μετά το 540, έτσι και το έτος 545 δείχνει να είναι γεμάτο δυσκολίες.

Ο Βελισάριος γράφει τώρα στον Ιουστινιανό ζητώντας του να του στείλει τους δορυφόρους και τους υπασιπιστές του (!) και, επί πλέον, *πάμπολύ τε πλήθος Οἴνων τε καὶ ἄλλων βαρβάρων, οἷς καὶ χρήματα ἤδη δοτέον (!)*⁵⁹⁵. Σε κάτι τέτοιες απαιτήσεις το φυσικότερο είναι να μην περιμένει κανείς απάντηση από την Κωνσταντινούπολη και, έτσι, οι ακόμα βυζαντινοκρατούμενες πόλεις πέφτουν στα χέρια του Τοτίλα: στο Πικηνόν, το Φίρμον και το Άσκουλον με συμφωνία. Στην Τουσκάνη, το Σπολίτιον και η Ασίση και μόνο η Περούσια αντιστέκεται στους Οστρογότθους σθεναρά⁵⁹⁶. Όλο και πιο καθαρά προβάλλει η πιθανότητα ότι οι δύο εχθρικοί στρατοί θα αντιμετωπιστούν και πάλι για την κατοχή της Ρώμης, προς την οποία αρχίζει να κινείται ο Τοτίλας προσπαθώντας να

589. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 11, 12-15 = II, 342.

590. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 11, 19-20 = II, 342-345. Για τον Ρικίλα: *PLRE* III, 1087 και για το Σαβινιανό: *PLRE* III, 1105.

591. Marcellinus comes, a. 544, σ. 107. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 170.

592. Για τον πέρση δορυφόρο Αρτασίρη: *PLRE* III, 131. Για το Βαρβατίωνα από τη Θράκη: *PLRE* III, 170.

593. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 11, 32-38 = II, 345-346.

594. Βλ. Τ. Κ. Λουγγής, Διαδοχή στη διοίκηση στο βυζαντινό μέτωπο του Κανυκάσου τον έκτο αιώνα, *Βυζαντινός Δόμος* 12 (2001) 31-37.

595. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 12, 1-10 = II, 346-348. Marcellinus comes, a. 545, σ. 107 (αποστολή Ιωάννη του Βιτάλιανού στον Ιουστινιανό). Είναι περίεργο το ότι οι Stein (II, 578) και Rubin (*Zeitalter* II, 170) δεν θίγουν το θέμα της σωματοφυλακής. Βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 311. Udalcova, *Italiya*, 363.

596. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 12, 12-20 = II, 348-349. Πρβλ. Carile, *Bellum Gothicum*, 171.

διακόψει την επικοινωνία της με τη Ραβέννα⁵⁹⁷ και όπου φθάνοντας οι δύο δορυφόροι του Βελισάριου Αρτασίρης και Βαρβατίων αρχίζουν τις επιδρομές στα περικόρωα του στρατηγού Βέσσα *ὡς ἥμιστα ἐπαινοῦντος*⁵⁹⁸. Η Ρώμη, της οποίας η πολιορκία αρχίζει αμέσως (τέλη του 545 ή αρχές του 546)⁵⁹⁹, έχει μεγάλη δυσκολία να ανεφοδιαστεί από τη θάλασσα, καθώς το ναυτικό του Τοτίλα από τη Νεάπολη εμποδίζει κάθε πλοίο που θα αποπλεύσει από τη Σικελία γι' αυτό το σκοπό⁶⁰⁰. Με δεδομένο ότι, εκτός από τη Ρώμη, οι Βυζαντινοί κατέχουν ακόμα την Περυσία (Κυπριανός), την Πλακεντία και τη Ραβέννα (Ιουστίνος), ο Βελισάριος διαπλέει τώρα την Αδριατική προς Α. και στην Επίδαμνο (Δυρράχιο) υποδέχεται τις νέες ενισχύσεις *βαρβάρων τε καὶ Ῥωμαίων στρατιωτῶν* υπό τον Ιωάννη τον Βιταλιανού και τον αρμένιο Ισαάκιο⁶⁰¹. Ταυτόχρονα, ο αυτοκράτορας έχει στείλει τον από παλιά έμπιστό του (*τῶν ἀπορρήτων βασιλεῖ κοινωνούντι*⁶⁰²) και πάντα προσφιλή στους Έρουλους Ναρσή για να τους πείσει να εκστρατεύσουν και πάλι στην Ιταλία⁶⁰³. Την εποχή αυτή, στα Βαλκάνια επικρατούν πολλές μετακινήσεις βαρβαρικών λαών που μπορούν να προμηθεύσουν άφθονο έμπυχο υλικό στους βυζαντινούς στρατούς, μόνο που αυτές οι διαδικασίες απαιτούν συνήθως αρκετό χρόνο και οι ενισχύσεις αυτές ετοιμάζονται να αποπλεύσουν για την Ιταλία μόλις την επόμενη άνοιξη του 546⁶⁰⁴. Για την ώρα, η Ρώμη πρέπει να αντιμετωπίσει τη δεύτερη πολιορκία της από τους Οστρογότθους με ελάχιστες δυνάμεις που διαθέτει ο στρατηγός Βέσσας (*ἔς τρισχιλίους στρατιώτας*)⁶⁰⁵. Ενισχύσεις υπό τον αξιωματικό του ιπλικού Βαλεντίνιο⁶⁰⁶ και (όπως πάντα) ένα δορυφόρο του Βελισάριου με το όνομα Φωκάς⁶⁰⁷ και πεντακόσιους ιππείς φτάνουν στο φρούριο του Πόρτου (Όστια), αλλά προσκρούουν και αυτοί στην “*eigensinnige Starrheit*” του στρατηγού Βέσσα⁶⁰⁸, που ίσως και να έχει γίνει πατριόσιος ήδη από το 540, όπως τον αποκαλούν ήδη από τότε ορισμένες πηγές⁶⁰⁹, ίσως μάλιστα εξ αιτίας αυτής της αλλαγής της συμπεριφοράς του ως προς τις διαταγές του Βελισάριου,

597. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 13, 1 = II, 349.

598. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 13, 2 = II, 350.

599. Stein II, 578 (Δεκέμβριος του 545). Udalcova, *Italija*, 364 (v kontse 545 ili v načale 546).

600. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 13, 5-7 = II, 350.

601. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 13, 19-21 = II, 352. Για τον Ισαάκιο αυτό: *PLRE* III, 718 (Isaaces 1). Πρβλ. Stein II, 292, 500 και 579.

602. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 18, 4 = II, 228. Πρβλ. *PLRE* III, 914.

603. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 13, 22 = II, 352. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 172. *PLRE* III, 915-916.

604. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 13, 22 = II, 352-353.

605. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 15, 3 = II, 360.

606. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 1352 (Valentinus 1).

607. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 1029 (Phocas 2).

608. Έκφραση του Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 312.

609. Marcellinus comes, a. 540, σ. 106 και a. 542, σ. 107: *Bessa patricius*. Jordanes, *Getica*, 265, σ. 126: *et nostri temporis Bessa patricius*. Πρβλ. *PLRE* II, 227.

για την οποία τώρα αρχίζει να κατηγορείται, καθώς μάλιστα Βαλεντίνος και Φωκάς μαζί με ένα ακόμα μεγαλύτερο από 500 άντρες τμήμα χάνονται σε ενέδρα με προδοσία⁶¹⁰ και οι προσπάθειες του πάπα Βιγίλιου να αναλάβει από τη Σικελία τον ανεφοδιασμό της πολιορκημένης Ρώμης με σιτάρι να αναγούν⁶¹¹. Η ρωμαϊκή εκκλησία στηρίζει φανερά την αυτοκρατορική στρατιωτική προσπάθεια για την κατάκτηση της Ιταλίας και το γεγονός αυτό οξύνει τις σχέσεις της με τον Τοτίλα. Στο μεταξύ, η βυζαντινή φρουρά της Πλακεντίας που λιμοκτονεί συνθηκολογεί και παραδίνει την πόλη⁶¹² και ο οστρογοθικός κλοιός γύρω από τη Ρώμη που κι αυτή τώρα απειλείται με λιμό περισφίγγεται ακόμα περισσότερο. Ο Τοτίλας που έχει καταλάβει το πόσο ζωτικός για την πρωτεύουσα της ρωμαϊκής Δύσης είναι ο ανεφοδιασμός της σε σιτάρι από τη Σικελία⁶¹³, αρχίζει να σκέφτεται από τώρα μία μελλοντική οστρογοθική εκστρατεία κατάκτησης του μεγάλου και πολύτιμου αυτού νησιού, απαραίτητου συμπληρώματος της κατοχής της Ρώμης, κάτι αντίστοιχο, δηλαδή, με την αρχική στρατηγική του Βελισάριου.

Ο τωρινός λιμός της Ρώμης αρχίζει να πλήττει τους πολίτες, ενώ οι στρατιώτες ακόμα αντέχουν. Αρχίζουν τα παράπονα στους αρχηγούς του αυτοκρατορικού στρατού Κόνωνα και Βέσσα, που διαθέτουν πολύ σιτάρι αλλά το πουλούν με μαύρη αγορά μόνο στους πλούσιους⁶¹⁴. Οι υπασπιστές του Βέσσα πουλούν ζώα σε αστρονομικές τιμές. Ο κόσμος αρχίζει να τρέφεται με νεκρά ζώα και αγριόχορτα και, βέβαια, διαδίδονται και οι σχετικές ασθένειες⁶¹⁵. Η αιώνια Πόλη αρχίζει να ερημώνεται από κατοίκους⁶¹⁶.

Τί το φυσικότερο τώρα από το να καταπλεύσουν κατ' ευθείαν στη χεμαζόμενη Ρώμη οι ενισχύσεις που έρχονται από τη Δαλματία, όπως το επιθυμεί ο Βελισάριος; Αυτοί που θα αποβιβαστούν στον Υδρούντα χρειάζονται πορεία μεγαλύτερη από σαράντα μέρες για να φθάσουν στη Ρώμη⁶¹⁷. Ο στόλος αποπλέει για τον Υδρούντα και ο Ιωάννης ο Βιταλιανού που αποβιβάζεται εκεί υποχρεώνει τους οστρογόθους πολιορκητές να αποσυρθούν βορειότερα, στο Βρεντήσιον που απέχει από τον Υδρούντα πορεία δύο ημερών⁶¹⁸, αλλά ο Βελισάριος *inpatiens tantae crudelitati navali classe a Sicilia solvens, per Tyrreni maris aestum Romano portu se recepit*, λέει ο Jordanes⁶¹⁹. Αποπλέοντας από τον Υδρούντα⁶²⁰,

610. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 15, 7-8 = II, 361. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 172.

611. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 15, 9-16 = II, 361-362. Πρβλ. Stein II, 580. Udalcova, *Italija*, 366.

612. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 16, 2-3 = II, 363.

613. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 16, 14 και 20 = II, 364-5 και 366. *Πολ. Ζ'*, 16, 31 = II, 369.

614. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 17, 1-11 = II, 369-371

615. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 17, 12-25 = II, 371-373.

616. Βλ. Udalcova, *Italija*, 366-367.

617. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 18, 1-5 = II, 373-374.

618. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 18, 5-6 = II, 374. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 174.

619. Jordanes, *Romana*, 380, σ. 50-51. Marcellinus comes, a. 547, σ. 108.

620. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 18, 8 = II, 374.

ο Προκόπιος κατευθύνεται προς την Όστια, όπου και αποβιβάζεται⁶²¹. Αυτό σημαίνει –πέρα από τη βιασύνη του Βελισάριου να βρεθεί στη Ρώμη– ότι ο στόλος του Τοτίλα από τη Νεάπολη δεν αντέδρασε σ' αυτή τη βυζαντινή ναυτική επιχείρηση.

Μπροστά στη Ρώμη που ήδη πολιορκεί, ο Τοτίλας ετοιμάζεται να αποκρούσει την επίθεση του Βελισάριου⁶²². Παράλληλα, ο Ιωάννης ο Βιταλιανού ξεκινώντας από τον Υδρούντα πορεύεται επίσης προς τη Ρώμη διαμέσου Καλαβρίας και Λουκανίας, όπου κατορθώνει να μεταστρέψει τα πνεύματα (μάλλον των γαιοκτημόνων) υπέρ της αυτοκρατορίας⁶²³. Ο Τοτίλας πρέπει και την προέλαση του Ιωάννη να σταματήσει⁶²⁴ και, ταυτόχρονα, να επιχειρήσει να εμποδίσει με το στρατό του και όχι με το στόλο (προφανώς μετά την επιτυχία του Βελισάριου να καταπλεύσει στην Όστια) τον διάπλου του πορθμού της Μεσσήνης για να αποτρέψει την ενίσχυση της Ρώμης από τη Σικελία⁶²⁵. Αυτή την τελευταία οστρογοτθική απόπειρα ματαιώνει ο Ιωάννης με αιφνιδιαστική επίθεση⁶²⁶. Η πρώτη, όμως, γραμμή άμυνας του Τοτίλα στη δίοδο της Κάπουας παραμένει απόρθητη και ο Βελισάριος μέμφεται τον Ιωάννη που είναι αναγκασμένος να υποχωρήσει και πάλι στην Απουλία⁶²⁷.

Το στρατιωτικό πρόβλημα που προκύπτει πολύ καθαρά από τη δομή του εκτενούς κειμένου του Προκόπιου, αλλά που η επιστήμη έως τώρα έχει αποφύγει, προφανώς για κάποιο σοβαρό λόγο, να θίξει είναι το ακόλουθο: η περίπου αναίμακτη και αμαχητί, ίσως και ακόμα με κάποιον είδους προδοσία (όπως μοιάζει να υπαινίσσεται ο Προκόπιος) παράδοση της Ρώμης στους Οστρογότθους του Τοτίλα (16 Δεκεμβρίου του 546)⁶²⁸ οφείλεται στην αδιαφορία⁶²⁹ ή ακόμα και αντίθεση του Βέσσα στην είσοδο του Βελισάριου στη Ρώμη, ή, αντίθετα, στη στρατιωτική τακτική αποτυχία του Βελισάριου να διασπάσει τον οστρογοτθικό κλοιό στον Τίβερη, αποτυχία που ο Προκόπιος αποδίδει σε αστάθμητους παράγοντες⁶³⁰. Από ό,τι μπορεί να κρίνει κανείς από τις απίστευτες και πρακτικά σχεδόν αδύνατες στρατιωτικές ενέργειες που ο Προκόπιος αποδίδει στο Βελισάριο (π.χ. 200 δρόμωνες στον στενό και σχετικά ρηχό Τίβερη, *Πολ. Ζ'*, 19, 5 = II, 379), αυτός που πρέπει να απέτυχε εξ αιτίας κακών υπολογισμών πρέπει να είναι

621. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 18, 11 = II, 375.

622. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 18, 7-11 = II, 374-375.

623. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 18, 11-23 = II, 375-377. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 174.

624. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 18, 24-25 = II, 377.

625. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 18, 26 = II, 277-378.

626. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 18, 27-28 = II, 378.

627. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 18, 29 = II, 378.

628. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 20, 14-21 = II, 386-388. Marcellinus comes, a. 547, σ. 108. Jordanes, *Romana*, 382, σ. 51. *LPI*, 298. Πρβλ. επίσης, *Geschichte Italiens* I, 316-317. Stein II, 584. Udalcova, *Italija*, 375. Rubin, *Zeitalter* II, 176.

629. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 20, 1-3 = II, 384.

630. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 19, 1-34 = II, 379-384. Πρβλ. τα όσα πενιχρά λέει ο Wolfram, *Goten*, 355.

ο Βελισάριος, ενώ ο Βέσσας πρέπει να βρήκε κάποια ευκαιρία να αποτρέψει μία νέα κυριαρχία του Βελισάριου στη Ρώμη. Το στρατιωτικό συμπέρασμα του νικητή Τοτίλα, πάντως, είναι το εξής: ενώ προηγουμένως 200.000 Οστρογότθοι ηττήθηκαν από 7.000 Γραικούς, τώρα ελάχιστοι, γυμνοί και οικτροί κατόρθωσαν να νικήσουν περισσότερους από 20.000 εχθρούς⁶³¹. Στις απειλές του Τοτίλα να καταστρέψει τη Ρώμη αν δεν δεχθεί η αυτοκρατορία τη σύναψη ειρήνης, ο Ιουστινιανός απαντάει ψυχρά και λακωνικά ότι *αὐτοκράτωρ τοῦ πολέμου* (και όχι *στρατηγὸς αὐτοκράτωρ*) είναι ο Βελισάριος, μόνος αρμόδιος σε ιταλικό έδαφος να χειρίζεται θέματα που θέτει ο Τοτίλας⁶³². Ίσως αυθόρμητα, ίσως όμως αρπάζοντας την ευκαιρία που πιστεύει ότι ενισχύει τη θέση του στην Ιταλία, ο Βελισάριος απαντάει αποτρεπτικά και σε λυρικούς τόνους στον Τοτίλα⁶³³ και αυτός περιορίζεται στο να αφήσει τη Ρώμη τελείως έρημη, παίρνοντας τους συγκλητικούς μαζί του και μετοικίζοντας τον υπόλοιπο πληθυσμό στην Καμπανία⁶³⁴ ώστε, όταν ο Βελισάριος έγινε κύριος της πόλης, τη βρήκε *ut destructam et desolatam*⁶³⁵. Ακολουθεί προώθηση του Τοτίλα προς Ν. και γενική υποχώρηση όχι μόνο του αυτοκρατορικού στρατού, αλλά και όλων των βυζαντινών υποθέσεων στην Ιταλία, έτσι ώστε *ἅπαντα τὰ ἐντὸς κόλπου τοῦ Ἰονίου, πλὴν τοῦ Δρυοῦντος, αὐθις ὑποχείρια Γότθοις τε καὶ Τουτίλα γέγονε*⁶³⁶.

Τα μικροεπεισόδια που ακολούθησαν, κατά τη συγγραφική συνήθεια του Προκόπιου, ακόμα και η ανάκτηση της Περυσίας⁶³⁷, δεν επηρέασαν τόσο τη στρατιωτική έκβαση όσο η *ἐννοια* που *γέγονε Βελισαρίῳ ἐς Ῥώμην τε ἀναβῆναι καὶ ἐς ὃ τι τύχης ἐγλήψθαι θεάσασθαι*⁶³⁸. Με χίλιους μόνο άντρες φτάνει στην Όστια (Πόρτον, Απρίλιος του 547)⁶³⁹ και, από εκεί, μπαίνει στη Ρώμη, *προσποιεῖσθαι τε αὐτὴν σθένει παντὶ ἤθελεν*⁶⁴⁰, *hortansque socios ad reparationem tantae urbis accingitur*⁶⁴¹, και *murorum partem restaurat*⁶⁴². Επί σαράντα μέρες η Ρώμη ήταν τελείως έρημη, αλλά μέσα σε εικοσιπέντε μέρες ο Βελισάριος την οχυρώνει, την επανοικίζει σε κάποιο βαθμό και την προετοιμάζει για μία νέα πολιορκία. Σύντομα θα αποκρούσει, αρχικά τοποθετώντας το μικρό του στρατιωτικό σώμα στα ανοίγματα των πυλών (οι πύλες δεν υπάρχουν πια) και, στη συνέχεια με ενισχυμένες εξόδους, τις μαζικές και μανιακές επιθέσεις των Οστρογόθων,

631. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 21, 4-5 = II, 390.

632. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1323.

633. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 22, 7-16 = II, 395-397. Πρβλ. Carile, *Bellum Gothicum*, 171.

634. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 22, 19 = II, 397-398. Πρβλ. Stein II, 585.

635. Jordanes, *Romana*, 380, σ. 51. Marcellinus comes, a. 547, σ. 108.

636. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 22, 22 = II, 398.

637. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 23, 5-7 = II, 400.

638. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 23, 8 = II, 400.

639. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 23, 11 = II, 400.

640. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 24, 1-2 = II, 402. Πρβλ. Stein II, 586. Rubin, *Zeitalter* II, 178.

641. Jordanes, *Romana*, 380, σ. 51.

642. Marcellinus comes, a. 547, σ. 108.

κάτι που προξενεί απογοήτευση στο εχθρικό στρατόπεδο που αποσύρεται στην Tibur (= Tivoli), καταστρέφοντας όλες τις γέφυρες στον Τίβερη εκτός από τη διάσημη γέφυρα του Μολιβίου (Pons Milvius, Ponte Molle). Στην αρχή του καλοκαιριού του 547, ο Βελισάριος μπορεί πια να εγκαταστήσει και πάλι τις πύλες ενισχυμένες τώρα με σίδηρο, στα τείχη της Ρώμης και να στείλει τα κλειδιά της Αιώνιας Πόλης στον Ιουστινιανό⁶⁴³. Εδώ, το ιδεολογικό βάρος που προκύπτει από τη στρατιωτική κατοχή της Ρώμης αποδεικνύεται κυρίαρχο με απόλυτο τρόπο και ούτε η αυτοκρατορική κυβέρνηση, ούτε ο στρατηγός της στην Ιταλία Βελισάριος δείχνουν να φείδονται θυσιών ή να υπολογίζουν το υλικό κόστος προκειμένου να μπορέσουν να κυριαρχήσουν στη Ρώμη. Κατά τα άλλα, τα αντίπαλα στρατόπεδα αντιμετωπίζονται και στη Ν. Ιταλία, όπου οι Οστρογότθοι κατέχουν τώρα το μεγαλύτερο τμήμα της ενδοχώρας, ενώ οι Βυζαντινοί τα λιμάνια του Υδρούντα και του Τάραντα⁶⁴⁴.

Οι ενισχύσεις που φτάνουν στον Υδρούντα το καλοκαίρι του 547 αποτελούνται κυρίως από Αρμένιους (800, τον αριθμό), λίγους, σχετικά, Έξουλους (300) και από κάποιους μικρότερους σχηματισμούς⁶⁴⁵. Αρμενικοί σχηματισμοί έχουν εμφανιστεί και στο παρελθόν στην Ιταλία και θα εμφανιστούν και στο μέλλον⁶⁴⁶. Ταυτόχρονα, ο αυτοκράτορας διατάσσει και τον *mag. mil. per Armeniam* Βαλεριανό να κινηθεί με την πολυάριθμη σωματοφυλακή του (πάνω από 1.000 δορυφόροι και υπασπιστές) προς την Ιταλία⁶⁴⁷. Κινητοποίηση κάθε διαθέσιμης δύναμης για την ενδόση της εκστρατείας της Ιταλίας ή μήπως θεσμοποίηση της αποστολής Αρμενίων στη Δύση; Μετά από ορισμένες συμπλοκές, τα αρμενικά τμήματα ενώνονται στον Τάραντα με το σώμα που διοικεί ο Ιωάννης ο Βιταλιανός⁶⁴⁸. Νέο γράμμα του Ιουστινιανού, προς το Βελισάριο αυτή τη φορά, αναγγέλλει την αποστολή σημαντικών ενισχύσεων⁶⁴⁹, εννοώντας προφανώς και άλλους εκτός από το Βαλεριανό που βρίσκεται στο δρόμο⁶⁵⁰. Ο Βελισάριος αποπλέει αρχικά από τη Ρώμη προς τη Σικελία⁶⁵¹ και, από εκεί, στον κόλπο του Τάραντα⁶⁵² σε μία προσπάθεια να τεθεί επί κεφαλής των νέων ενισχύσεων και ιδιαίτερα του Ιωάννη του Βιταλιανού⁶⁵³, η στρατιά του οποίου όμως αποδεκατίζεται από τον Τοτίλα που

643. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 24, 30-34 = II, 406-407.

644. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 23, 12-18 = II, 401-402 και *Πολ. Ζ'*, 26, 1-28 = II, 412-416. Πρβλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 314. Udalcova, *Italija*, 385-386. Rubin, *Zeitalter* II, 176-177.

645. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 27, 2-3 = II, 417. Πρβλ. επίσης Stein II, 588

646. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 26, 24 = II, 416. *Πολ. Ζ'*, 6, 10 = II, 322. Πρβλ. Müller, *Heer Justinians*, 109.

647. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1327.

648. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 27, 8-11 = II, 417-418.

649. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1328.

650. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 27, 13 = II, 418. Πρβλ. Stein II, 580 σημ. 1 και 588. *PLRE* III, 1358.

651. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 27, 16 = II, 419. Jordanes, *Romana*, 381, σ. 51.

652. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 28, 1 = II, 420.

653. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 28, 4 = II, 420. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 180.

επιτίθεται αιφνιδιαστικά⁶⁵⁴ και, έτσι, ο Βελισάριος *ἐς τὰς ναῦς ἐσεπήδησεν* και πάλι προς Σικελία⁶⁵⁵, αυτό το ασφαλές εφελτήριο αλλά και μεγάλο έμπεδο για οποιοδήποτε στρατό που θα αποσκοπούσε στην κατάκτηση της Ιταλίας. Η διαπίστωση αυτή θα δείξει την αξία της και κατά τους επόμενους αιώνες.

Στη Σικελία ο Ιουστινιανός στέλνει τώρα (άνοιξη του 548) 2.000 πεζούς και παράλληλα διατάσσει⁶⁵⁶ τον mag. mil. per Armeniam Βαλεριανό να καταπλεύσει στον Υδρούντα οὐδεμιᾶ μελλήσει όπου φθάνοντας αυτός ενώνεται με το Βελισάριο⁶⁵⁷. Βυζαντινός στόλος και στρατός υπό τους Βελισάριο, Βαλεριανό και Ιωάννη του Βιταλιανού μαζί αποδεικνύονται τελείως ανίκανοι να ανακουφίσουν το πολιορκούμενο επίνειο των αρχαίων Θουρίων Ρουσκιανή (Rossano, ανάμεσα στον Κρότωνα προς Δ. και τον Τάραντα προς Α.) και «ανακρούουν πρύμναν» (*πρύμναν τε πάντες ἐκρούοντο*) προς το λιμάνι του Κρότωνα⁶⁵⁸, όπου η εκστρατεία θα διαλυθεί. Ο Ιωάννης με όσο στρατό του απομένει θα κατευθυνθεί στο Πικηνόν δια Ξηράς, ενώ ο Βαλεριανός θα παραπλεύσει την Αδριατική ακτή προς τον Αγκώνα⁶⁵⁹. Η βυζαντινή φρουρά της Ρουσκιανής είναι υποχρεωμένη να συνθηκολογήσει⁶⁶⁰. Όσο για το Βελισάριο, οι στρατιωτικοί ηγήτορες φέρονται να τον συμβουλεύουν να πάει -πού άλλού;- στη Ρώμη⁶⁶¹. Εκεί, έχει ξεσπάσει στρατιωτική εξέγερση: οι στρατιώτες του Βελισάριου που αποτελούν τη φρουρά της Αιώνιας Πόλης εξεγείρονται, σκοτώνουν τον αρχηγό τους Κόνωνα, παλιό συντάιρο του Βέσσα στη μαύρη αγορά σιταριού κατά τη δεύτερη πολιορκία της Ρώμης και ζητούν διαμέσου ιερών αμνηστία και πληρωμή των μισθών τους, απειλώντας ότι θα προσχωρήσουν στον Τοτίλα σε αντίθετη περίπτωση⁶⁶². Ο Ιουστινιανός δεν μπορεί παρά να ικανοποιήσει τα αιτήματά τους⁶⁶³, αλλά ο Βελισάριος οφείλει, τώρα που η κατάσταση είναι αβάστακτη, να διεκδικήσει την οριστική ανάκλησή του (*μετάπεμπτον ἔλθειν*) από την Ιταλία⁶⁶⁴, κάτι που, όπως φαίνεται, δεν υπάρχει η παραμικρή πιθανότητα να μην του επιτραπεί, έστω και σιωπηρά. Έτσι, ο Βελισάριος τὸ δεύτερον ἐν Ἰταλίᾳ γενόμενος αἰσχιστα ἐνθένδε ἀπῆλλαξε⁶⁶⁵ και επιστρέφει ἐπὶ τὸ

654. Βλ. Udalcova, *Italia*, 384-385 και χάρτης σ. 387. Rubin, *Zeitalter* II, 180.

655. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 28, 13-18 = II, 422-423.

656. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1330.

657. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 30, 1-2 = II, 426.

658. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 30, 14 = II, 428.

659. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 30, 17 = II, 429.

660. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 30, 19-23 = II, 429-430.

661. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 30, 15 = II, 428.

662. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 30, 7-8 = II, 427. Πρβλ. Udalcova, *Italia*, 387-388.

663. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1331.

664. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 30, 25 = II, 430

665. Προκόπιος, *Ανέκδ.* 5, 1, σ. 31. Πρβλ. τους συγκριτικούς χάρτες της Ιταλίας το 544 και το 548 στην Udalcova, *Italia*, 391.

*Βυζάντιον οὐδενὶ κόσμῳ*⁶⁶⁶, θύμα των φιλόδοξων βλέψεών του, θα έλεγε κανείς, που επιχειρήσαν να μεταβάλουν τις γενικότερες πολιτικές συγκυρίες στην Ιταλία χωρίς να υπολογίσουν καθόλου τις κατά κάποιον τρόπο προβλέψιμες παρενέργειες, δηλαδή την έξοδο του χαρακτήρα της στρατιωτικής επέμβασης των Φράγγων από τα πλαίσια που είχε επιχειρήσει να χαράξει η εξωτερική πολιτική του Ιουστινιανού. Το πώς *προσαπολέσθη* στρατιωτικά, πέρα από ολόκληρη την *έσπερία* και η Ιταλία⁶⁶⁷ συνοψίζεται, κατά τον Προκόπιο, στο εξής: την εποχή που ο στρατός του Τοτίλα άρχισε να υπερετρεί στα πεδία των μαχών, οι Φράγγοι κατέκτησαν το μεγαλύτερο τμήμα των επαρχιών Βενετίας και Ιστρίας (*Βενετίων*), καθώς ούτε οι Ρωμαίοι, που δεν μπορούσαν να αμυνθούν στη Β. Ιταλία όπου δεν διέθεταν στρατιωτικές δυνάμεις⁶⁶⁸, ούτε οι Οστρογότθοι μπορούσαν τότε να αντιδράσουν⁶⁶⁹. Η πραγματικότητα έδειξε σε πολλές περιπτώσεις έως το 548, ότι η αρχή της στρατηγικής διασποράς προκειμένου να εξασφαλιστεί η κατοχή όσο το δυνατόν περισσότερων πόλεων που κυριαρχούσε στη σύλληψη του Βελισάριου στην Ιταλία άφηνε τους Βυζαντινούς τις περισσότερες φορές χωρίς στρατό εκστρατείας εμποτισμένο από την αρχή της ολοκληρωτικής καταστροφής των εχθρικών δυνάμεων. Τελειώς αντίθετα είχε πράξει ο Βελισάριος στην Αφρική, όπου σε δύο αποφασιστικές σημασίας μάχες (*Δέκιμον* και *Τρικάμαρον*) είχε εξολοθρεύσει τις βανδαλικές στρατιωτικές δυνάμεις και είχε αποκτήσει έτσι τη δυνατότητα να διασπείρει απερίσπαστος τις δικές του δυνάμεις στην κατακτημένη χώρα, σύμφωνα με το αυτοκρατορικό διάταγμα *CJ I, 27, 2670*. Στην Ιταλία, όμως, η προσωπική του επιθυμία ή ανάγκη να είναι κυρίαρχος της Ρώμης (κάτι που φάνηκε πολλές φορές) πρέπει να τον ώθησε κατά μεγάλο ποσοστό στο να περιφρονήσει το προαιώνιο στρατηγικό δόγμα της ανάγκης καταστροφής των εχθρικών δυνάμεων. Στην πραγματικότητα, ο Βελισάριος δεν πρέπει να επιζήτησε ποτέ να κατανικήσει τους Γότθους σε μία μετωπική «μάχη εκ παρατάξεως», όπως είχε πράξει στην Αφρική. Ίσως ο λόγος γι' αυτό να ήταν ο κρυφός πόθος του να τον ανακηρύξουν οι Γότθοι *βασιλέα της έσπερίας*⁶⁷¹ ή *βασιλέα Γότθων τε και Ιταλιωτών*⁶⁷². Φυσικά, αυτό το τελευταίο ενδεχόμενο το αποκηρύσσει και το βδελύσσεται ο Προκόπιος, αλλά αυτό είναι τελειώς φυσικό, αφού δεν ευδοκίμησε. Όλες οι πολεμικές συγκρούσεις του Βελισάριου -νικηφόρες συνήθως- με τους Οστρογότθους είχαν ή αμυντική χροιά ή εμπειρείχαν

666. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 35, 1 = II, 453.

667. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 33, 1 = II, 441-442.

668. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 33, 7 = II, 443: ... *οὔτε Ῥωμαίων δυναμένων ἔτι ἀμύνεσθαι*. Αυτή η έκφραση πρέπει να σημαίνει ότι οι Ρωμαίοι δεν μπορούσαν να προβάλουν αντίσταση όχι επειδή δεν είχαν στρατό, αλλά επειδή δεν είχαν στρατό σε αυτά τα μέρη (Β. Ιταλία). Γι' αυτό ο Προκόπιος δείχνει να συνηγορεί στην αποτυχημένη απόπειρα του Βελισάριου στο Μεδιόλανον το 538, την κατάληψη και κατοχή των φρουρίων των Άλπεων το 540 κ.λπ.

669. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 33, 7 = II, 443.

670. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1010.

671. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 29, 18 = II, 285. Πρβλ. Λουγγής, Πρώτος αυτοκράτωρ, 236, 245.

672. Προκόπιος, *Πολ. ΣΤ'*, 30, 26 = II, 293.

την έννοια της αποτροπής. Και γι' αυτόν ίσως το λόγο που ήταν μάλλον απίθανο να διαφύγει από μία αυτοκρατορική διοίκηση τόσο οξυδερκή και δραστήρια, ο Ιουστινιανός δεν εξέδωσε για την Ιταλία το 540 κάποιο διάταγμα αντίστοιχο ή ανάλογο με το διάταγμα *CJ I, 27, 2* του 534 για την Αφρική, αλλά μόνο τη λεγόμενη *Divina pragmatica sanctio* το 554⁶⁷³, δηλαδή μετά την καταστροφή του μεγάλου όγκου των οστρογοθικών δυνάμεων από τη στρατιά του Ναρσή.

Ίσως συμπτωματικά, ίσως προσχεδιασμένα, αμέσως μετά την άδοξη άφιξη του Βελισάριου στην Κωνσταντινούπολη αρχίζουν οι πιέσεις από τον πάπα Βιγίλιο και τους Ιταλούς *δοκίμους* αριστοκράτες που έχουν μεταναστεύσει στην πρωτεύουσα της Ανατολικής αυτοκρατορίας προς τον Ιουστινιανό να ρίξει όλο και περισσότερες δυνάμεις στην κατάκτηση της Ιταλίας⁶⁷⁴. Κατά μία δεύτερη, ίσως όχι και τόσο τυχαία σύμπτωση, οι πρώτες συμμαχικές επαφές ανάμεσα στην αυτοκρατορία και τους Λογγοβάρδους, που τόσο μεγάλη επίδραση θα έχουν στις ιστορικές τύχες της Ιταλίας, τοποθετούνται το 537⁶⁷⁵ και το 546⁶⁷⁶. Το κοινό και πολύ σημαντικό στοιχείο και στις δύο περιπτώσεις βρίσκεται στο ότι και στις δύο αναφερόμενες χρονολογίες 537 και 547 ο Βελισάριος κατέχει τη Ρώμη.

Ένα χρόνο όμως αργότερα, οπότε ο Βελισάριος δεν βρίσκεται πια στην Ιταλία, χάνεται και η Περυσία, ένα από τα τελευταία βυζαντινά ερείσματα⁶⁷⁷, ενώ ένας από τους ικανότερους δορυφόρους του Βελισάριου, ο Ινδούλφ⁶⁷⁸, προσχωρεί στο στρατό του Τοτίλα και στέλνεται *σὺν στρατῶ πολλῶ καὶ ναυσὶν* για αντιπερισπασμό στη Δαλματία⁶⁷⁹. Αυτός ο βάρβαρος, Γότθος μάλλον, Ινδούλφ διαθέτει, όπως φαίνεται, και ναυτικές ηγετικές ικανότητες, επειδή τώρα μοιάζει να νεκρυνασταίνεται η παλαιά από την εποχή του Θεοδώριχου του Αμαλού οστρογοθική τάση για απόκτηση και κατοχή στόλου στην Αδριατική⁶⁸⁰ και να απειλούνται καιρία οι αυτοκρατορικές κτήσεις στα Βαλκάνια. Ήδη, ο οστρογοθικός στόλος κερδίζει μία πρώτη ναυμαχία έξω από την Λαυρεάτη (Loreto), κοντά στον Αγκώνα (άνοιξη του 549)⁶⁸¹.

673. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1396.

674. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 35, 9-10 = II, 454-455. Πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 308.

675. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1129.

676. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1316.

677. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 35, 2 = II, 453.

678. Γι' αυτόν: *PLRE* III, 618-619.

679. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 35, 23-24 = II, 457. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 393. Ο Wolfram (*Goten*, 354) δέχγει να αποδίδει μεγάλη σημασία στην αυτομολία του Ινδούλφ. Rubin, *Zeitalter* II, 182.

680. Πρβλ. A. Schwarcz, *Der Nordadria und Westbalkanraum im 6. Jahrhundert zwischen Goten und Byzantinern*, στο: *Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischer Ethnogenese* (εκδ. Rajko Brato), I, Ljubljana 2000, 61-62. I. Goldstein, *How the Byzantines made Use of the Adriatic Sea against the Ostrogoths in 535-555*, *ZRVI* 38 (2000) 56-58.

681. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 35, 26-29 = II, 457. Πρβλ. Stein II, 592-593. Udalcova, *Italija*, 393. Rubin, *Zeitalter* II, 182.

Τώρα είναι η σειρά της Ρώμης, που –πρέπει να σημειωθεί– την υπερασπίζουν 3.000 επιλεκτοί στρατιώτες του Βελισάριου (*ἀριστίνδην ἀπολεξάμενος*) υπό το δορυφόρο του Διογένη⁶⁸², να συνθηκολογήσει⁶⁸³. Στις 16 Ιανουαρίου του 550⁶⁸⁴, πάλι οι *προδιδόντες* Ίσαυροι θα παραδώσουν ομαλά την πόλη στους Οστρογότθους. Ένα τμήμα από τετρακόσιους ιππείς, αφού προβάλλει πρώτα σθεναρή αντίσταση στον τάφο του Αδριανού κοντά στη γέφυρα προς τον Άγιο Πέτρο και φτάνοντας κοντά στη λιμοκτονία *ἅπαντες ἐθελούσιοι τῷ Γότθων στρατῷ ἀνεμίγνυντο*, εκτός από τον αρχηγό τους Παύλο από την Κιλικία, πρώην αρχηγό του στρατιωτικού οίκου του Βελισάριου⁶⁸⁵, και έναν Ίσαυρο με το όνομα Μίνδης που ζητούν από τον Τοτίλα να σταλούν στην Κωνσταντινούπολη. Στην προσχώρηση ακολουθούν τους τετρακόσιους και άλλοι τριακόσιοι Ρωμαίοι⁶⁸⁶ και έτσι, μετά τον Ινδούλφ, στο σώμα των επιλέκτων του Βελισαρίου μετά την αποχώρηση του αρχηγού του παρατηρείται μία τάση προσχώρησης στον εχθρό. Ενώ ο Ιουστινιανός εξακολουθεί να παραμένει αδιάλλακτος⁶⁸⁷, η αυτοκρατορική στρατιά στην Ιταλία είναι σαν να εξανεμίζεται, καθώς απειλούνται με πτώση οι Κεντουκέλλες⁶⁸⁸ και το Αρμίνον προς Β.⁶⁸⁹ και Ρήγιον και Τάρας προς Ν.: ο Τοτίλας ετοιμάζεται να εισβάλει στη Σικελία⁶⁹⁰, αυτό το στρατηγικό εφεπλήριο της Ανατολικής αυτοκρατορίας και, όπως είναι πια σε όλους γνωστό, αν χαθεί η Σικελία, ναυαγεί οποιαδήποτε μόνιμη προσπάθεια της Ανατολικής αυτοκρατορίας να κατακτήσει την Ιταλία. Το ενδεχόμενο αυτό είναι περισσότερο από σοβαρό. Ο Τοτίλας συγκεντρώνει για το σκοπό αυτό όχι λιγότερα από τετρακόσια (!) πολεμικά πλοία και μεγάλο στόλο από αυτοκρατορικά εμπορικά μεταγωγικά, όσα είχε κατορθώσει κατά καιρούς να αιχμαλωτίσει⁶⁹¹. Είναι, λοιπόν, πολύ πιθανό ένα ανεπανόρθωτο ατύχημα στη Σικελία και πρέπει να αντιμετωπιστεί όσο το δυνατόν πιο άμεσα.

Πρώτα απ' όλα ο αρχηγός της νέας εκστρατείας πρέπει να είναι έμπιστος. Όλα τα άλλα προσόντα είναι δευτερεύοντα, όπως έδειξε το παράδειγμα του ασύγκριτου ηγέτη Βελισάριου. Με τον αρχικό αυτό περιορισμό, η ταλάντευση του Ιουστινιανού από τη μία πλευρά ανάμεσα στον γηραιό πατριό Λιβέριο⁶⁹², που αποκαλείται από τον Προκόπιο

682. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 36, 1 = II, 458.

683. *LPI*, 298.

684. Για τη χρονολογία βλ. Stein II, 593. Udalcova, *Italija*, 394. Rubin, *Zeitalter* II, 183.

685. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 978 (Paulus 13).

686. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 36, 7-29 = II, 459-463.

687. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 37, 7 = II, 464.

688. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 37, 8-17 = II, 464-465.

689. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 37, 24 = II, 466.

690. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 37, 8 = II, 464 και *Πολ. Ζ'*, 37, 18 = II, 465.

691. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 37 5 = II, 463. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 184-185.

692. Γ' αυτόν: J. O' Donnell, Liberius the Patrician, *Traditio* 37 (1981) 64-68. *PLRE* II, 677-681. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1344.

έσχατογέρων μάλιστα και άμελέτητος πολεμίων έργων⁶⁹³, και, από την άλλη, στον περισσότερο από έμπιστο και πολύ ικανό στρατιωτικό ηγήτορα και αυτοκρατορικό συγγενή Γερμανό⁶⁹⁴, γνωστό πάνω απ' όλα ως καταστολέα των εξεγέρσεων στην Αφρική⁶⁹⁵ και μάλιστα την ώρα όπου οι Οστρογότθοι επιχειρούν απόβαση και λεηλατούν τη Σικελία *σχεδόν τι ἄλη*⁶⁹⁶, είναι πολύ κατανοητή και ευεξήγητη⁶⁹⁷. Η πρώτη προσπάθεια που κάνει ο Ιουστινιανός προς τη Σικελία *στόλον τε ἀγείρας νηῶν και στρατεύματα λόγου ἄξιον ἐκ καταλόγων πεζῶν ἐν τῷ στόλῳ τούτῳ ἐνθήμενος, ἄρχοντά τε Λιβέριον αὐτοῖς ἐπιστήσας*⁶⁹⁸, φέρνει και μία πρώτη αλλαγή: ο δυναμικός αρμένιος ευγενής Αρταβάνης, πρώην *mag. mil. per Africam*, διορίζεται τώρα *mag. mil. per Thraciam* και στέλνεται στη Σικελία με λίγους στρατιώτες με διαταγή να παραλάβει το στόλο από το Λιβέριο⁶⁹⁹. Παράλληλα, ο αυτοκράτορας πραγματοποιεί την αρχική του προαίρεση⁷⁰⁰ να διορίσει τον πατρικίο Γερμανό *αὐτοκράτορα πολέμου*⁷⁰¹ (ο τίτλος αυτός φαίνεται μάλλον προορισμένους να καλύψει την αυτοκρατορική απόφαση να μην διορίσει πια ένα *στρατηγὸν αὐτοκράτορα*, όπως ήταν παλιά ο Βελισάριος), χωρίς να του δώσει αρκετό στρατό, αλλά μόνο χρήματα για στρατολογία από τις περιοχές δικαιοδοσίας των στρατηγῶν Θρακίας και Ιλλυρικού⁷⁰². Και από τις μνείες αυτού του είδους, το συμπέρασμα παραμένει το ίδιο: ενώ οι τίτλοι των στρατιωτικῶν διοικητῶν έχουν μείνει οι ίδιοι, όπως τον πέμπτο αιώνα, οι στρατιωτικές δυνάμεις που βρίσκονται στην περιοχή άσκησης διοίκησης του καθενός από αυτούς έχουν μειωθεί πολύ. Έτσι, όταν ο ιστορικός Αγαθίας θα παραπονεθεί αργότερα ότι ο στρατός της αυτοκρατορίας που έπρεπε να ανέρχεται σε 645.000 άντρες αποτελούνταν μόνο από 150.000⁷⁰³, δεν πρέπει να έχει αντίληψη των τεράστιας έκτασης κοινωνικών συγκυριῶν που οδήγησαν στη διοικητικής φύσης μείωση των αυτοκρατορικών στρατευμάτων τον έκτο αιώνα σε σχέση με τον πέμπτο. Παρ' όλα αυτά και ξεδουόντας πολλά χρήματα δικά

693. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 39, 7 = II, 472.

694. Βλ. H. Kallenberg, Germanus, Justinians Vetter, nicht Neffe, *Berliner philologische Wochenschrift* 35 (1915) 99-101. *PLRE* II, 505-507.

695. Marcellinus comes, a. 539, σ. 105: *Germanus in Africa feliciter administrat*. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 39, 11-12 = II, 472-473.

696. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 39, 4 = II, 471. Πρβλ. Stein II, 595. Udalcova, *Italija*, 398, που εξαίρει τη στρατιωτική σημασία της Σικελίας. Rubin, *Zeitalter* II, 184-185.

697. Πρβλ. Stein II, 595. Udalcova, *Italija*, 398-399.

698. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 39, 6 = II, 471-472. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 184.

699. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 39, 8 = II, 472. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1345.

700. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1342.

701. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 38, 24 = II, 466 και *Πολ. Ζ'*, 39, 9 = II, 472. Πρβλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1351.

702. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 39, 9 = II, 472: ... ὧ δὴ στρατεύματα μὲν οὐ πολὺ ἔδωκε, χρήματα δὲ λόγου ἄξια παρασχόμενος στρατιῶν ἐπέστειλεν ἐκ τε Θρακῶν καὶ Ἰλλυριῶν ἀξιολογώτατην ἐγείραντι οὕτω δὴ στέλλεσθαι σπουδῇ ἐς τὴν Ἰταλίαν πολλῇ.

703. Αγαθίας Ε', 13, 8, σ. 180.

του και αυτοκρατορικά, ο Γερμανός που διαθέτει, όπως φαίνεται ένα υψηλό γόητρο και ανάμεσα στους Βαρβάρους πληρώνοντας αδρά (*κατὰ κλέος τοῦ Γερμανοῦ, χρήματα πολλὰ κεκομισμένοι*) θα συγκεντρώσει σε λίγο χρόνο στρατιὰν ἐκ τοῦ ἀπροσδοκῆτου πολλὴν ἀνδρῶν μαχηωτάτων⁷⁰⁴. Από ό,τι προκύπτει, το απροσδόκητο στην περίπτωση συνίσταται στο ότι *Ῥωμαῖοι ἀνδρες ἀγαθοὶ τὰ πολέμια, τῶν ἀρχόντων πολλούς, ὧν δὴ δορυφόροι τε καὶ ὑπάσπισται ἦσαν, ἐν ὀλιγωρίᾳ πεπονημένοι, Γερμανῶ εἶποντο*⁷⁰⁵. Τα νέα για το σχηματισμό αυτής της μεγάλης στρατιάς φτάνουν στην Ιταλία και φαίνεται, όπως αφήνει να διαφανεί ο Προκόπιος, ότι είναι αρκετά για να ανακόψουν το διαλυτικό ρεύμα που έχει κυριαρχήσει στις αυτοκρατορικές φρουρές αλλά και σε όσους έχουν περάσει ήδη στις οστρογοθτικές τάξεις⁷⁰⁶. Ο θάνατος όμως του Γερμανού από ξαφνική ασθένεια⁷⁰⁷ οδηγεί –πέρα από από μία συνοπτική διθυραμβική νεκρολογία του από τον Προκόπιο– σε μία νέα, υποχρεωτική αλλαγή στην ανώτατη στρατιωτική διοίκηση: τώρα ανατίθεται στον *mag. mil. per Illyricum* Ιωάννη τον Βιταλιανού *τῷ στρατῷ τούτῳ ἐς τὴν Ἰταλίαν ἡγήσασθαι*⁷⁰⁸ (τώρα ούτε *αὐτοκράτωρ τοῦ πολέμου*, ούτε βέβαια *στρατηγὸς αὐτοκράτωρ* αποκαλείται ο καινούργιος διοικητής) και τα πράγματα αρχίζουν να ξεκαθαρίζουν: η στρατιά του Ιωάννη, για την οποία τώρα δεν χρησιμοποιούνται οι πομπώδεις εκφράσεις που δέσποζαν όταν αρχηγός ήταν ο Γερμανός, θα διαχειμάσει στη Σάλωνα της Δαλματίας το χειμώνα του 550/551, καθώς δεν υπάρχουν διαθέσιμα πλοία για διεκπεραίωση, μία διαπίστωση εκπληκτική, αν σκεφθεί κανείς τα 400 πολεμικά και τα άφθονα μεταγωγικά του Τοτίλα και τα μεταγωγικά που είχε ενεργοποιήσει ο Ιουστινιανός για τη μεταφορά του στρατού του Γερμανού⁷⁰⁹.

Αυτό το καλοκαίρι του 550, ο αυτοκρατορικός στόλος βρίσκεται στο απειλούμενο πιο ευαίσθητο σημείο για την εξασφάλιση της βυζαντινής κυριαρχίας στη Δύση, δηλαδή στη Σικελία. Εκεί, ο πατρίκιος Λιβέριος έχει μόλις κατορθώσει να διασπάσει τον οστρογοθικό θαλάσσιο κλοιό στις Συρακούσες και να ενισχύσει την πολιορκημένη πόλη⁷¹⁰. Αντίθετα, η ναυτική μοίρα υπό τον Αρταβάνη που πλέει επίσης προς τη Σικελία με ενδιάμεσο σταθμό την Κεφαλονιά⁷¹¹ πέφτει σε θύελλα που αναστρέφει πολλά πλοία από την πορεία τους, όχι προς την εχθροκρατούμενη ιταλική ακτή, αλλά και πάλι προς την Πελοπόννησο, ενώ το ίδιο το πλοίο του Αρταβάνη θα καταλήξει με σπασμένο κατάρτι στη ... Μάλτα⁷¹². Ο διάπλους προς την Ιταλία εξακολουθεί να εμπεριέχει απρόσμενους

704. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 39, 16 = II, 473.

705. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 39, 17 = II, 473.

706. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 39, 21-29 = II, 474-475.

707. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 40, 8-9 = II, 477.

708. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 40, 10 = II, 478.

709. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 40, 11 = II, 478.

710. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 40, 12-13 = II, 478. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 185.

711. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 40, 14 = II, 478.

712. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 40, 15-17 = II, 478-479.

κινδύνους, ιδιαίτερα για τις μεγάλες ναυτικές αποστολές που πλέουν σε σχετικά πυκνή τάξη. Σύμφωνα με τον Προκόπιο, στον πορθμό που χωρίζει την Ιταλία από τη Σικελία συμβαίνουν πολλά παράλογα: εκεί καταλήγει ένα ρεύμα από το Αδριατικό πέλαγος, παρ' όλο που η φορά της θάλασσας έρχεται από τον Ωκεανό και τα Γάδειρα και, έτσι, στον πορθμό αυτό δημιουργούνται ξαφνικά *ίλιγγοι συχνοί*, που καταστρέφουν τα πλοία⁷¹³. Ίσως αυτό να λέγεται τυχαία, ίσως όχι.

Ενώ ο στόλος του Λιβέρριου χωρίς ενισχύσεις αναγκάζεται να υποχωρήσει στην Πάνορμο (Palermo)⁷¹⁴, ο οστρογοθικός στρατός του Τοτίλα απογυμνώνει τη Σικελία από τα προϊόντα της, ιδιαίτερα από τα άλογα (*ίππων μὲν ἐπαγόμενοι καὶ ζῶων μέγα τι χρῆμα*) και φεύγει ξαφνικά με τα πλοία του⁷¹⁵. Ο λόγος αυτής της ξαφνικής αποχώρησης του γοθικού στρατού από τη Σικελία είναι μία φήμη που διαδίδεται το φθινόπωρο/χειμώνα του 550/551 ότι η βυζαντινή στρατιά που διοικεί τώρα ο Ιωάννης ο Βιταλιανού και ο Ιουστινιανός, γιος του Γερμανού⁷¹⁶ ετοιμάζεται από τη Δαλματία, όπου βρίσκεται ακόμα, να εισβάλει στη Λιγουρία⁷¹⁷. Πραγματικά, ο νέος αρχηγός της ιταλικής εκστρατείας, με μεγάλη «ευδόκιμη μάχημη υπηρεσία» σε ιταλικό έδαφος δείχνει να επείγεται να ξεκινήσει, αλλά την άνοιξη του 551 διατάσσεται να μείνει επί τόπου μέχρι να φθάσει στη Σάλωνα, όπου είναι συγκεντρωμένη η στρατιά, ο νέος *αὐτοκράτωρ τοῦ πολέμου* ευνούχου πατριόσις Ναρσής⁷¹⁸. Ο ιστορικός Αγαθίας, δηλωμένος οπαδός του Ιουστινιανού και του Ναρσή, θα τον αποκαλέσει *στρατηγὸν αὐτοκράτορα*⁷¹⁹, σε προφανή αντιστοιχία με το Βελισάριο. Από την πλευρά του, ο Τοτίλας αρχίζει να παίρνει διάφορα αμυντικά μέτρα⁷²⁰, αλλά και κάποια επιθετικά: ένας τεράστιος οστρογοθικός στόλος από τριακόσια (αντί για τα τετρακόσια που φέρεται να είχε ο Τοτίλας) θα επιδράμει στην Κέρκυρα⁷²¹ και, από εκεί, στα Σύβοτα και στις περιοχές γύρω από τη Δωδώνη και στη Νικόπολη και κατορθώνει ακόμα και να αιχμαλωτίσει ορισμένα βυζαντινά πλοία που μεταφέρουν προμήθειες και εφόδια για τη στρατιά του Ναρσή⁷²², που προοιωνίζεται μεγάλη. Αν όμως για μία τέτοια «υπερπόντια» αμφίβια εκστρατεία οι Οστρογόθοι κινητοποιούν τριακόσια πολεμικά πλοία, ο Τοτίλας θεωρεί ότι για τον αποκλεισμό από ξηρά και θάλασσα και άλωση

713. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 6, 22 = II, 514.

714. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 40, 18 = II, 479. Πρβλ. Stein II, 595. Rubin, *Zeitalter* II, 185.

715. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 40, 19 = II, 479. Πρβλ. Stein II, 595.

716. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 744-747.

717. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 40, 27-29 = II, 480-481. Πρβλ. G. Pistorino, La Liguria: regione nazione, *Atti dell'Accademia Ligure di Scienze e Lettere* 28 (1971) 3-30. A. Schwarcz, Die Liguria zwischen Goten, Byzantinern, Langobarden und Franken im 6. Jahrhundert, στο: *Oriente e Occidente tra Medioevo ed età moderna. Studi in onore di Geo Pistorino*, Genova 1997, 1109-1131.

718. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1363 και 1362 με πηγές και βιβλιογραφία.

719. Αγαθίας, Προοίμιον 31, σ. 9.

720. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 22, 1-2 = II, 603. Πρβλ. Stein II, 596-597. Rubin, *Zeitalter* II, 186-187.

721. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 22, 17-18 = II, 605-606. Πρβλ. Wolfram, *Goten*, 358.

722. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 22, 30-32 = II, 607-608. Πρβλ. Stein II, 596.

του μόνου βυζαντινού σημείου στήριξης στην ιταλική αδριατική ακτή πέρα από τη Ραβέννα που είναι ο Αγκών⁷²³ χρειάζονται μόνο σαράντα επτά πολεμικά, όπου ανάμεσα στους τρεις γότθους αρχηγούς αυτού του στόλου διακρίνεται ο παλιός δορυφόρος του Βελισάριου Ινδούλφ⁷²⁴. Με δώδεκα πολεμικά πλοία ο Βαλεριανός αποπλέει από τη Ραβέννα για το Σκάρδωνα της ιλλυρικής ακτής, όπου συναντά τον Ιωάννη τον Βιταλιανού με τριάντα οκτώ πλοία και οι δύο αυτοί ανώτατοι αξιωματικοί του στρατού ξηράς συμφωνούν να επιστρέψουν στον Αγκώνα μαζί με αυτή την ελαφρότητα ανώτερη σε αριθμό δύναμη απέναντι στα οστρογοθικά πλοία (50 απέναντι σε 47)⁷²⁵. Μετά από μακρές δημηγορίες, οι αντίπαλοι στόλοι έρχονται μπροστά στη μικρή πόλη Σενογαλλία (Sena Gallica, Senogaglia) σε επαφή που μπορεί να εξελίχεται σε άγρια πεζομαχία πάνω στα καταστρώματα, αλλά οι Ρωμαίοι δεν συμπεριφέρονται μόνο γενναία στη συμπλοκή σώμα με σώμα, αλλά αποδείχνονται επί πλέον έμπειροι και στα ναυμαχικά, επειδή στη μετωπική σύγκρουση τηρούν κανονικές αποστάσεις ανάμεσα στα πλοία τους, τα κινούν συμμετρικά και, οποτεδήποτε διακρίνουν κάποιο εχθρικό πλοίο να απομακρύνεται κάπως από την παράταξη, το εμβολίζουν και το βυθίζουν εύκολα. Κάποια στιγμή, η αντίσταση των Γότθων που καταταλαιπωρούνται χαλαρώνει και αρχίζει μία φυγή ξέν πολλή άκοσμία⁷²⁶. Τα έντεκα γοθικά πλοία υπό τον Ινδούλφ που καταφέρνουν να σωθούν στην ξηρά πυρπολούνται από τα πληρώματά τους για να μην πέσουν στα χέρια των Βυζαντινών⁷²⁷. Πρόκειται για μία ολοκληρωτική νίκη, με την έννοια όχι μόνο της ολοκληρωτικής καταστροφής των εχθρικών δυνάμεων, αλλά και με την έννοια μίας επένειας επιτυχίας που είναι η λύση από τους Οστρογόθους της πολιορκίας του Αγκώνα. Έτσι, ο Βαλεριανός επιστρέφει στη Ραβέννα και ο Ιωάννης στη Σάλωνα⁷²⁸. Στη Σικελία ο Αρταβάνης αναλαμβάνει επί τέλους την ανώτατη διοίκηση στρατού και στόλου και ο Λιβέριος επιστρέφει στην Κωνσταντινούπολη⁷²⁹. Η Σικελία γίνεται και πάλι βυζαντινή, οι βυζαντινές θέσεις ενισχύονται μαζί με το ηθικό, ενώ αντίστροφη είναι η διαδικασία στους Γότθους. Καθώς η προσοχή των εμπολέμων στρέφεται τώρα και πάλι στη Β. Ιταλία, εκεί όπου αναμένεται να εκδηλωθεί η αναμενόμενη νέα βυζαντινή μεγάλη επίθεση και όπου οι Φράγγοι έχουν αποκτήσει εδαφικά ερείσματα από την εποχή του Θεουδίβεργου Α⁷³⁰, οι Οστρογόθοι στέλνουν το στόλο που διαθέτουν ακόμα και

723. Έτσι γράφει ο στρατηγός Βαλεριανός που εδρεύει στη Ραβέννα στον Ιωάννη τον Βιταλιανού στη Σάλωνα (Προκόπιος, *Πολ.* Η', 23, 4 = II, 608-609).

724. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 23, 1 = II, 608.

725. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 23, 8-10 = II, 610. Πρβλ. Stein II, 598. Rubin, *Zeitalter* II, 187.

726. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 23, 29-36 = II, 614-615.

727. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 23, 37-39 = II, 615. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 188.

728. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 23, 40-42 = II, 615-616.

729. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 24, 1 = II, 616. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1376.

730. Προκόπιος, *Πολ.* Ζ', 33, 7 = II, 443 και *Πολ.* Η', 24, 6 = II, 617. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 402.

κατακτούν Σαρδηνία και Κορσική⁷³¹ και μάλιστα αποκρούουν μία αμφίβια στρατιά που εξοπλίζει και στέλνει εναντίον τους στην Καράναλι (Cagliari) της Σαρδηνίας ο *mag. mil. per Africam* πατρίκιος Ιωάννης ο Τρωγλίτης⁷³². Το έτος 551 λήγει μέσα σε γενική στρατιωτική αβεβαιότητα, καθώς οι στενά πολιορκούμενοι από τους Οστρογόθους στον Κρότωνα που περιμένουν ενισχύσεις από τον Αρταβάνη στη Σικελία αρχίζουν να χάνουν την υπομονή τους⁷³³. Όπως φαίνεται, ο Ιουστινιανός δεν μπορεί να τους ενισχύσει διαφορετικά, παρά διατάζοντας τη φρουρά των Θερμοπυλών (!) στη μέση Ελλάδα να εγκαταλείψει τις μόνιμες αμυντικές θέσεις της και να πλεύσει στον Κρότωνα *κατὰ τάχος*⁷³⁴. Για να εξασφαλιστεί ένα τμήμα της Ιταλίας μπορεί να αφηθεί αφύλακτο ένα τμήμα της Ελλάδας. Οποσδήποτε όμως με την άφιξη των ενισχύσεων αυτών οι Οστρογόθοι λύνουν την πολιορκία του Κρότωνα και καταφεύγουν άλλοι στον Τάραντα και άλλοι προς τα βουνά⁷³⁵. Αντίθετα, συνθηκολογεί η βυζαντινή φρουρά του Υδρούντα⁷³⁶. Τώρα, αρχίζει να γίνεται φανερό ότι σε μία ενδεχόμενη βυζαντινή μαζική προέλαση από Β. προς Ν. στην Ιταλία, οργανωμένη οστρογοθική αντίσταση δεν μπορεί να προβληθεί πριν από την κεντρική Ιταλία. Πρέπει να είναι ήδη γνωστό, ότι ο Ιουστινιανός θα στείλει στην Ιταλία και τους θεωρούμενους ως άγριους Λογγοβάρδους⁷³⁷, οι οποίοι είναι οι χειρότεροι εχθροί των Φράγγων⁷³⁸ που βρίσκονται εγκατεστημένοι στη Β. Ιταλία. Και μαζί με τους Λογγοβάρδους έρχονται πολλοί άλλοι, Ρωμαίοι και Βάρβαροι, τόσο πολλοί που δεν μπορούν να μεταφερθούν από ένα μεγάλο στόλο και, έτσι, έρχονται από τη ξηρά. Όλες οι ενδείξεις συνηγορούν στο ότι τώρα μάλλον δεν υφίσταται πια η παλιά συμφωνία ανάμεσα στην αυτοκρατορία και στους Φράγγους για συμμαχική συνδιοίκηση της Ιταλίας με όριο τον Πάδο και ότι τώρα έρχεται μία μεγάλη στρατιά για να καταλάβει ολόκληρη την Ιταλία για λογαριασμό του αυτοκράτορα και όχι του Βελισάριου. Γι' αυτό και πρέπει να είναι τόσο μεγάλη η στρατιά που θα κατακλύσει σε λίγο την Ιταλία. Οι εξαιρετικά ανησυχητικές φήμες αυτές που περιτρέχουν την Ιταλία το 551 έως τις αρχές του 552 δεν προαναγγέλλουν τίποτε λιγότερο από την οριστική γενοκτονία των Οστρογόθων.

731. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 24, 31-33 = II, 622. Πρβλ. Stein II, 599. Udalcova, *Italia*, 401. Rubin, *Zeitalter* II, 188.

732. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 24, 33-37 = II, 622-623. Πρβλ. επίσης, *PLRE* III, 649.

733. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 25, 24 = II, 628.

734. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 26, 1 = II, 629. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1371.

735. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 26, 2-3 = II, 629.

736. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 26, 4 = II, 629-630.

737. Βλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 96-97.

738. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 25, 15 = II, 626-627 και *Πολ. Η'*, 26, 19 = II, 633. Πρβλ. Zöllner, *Franken*, 97. Rubin, *Zeitalter* II, 189.

Η μετωπική παράταξη: η στρατιά του Ναρσή (552-565)

Συγκρίνοντας την τακτική του Βελισάριου με εκείνη του Ναρσή, ο F. Engels έγραψε το 1859 για τα στρατιωτικά ζητήματα της αρχής του Μεσαίωνα τα εξής: «το πεζικό το θεωρούσαν τόσο πολύ για πέταμα, ώστε το κρατούσαν ηθελημένα μακριά από το πεδίο της μάχης, χρησιμοποιώντας το κατά κύριο λόγο για καθήκοντα φρουράς. Στις περισσότερες μάχες του Βελισάριου πολέμησε αποκλειστικά το ιππικό. Και όταν το πεζικό έπαιρνε μέρος σ' αυτές, ήταν βέβαιο ότι θα τραπεί σε φυγή. Η τακτική του Βελισάριου βασιζόταν ολοκληρωτικά στην αρχή του να αποφεύγει τη μάχη παράταξης εκ του συστάδην και να καταβάλλει τον εχθρό με την εξάντληση ως το τέλος. Αν ο Βελισάριος πέτυχε σ' αυτή την τακτική πολεμώντας εναντίον των Γότθων που δεν είχαν καθόλου εκηβόλα όπλα επιλέγοντας διασπασμένα πεδία όπου η γοθτική φάλαγγα δεν μπορούσε να δράσει, ωστόσο νικήθηκε από τους Φράγγους, το πεζικό των οποίων είχε κάτι το κοινό με το πεζικό των αρχαίων Ρωμαίων»⁷³⁹. Και σε ένα λίγο προγενέστερο γραπτό του του 1858: «βρισκόμαστε ότι, κατά τη διάρκεια της πρόσκαιρης αναγέννησης της βυζαντινής αυτοκρατορίας υπό τον Ιουστινιανό το ιππικό της βρισκόταν σε ένα αξιοπρεπές, συγκριτικά, επίπεδο: και στη μάχη της Κάπουας το 554 μ.Χ. αναφέρεται ότι ο ευνούχος Ναρσή συνέντριψε τους Τεύτονες εισβολείς στην Ιταλία κύρια με χρήση του ιππικού»⁷⁴⁰.

Οι σωστές σε γενικό επίπεδο αυτές κρίσεις του Engels (ιδιαίτερα για το Βελισάριο που κι αυτός, ωστόσο, έκανε χρήση της μετωπικής παράταξης στην Αφρική), έχουν σχετική ισχύ για το στρατό του Ναρσή που, όπως λέει ο Προκόπιος περιγράφοντας την αναχώρησή του από τη Σάλωνα της Δαλματίας την άνοιξη του 552, ήταν μεγάλος *υπερφυώς*⁷⁴¹. Με μεγάλες ποσότητες χρημάτων για επί πλέον στρατολογία (πέρα από τις περίπου 30.000 άντρες της στρατιάς του⁷⁴²), για πληρωμή των καθυστερημένων μισθών των βυζαντινών στρατιωτών της Ιταλίας *έφ' οἷσπερ αὐτοῖς ὑπερήμερος χρόνον πολλοῦ βασιλεὺς ἐγγόνει* και ακόμα για να δελεάσει όσους είχαν αυτομολήσει στον Τοτίλα⁷⁴³. Κατά τον ειδικό στις δήθεν αθώες αιχμές Προκόπιο πάντα, ο Ιουστινιανός που διεξήγε έως τότε τον πόλεμο *ἀπημελημένως, ἀξιολογωτάτην αὐτοῦ πεποίηται τὴν παρασκευὴν ἐν ὑστάτῳ*⁷⁴⁴. Θα ήταν ίσως ακριβέστερος αν έλεγε, ότι τώρα που ο Βελισάριος είχε αποδείξει

739. F. Engels, Infantry, στο: K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, vol. 18, Moscow 1982, 348.

740. F. Engels, Cavalry, στο: Marx - Engels, *ό. π.*, 297.

741. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 26, 5 = II, 630.

742. Για τον αριθμό των στρατιωτών του Ναρσή βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 329. Stein II, 600. Pertusi, *Ordinamenti militari*, 636. Hannestad, *Forces militaires*, 153-154. Carile, *Bellum Gothicum*, 174. Wolfram, *Goten*, 358 σημ. 140.

743. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 26, 6 = II, 630.

744. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 26, 7 = II, 630.

κατ' επανάληψη με τη διαγωγή του ότι *τὰ ξυνοίσοντα τοῖς βασιλέως πράγμασιν ἐβουλεύετο καὶ τὰ δεδογμένα ἔπρασεν ἀεὶ αὐτονόμῳ γνώμῃ*⁷⁴⁵, ο Ιουστινιανός προσπαθούσε με τη σειρά του να πάρει από την αρχή όσο περισσότερα προληπτικά μέτρα μπορούσε, ώστε να καλύψει όσο το δυνατόν περισσότερες απρόβλεπτες καταστάσεις. Σε ό,τι αφορούσε την υπ' αριθμόν ένα προδιαγραφή του αρχιστράτηγου που ήταν η νομιμοφροσύνη και όχι η *αὐτόνομος γνώμη*, ο Ναρσής ήταν υπεράνω πάσης υποψίας⁷⁴⁶.

Η σύνθεση της στρατιάς δείχνει εθνοτική πανσπερμία: αρχικά, πολλοί στρατιώτες Ρωμαίοι από την Κωνσταντινούπολη, από τη διοίκηση Θράκης και από την υπαρχία του Ιλλυρικού, μαζί τους και ο *mag. mil. per Illyricum* Ιωάννης ο Βιταλιανός με το δικό του στράτευμα και όσο είχε απομείνει από εκείνο που είχε υπό τις διαταγές του ο Γερμανός⁷⁴⁷. Στη συνέχεια, απαριθμούνται εκείνα τα τμήματα της στρατιάς που αποτελούνται από Βαρβάρους: 5.500 Λογγοβάρδοι, από τους οποίους οι 2.500 είναι ιππείς, 3.000 Έρουλοι, όλοι τους ιππείς. *Οὔννοι τε παμπληθεῖς* (προφανέστατα ιππείς). Ακολουθούν ο πρώην *mag. mil. per Armeniam* Δαγισθαίος με τη σωματοφυλακή του⁷⁴⁸ και ακόμα ένα έφιππο τμήμα από Πέρσες⁷⁴⁹, 400 Γεπίδες και ένα ακόμα τάγμα Ερούλων και, τέλος, ο έμπειρος στις μάχες σε όλα τα μέτωπα καθ' ό,τι πρῶην δορυφόρος του Βελισάριου και τώρα διοικητής *Ῥωμαίων ἐπαγαγόμενος ὄμιλον ἀνδρῶν μαχίμων* Ιωάννης ο Φαγός⁷⁵⁰. Φαίνεται εδώ καθαρά, ότι ο Προκόπιος που περιγράφει το μεγάλο αυτό στράτευμα όπως κρίνει ο ίδιος σκόπιμο, αρχίζει και τελειώνει την περιγραφή του με *Ῥωμαίους*, ανάμεσα στους οποίους τοποθετεί τους ιδιαίτερα πολυάριθμους βαρβαρικούς στρατιωτικούς σχηματισμούς που αποτελούν μάλιστα τη συντριπτική πλειοψηφία του ιππικού της στρατιάς. Ο Τοτίδας θα προσπαθήσει πριν από τη μοιραία γι' αυτόν μάχη να εμψυχώσει τους Γότθους του υποστηρίζοντας ότι μισθοφόροι όπως οι Λογγοβάρδοι, οι Έρουλοι και οι Ούννοι δεν θα διακινδυνεύσουν μέχρι θανάτου για τον αυτοκράτορα⁷⁵¹. Το ίδιο ακριβώς λάθος είχαν διαπράξει και οι αρχηγοί του οστρογοθτικού στόλου πριν από τη ναυμαχία της Σενογαλλίας τον προηγούμενο χρόνο, δημηγορώντας για *Γραικοὺς* που *θρασύονται*,

745. Προκόπιος, *Πολ. Ζ'*, 1, 22 = II, 301.

746. Βλ. Λουγγής, Πρώτος αυτοκράτωρ, 224-227 και 245.

747. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 26, 10-11 = II, 631. Ο *mag. mil. per Thraciam* Αρταβάνης βρίσκεται την εποχή αυτή στη Σικελία.

748. Γι' αυτόν: *PLRE III*, 381-383.

749. Μία επιγραφή που υπάρχει στην εκκλησία της Αγίας Ευφημίας στο Grado της Ακυληίας (μεταξύ 571 και 586) μνημονεύει ένα *numerus equitum persoiustinianorum*. Βλ. D. Hoffman, *Der numerus equitum Persoiustinianorum auf einer Mosaikinschrift von Sant'Eufemia in Grado, Aquileia Nostra* 32-33 (1961-62) 81-98. Ο Guillou (*Régionalisme*, 154) ταύτισε τη μονάδα αυτή με το *numerus felicum Persoarmenicus* (G. Marini, *I papiri diplomatici raccolti ed illustrati*, Roma 1805, αρ. 122, σ. 187). Πρβλ. Carile, *Bellum Gothicum*, σμμ. 110.

750. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 26, 10-13 = II, 631-632. Γι' αυτόν: *PLRE III*, 665-667 (Ioannes 64).

751. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 30, 18 = II, 650.

ενώ είναι *φύσει άνανδροι και ήττημένοι*⁷⁵². Οι κοινωνικές μεταβολές, όμως, δηλαδή η Ιστορία, επιχειρούν μερικές φορές απρόβλεπτες συνθέσεις και, από ό,τι φαίνεται, η σύνθεση της στρατιάς αυτής δεν είχε μόνο μειονεκτήματα.

Και η πορεία της στρατιάς είναι το ίδιο επιβλητική, όσο η σύνθεσή της. Καθώς φθάνει σε βενετικά εδάφη και αρχίζουν ήδη κάποιες νευρικές προστριβές με τις φραγγικές φρουρές, ο Τοτίλας στέλνει στη Βερόνα τον Τεία του Φρεδιγέρνου⁷⁵³ που προσπαθεί να σταματήσει την προέλαση οχυρώνοντας τα περάσματα και στις δύο όχθες του Πάδου. Τελείως αντίθετα όμως από την πρόβλεψη του εχθρού, ο Ναρσής ακολουθεί την Αδριατική οδό προς Ν. γεφυρώνοντας τους ποταμούς που εκβάλλουν εκεί, καθώς ο έμπειρος των εδαφικών δυσχερειών στην περιοχή αυτή Ιωάννης ο Βιταλιανού χρησιμοποιεί για το σκοπό αυτό πολλές ακάτους που, μαζί με τα πλοία, παραπλέουν την ακτή. Μ' αυτό τον τρόπο, η μεγάλη στρατιά του Ναρσή θα φθάσει στη Ραβέννα (6 Ιουνίου)⁷⁵⁴.

Η ανάμιξη εδώ της στρατιάς με τις μονάδες των στρατηγών Βαλεριανού και Ιουστινού και με την τοπική φρουρά⁷⁵⁵ αυξάνει φυσικά και το συνολικό αριθμό των αυτοκρατορικών δυνάμεων και συντελεί στο να φανεί καθαρότερα ο αντικειμενικός σκοπός της εκστρατείας. Τώρα επιδιώκεται όχι πια η διασπορά, αλλά η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συγκέντρωση δυνάμεων, οπότε ο σκοπός δεν μπορεί να είναι παρά η εξολόθρευση των εχθρικών δυνάμεων σε «μάχη εκ παρατάξεως». Αφήνοντας, συνεπώς, στη Ραβέννα μόνο μία σχετικά μικρή φρουρά υπό τον Ιουστινό⁷⁵⁶, ο Ναρσής αναχωρεί *παντί τῷ στρατῷ*⁷⁵⁷, αποφεύγοντας επιμελίστα τις τοπικές επί μέρους συμπλοκές, όπως παρ' ολίγο να συμβεί π.χ. στο Αρμίνον⁷⁵⁸, ή στην Πέτρα (Petra Pertusa) που κλείνει τη Via Flaminia, οπότε ο Ναρσής την παρακάμπτει αποφεύγοντας το συντομότερο δρόμο προς Ν. Ο λόγος, όπως λέει ο Προκόπιος, ήταν ότι *οὔτε γὰρ Ἀρμίνον οὔτε ἄλλο τι χωρίον πρὸς τῶν πολεμίων ἐχόμενον ἐνοχλεῖν ἤθελεν, ὡς μή τις αὐτῷ τρίβοιτο χρόνος, μηδὲ τῷ παρέργω τῆς χρείας ἡ σπουδαιοτάτη διεύροιοτο πρᾶξις*⁷⁵⁹. Η σπουδαιοτάτη πρᾶξις στην οποία αναφέρεται το κείμενο είναι η αποκατάσταση επαφής με τον κύριο όγκο των δυνάμεων του εχθρού που πρέπει να καταστραφούν, ενώ οι μεμονωμένες εστίες αντίστασης, όπως είναι οι διάφορες πόλεις, μπορεί να μείνουν για αργότερα.

752. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 23, 25 = II, 612.

753. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 26, 18-22 = II, 632-634. Για το πλήρες όνομα και πατρώνυμό του βλ. Αγαθάς Προούμιον 31, σ. 9. Πρβλ. *PLRE* III, 1224.

754. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 26, 23-25 = II, 634-635. Πρβλ. Carile, *Bellum Gothicum*, 175. Για την ημερομηνία βλ. Stein II, 601.

755. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 28, 1 = II, 640.

756. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 28, 4 = II, 640.

757. Η έκφραση είναι εδώ σχετικά συνή στον Προκόπιο, π.χ. *Πολ.* Η', 26, 25 = II, 635. *Πολ.* Η', 28, 12 = II, 642.

758. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 28, 5 = II, 640.

759. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 28, 11-13 = II, 642.

Στις συνθήκες αυτές, η παραμονή οστρογοθικών μονάδων υπό τον Τεΐα στη Β. Ιταλία καταλήγει να τις καταδικάζει σε αδράνεια και να στερεί ταυτόχρονα το στρατό του Τοτίλα από αξιόμαχους σχηματισμούς. Έτσι, οι δύο οστρογοθικοί στρατοί συνενώνονται γύρω από τη Ρώμη και λείπουν μόνο 2.000 ιππείς⁷⁶⁰. Στο στρατόπεδο των Ταγινών (Gualdo Tadino), ο Τοτίλας θα εμφανιστεί και αυτός παντί *τῷ στρατῷ* (αρχές Ιουλίου του 552)⁷⁶¹. Η μάχη που δόθηκε σε διαδοχικές φάσεις⁷⁶² οδήγησε σ' αυτό που επεδίωκε η τακτική του Ναρσή και αποδόθηκε από τον Τοτίλα στη δημηγορία του ως εξής: *τὸν πόλεμον ἐς ἡμέραν μίαν ἀποκεκρίσθαι ξυμβήσεται πάντως*⁷⁶³.

Η μακροσκελής περιγραφή της μάχης από τον Προκόπιο υποτάσσεται στην εισαγωγική διευκρίνιση: *μετωπηδὸν μὲν ἀμοτέρωθεν ἅπαντες ἔστησαν, ὡς βαθύτατον τε καὶ περιμήκες τῆς φάλαγγος τὸ μέτωπον ποιησόμενοι*⁷⁶⁴. Συνοπτικά, το κέντρο της βυζαντινής παράταξης καλύπτουν Έρουλοι, Λογγοβάρδοι και άλλοι Βάρβαροι έχοντας αφιππεύσει και έχοντας τώρα ρόλο πεζικού. Σε κάθε ένα από τα δύο άκρα (κέρατα) βρίσκονται οι στρατηγοί και διοικητές περιστοιχισμένοι από ιππικό και από 4.000 τοξότες πεζούς. Πέρα, λοιπόν, από το βαρβαρικό πεζικό στο κέντρο, ο Ναρσής εμπλέκει 8.000 τοξότες απέναντι σε ένα γοθικό στρατό που αποτελείται στην πλειοψηφία του από ιππείς, στους οποίους προστίθενται και οι 2.000 που έλειπαν⁷⁶⁵. Συνολικά, η στρατιά του Ναρσή έχει σχετικά μικρή αριθμητική υπεροχή απέναντι στους Οστρογόθους⁷⁶⁶.

Αιφνιδιαστική μαζική γοθική επίθεση την ώρα του *ἀρίστου* (γεύματος) αποκρούεται. Ο Ναρσής έχει προνοήσει και η παράταξη του δεν αιφνιδιάζεται. Αντίθετα, το κέντρο υποχωρεί κάπως και η παράταξη παίρνει σχήμα μνηοειδές με το κοίλο μέρος στραμμένο προς τον εχθρό που πιέζει. Οι Γότθοι μάχονται σώμα με σώμα χρησιμοποιώντας μόνο τα δόρατα, έτσι ώστε ολόκληρος ο στρατός τους να υστερεί καταφανέστατα ως προς την ποικιλία των όπλων και την πληρότητα της πολεμικής προπαρασκευής. Καθώς το βυζαντινό κέντρο υποχωρεί, οι επιτιθέμενοι γότθοι ιππείς βρίσκονται απροστάτευτοι στο κέντρο της μνηοειδούς παράταξης να βάλονται μαζικά από τους τοξότες στα δύο κέρατα. Όταν πλήττονται τα άλογα, οι ιππείς δεν είναι ικανοί ούτε καν να υποχωρήσουν γρήγορα στις γραμμές τους και σφάζονται επί τόπου⁷⁶⁷. Προς το απόγευμα, οι δύο παρατάξεις κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση, οι Γότθοι στην υποχώρηση, οι Ρωμαίοι στην καταδίωξη. Η γοθική υποχώρηση μεταβάλλεται σε άτακτη φυγή (*προτροπάδην*

760. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 29, 1-2 = II, 642-643. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 190.

761. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 29, 10 = II, 644. Πρβλ. Wolfram, *Goten*, 358 σημ. 143.

762. Προκόπιος, *Πολ.* Η, 29-32 = II, 644-661. Πρβλ. Pertusi, *Ordinamenti militari*, 643-646. H. N. Roisl, *Titila und die Schlacht bei den Busta Gallorum, Ende Juni/Anfang Juli 552*, *JÖB* 30 (1981) 25-50.

763. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 30, 8 = II, 649.

764. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 31, 1 = II, 651.

765. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 31, 2-21 και Η', 32, 1 = II, 651-654.

766. Βλ. Pertusi, *Ordinamenti militari*, 647. Rubin, *Zeitalter* II, 190 σημ. 553.

767. Προκόπιος, *Πολ.* Η', 32, 2-12 = II, 654-657.

ἅπαντες ἔφευγον) και η σφαγή είναι γενική (6.000 Οστρογότθοι νεκροί). Πάνω στη φυγή του, ο Τοτίλας πληγώνεται βαριά και λίγες μέρες μετά, πεθαίνει⁷⁶⁸. Πρόκειται για νίκη αποφασιστική που μεταβάλλει ριζικά το συσχετισμό των δυνάμεων και του ηθικού. Τώρα, ο Ναρσής μπορεί να απαλλάξει τους Λογγοβάρδους από την υπηρεσία στη στρατιά της Ιταλίας⁷⁶⁹, χωρίς να ανησυχήσει για τη μείωση της αριθμητικής δύναμης του στρατού του, καθώς οι Οστρογότθοι υποχωρούν προς το Τίκινον και ανακηρύσσουν ηγεμόνα τους τον Τεΐα⁷⁷⁰. Τώρα όμως η προέλαση της στρατιάς του Ναρσής έχει γίνει πιο εύκολη: ενώ ένα τμήμα του στρατού υπό το Βαλεριανό διατάσσεται να προωθηθεί μέχρι τον Πάδο⁷⁷¹, ο Ναρσής προχωρεί προς τη Ρώμη παίρνοντας χωρίς μάχη τη Νάρνια, το Σπολιτίο και την Περούσια⁷⁷². Η πολύ ταλαιπωρημένη και ληλατημένη Αιώνια Πόλη δεν θα αντέξει: με διαταγή του Ναρσής, ο νεαρός στρατηγός Δαγισθαίος με αρκετούς στρατιώτες βρίσκει ένα τελείως έρημο και αφύλακτο σημείο του πολύ μεγάλου σε έκταση τείχους της Ρώμης, ανεβαίνει με σκάλες και στήνει εκεί τις σημαίες του Ναρσής και του Ιωάννη του Βιταλιανού. Οι Οστρογότθοι φεύγουν τρέχοντας προς την Όστια⁷⁷³. Η γενική διάλυση επιφέρει μύρια κακά: οι Οστρογότθοι σφάζουν όποιον βρουν στο δρόμο της φυγής τους, οι Βάρβαροι της αυτοκρατορικής στρατιάς σφάζουν όσους βρίσκουν μπροστά τους καθώς μπαίνουν στη Ρώμη⁷⁷⁴. Στα χωριά της Καμπανίας όπου έχουν καταφύγει οι Ρωμαίοι συγκλητικοί σφάζονται από τους Οστρογότθους⁷⁷⁵. Τριακόσια παιδιά επιφανών Ρωμαίων που ο Τοτίλας είχε πάρει ως ομήρους και είχε στείλει πέρα από τον ποταμό Πάδο σφάζονται τώρα από τον Τεΐα⁷⁷⁶.

Καθώς, ανάμεσα από διάφορα επεισόδια τοπικού χαρακτήρα, αποκαθίσταται προοδευτικά η βυζαντινή κυριαρχία και στη Ν. Ιταλία από τη γραμμή Τάρας - Υδρούς ως την Petra Pertusa προς Β., απομένουν μόνο κάποιες ασήμαντες εστίες αντίστασης των Οστρογότθων, π.χ. στην Αχεροντία⁷⁷⁷ και, βορειότερα, στην Κύμη, όπου -όπως επίσης και στο Τίκινο- φυλάγονται τα χρήματα που έχει συγκεντρώσει ο Τοτίλας⁷⁷⁸. Τα εδαφικά αυτά λείψανα οστρογοτθικής κυριαρχίας δεν γίνεται με κανένα τρόπο να προσελκύσουν στους Φράγγους ενδιαφέρον για συμμαχία και συμπαρατάξη με τους Οστρογότθους. Αντίθετα, όλοι περιμένουν αργά ή γρήγορα την άλωσή τους από το Ναρσή. Έτσι, ο

768. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 32, 13-27 = II, 657-659.

769. Βλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 97 σημ. 104.

770. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 33, 1-6 = II, 661-662. Πρβλ. Wolfram, *Goten*, 360.

771. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 33, 8 = II, 663.

772. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 33, 9-12 = II, 663.

773. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 33, 13-23 = II, 664-665.

774. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 34, 1-4 = II, 666-667.

775. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 34, 5-6 = II, 667.

776. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 34, 7 = II, 667.

777. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 34, 9-16 = II, 668-669.

778. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 34, 19 = II, 670.

Τείας δοκιμάζει μία τελευταία ευκαιρία: ένας αντιπερισπασμός στην Τουσκία ώστε να αποτρέψει τους πολιορκητές της Κύμης από την Καμπανία θα του είναι χρήσιμος ώστε, χρησιμοποιώντας από το Τίκινον, όπου βρίσκεται, τα πιο μακρινά και επίπονα δρομολόγια, να καταφθάσει στην Καμπανία διαμέσου της Αδριατικής ακτής⁷⁷⁹. Συναγερμένος στον αυτοκρατορικό στρατό που, πραγματικά, έχει εξαπατηθεί από το μακρό αυτό ελιγμό και, με διαταγή του Ναρσή, πολλές μονάδες συγκλίνουν προς την Καμπανία⁷⁸⁰. Εκεί, οι Ρωμαίοι θα γίνουν κύριοι και του οστρογοθτικού στόλου με προδοσία⁷⁸¹. Δεν μένει, παρά μία τελευταία πράξη.

Η μάχη στο όρος Γάλακτος (Mons Lactarius/ Monte Lettere, κοντά στον Βεζούβιο) τον Οκτώβριο του 552⁷⁸² πρέπει να δόθηκε με μεγάλο φανατισμό και από τις δύο πλευρές, καθώς οι Γότθοι αφίπνευσαν και στάθηκαν πεζοί, *μετωπηδὸν εἰς βαθεῖαν φάλαγγα*. Όταν το είδαν αυτό οι Ρωμαίοι που είχαν παραταχθεί βιαστικά, χωρίς κάποια διάκριση τμημάτων, αρχηγών και αποστάσεων ανάμεσα στους σχηματισμούς τους, κατέβηκαν και αυτοί από τα άλογά τους και ετοιμάστηκαν για πεζομαχία⁷⁸³.

Ο Τείας έπεσε νεκρός όταν, έχοντας ήδη αλλάξει πολλές ασπίδες όπου είχαν μπηχτεί τα δόρατα των εχθρών που τον χτυπούσαν, ζήτησε από τον υπασπιστή του να του αλλάξει και αυτή την ασπίδα, στην οποία ήταν μπηγμένα δώδεκα δόρατα και το βάρος τους τον εμπόδιζε να κινήσει επιδέξια το αριστερό του χέρι που κρατούσε την ασπίδα. Στο σημείο αυτό, τον χτύπησαν στο ακάλυπτο στέρνο και, καθώς έπεφτε, οι Ρωμαίοι του έκοψαν γρήγορα το κεφάλι και το έμπηξαν σε ένα κοντάρι⁷⁸⁴. Οι Γότθοι συνέχισαν να πολεμούν μέχρι που έπεσε η νύχτα, ξέροντας ότι ο βασιλέας τους ήταν ήδη νεκρός. Με τη νύχτα, διαλύθηκαν οι παρατάξεις, αλλά την επόμενη μέρα, σηκώθηκαν νωρίς με τα όπλα τους για να συνεχίσουν και, παρ' όλη τη σφαγή, πολέμησαν νηστικοί και διψασμένοι μέχρι την επόμενη νύχτα. Τότε πρότειναν ειρήνη, χωρίς να υποταχθούν στον αυτοκράτορα, αλλά να φύγουν *αυτόνομοι βιοτεύσοντες*⁷⁸⁵. Στη σύσκεψη των βυζαντινών στρατηγών, ο Ιωάννης ο Βιταλιανού πρότεινε στο Ναρσή να γίνει δεκτό αυτό το υπερέφανο αίτημα και δόθηκαν χρήματα, ώστε να μπορέσουν να φύγουν από την Ιταλία οι επιζήσαντες (περίπου χίλιοι) υπό την ηγεσία του πρώην δορυφόρου του Βελισάριου Ινδούλφ⁷⁸⁶. Ο όρος της συνθήκης να μην πολεμήσουν οι Οστρογότθοι ποτέ πια τον αυτοκράτορα ήταν μάλλον περιττός, επειδή η αυτοκρατορία του Ιουστινιανού είχε ουσιαστικά εξοντώσει το λαό των Οστρογόθων και η στρατιά του Ναρσή, πέρα

779. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 34, 21-23 = *Π*, 670-671.

780. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 34, 24 = *Π*, 671.

781. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 35, 12-13 = *Π*, 673.

782. Βλ. Pertusi, *Ordinamenti militari*, 648. Rubin, *Zeitalter II*, 195-196.

783. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 35, 17-19 = *Π*, 674.

784. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 35, 22-30 = *Π*, 675-676.

785. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 35, 31-33 = *Π*, 676-677.

786. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 35, 34-38 = *Π*, 677-678.

από ορισμένες πολιορκίες, θα είχε στο εξής να αντιμετωπίσει τις *πέντε και εβδομήκοντα χιλιάδας ἀλκίμων ἀνδρῶν*, με τις οποίες οι αλαμανοί αδελφοί Λεύθαρις και Βουτιλίνος *ῥοντο ἄπασαν τὴν Ἰταλίαν οἰκεῖον αὐτοῖς ἔσεσθαι κτῆμα καὶ πρὸς γε Σικελίαν καθέξειν*⁷⁸⁷, αλλά στην πραγματικότητα η Ιταλία θα περιερχόταν σε φραγγική κατοχή. Και στην περίπτωση αυτή, ο Ναρσής, *ὁ τῶν Ῥωμαίων στρατηγός*, όπως τον αποκαλεί ο Αγαθίας⁷⁸⁸ μετά το *στρατηγὸς αὐτοκράτωρ* τον προομίον, σπεύδει να καταλάβει τα φρούρια της Τουσκίας που κατέχονται ακόμα από τους Οστρογότθους όσο γίνεται πιο γρήγορα για να μπορέσει στην επικείμενη νέα εκστρατεία να διατηρήσει συμπαγή τη στρατιά του, χωρίς να είναι υποχρεωμένος να έχει εγκαταλείψει σε διάφορα μέρη διάφορα τμήματα του στρατού του. Φτάνοντας μπροστά στη δυσπρόσιτη και οχυρωμένη Κύμη όπου ο νεότερος αδελφός του Τεΐα Αλίγερνος δείχνει να είναι αποφασισμένος να αμυνθεί μέχρι εσχάτων⁷⁸⁹, ο Ναρσής επιχειρεί να αρχίσει την πολιορκία σε πολύ στενό κλοιό κοντά στα τείχη χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα γι' αυτό όπλα (δοράτια, τόξα, σφενδόνες)⁷⁹⁰ και, βέβαια, αρχίζουν και οι σημαντικές απώλειες γενναίων αξιωματικών, όπως αυτή του Παλλάδιου⁷⁹¹, που σκοτώνεται από τον ίδιο τον Αλίγερνο. Η στρατιά του Ναρσή όμως είναι τέτοια που να αντέχει στις αιματοχυσίες και να μην υπολογίζει και τόσο τις απώλειες, έστω και αν αναγκάζεται τον Ιούνιο του 553 να εγκαταλείψει προσωρινά την πολιορκία, αφήνοντας μπροστά στην Κύμη *δύναμιν ἀξιόχρεων*⁷⁹². Έχει μάλιστα τη δυνατότητα να επιχειρήσει μία «τοπική» διασπορά στρατευμάτων στα *πολίσιμα* (φρούρια) της Τουσκίας (Φλωρεντία, Κεντουκέλλες κ.λπ) περιμένοντας την *ἐπήλυσιν των εχθρῶν*⁷⁹³. Ο κύριος όγκος της στρατιάς με τους άλλους στρατηγούς και ανώτερους αξιωματικούς⁷⁹⁴ διατάσσεται να διαβεί τα Απέννινα και να πάρει αμυντικές θέσεις σε απόκρημνα μέρη και στις δύο όχθες του Πάδου έτσι ώστε *ἀποκρούεσθαι καὶ ἀναστέλλειν τὰς τῶν πολεμίων ἐφόδους*. Η αμυντική διάταξη οφείλεται στο ότι η στρατιά δεν γνωρίζει ακόμα τον αριθμό των εχθρῶν που τους υπολογίζει σε ιδιαίτερα

787. Αγαθίας Α', 7, 8-9, σ. 19. Παῦλος Διάκονος, *HL* II, 2, σ. 75. Πρβλ. Stein II, 605. Udalcova, *Italia*, 422-423. Rubín, *Zeitalter* II, 196.

788. Αγαθίας Α', 8, 1, σ. 19.

789. Γι' αυτόν: *PLRE* III, 48. Η εκτίμηση του Αγαθία προς τον Αλίγερνο δικαιολογείται από το ότι αυτός θα πολεμίσει αργότερα στο πλευρό των Βυζαντινών. Για την πολιορκία της Κύμης από το Ναρσή βλ. Pertusi, *Ordinamenti militari*, 649. Rubín, *Zeitalter* II, 196.

790. Αγαθίας Α', 9, 1, σ. 20. Πρβλ. για τα όπλα αυτά Koliás, *Waffen* (Speer: 185κε., Bogen: 227κε., Schleuder: 254κε.).

791. Αγαθίας Α', 9, 4, σ. 21. Γι' αυτόν: *PLRE* III, 961.

792. Αγαθίας Α', 11, 4-5, σ. 23-24.

793. Αγαθίας Α', 11, 1, σ. 23.

794. Αγαθίας Α', 11, 3, σ. 23: (Ναρσής) ... *ἐκέλευσεν ἅμα Ἰωάννη τῷ Βιταλιανοῦ καὶ πρὸς γε Βαλεριανῶ καὶ Ἀρταβάνη καὶ μὲν δὴ καὶ ἄλλοις στρατηγοῖς καὶ ταξιαρχοῖς ξὺν τῷ πλείονι καὶ ἀκλιμωτάτῳ στρατῷ*. Είναι χαρακτηριστικό το ότι ο Ναρσής είναι εκείνος που διορίζει ως αρχηγό των αφοσιωμένων του Ερμούλων τον Φούλκαρι, όταν πεθαίνει από ασθένεια ο έως τότε στρατηγός τους Φιλήμουθ.

πολυάριθμους. Στην πορεία προς Β. όμως, ο Ναρσής θα υποτάξει χωρίς αιματοχυσία τις πόλεις Φλωρεντία, Κεντουκέλλες, Βουλοτέρρα, Λούνα και Πίσα κάτι που επαναφέρει στις κύριες τάξεις του στρατού όσες δυνάμεις είχαν σταλεί εκεί. Πρόκειται, συνεπώς, για προέλαση ενός επιβλητικού ακόμα σε αριθμό στρατού, παρά τη δύναμη που στρατοπεδεύει μπροστά στην Κύμη.

Μετά την Κύμη, η Λούκ(κ)α θα είναι η δεύτερη πόλη που προβάλλει οργανωμένη αντίσταση καθώς οι κάτοικοι πιστεύουν ότι οι Φράγγοι βρίσκονται κοντά και, έτσι, με μεγάλη δυσαρέσκεια, ο Ναρσής αναγκάζεται να ετοίμασται για τειχομαχία⁷⁹⁵. Καθώς η πολιορκία προχωρεί, παρά τη δημόσια theatralische Scheinhinrichtung των ομήρων, όπως έγραψε ο Rubín⁷⁹⁶, ο κύριος όγκος του στρατού που έχει φθάσει στην Αιμιλία και βρίσκεται ήδη σε επαφή με τον εχθρό διατηρώντας μεγάλη ευταξία⁷⁹⁷, έχει ένα ατύχημα που οφείλεται στην αλόγιστη ορμή του νέου επί κεφαλής των Ερούλων Φούλακρι που επιμένει να κάνει μία άτακτη, τυπικά βαρβαρική επιδρομή στην Πάρμα, χωρίς όμως να έχει στείλει προηγουμένως κατασκόπους και, έτσι, δεν ξέρει ότι αυτή κατέχεται ήδη από τους Φράγγους. Καθώς οι Έρουλοι μαζί με κάποια ρωμαϊκά τμήματα (και άλλοι όποσοι εκ τῶν Ρωμαϊκῶν εἶποτο οἱ ταγματῶν) εισβάλλουν στην πόλη, περικυκλώνονται από τους Φράγγους του Βουτιλίνου, κρυμμένους έως τότε σε ένα αμφιθέατρο και αρχίζει η σφαγή⁷⁹⁸. Όσοι μπορούν τρέπονται σε φυγή και μόνο ο στρατηγός Φούλακρις περιτοχιζόμενος από τους δορυφόρους μένει επί τόπου και πεθαίνει πολεμώντας ηρωικά, επειδή ξέρει ότι, αν γυρίσει, ο Ναρσής δεν θα περιοριστεί σε μίαν απλή επίπληξη⁷⁹⁹.

Κατά τον Αγαθία, η βυζαντινή αυτή ήττα στην Πάρμα ανεβάζει στα ύψη το ηθικό των Φράγγων και απελευθερώνει το θάρρος των Οστρογόθων της Αιμιλίας, της Λιγουρίας και των γειτονικών επαρχιών, αναγκάζοντας ταυτόχρονα τα βυζαντινά στρατεύματα που διοικούν ο Ιωάννης ο Βιταλιανός και ο Αρταβάνης (που, μετά την Αφρική και τη Σικελία, βρίσκεται τώρα στην Ιταλία υπό τον συμπατριώτη του Ναρσή) και όσους Έρουλους έχουν απομείνει σε τακτική υποχώρηση προς τη Φαβεντία, εκεί που είχε κερδίσει την πρώτη του νίκη ο Τοτίλας, έτσι ώστε να βρίσκονται πιο κοντά στη Ραβέννα, καθώς ήδη ορισμένα οστρογοθικά φρούρια ανοίγουν τις πύλες τους στους Φράγγους⁸⁰⁰.

Ο Ναρσής δεν πρέπει να βρισκόταν μαζί με το στρατό της Αιμιλίας, όταν συνέβη η απρόσμενη καταστροφή στην Πάρμα. Το βέβαιο είναι ότι με τη φρόνηση, τη δραστηριότητα και την επιδεξιότητά του, που καλύπτουν το κάποιο έλλειμμα παιδείας που τον χαρακτηρίζει, επιχειρεί με μία μετριοπαθή δημηγορία να ανορθώσει το ηθικό της στρατιάς που, μετά από τόσους θριάμβους, τώρα δείχνει ξαφνικά να έχει χάσει μία μάχη

795. Αγαθίας Α', 12, 1-3, σ. 24. Πρβλ. Udalcova, *Italia*, 424-425.

796. Rubín, *Zeitalter* II, 197.

797. Αγαθίας Α', 14, 1-2, σ. 27.

798. Αγαθίας Α', 14, 3-6, σ. 27-28.

799. Αγαθίας Α', 15, 1-5, σ. 28-29. Πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 44.

800. Αγαθίας Α', 15, 6-10, σ. 29. Πρβλ. Rubín, *Zeitalter* II, 197.

και να έχει εμπλακεί σε δύο πολιορκίες χωρίς τέλος, αυτές της Λούκας και της Κύμης, ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσεται απειλητικά ο φραγγικός στρατός: και αν ακόμα είναι περισσότεροι από εμάς, καταλήγει ο Ναρσής, θα επικρατήσουμε χάρη στην *εὐκοσμίαν* μας⁸⁰¹, μία ιδιότητα και αρετή που δεν διαθέτουν οι Βάρβαροι.

Πρώτος στόχος, η άλωση της Λούκας, για την οποία επιβάλλεται να αναπτυχθούν στρατεύματα μπροστά στην Πάριμα ώστε να αποτρέψουν κάθε πιθανότητα ενίσχυσης από τους Φράγγους προς τους πολιορκημένους και αυτό σημαίνει εγκατάλειψη της υποχώρησης στη Φαβεντία και πορεία προς τα πρόσω και πάλι⁸⁰². Για να ενισχυθεί υλικά το στράτευμα, το συνοδεύει τώρα και ο Praef. praet. per Italiam Αντίοχος, που, όπως θα φανεί στη συνέχεια, συνδέεται στενά με το Ναρσή⁸⁰³. Η επίθεση στα τείχη γίνεται *ἀφειδῶς* με μεγάλη χρήση ελεπόλεων αλλά και άλλων πολιορκητικών μηχανημάτων⁸⁰⁴, οι έξοδοι των πολιορκημένων με καθοδήγηση φράγγων *ἀρμοστών* που βρίσκονται στην πόλη γίνονται όλο και πιο δύσκολες και η Λούκα συνθηκολογεί μετά από τριήμερη πολιορκία στις αρχές του χειμώνα του 553/554⁸⁰⁵. Φρούραρχός της τοποθετείται ο στρατηγός *ἐκ τῆς Μυσίας τῆς πρὸς τῷ Ἰστρῷ ποταμῷ παρατεταμένης* Βόνος⁸⁰⁶ και η στρατιά ετοιμάζεται να διαχειμάσει σε διάφορα μέρη κατά τμήματα, ώστε να εξασφαλίζεται άνετα η τροφοδοσία της και όλοι εντέλλονται *ἅμα ἤρι ἀρχομένῳ* να συγκεντρωθούν στη Ρώμη⁸⁰⁷. Ο ίδιος ο Ναρσής που θα περάσει το χειμώνα στα ανάκτορα της Ραβέννας έχοντας μαζί του όχι περισσότερους από τετρακόσιους άντρες, από τους οποίους κάποιοι είναι δορυφόροι, κάποιοι είναι θεραπευτές και υπηρέτες που φροντίζουν για την ευκοσμία των αναιτόρων και τις ακροάσεις του στρατηγού (*καγκελλάριου*)⁸⁰⁸ και, τέλος ακολουθούν οι *οἰκοτριβίαι* *δασαδοὶ* και άλλοι οικειακοὶ δούλοι, με επί κεφαλῆς τους κάποιον Ζανδα-

801. Αγαθίας Α', 16, 9, σ. 31. Πρβλ. *PLRE* III, 920: "he vigorously maintained the morale of his troops before Luca". Σχετικά με τη στρατιωτική χρήση του όρου *εὐκοσμία* στον Προκόπιο, βλ. *Πολ.* Β', 21, 14 = I, 245 (Βελισάριος στην Καρχηδόνα), *Πολ.* Γ', 20, 18 = I, 399 (Βελισάριος στο στρατόπεδο στον Ευφράτη) και *Πολ.* Δ', 17, 30 = I, 505 (Γερμανός στην Αφρική).

802. Αγαθίας Α', 17, 1-7, σ. 31-32. Για τον πιστό και γενναίο αξιωματικό Στέφανο από την Επίδαμο που, επί κεφαλῆς διακοσίων *ἵπποτων* διεκπεραιώνει τις διαταγές του Ναρσή για την ανάκληση της υποχώρησης βλ. *PLRE* III, 1186 (Stephanus 12).

803. Γ' αυτών: Stein II, 606 σημ. 2 και *PLRE* III, 90 (Antiochus 2).

804. Για την υπονομιεντική των τειχών της Κύμης που χρησιμοποιήσε η στρατιά του Ναρσή βλ. Pertusi, *Ordinamenti militari*, 649-650.

805. Αγαθίας Α', 18, 4-8, σ. 33-34. Για τη χρονολογία βλ. Stein II, 606-607. Udalcova, *Italija*, 428. Rubin, *Zeitalter* II, 197 (Δεκέμβριος του 553). Ο Agnellus (79, σ. 331) θεωρεί ότι η Λούκα παραδόθηκε *mensis Septembris*.

806. Αγαθίας Α', 19, 1, σ. 34. Είναι πολύ πιθανό να πρόκειται για τον πρώτο Quaestor Justinianus exercitus, σύμφωνα με την *PLRE* III, 240-241 (Bonus 1). Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1098 και 1123. Πρβλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 321.

807. Αγαθίας Α', 19, 3, σ. 34-35.

808. Αγαθίας Α', 19, 4, σ. 35: *τούτους δὲ ἔθος Ῥωμαίοις ἐκ τῶν κικλίδων ἐπονομάζειν καὶ τῆς ἐν τούτοις ἐπιμελείας*.

λά⁸⁰⁹, έναν επίσης ιδιαίτερα έμπιστο. Σε σύγκριση με την επιβλητική σωματοφυλακή του Βελισάριου σε οποιαδήποτε στιγμή (ακόμα και όταν θεωρείται διαλυμένη), οι άνθρωποι που περιβάλλοντο το στρατηγό αυτοκράτορα και αυτοκρατορικό έμπιστο Ναρσή στην αυτοκρατορική Ραβέννα το χειμώνα του 553/554 δείχνουν μία έκδηλη έκφραση μέτρου που δεν απέχει, με τα μέτρα της εποχής, από την περιβόητη στρατιωτική ευκοσμία, την οποία τόσο πολύ δείχνουν να υπολήπτονται Προκόπιος και Αγαθίας.

Αυτή, λοιπόν, η *εὐκοσμία* που διακρίνει ακόμα και τώρα τους Ρωμαίους από τους Βαρβάρους δεν αποκλείεται να επηρεάζει και τώρα τον αδελφό του Τεία, Αλίγερνο τον Φρεδιγέρνο που πολιορκείται στην Κύμη για να παραδώσει τελικά την πόλη στο Ναρσή. Η παράδοση των κλειδιών της Κύμης γίνεται στο λιμάνι της Ραβέννας *Classis* και ο Αλίγερνος προσχωρεί στο βυζαντινό στρατό (χειμώνας του 553/554)⁸¹⁰. Οι πολιορκητές μπαίνουν με τάξη στην Κύμη και παραλαμβάνουν τα χρήματα που είχαν αποθηκευθεί εκεί από τον Τοτίλα⁸¹¹, ενώ στο για δεύτερη φορά (μετά τον Φιλήμουθ και τον Φούλκαρι) ακέφαλο σώμα των Ερούλων τοποθετείται ως νέος αρχηγός ο ενεργητικός Σίνδουαλ⁸¹². Η προσχώρηση του Αλίγερνο γνωστοποιείται με θεαματικό τρόπο (ακριβώς όπως φαίνεται ότι αρέσει στο Ναρσή) στους Φράγγους⁸¹³ και η πρόσφατη πτώση του ηθικού του ρωμαϊκού στρατού αρχίζει να αντισταθμίζεται από τη συνθηκολόγηση Λούκας και Κύμης.

Στην ανύψωση του ηθικού της στρατιάς συντελεί και ένα πολεμικό περιστατικό που δείχνει να δικαιώνει διπλά το στρατηγό αυτοκράτορα: Με κάπου τριακόσιους έως τετρακόσιους ιππείς ακολουθία, ο Ναρσής βγαίνει από τη Ραβέννα και πηγαίνει στο Αρμίνον για να δεχθεί την προσχώρηση των βαρβάρων Ουάρνων⁸¹⁴. Εκεί επίσης έχουν φθάσει λεηλατώντας Φράγγοι *ἐς δισχιλίους ἀναμιξ πεζοὶ καὶ ἰππῶται*⁸¹⁵ και αυτό γίνεται αμέσως αντιληπτό από το Ναρσή που βγαίνει έφιππος από το Αρμίνον ακολουθούμενος από τριακόσιους ιππείς που αναπτύσσονται απέναντι στους εχθρούς. Αυτοί, πυκνώνουν τη δική τους φάλαγγα καλυπτόμενοι από πυκνά δέντρα. Καθώς φθάνουν σε απόσταση βολής, οι Ρωμαίοι τοξεύουν και ακοντίζουν, αλλά οι Φράγγοι καλύπτονται με τις ασπίδες τους πολύ αποτελεσματικά, κρύβονται πίσω από τα δέντρα και εκτοξεύουν τους τρομερούς τους *ἄγγωνες* (κοντά δόρατα με άγκιστρα)⁸¹⁶.

Η συνέχεια όμως ανήκει αποκλειστικά στη ρωμαϊκή ευκοσμία που θα δώσει τη νίκη στο μικρό απόσπασμα που διοικεί ο ίδιος ο Ναρσής και ο οποίος εφαρμόζει ένα ουννικό

809. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 1415.

810. Αγαθίας Α', 20, 1-6, σ. 35-36. Πρβλ. Stein II, 607. Udalcova, *Italija*, 429. Rubin, *Zeitalter* II, 198.

811. Αγαθίας Α', 20, 7, σ. 36. Πρβλ. Προκόπιο, *Πολ. Η'*, 34, 19 = II, 670.

812. Αγαθίας Α', 20, 8, σ. 36. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 1154-1155.

813. Αγαθίας Α', 20, 9-11, σ. 36-37.

814. Αγαθίας Α', 21, 1-3, σ. 37. Πρβλ. Udalcova, *Italija*, 430-431.

815. Αγαθίας Α', 21, 4, σ. 37.

816. Αγαθίας Α', 21, 5-8, σ. 37-38 και Β', 5, 5, σ. 46 (ο φραγγικός οπλισμός). Πρβλ. Zöllner, *Franken*, 157.

πολεμικό τέχνασμα: η βυζαντινή έφιππη φάλαγγα τρέπεται σε προσποιητή φυγή για να τροβήξει τους Φράγγους έξω από την πυκνή βλάστηση. Αυτοί, διαλύουν την παράταξη τους και ρίχνονται στην καταδίωξη, πρώτα οι ιππείς οι ακολουθούν οι πιο γρήγοροι από τους πεζούς, πιστεύοντας ίσως, ότι, αν αιχμαλωτίσουν το Ναρσή, θα δώσουν τέλος σε ολόκληρο τον πόλεμο. Έτσι, ξεχνούν κάθε ευκομία και ορμούν *χύδην και άφύλακτα*, παρασυρμένοι από την αληθοφάνεια του τεχνάσματος, μακριά από τα δέντρα.

Τώρα ο στρατηγός αναστρέφει την υποχώρηση με γρήγορη μεταβολή. Οι Ρωμαίοι αφινδιαστικά βρίσκονται αντιμέτωποι με τους διώκτες τους που τρέχουν ασύντακτα. Αυτό το αντιλαμβάνονται πρώτα οι φράγγοι *ίππότες* που τρέχουν και πάλι προς τα δέντρα, μήπως μπορέσουν να ανασυνταχθούν και πάλι. Οι πεζοί όμως σφάζονται *άκλεως*. Περισσότερα από εννιακόσια πτώματα εχθρών καλύπτουν τη γη «σαν σφαγμένη αγέλη γουρουνιών ή προβάτων», γράφει ρεαλιστικά ο Αγαθίας⁸¹⁷. Έχοντας πια τακτοποιήσει όλες τις τρέχουσες υποθέσεις στη Ραβέννα και στην ευρύτερη περιοχή της, ο Ναρσής θα διαχεμάσει στη Ρώμη⁸¹⁸. Εδώ, με τον ερχομό της άνοιξης του 554, συναθροίζονται οι διάφορες δυνάμεις της στρατιάς και συγκροτούνται οι διάφορες μονάδες για τη νέα εκστρατεία που αρχίζει⁸¹⁹.

Σύμφωνα με τον Αγαθία, οι πρόσθετες (*ἐπι πλέον*) πολεμικές ασκήσεις με τις οποίες ο Ναρσής εκπαιδεύει το στρατό του στη Ρώμη αποσκοπούν ώστε να μη συντελέσει η ανάπαυση του χεμιάου στη χαλάρωση του πολεμικού φρονήματος (*ώς μη πάμπαν τῷ άνειμένως διαχεμάζειν επιλησμένον τοῦ πολέμου, εἰ τὰ ἐν αὐτῷ δὴ τῷ ἀγῶνι μαλθακισθεῖν*)⁸²⁰, αλλά μάλλον πιο πιθανό είναι αυτές οι τέσσερις πολεμικές ασκήσεις που αναφέρει ο Αγαθίας⁸²¹ να έτειναν να αποκαταστήσουν μία ομοιογένεια σε ένα τόσο ετερόκλητο, θα μπορούσε να πει κανείς, και μεγάλο στράτευμα που μπορεί να είχε κερδίσει αποφασιστικές νίκες έως τώρα, αλλά κανείς δεν μπορούσε να εγγυηθεί μία διηλεκτή συνοχή του, όπως είχε δείξει το παράδειγμα των συμμάχων Λογγοβάρδων υπό τον Αυδούνι. Όσον καιρό η στρατιά του Ναρσή εκπαιδεύεται, οι Φράγγοι ξεπερνούν τη Ρώμη *καὶ ἄπασαν τὴν περιοικίδα* και, κατεβαίνοντας προς Ν., χωρίζονται στην περιοχή του αρχαίου Σαμνίου σε δύο φάλαγγες που διατρέχουν: η μία την Τυρρηνική ακτή υπό τον Βουτιλίνο *με ἅμα τῷ πλείονι καὶ ἀλκιμωτάτῳ στρατῷ*. Αυτή η φάλαγγα του Βουτιλίνου λεηλατεί την Καμπανία και φθάνει στη Λουκανία και στο Βρούττιον (Καλαβρία),

817. Αγαθίας Α', 22, 1-7, σ. 38-39: *ὡσπερ ἀμέλει ὑῶν ἢ προβάτων ἀγέλη οἰκτρόστατα διασφαθέντων*. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 198.

818. Αγαθίας Α', 22, 8, σ. 39.

819. Αγαθίας Β', 1, 1, σ. 40.

820. Αγαθίας Β', 1, 2, σ. 40.

821. Ο Αγαθίας (δ. π.) αναφέρει τις εξής ασκήσεις: *τροχάζειν, ὑπὲρ τῶν ἰπποῶν ἐν κόσμῳ ἀναπάλλεσθαι, ἐς πυρρίχην τινὰ ἐνόπλιον περιδινεῖσθαι καὶ θαμὰ τὴ σάλπιγγι καταβομβεῖσθαι τὸ ἐνάλιον ἐπυχούση*. Η μετάφραση του J. D. Frendo, *Agathias, The Histories*, Berlin-New York 1975, 32, έχει ως εξής: "he made them march at the double, practise regular evolutions on horseback, perform elaborate whirling movements in a manner of a war-dance and expose their ears to frequent blasts of the bugle sounding the signal of battle".

απειλώντας ακόμα και το ορμητήριο που λέγεται Σικελία. Η δεύτερη φάλαγγα υπό τον Λεύθαρι πορεύεται κατά μήκος της Αδριατικής ακτής με κατεύθυνση την Απουλία μέχρι τον Υδρούντα⁸²², έτσι ώστε ο αντικειμενικός σκοπός αυτής της εκστρατείας με τα δύο σκέλη που είναι η εξασφάλιση των παραθαλάσσιων δρομολογίων και η αποκοπή των βυζαντινών στρατευμάτων που βρίσκονται στην Ιταλία από οποιαδήποτε ενίσχυση, είτε από τα Βαλκάνια, είτε από τη Σικελία⁸²³, να είναι προφανής.

Για κάποιο λόγο που πρέπει να έχει σχέση με την υπερβολική λαφυραγωγία⁸²⁴, η στρατιά του Λεύθαρι (που είναι σαφέστατα πολύ μικρότερη από αυτή του Βουτιλίνου) αναστρέφει προς Β. και επιδιώκει να αποκαταστήσει επαφή με το στρατό του αδελφού του. Στο Πικηνόν, κοντά στη μικρή πόλη Fano, μία προφυλακή τριών χιλιάδων αντρών του Λεύθαρι πέφτει σε ενέδρα του Αρταβάνη με στράτευμα ρωμαϊκό και του Ουλδάχ⁸²⁵ με στράτευμα ουννικό που εδρεύουν στο Πίσαυρον (Pesaro)⁸²⁶. Η αρχικά περιορισμένη ιππική συμπλοκή δεν γενικεύεται, επειδή η φραγγική προφυλακή σπρώχνεται στην απόκρημη ακτή και, καθώς κινδυνεύει με ολική εξολόθρευση, ο Λεύθαρις παρατάσσει το στρατό του που είναι πολύ μεγαλύτερος από τους Βυζαντινούς του Αρταβάνη και του Ουλδάχ και αυτοί αναγκάζονται να διακόψουν τη μάχη. Αποδεκατισμένοι, οι Φράγγοι του Λεύθαρι υποχωρούν διαμέσου των Απεννίνων⁸²⁷ προς τον Πάδο και καταλήγουν στην πόλη Κένετα (Ceneda) των Βενετιών, όπου τους βρίσκει επιδημία πανώλους⁸²⁸, με επιφανέστερο θύμα της τον οπωσδήποτε άδοξο αρχηγό αυτής της βαρβαρικής επιδρομής που αναστάτωσε την Αδριατική ακτή Λεύθαρι⁸²⁹. Τα υπολείμματα του στρατού του πρέπει να εξανειστήκαν, χωρίς να μπορέσουν ποτέ να ξαναπεράσουν τις Άλπεις⁸³⁰.

Όπως ο Υδρούντας για τη στρατιά του Λεύθαρι, έτσι και για τη μεγάλη στρατιά του Βουτιλίνου το σημείο αναστροφής της προς Β. ήταν ο πορθμός της Μεσσήνης. Από εκεί, οι Φραγγοαλαμανοί αρχίζουν να προωθούνται και πάλι προς την Καμπανία, δείχνοντας έτσι ότι ο αντικειμενικός τους σκοπός είναι τώρα η ίδια η Ρώμη, εφ' όσον γνωρίζουν ότι εκεί βρίσκεται συγκεντρωμένη η στρατιά του Ναρσή⁸³¹. Όπως τη στρατιά του Λεύθαρι

822. Αγαθίας Α', 3-5, σ. 40. Πρβλ. Stein II, 607. Udalcova, *Italija*, 431. Rubin, *Zeitalter* II, 198.

823. Τα όσα αναφέρει ο Αγαθίας Β', 1, 6-11, σ. 41 (βλ. επίσης σύντομη μνεία στο *LPI*, 305), σχετικά με την ευλαβική συμπεριφορά και τον πολιτισμό των πάντα θεωρούμενων ως συμμάχων της αυτοκρατορίας Φράγγων σε αντίθεση με τις λεηλασίες και βιαιοπραγίες των βαρβαρων Αλαμανών δεν ενδιαφέρουν εδώ. Βλ. Udalcova, *Italija*, 431.

824. Αγαθίας Β', 2, 1-3, σ. 41-42.

825. Γι' αυτόν: *PLRE* III, 1387.

826. Αγαθίας Β', 2, 4-5, σ. 42. Πρβλ. Carile, *Bellum Gothicum*, 176 ("la sconfitta di Pesaro").

827. Για τις ακριβείς γεωγραφικές γνώσεις του Αγαθία για την Ιταλία βλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 338 σημ. 2170.

828. Αγαθίας Β', 3, 1-5, σ. 43-44. Πρβλ. Carile, *Bellum Gothicum*, 176-177.

829. Αγαθίας Β', 3, 6-7, σ. 44. Πρβλ. Rubin, *Zeitalter* II, 199.

830. Βλ. Zöllner, *Franken*, 100.

831. Αγαθίας Β', 4, 1-2, σ. 44.

την πλήττει η λοιμική νόσος, τώρα η στρατιά του Βουτιλίνου πλήττεται από δυσεντερία και, σε κακή κατάσταση, οι Φράγγοι φτάνουν στις όχθες του ποταμού Κασουλίνου κοντά στην Κάπουα αποφασισμένοι να πολεμήσουν πριν η αρρώστια τους εξοντώσει μέχρι τον τελευταίο και εκεί οχυρώνουν στρατόπεδο⁸³². Απέναντι στις 18.000 άντρες της αυτοκρατορικής στρατιάς του Ναρσή που βγαίνει από τη Ρώμη και (μάλλον από την Αππία οδό) παρατάσσεται σε μέτρια απόσταση από τους εχθρούς, ο Βουτιλίνος μπορεί να παρατάξει ακόμη, παρά τις βαριές απώλειές του έως τώρα, 30.000 Φράγγους⁸³³.

Ο γενναίος ταξίαρχος του βυζαντινού στρατού Χαναράγγης⁸³⁴, αρμενικής καταγωγής (όλοι οι Αρμένιοι στη Δύση διακρίνονται για τη γενναιότητά τους) οργανώνει κατά διαταγή του Ναρσή μία επιδρομή για να σταματήσει τη λαφυραγωγία των γύρω χωριών από τους Φράγγους. Το αποτέλεσμα είναι να πυρπολήσει και να καταστρέψει αμάξια και άλλα ξύλινα οχυρωματικά έργα, με τα οποία οι Φράγγοι είχαν οχυρώσει το στρατόπεδό τους⁸³⁵. Οι Φραγγοαλαμανοί σπεύδουν στα όπλα. Κάποια επεισόδια με δράστες Ερούλους προκαλούν μία αυστηρή θανατική καταδίκη με συνοπτικές διαδικασίες από το Ναρσή, αλλά ο αρχηγός των Ερούλων Σίνδουαλ είναι έμπιστος και αναλαμβάνει την ευθύνη του να οδηγήσει τους ομοεθνείς του συνταγμένους στη μάχη⁸³⁶.

Η παράταξη του Ναρσή, όπως την περιγράφει ο Αγαθίας είναι ισχυρή στα άκρα (κέρατα), έτσι ώστε να είναι σχεδόν αδύνατο να υπερκερασθεί. Έτσι, η θορυβώδης φραγγική επίθεση παίρνει μορφή εμβόλου που κατευθύνεται προς το κέντρο της αντίπαλης παράταξης. *Δελτωτῶ γὰρ ἑώκει, και σαν συνδς κεφαλῆν, θα συμπληρωσει ο Αγαθίας, με την απαραίτητη χαρακτηριστική διευκρίνιση ότι, με αυτό τον τρόπο επίθεσης, τα οπίσθια των επιτιθεμένων έμεναν ακάλυπτα*⁸³⁷. Καθώς το βυζαντινό κέντρο υποχωρεί πιεζόμενο, ο Ναρσής *ἐπικάμψας ἤρέμα καὶ ὑπομηκύνας τὰ κέρα καὶ ἐπικάμπιον ἐμπροσθίαν (ὡς ἂν οἱ τακτικοὶ ὀνομάσαιεν) τὴν φάλαγγα καταστήσας παρακελεύεται τοῖς ἱπποτοξόταις ἐφίεναί τὰ βέλη ἑκατέρωθεν ἐναλλάγδην ἐς τὰ μετὰφρωνα τῶν πολεμίων*⁸³⁸. Τους Φράγγους που ανυπεράσπιστοι τοξεύονται μαζικά από τα δύο κέρατα, αποτελειώνουν οι Έρουλοι του Σίνδουαλ που σπεύδουν στο κέντρο της μάχης στην κατάλληλη στιγμή. Κατά τον Αγαθία, μόλις πέντε Γερμανοί κατόρθωσαν να γυρίσουν *ἐς τὰ πάτρια ἦθη*,

832. Αγαθίας Β', 4, 3-5, σ. 44-45.

833. Αγαθίας Β', 4, 10, σ. 45. Πρβλ. Stein II, 608. Udalcova, *Italija*, 434. Pertusi, *Ordinamenti militari*, 650-651. Zöllner, *Franken*, 100. Rubin, *Zeitalter* II, 199. Η πολύ ζωηρή περιγραφή της παραμονής της μάχης στον αυτοκρατορικό στρατό με αγρυπνίες, περιπολίες, επιθεωρήσεις των στρατηγών στα διάφορα τμήματα και η ατμόσφαιρα γενικής αμφιβολίας που πλανάται πάνω από τα φρούρια της Ιταλίας, από τον Αγαθία Β', 6, 2, σ. 47.

834. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 282 (Chanaranges 3).

835. Αγαθίας Β', 6, 4-6, σ. 48.

836. Αγαθίας Β', 7, 2-6, σ. 49-50.

837. Αγαθίας Β', 1-9, σ. 50-51. Πρβλ. το σχόλιο του Frenodo στη μετάφρασή του [βλ. πιο πάνω, σημ. 821], 40 σημ. 12 (σχήμα φραγγικής εφόδου). Rubin, *Zeitalter* II, 199 (*Cuneus, Eberkopf*).

838. Αγαθίας Β', 9, 1-2, σ. 51.

ενώ στους Ρωμαίους οι απώλειες ήταν ελάχιστες: μόνο ογδόντα άντρες και αυτοί έπεσαν στην πρώτη έφοδο του εχθρού⁸³⁹. Πρόκειται για μία ακόμα ολοκληρωτική νίκη της στρατιάς του Ναρσή, την τελευταία, για την οποία θα χαραχθεί μία επιγραφή στις όχθες του Κασουλίνου, την οποία επιγραφή θα γνωρίζει ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος στα μέσα του δέκατου αιώνα⁸⁴⁰. Ένας τελευταίος *άποδαμός* από 7.000 Οστρογότθους που έχουν συμπαραταχθεί με τους Φράγγους επιχειρούν να αντισταθούν στο φρούριο της Κάμπσας (Compa)⁸⁴¹ που πολιορκείται από το Ναρσή *άπαντι τῶ στρατῶ*⁸⁴² ως την άνοιξη του 555⁸⁴³. Όταν αναγκάζονται να συνθηκολογήσουν και αυτοί, θα σταλούν από το Ναρσή στην Κωνσταντινούπολη.

Συνηθίζεται να θεωρείται ότι το τέλος της κατάκτησης της Ιταλίας από το Ναρσή σφραγίζεται από την περίφημη *Pragmatica sanctio* της 13ης Αυγούστου του 554⁸⁴⁴ όπου, πέρα από τον πάπα Βιγίλιο (537-555), με αίτηση του οποίου απολύθηκε το βαρυσήμαντο αυτό αυτοκρατορικό έγγραφο, εμφανίζονται ως αποδέκτες του οι Ναρσής, *vir illustris, praepositus sacri cubiculi* και ο Αντίοχος, *vir magnificus, praef. (praet.) per Italiam*⁸⁴⁵. Στην πραγματικότητα, η στρατιωτική κατάκτηση της Ιταλίας κάθε άλλο παρά είχε τελειώσει τότε, και, όπως φαίνεται, η πολεμική δράση των βυζαντινών στρατευμάτων στην Ιταλία που άρχισε το 535 ήταν συνεχής και σχεδόν αδιάκοπη σε όλες τις εποχές έως το 1071. Σύμφωνα με τον Αγαθία, έπρεπε τώρα (δηλαδή χωρίς τη στρατιωτική ενίσχυση από τη φραγκική συμμαχία) να κατακτηθούν *τὰ ἐντὸς Ἄλπεων ἅπαντα*⁸⁴⁶. Τα εδάφη της Β. Ιταλίας θα κατακτηθούν μόλις γύρω στο έτος 556 από τον αυτοκρατορικό στρατό που μία δυτική πηγή που προέρχεται από γειτονική προς τη Β. Ιταλία περιοχή⁸⁴⁷ αποκαλεί *exercitus rei publicae*⁸⁴⁸, ενώ οι χρονικογράφοι θα αναφέρουν ότι το 562 έφθασαν στην Κωνσταντινούπολη *ἐπινίκια* από τον πατρίκιο Ναρσή που κατέλαβε την Βερδίαν (Verona) και τας Βρύγκας (Brescia), τελευταία οστρογοτθικά ερείσματα στο Βορρά και έστειλε τα κλειδιά τους μαζί με τα λάφυρα στην πρωτεύουσα⁸⁴⁹. Οι επιχειρήσεις της

839. Αγαθίας Β΄, 9, 3-12, σ. 53.

840. Αγαθίας Β΄, 10, 8, σ. 54 = *De Them.*, 97. Πρβλ. επίσης, Λουγγής, *Ιδεολογία*, 37.

841. Αγαθίας Β΄, 13, 1-3, σ. 57. Βλ. Stein II, 609. Udalcova, *Italija*, 436-437.

842. Αγαθίας Β΄, 13, 4, σ. 57.

843. Αγαθίας Β΄, 14, 1-5, σ. 58.

844. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1396 με βιβλιογραφία. Η *pragmatica sanctio* είδε το φως πριν από τη νίκη του Ναρσή στον ποταμό Κασουλίνο, εφ' όσον αφορούσε αποκλειστικά την ανάκτηση της Ιταλίας πάνω στους Οστρογότθους.

845. *NJ App.* VII, σ. 800.

846. Αγαθίας Α΄, 17, 6, σ. 32. Για τη στρατιωτική κατάσταση βλ. Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 338-339.

847. *Aventicum*, σήμερα *Avenches*, στο καντόνι του *Vaud*.

848. *Marius Aventicensis*, a. 556, σ. 237. Ο συγγραφέας αναφέρεται σε ήττα των Βυζαντινών από τους Φράγγους. Βλ. Stein II, 610 σημ. 1-2. Udalcova, *Italija*, 437.

849. Μαλάλας, 425. Θεοφάνης, 237. Κεδρηνός I, 679.

στρατιάς του Ναρσή στην Ιταλία θα διαρκέσουν ίσως μέχρι και το 566, δηλαδή ακόμα και μετά το θάνατο του Ιουστινιανού, οπότε φαίνεται ότι εξεγέρθηκαν οι πρώην αφοσιωμένοι μισθοφόροι του Ναρσή Έρουλοι υπό τον γνωστό ως γενναίο στρατηγό τους Σίνδουαλ, ο οποίος *tyrannidem adsumpsit*⁸⁵⁰. Η κατάπιξη αυτής της εξέγερσης θεωρείται από διάφορες πηγές ως το ίδιο έργο με τις υπόλοιπες νίκες του Ναρσή⁸⁵¹ και κάποιες επιγραφές που χαράχθηκαν προφανώς πριν από τη λογοβοραδική εισβολή στην Ιταλία, σε αρμονική σύμπλευση με την *pragmatica sanctio*, μιλούν για ελευθερία της Ρώμης και ολόκληρης της Ιταλίας⁸⁵², κάτι που συμπίπτει επίσης με την ορολογία της *Νεαράς* Appendix VIII του 555, ή του 556, ή ακόμα του 558 (*redditam perfectam pacem Italiae*)⁸⁵³, ενώ ένα δυτικό σύντομο χρονικό αναφέρει ότι ο πατριάρχης Ναρσής απέδωσε και πάλι την Ιταλία στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, αποκατέστησε τις διαλυμένες πόλεις της και επανέφερε και πάλι τους λαούς της Ιταλίας στην προηγούμενη χαρά του⁸⁵⁴. *Erat enim tota Italia gaudens*, θα συμπληρώσει το *Liber Pontificalis*⁸⁵⁵. Αν μη τι άλλο, θα ήταν δίκαιο να ειπωθεί ότι η επιβλητική στρατιά, επί κεφαλής της οποίας ο Ναρσής είχε καταφθάσει στην Ιταλία, είχε εκπληρώσει την αποστολή της σχεδόν ταυτόχρονα με την εκδήλωση της λογοβοραδικής εισβολής.

Η στρατιωτική εμπλοκή στην Ισπανία

Η πηγή που αναφέρει το γηραιό πατριό Λιβέριο ως διοικητή των αυτοκρατορικών δυνάμεων που προορίζονται για την Ισπανία είναι ο *Jordanes*, που χρησιμοποιεί τον όρο *destinatur*⁸⁵⁶. Η χρονολογία είναι το έτος 552, δηλαδή το έτος των νικών του Ναρσή πάνω στους Οστρογότθους και η ναυτική εκστρατεία που πρέπει να ξεκίνησε μάλλον από την Ιταλία⁸⁵⁷ και, όπως φαίνεται, δεν αποκλείεται ο κύριος όγκος της να προερχόταν από τα λιμάνια της

850. *Marius Aventicensis*, a. 566, σ. 238. Ευάγγελος Δ', 24, σ. 171. Παύλος Διάκονος, *HL II*, 3, σ. 73. *LP I*, 305. Πρβλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 113.

851. *Marius Aventicensis*. a. 568, σ. 238.

852. *CIL VI*, 1, 1199 a-b. Πρβλ. και Carile, *Bellum Gothicum*, 177 (*libertas urbis Romae et totius Italiae*).

853. Βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1405. Πρβλ. για τη δυσκολία στη χρονολόγηση Λουγγής, *Ιουστινιανός*, 348-349 σημ. 2245-2246.

854. *Auctarii Havniensis extrema*, 4 (*MGH. AA IX*, 337, σε δύο διαφορετικές παραλλαγές).

855. *LPI*, 305.

856. *Jordanes*, *Getica*, 303, σ. 136: *Athanagildus insurgens Romani regni concitat vires, ubi et Liberius patricius cum exercitu destinatur*. Πρβλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1377.

857. Βλ. T. C. Lounghis, *Sur les prémisses théoriques de la Reconquista byzantine dans la peninsula ibérique au Vie siècle*, *Viz. Vrem.* 55 (1994) 99-105.

Σικελίας⁸⁵⁸, ίσως μάλιστα μετά την παράδοση του οστρογοθικού στόλου της Νεάπολης στη στρατιά του Ναρσή⁸⁵⁹, ώστε η Τυρρηνική θάλασσα να είναι ασφαλής σε έναν τόσο μακρινό διάπλοο. Το αν υπήρξε προηγουμένως κάποια μυστική συνθήκη ανάμεσα στον αυτοκράτορα Ιουστινιανό και στον τότε μόλις ανταπαιτητή του βησιγοθικού θρόνου Αθανάγιλδο παραμένει τελείως απίθανο, αφού και οι πηγές έως τα τέλη του έκτου αιώνα αρνούνται την ύπαρξή της⁸⁶⁰. Όπως ειπώθηκε ήδη, ο *Jordanes* χρησιμοποιεί για τον Αθανάγιλδο τη γενική έκφραση *Romani regni concitat vires*, ενώ τη βυζαντινή απόβαση στη Ν. Ισπανία μνημονεύουν με τον ίδιο τρόπο (η έκφραση μόνο αλλάζει) ο επίσκοπος Τουρώνων (*Tours*) της Γαλλίας Γρηγόριος⁸⁶¹ και ο μεταγενέστερός του επίσκοπος Σεβίλλης Ισιδώρος⁸⁶². Ο Ισιδώρος Σεβίλλης γράφει ότι ο Αθανάγιλδος ζήτησε στρατιωτική βοήθεια εναντίον της τυραννίδας του βασιλέα Αγίλα (549-554), την οποία στρατιωτική βοήθεια δεν μπόρεσε στη συνέχεια να απομακρύνει από τα όρια του βασιλείου του αν και το επιχειρήσε⁸⁶³, ενώ ο Γρηγόριος Τουρώνων καταγράφει στο ενεργητικό του Αθανάγιλδου (554-567) την ανάκτηση ορισμένων πόλεων από αυτές, στις οποίες οι Βυζαντινοί είχαν εισβάλει αρχικά⁸⁶⁴. Όσο αληθινό μοιάζει να είναι το γεγονός ότι ήδη από τη βασιλεία του Αθανάγιλδου τα βυζαντινά στρατεύματα πρέπει να αρχίζουν να αισθάνονται ότι βρίσκονται σε εχθρικό έδαφος, άλλο τόσο αληθινό μοιάζει να είναι το γεγονός ότι τα βυζαντινά αυτά στρατεύματα που στάλθηκαν στην Ισπανία υπό τον πατρίκιο Λιβέριο πρέπει να αποτελούσαν μόνο *auxilia*, όπως λέει ο Ισιδώρος Σεβίλλης, δηλαδή βοηθητικές

858. Το 550, ο πατριός Λιβέριος διορίστηκε *στρατηγός αυτοκράτωρ* στην Ιταλία και στάλθηκε με στρατό και στόλο στη Σικελία (*Lounghis - Blysidou - Lampakes, Regesten*, αρ. 1344). Αμέσως μετά, ο πατριός Αρταβάνης στέλνεται με ένα μικρό στράτευμα στη Σικελία για να αντικαταστήσει το Λιβέριο (*Lounghis - Blysidou - Lampakes, στο ίδιο*, αρ. 1345). Την άνοιξη του 552 ανακαλείται ο Λιβέριος από τον Ιουστινιανό (*Lounghis - Blysidou - Lampakes, στο ίδιο*, αρ. 1376). Ίσως να μην επέστρεψε καθόλου στην Κωνσταντινούπολη, καθώς αμέσως τοποθετείται διοικητής του εκστρατευτικού σώματος που θα αποπλεύσει για την Ισπανία (*Lounghis - Blysidou - Lampakes, στο ίδιο*, αρ. 1377).

859. Προκόπιος, *Πολ. Η'*, 35, 12-13 = *Π*, 673.

860. Για το ιστορικό του θέματος η πιο πρόσφατη μελέτη είναι εκείνη της M. Vallejo Girvés, *The Treaties between Justinian and Athanagild and the Legality of the Byzantine Possessions on the Iberian Peninsula, Byz. 46* (1996) 208-218.

861. *Greg. Tur. IV, 5 (8)*, σ. 112-113: *exercitus imperatoris Hispanias est ingressus et civitates aliquas pervasit*.

862. *Isidorus Hispalensis, Historia Gothorum*, Aera DXCII, σ. 286: *In Spania per Athanagildum Romanus miles ingreditur*. Πρβλ. M. Vallejo Girvés, *Bizancio y la España Tardoantigua ss V-VIII. Un capitulo de historia mediterránea*, Alcalá de Henares 1993.

863. *Isidorus Hispalensis, Historia Gothorum*, σ. 286: *militum sibi auxilia ab imperatore Iustiniano poposcerat, quos postea submovere a finibus regni sui non potuit*.

864. *Greg. Tur.*, σ. 113: *qui multa bella contra ipsum exercitum postea egit et eos plerumque devicit, civitatesque, quas male pervaserant, ex parte auferens de potestate eorum*.

δυνάμεις και όχι ιδιαίτερα πολυάριθμες⁸⁶⁵, καθώς μάλιστα η αποστολή ενισχύσεων στις βυζαντινές στρατιωτικές δυνάμεις στην Ισπανία⁸⁶⁶ πρέπει να αποτελούσε ένα γεγονός όλο και πιο ακατόρθωτο. Όπως όμως και αν έχουν τα πράγματα, το λεγόμενο Χρονικό της Σαραγόσσης αναφέρει εισβολή του Αθανάγιλδου στις αυτοκρατορικές κτήσεις το 568 (ο Αθανάγιλδος είχε πεθάνει ελάχιστα πριν), κατάληψη της Σεβίλλης (Hispalis) και ανεπιτυχή, όπως φαίνεται, προσβολή της Κορδύβης (Cordoba)⁸⁶⁷, και όλα αυτά αρκετά πριν οι Βησιγότθοι προσχωρήσουν στην Ορθοδοξία της Χαλκηδόνας εγκαταλείποντας οριστικά τον Αρειανισμό. Η Κορδύβη θα καταληφθεί το 572 από το διάδοχο του Αθανάγιλδου Λεοβίγιλδο (568-586)⁸⁶⁸.

Όπως ισχύει γενικά και παρά τις οποιοσδήποτε κατά καιρούς αντιρρήσεις, έτσι και στο Βυζάντιο, οι πολεμικές επιχειρήσεις και τόσο ο πόλεμος γενικά όσο και ο επιθετικός πόλεμος ιδιαίτερα, δεν ήταν τίποτε άλλο η συνέχιση της κρατικής πολιτικής με άλλα μέσα. Σύμφωνα με το αξίωμα αυτό σε συνδυασμό με την ορθή στρατηγική παρατήρηση του Ιωάννη του Καλπαδόχη ότι η κατοχή της Β. Αφρικής θα ήταν άχρηστη στην Ανατολική αυτοκρατορία όσον καιρό η Σικελία και η Ιταλία θα κατέχονταν από άλλους, προκύπτει ότι η στρατιωτική επέμβαση και κατοχή στην Ισπανία χωρίς κατοχή της Ιταλίας και της Σικελίας (της τόσο χρήσιμης για την κατάκτηση της Ιταλίας) και χωρίς τακτική υποστήριξη από τη βυζαντινή Β. Αφρική θα ήταν κάτι το τελείως ανέφικτο. Αρχικά, λοιπόν, οι βυζαντινές κτήσεις στην Ισπανία πρέπει να θεωρήθηκαν διοικητικά ως εξάρτημα της βυζαντινής υπό το Ναρσή Ιταλίας. Αλλά, καθώς οι πηγές σιωπούν ολοκληρωτικά σχετικά με το αν στάλθηκε έστω και μία φορά στρατιωτική ενίσχυση από την Ανατολή στην κατεχόμενη από τους Βυζαντινούς Ισπανία, εκείνο που μπορεί να υποθεθεί με σχετικά λιγότερη δυσκολία, είναι ότι, ιδιαίτερα μετά τον περιορισμό των βυζαντινών εδαφών στην Ιταλία στις διαστάσεις του εξαρχάτου της Ραβέννας, ο πιο πιθανός δρόμος ανεφοδιασμού της βυζαντινής Ισπανίας πρέπει να περνούσε από

865. Η μόνη βυζαντινή πηγή που αναφέρει (και μάλιστα πολύ φευγαλέα) βυζαντινά στρατεύματα στην Ισπανία είναι ο Αγαθίας Ε', 13, 8, σ. 180.

866. Για τις βυζαντινές εδαφικές κτήσεις στην Ισπανία που αναφέρονται στον Γεώργιο Κύπριο (σ. 57) με τη συντομογραφία: 67 *Ib. Σπανία*. 672 *Μεσοποταμιοί εις τὸ μέρος Σπανίας* βλ. F. Göttes, *Die byzantinischen Besitzungen an den Küsten des spanisch-westgotischen Reiches*, *BZ* 16 (1907) 515-539.

867. *Chronicon Caesaraugustanum*, a. 568, σ. 223: *Hic Athanagildus Hispalim civitatem Hispaniae provinciae Baeticae sitam bello impetitam suam fecit, Cordubam vero frequenti incursione admodum laesit*. Πρβλ. Stein II, 563 σημ. 1. P. Goubert, *Byzance et l'Espagne wisigothique*, (*R*)*EB* 2 (1944) 5-78. [στο εξής: *Espagne wisigothique*]. A. R. Korsunskii, *K voprosu o vizantiiskich zavoevanija v Ispanii*, *Viz. Vrem.* 12 (1957) 31-45 [στο εξής: *Korsunskii, Zavoevanija*].

868. *Iohannes Biclarensis*, a. 572, σ. 213: *Leovegildus rex Cordubam civitatem diu Gothis rebellem nocte occupat et caesis hostibus propriam facit multasque urbes et castella interfecta rusticorum multitudine in Gothorum dominium revocat*.

το Septem⁸⁶⁹. Είναι επίσης λογικό να υποθεθεί ότι ο βυζαντινός στρατός στην Ισπανία ήταν πάντα μικρός, ήδη από την εποχή του πατρίκιου Λιβέριου και, έτσι, οι κατά προ-σέγγιση υπολογισμοί μπορεί να πλησιάζουν την αλήθεια⁸⁷⁰. Σε κάθε περίπτωση όμως, τόσο η γεωγραφική όσο και η διοικητική κατάσταση της βυζαντινής Ισπανίας δεν της επέτρεπε να αναγορευθεί σε εξαρχάτο, παρ' όλη την παρουσία βυζαντινών πατρικίων σε ισπανικό έδαφος⁸⁷¹ και, σε τελική ανάλυση, η διοικητική τύχη της βυζαντινής Ισπανίας βρισκόταν εξαρτημένη από την κατάσταση που θα επικρατούσε κάθε φορά στη βυζαντινή Ιταλία και στη βυζαντινή Αφρική. Και υπό αυτές τις συνθήκες, δεν θα ήταν καθόλου περιέργο το γεγονός, αν τελικά η βυζαντινή Ισπανία άλλαξε υπαγωγή και μεταβλήθηκε σε διοικητικό εξάρτημα της βυζαντινής Αφρικής, όπως θα μπορούσε να υποθεθεί από τις διαφορετικές ερμηνείες των λημμάτων του Γεώργιου Κύπριου⁸⁷². Αυτό μπορεί να έγινε εφικτό προς τα τέλη του έκτου αιώνα και, όσο κι αν θα μπορούσε να ενταχθεί στις περιφημες «διοικητικές μεταρρυθμίσεις του αυτοκράτορα Μαυρίκιου», δείχνει μάλλον προϊόν πολύ πεζών και άμεσων αναγκών.

Πριν φθάσει κανείς στη βασιλεία του Μαυρίκιου πρέπει να ασχοληθεί, έστω και λίγο, με τις βασιλείες των διαδόχων του Ιουστινιανού Ιουστίνου Β' και Τιβέριου Κωνσταντίνου, οπότε οι βυζαντινές κτήσεις στην Ισπανία, έχοντας ήδη υποστεί απώλειες, δεν δείχνουν να έχουν ιδιαίτερα μαραζώσει⁸⁷³. Καμιά πηγή δεν αναφέρει λεπτομερώς τη συνολική εδαφική έκταση της περιοχής και τα ονόματα όλων των πόλεων που περιήλθαν στην κατοχή των Βυζαντινών προς τα τέλη της βασιλείας του Ιουστινιανού, αλλά όλα αυτά τα πληροφορούμαστε από τις σύντομες ειδήσεις που δίνουν οι πηγές σχετικά με την ανακατάληψή τους από τους Βησιγόθους. Είναι π.χ. βέβαιο ότι βρισκόταν στο Ν. τμήμα της Ιβηρικής χερσονήσου, μέσα στα όρια των παλαιών ρωμαϊκών επαρχιών της Βαιτικής (Baetica) και της Καρθαγινιακής (Carthaginiensis), με σημαντικότερη πόλη την Καρθαγένη (Carthago nova ή Carthago Spartaria). Περιλάμβαναν, όπως προκύπτει από τις πηγές, την Εμέριτα (Emerita, σήμερα Merida), τη Σεβίλλη (Hispalis) και την Κορδύβη (Cordoba). Σ' αυτές πρέπει να προστεθούν επίσης η Ασιδών (Medina Sidonia), η Μάλακα (Malaga) «και άλλες»⁸⁷⁴. Ο γενικός όρος που χρησιμοποιείται γι' αυτές από τις πηγές είναι *civitates*, *urbes* και, μία φορά, *castra Romana*⁸⁷⁵. Και αν από αυτές η Σεβίλλη και η Κόρδοβα έπεσαν στα χέρια των Βησιγόθων σχετικά πρόωρα, τότε ακόμα και η

869. Βλ. M. Vallejo Girvés, *Byzantine Spain and the African Exarchate. An Administrative Perspective*, *JÖB* 49 (1999) 13-23 [στο εξής: Vallejo Girvés, *Byzantine Spain*].

870. Βλ. W. Treadgold, *Byzantium and its Army, 284-1081*, Stanford 1995, 50-60, που, από τη μνεία του Αγαθία (Ε', 13, 8, σ. 180) για 150.000 στρατό συνολικά προς τα τέλη της βασιλείας του Ιουστινιανού, υπολογίζει την αριθμητική δύναμη του στρατού της Ισπανίας σε 5.000.

871. Vallejo Girvés, *Byzantine Spain*, 15.

872. Βλ. Vallejo Girvés, *Byzantine Spain*, 18, με τις δύο διαφορετικές ερμηνείες.

873. Βλ. Stein, *Studien*, 14 και 107.

874. Βλ. Goubert, *Espagne wisigothique*, 14. Korsunskii, *Zavoevanija*, 33 σημ. 17. Stein II, 563.

875. Isidorus Hispalensis, *Historia Gothorum* Aera DCLVIII, σ. 292.

επικοινωνία των βυζαντινών κτήσεων με τη μεσογειακή ακτή από όπου θα έφθαναν οι όποιες ανθρώπινες ενισχύσεις πρέπει να έγινε περισσότερο από προβληματική. Η πόλη Basta (σήμερα Baza) και η Μάλακα πρέπει να καταλήφθηκαν από το βασιλέα Λεοβίγυλδο το 570⁸⁷⁶. Η Μεδίνα Σιδόνια κοντά στα Γάδειρα (Cadiz) πρέπει να έπεσε στα χέρια των Βησιγόθων με προδοσία το 571, δηλαδή λίγο νωρίτερα από την Κόρδοβα⁸⁷⁷, αλλά όσο οι Βησιγόθοι παρέμεναν Αρειανοί, η αυτοκρατορία μπορούσε να είναι βέβαιη ότι οι κτήσεις της στην Ισπανία, που ήδη περιοριζόνταν στην ακτή, δεν απειλούνταν με ολοκληρωτική εξάλειψη. Ειδικά η επταετία 572-579, οπότε οι πηγές δεν δίνουν πληροφορίες για την τύχη των βυζαντινών κτήσεων πρέπει να αποτέλεσε μία σχετικά ήσυχη ανάπαυλα. Κρίνοντας δε από την περίπτωση του ορθόδοξου αντάρτη Ερμενέγυλδου που εξεγείρεται εναντίον του πατέρα του Λεοβίγυλδου (μάλλον το 579)⁸⁷⁸, καθόλου δεν αποκλείεται η εξέγερση αυτή με εμφανή βυζαντινή ανάμιξη να αποτελεί μία βυζαντινή απόπειρα να προσηλυτιστούν οι Αρειανοί Βησιγόθοι στην Ορθοδοξία της Χαλκηδόνας χωρίς παπική παρέμβαση. Τηρουμένων των αναλογιών, βυζαντινή ένοπλη επέμβαση στη Δύση, πολύ λιγότερο τον πέμπτο αλλά εξαιρετικά έντονα τον έκτο αιώνα, περιείχε και το νόημα της υποχρεωτικής επιβολής της Ορθοδοξίας στην πρώην ρωμαϊκή Δύση που είχε γίνει αρειανική. Για το λόγο αυτό, η αυτοκρατορία επιζητούσε τη στρατιωτική συνδρομή των ορθόδοξων Φράγγων που, όμως δεν βοήθησαν στην Ισπανία (παρ' όλο που οι Φράγγοι συνήθιζαν να εισβάλλουν στο βησιγοθικό βασίλειο από το 507) στα πενήκοστά έτη του έκτου αιώνα και, έτσι, η βυζαντινή ανάκτηση έμεινε ημιτελής⁸⁷⁹. Όπως θα έδειχνε η συνέχεια, η νίκη στο νευραλγικό τομέα αυτό της επιβολής της Ορθοδοξίας στους Βαρβάρους της Δύσης θα έστεφε τις ειρηνικές προσπάθειες του Πάπα Ρώμης απέναντι στις ένοπλες επεμβάσεις των Βυζαντινών.

Παρ' όλες τις συχνά επαναλαμβανόμενες αυτοκρατορικές διακηρύξεις ότι οι λαοί της Ιταλίας θα ξανάβρισκαν το *pristinum gaudium* υπό βυζαντινή στρατιωτική διοίκηση (όπως ακριβώς τα πράγματα στην Αφρική μετά τη βυζαντινή κατάκτηση θα ξαναγύριζαν *in antiquum statum*⁸⁸⁰), η Ιταλία στο εξής θα ήταν μία ιδιαίτερα ίσως ένδοξη, αλλά

876. Iohannes Biclaensis, a. 570, σ. 212.

877. Iohannes Biclaensis, a. 571, σ. 212: *Leovegildus rex Asidonam fortissimam civitatem prodicione cuiusdam Framidanei nocte occupat et militibus interfectis memoratam urbem ad Gothorum revocat iura*. Για τον υποτιθέμενο προδότη της Μεδίνα Σιδόνια Framidaneus τίποτε δεν είναι γνωστό. Βλ. *PLRE* III, 493.

878. Για το βασιλέα Λεοβίγυλδο: *PLRE* III, 782-785. Για τον Ερμενέγυλδο: *PLRE* III, 449-450. Αυτό που ο Goubert (*Espagne wisigothique*, 29) αποκαλεί *Coalition catholique* συνοψίζεται με τη στρατιωτική προσχώρηση του Ερμενέγυλδου στους Βυζαντινούς (Greg. Tur. V, 28(38), σ. 192: *Ille vero ... ad partem s. imperatoris iungit* και πιο κάτω: *Hermenegildus vero, vocatis Graecis, contra patrem egreditur*). Είναι επίσης χαρακτηριστικό το ότι ο Ερμενέγυλδος έκοψε νομίσματα στην Κόρδοβα και στη Σεβίλλη, πόλεις που είχαν περιληφθεί στις αρχικές βυζαντινές κτήσεις στην Ισπανία. Πρβλ. Herpin, *Christendom*, 227.

879. Βλ. Τ. Λουγγής, Η ευρωπαϊκή ισορροπία στον Μεσαίωνα: Η γερμανοβυζαντινή συμμαχία, στο: *Το Βυζάντιο και οι απαρχές της Ευρώπης*, Αθήνα 2004, 59-60.

880. *CJ I*, 27, 2.

καθόλου ευτυχέστερη υλικά και διοικητικά από τις άλλες επαρχίες της αυτοκρατορίας του Ιουστινιανού και των διαδόχων του⁸⁸¹. Μπορεί η κατάκτησή της να θεωρούνταν αιώνια, αλλά η στρατιωτική της κατάσταση στο εξής θα ήταν καθαρά αμυντική, με την έννοια ότι θα έπρεπε με τις τοπικές της δυνάμεις μαζί με όσες θα της αποστέλλονταν ως ενισχύσεις από την Ανατολή, να αντεπεξέλθει νικηφόρα σε οποιαδήποτε νέα εισβολή, επιδρομή ή απειλή. Πάντα θεωρητικά και σύμφωνα με την αρχαία τάξη πραγμάτων, η ρωμαϊκή Ιταλία θα έπρεπε σε κάθε δοσμένη περίπτωση να είναι σε θέση να στείλει ενισχύσεις στην απειλούμενη Ισπανία, κάτι που, όπως μπορεί να γίνει πολύ εύκολα αντιληπτό, μόνο επί Ιουστινιανού θα ήταν εφικτό, όχι για οποιονδήποτε άλλο λόγο, αλλά αποκλειστικά επειδή οι αυτοκρατορικές δυνάμεις στην Ιταλία δεν είχαν ακόμα περιοριστεί στο ρόλο του αμυνόμενου, όπως περιορίστηκαν μετά την εκδήλωση της λογγοβαρδικής εισβολής. Το γεγονός αυτό είναι αρκετό για να εξηγήσει την προοδευτική αδυναμία της βυζαντινής Ιταλίας να βοηθήσει τη βυζαντινή Ισπανία και την προοδευτική όλο και μεγαλύτερη προσκόλληση της τελευταίας στο εξαρχάτο της Αφρικής.

Αν η ιστορία της βυζαντινής Ισπανίας έχει μάλλον πολύ μικρή σχέση με το γηραιό πατριό Λιβέριο που πρέπει να ήταν επί κεφαλής της αρχικής ένοπλης απόβασης το 552⁸⁸², ο κάπως μεταγενέστερος του Λιβέριου αλλά επίσης πατριόκιος Κομεντίολος⁸⁸³ αποτελεί αναμφισβήτητα εκείνη τη στρατιωτική προσωπικότητα της βυζαντινής κατοχής, από την οποία οι ερευνητές επιμένουν να αντλήσουν όσο γίνεται περισσότερα συμπεράσματα σχετικά με τη βυζαντινή πολιτική στον πόλεμο και στην ειρήνη, ανεξάρτητα από το πόσο λίγες είναι οι πληροφορίες που σχετίζονται με τη δράση του κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Ισπανία⁸⁸⁴. Στη λατινική αναθηματική επιγραφή για την ανακαίνιση των τειχών της βυζαντινής Καρθαγένης⁸⁸⁵ που χρονολογείται σε μία όγδοη ινδικτιώνα (*ind VIII*) αναφέρεται ο πατριόκιος *Comenciolus, Magister Mil(itum) Spaniae, missus a Mauricio Augusto contra hostes barbaros*. Όγδοη ινδικτιώνα στη διάρκεια της βασιλείας του Μαυρίκιου είναι το έτος 589/590 και ο Κομεντίολος⁸⁸⁶ είναι γνωστός στρατηγός,

881. Βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* I, 356-360.

882. Όπως είναι γνωστό, πρέπει να επέστρεψε σχεδόν αμέσως στην Κωνσταντινούπολη. Για τα τελευταία χρόνια και περιστατικά της ζωής του βλ. *PLRE* II, 680-681.

883. Βλ. P. Goubert, *L'administration de l'Espagne Byzantine*, *REB* 3 (1945) 127-142, εδώ: 129-139 [στο εξής: Goubert, *Administration*]. Vallejo Girvés, *Comentiolus*, 289-306.

884. Γν' αυτόν: *PLRE* III, 321-325 (*Comentiolus* 1). Αν ταυτίζεται με τον *Comitius* 2 (*PLRE* III, 329) που έδρασε επίσης στην Ισπανία αυτή την εποχή, κάτι που δεν μου φαίνεται πιθανό (ο *Comitius* αυτός μάλλον δεν είναι στρατιωτικός και εμφανίζεται στις αρχές του έβδομου αιώνα), δεν είναι έργο της παρούσας έρευνας.

885. *CIL* II, 3420 = J. Vives, *Inscriptiones cristianas de la España romana i visigoda*, Barcelona 1969, αρ. 362. Πρβλ. Herrin, *Christendom*, 43.

886. Βλ. την ενδιαφέρουσα ανάλυση της Vallejo Girvés, *Comentiolus*, 291-299.

πατρίκιος ίσως από το 585⁸⁸⁷, οπότε ο τίτλος του mag. mil. Spaniae να του ήταν λίγος. Οπωσδήποτε όμως το θριαμβικό και γεμάτο αυτοπεποίθηση ύφος της επιγραφής (και όχι κάτι άλλο) δίνουν κάποιο δίκιο στη M. Vallejo Girvés, όταν ισχυρίζεται ότι οι βυζαντινές εδαφικές κτήσεις στην Ισπανία δεν αποκλείεται να αυξηθηκαν έστω και λίγο επί Μαυρίκιου⁸⁸⁸. Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, η μικρή αυτή επέκταση των βυζαντινών εδαφικών κτήσεων να οφειλόταν στην αναζωπύρωση της φραγγοβυζαντινής συμμαχίας επί Μαυρίκιου και Χιλδέβερτου Β΄ της Αυστρασίας (575-595)⁸⁸⁹, η οποία συμμαχία, πέρα από το ότι έγινε πρόξενος επανειλημμένων εκστρατειών του φραγγικού στρατού εναντίον των Λογγοβάρδων στην Ιταλία⁸⁹⁰, δεν αποκλείεται καθόλου να βρίσκεται και στη βάση της φραγγικής εκστρατείας του Χιλδέβερτου Β΄ εναντίον των Βησιγόθων το 585, που μπορεί να ναυάγησε οικτρά, πρέπει όμως και να υπήρξε η αιτία μίας προσωρινής απομάκρυνσης του βησιγοθικού στρατού από τα όρια των βυζαντινών εδαφικών κτήσεων⁸⁹¹, κάτι που, με τη σειρά του, πρέπει να επέτρεψε μία ελάχιστη βυζαντινή προώθηση και που οι δυτικές πηγές δεν επιθυμούν να αναφέρουν, ανταποδίδοντας έτσι τη μειωτική διάθεση που αποπνέει για τους Βησιγόθους η επιγραφή των τειχών της Καρθαγένης: ο πατρίκιος και στρατηγός Κομεντίολος είχε σταλεί από τον αυτοκράτορα Μαυρίκιο στην Ισπανία *contra hostes barbaros*. Δεν αποκλείεται ακόμα οι Φράγγοι του Χιλδέβερτου Β΄ να είχαν καταλάβει για λογαριασμό των Βυζαντινών την Κανταβρία στη Β. Ισπανία, καθώς μία σύντομη μνεία στο λεγόμενο *Χρονικό* του Ψευδο-Φρεδεγάριου αναφέρει ότι αργότερα, επί βασιλείας Σισεβούτου (612-621) και πολεμώντας εναντίον των Ρωμαίων⁸⁹² οι Βησιγόθοι πήραν την Κανταβρία που ανήκε τότε στους Φράγγους και η αυτοκρατορία επιχείρησε να διεκδικήσει τα δικαιώματά της στην περιοχή αυτή⁸⁹³. Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, η μεταστροφή του βασιλέα των Βησιγόθων Ρεκάρεδου (586-601), γιου του Λεοβίγγιλου στην Ορθοδοξία της Χαλκηδόνος με πλήρη αποκήρυξη του Αρειανισμού⁸⁹⁴ στέρησε οριστικά τη φραγγοβυζαντινή συμμαχία από το στρατιωτικό της περιεχόμενο στην Ισπανία, χωρίς, βέβαια, και να μειώσει το παραδοσιακό θριαμβικό αυτοκρατορικό ύφος στην επιγραφή της Καρθαγένης που θεωρούσε ότι *sic semper Hispania tali rectore*

887. Βλ. την υπόθεση στην *PLRE* III, 322, σχετικά με τη μνεία του Σιμοκάττη Α΄, 7, 4, σ. 52-53, οπότε ο Κομεντίολος έγινε *στρατηλάτης τοῦ πραισέντου* (mag. mil. praesentalis).

888. Vallejo Girvés, Comentiolus, 298 σημ. 19.

889. Για το Χιλδέβερτο Β΄: *PLRE* III, 287-291. Πρέπει να σημειωθεί η σχετικά μικρή χρονολογική απόσταση που χωρίζει το στρατιωτικό αρχηγό Francio που μνημονεύεται από τον Παύλο Διάκονο (*HL* III, 27, σ. 108) και τον δούκα Francio που μνημονεύει ο Ψευδο-Φρεδεγάριος IV, 33, σ. 186. Πρβλ. *PLRE* III, 493-494 (Francio 1 και 2). Και οι δύο πολεμούν υπέρ των Βυζαντινών.

890. Βλ. Lounghis, *Ambassades*, 94-101. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 131-133.

891. Για τη φραγγική εκστρατεία του Χιλδέβερτου Β΄ εναντίον των Βησιγόθων: Iohannes Biclaensis, a. 585, σ. 217. Greg. Tur. VIII, 35, σ. 333 και VIII, 38, σ. 334. Πρβλ. Goubert, *Espagne wisigothique*, 40-41.

892. Στο κείμενο *adversus manum publicam* (εννοεί *adversus rem publicam*).

893. Ψευδο-Φρεδεγάριος IV, 33, σ. 186-188: *cum parte imperiae fuerat Cantabria revocata ...*

894. Βλ. Goubert *Espagne wisigothique*, 43-44.

*laetetur dum poli rotantur dum(que) sol circuit orbem*⁸⁹⁵. Από καθαρά στρατιωτική άποψη πάντως, θα ήταν σωστότερο να έλεγε *dum sol imperii non occidit in Hispania*.

Από τη λατινική επιγραφή της Καρθαγένης (589/590) έως την άνοδο στον παπικό θρόνο του Γρηγόριου Α΄ (590) δεν μεσολαβεί ούτε καν ένας χρόνος και από τις διάφορες παπικές επιστολές προκύπτει ότι τώρα το όποιο πολιτικό, στρατιωτικό και πολιτιστικό γόητρο της σύγχρονης Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στην Ισπανία που συνοψίζεται στην Ορθοδοξία της Χαλκηδόνας έχει περιέλθει στην Αγία Έδρα⁸⁹⁶. Αντίθετα με το ότι συνέβαινε έως τώρα, στο εξής το βησιγοθικό βασίλειο είναι αυτό που προορίζεται να μακροημερεύσει και όχι πια οι αυτοκρατορικές κτήσεις στην Ισπανία που αρχίζουν να χάνουν το αρχικό νομικό και ιδεολογικό έρεισμα της ίδιας τους της υπόστασης⁸⁹⁷. Έτσι, οι μνείες των από την αρχή εχθρικών προς την αυτοκρατορία πηγών γίνονται ακόμα πιο σπάνιες και αποσπασματικές καθώς ο έκτος αιώνας πλησιάζει προς το τέλος του.

Και στη χρονολογική αυτή τομή γίνονται ορατές όχι μόνο οι εμφανείς αλλαγές, όπως π.χ. η μόνιμη στο εξής ύπαρξη των εξαρχάτων στην Αφρική και στην Ιταλία, αλλά και άλλες, λιγότερο εμφανείς, στρατιωτικές μεταβολές που πρέπει να έθιξαν τα βυζαντινά στρατεύματα στην Ισπανία. Με δεδομένο, όπως έχει ήδη παρατηρήσει πολύ εύστοχα ο P. Goubert⁸⁹⁸, ότι ο mag. mil. Spaniae του 589 Κομεντίολος είναι ο γνωστός και ιδιαίτερα δραστήριος στρατηγός (mag. mil. praesentalis) του Μανυρίκιου που, από το μέτωπο της Θράκης μετατέθηκε για λίγον καιρό στην Ισπανία το 589⁸⁹⁹, με δεδομένο επίσης ότι και ο πατρίκιος Ηράκλειος, mag. mil. per Armeniam έως τουλάχιστον το 595, μετατέθηκε στην Αφρική ως έξαρχος γύρω στο 602⁹⁰⁰, δεν έχουμε μόνο μεταθέσεις δοκιμασμένων στρατηγών από την Ανατολή σε θέσεις ανώτατων στρατιωτικών διοικητών στη Δύση, κάτι που είναι προφανές. Έχουμε μία εκκωφαντική e silentio μαρτυρία για το ότι η πρόσφατα αναγορευμένη σε έξαρχάτο βυζαντινή Ιταλία είναι τώρα ανήμπορη να βοηθήσει τη στρατιωτικά κρίσιμη κατάσταση στην Ισπανία, όπως θα απαιτούσαν οι περιστάσεις *sicut in antiquum statum*. Ως συνέπεια αυτής της πραγματικής στρατιωτικής αδυναμίας του εξαρχάτου της Ιταλίας εμφανίζεται η περίπου υποχρεωτική εξάρτηση των όσων βυζαντινών κτήσεων (που αντικειμενικά δεν μπορούν να αναγορευθούν σε ιδιαίτερο έξαρχάτο) στην Ισπανία στο έξαρχάτο της Αφρικής⁹⁰¹ που, έτσι, εμφανίζεται να διαθέτει έναν αξιόλογο πολεμικό στόλο το 610.

895. Βλ. Vallejo Girvés, *Commentiolus*, 292 σημ. 6.

896. Βλ. E. A. Thompson, *The Goths in Spain*, Oxford 1971, 320, 379-380.

897. Βλ. Ju. A. Kulakovsky, *Istorija Vizantii III*, Kiev 1915, 49.

898. *Administration*, 139 σημ. 58.

899. Βλ. *PLRE III*, 323, με τις πηγές.

900. Βλ. *PLRE III*, 585 (Heraclius 3), με τις πηγές.

901. Βλ. Goubert, *Administration*, 140.

Σύμφωνα με τον Ισίδωρο Σεβίλλης⁹⁰², ο βησιγόθος βασιλέας Βιττέριχος (603-610) που, αμέσως μετά την ανάρρησή του, έδωσε πολλές μάχες εναντίον του ρωμαϊκού στρατού (*adversus militem Romanum bella saepe molitus*) δεν μπόρεσε να δρέψει δόξα σε ικανοποιητικό βαθμό (*nihil satis gloriae gessit*)⁹⁰³. Το μόνο που κατόρθωσε ήταν να καταλάβει στρατιωτικά την όχι και τόσο σημαντική πόλη του Σαγούντου (Sagontia, σήμερα Gissonza). Κατάληψη όμως μίας έστω και ασήμαντης, αλλά γνωστής από την εποχή των Καρχηδονίων πόλης στην ευρύτερη περιοχή της Καρθαγένης/Νέας Καρχηδόνος σημαίνει ότι το αναπόφευκτο τέλος πλησιάζει. Ο επόμενος βησιγόθος βασιλέας Γουνδομάρος (610-612) *alia militem Romanum obsedit*, λέει με τη χαρακτηριστική του ορολογία ο Ισίδωρος Σεβίλλης⁹⁰⁴ και, μετά από αυτόν στο βησιγοθικό θρόνο ανεβαίνει ο Σισεβούτος (612-621), τις νικηφόρες εκστρατείες του οποίου ο Ισίδωρος κατατάσσει σε τρεις κατηγορίες. Η τρίτη κατηγορία νικών του Σισεβούτου αφορά τα βυζαντινά στρατεύματα της Ισπανίας στα Ν. των κτήσεών του και έχει ως εξής: *de Romanis quoque praesens bis feliciter triumphavit et quasdam eorum urbes pugnando sibi subiecit: adeo post victoriam clemens, ut multos ab exercitu suo hostili praeda in servitutem redactos pretio dato absolveret eiusque thesaurus redemptio existeret captivorum*⁹⁰⁵. Σύμφωνα με αυτά, ο Σισεβούτος είναι κυρίαρχος της Ιβηρικής και σ' αυτόν ως *gloriosissimo adque clementissimo domno Sisebuto regi* απευθύνεται γύρω στο 615 ένας βυζαντινός αξιωματούχος με το όνομα Καισάριος⁹⁰⁶, *deo volente patricius, venerator vester*⁹⁰⁷ ζητώντας ταπεινά διαπραγματεύσεις διαμέσου του αυτοκράτορα Ηράκλειου⁹⁰⁸ και επιδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό τη θέση της απόλυτης ταπείνωσης και αδυναμίας της βυζαντινής στρατιωτικής διοίκησης απέναντι στο βησιγοθικό στρατό. Ο πατρίκιος Καισάριος πρέπει να είναι ο τελευταίος επώνυμος βυζαντινός στρατιωτικός διοικητής στην Ισπανία, ενώ φαίνεται ότι δύο άλλοι βυζαντινοί πατρίκιοι των οποίων τα ονόματα δεν μνημονεύονται νικήθηκαν ο ένας με τέχνασμα (*prudencia*) και ο άλλος με ανδρεία (*virtute*) από τον επόμενο βησιγόθο βασιλέα Σβινθίλα (621-631)⁹⁰⁹ που *urbes residuas, quas in Hispaniis Romana manus agebat, proelio conserto obtinuit* και *totius Spaniae intra oceani fretum*

902. Isidorus Hispalensis, *Historia Gothorum*, Aera DCXLI, σ. 291.

903. Για το Βιττέριχο: *PLRE* III, 1407-1408.

904. Isidori, *Historia Gothorum*, Aera DCXLVIII, σ. 291. Για το Γουνδομάρο: *PLRE* III, 564 (Gundemar).

905. Isidorus Hispalensis, *Historia Gothorum*, Aera DCL, σ. 291. Πρβλ. Goubert, *Administration*, 69 σημ. 278.

906. Γ' αυτόν: Goubert, *Administration*, 139-141 και *PLRE* III, 258-259 (Caesarius 2).

907. *Ep. Wisig.* αφ. 3, σ. 663. Επίσης, βλ. *Epp. Wisig.*, αφ. 5 και 6, σ. 666-667.

908. Lounghis, *Ambassades*, 106.

909. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 1205-1206.

*monarchiam regni primus idem potitus*⁹¹⁰. Κάποια βυζαντινή απόβαση στην Ισπανία δεν αποκλείεται να επιχειρήθηκε αρκετά αργότερα, στα χρόνια των βησιγόθων βασιλέων Εγίκα (687-701) και Ουίτιζα (701-709)⁹¹¹, αλλά οι καιροί ήταν πολύ πιο προχωρημένοι για περιπέτειες τέτοιου οικονομικού είδους. Δεν αποκλείεται αυτή η ναυτική προσπάθεια να είχε κάποια σχέση με τη γενικότερη προσπάθεια να ενισχυθεί η απειλούμενη Καρχηδόνα από τους Άραβες το 698. Στην πραγματικότητα, από τις ισπανικές κτήσεις μόνο οι Βαλεαρίδες έμειναν στην κατοχή της αυτοκρατορίας⁹¹², και αυτών όμως το μέλλον χάνεται μέσα στο σκοτάδι.

Η κατάρρευση της βυζαντινής στρατιωτικής διοίκησης στην Ισπανία οφείλεται στο γεγονός ότι τα στρατεύματα αυτά δεν ήταν τίποτε άλλο, παρά δυνάμεις στρατιωτικής κατοχής σε έναν τόπο πολύ απομακρυσμένο από εκεί από όπου αυτές οι δυνάμεις κατοχής μπορούσαν να προσμένουν ενισχύσεις. Όταν η άφιξη ενισχύσεων γινόταν εφικτή, όπως π.χ. φαίνεται από το παράδειγμα του στρατηγού Κομεντίου, οι δυνάμεις κατοχής μπορούσαν να ανυψώσουν τους τόνους σχετικά με το μέλλον τους και αυτό προκύπτει από το αγέρωχο ύφος της επιγραφής της Καρθαγένης το 589. Με την πάροδο του χρόνου όμως, πρόβαλλε όλο και περισσότερο μία ολοκληρωτική αδυναμία της «Ρώμης», δηλαδή της βυζαντινής Ιταλίας, να επιτελέσει τον αρχαίο ρόλο της στέλνοντας στρατιωτικές δυνάμεις στην Ισπανία, ενώ η Σικελία έπρεπε να ενισχύσει συνεχώς την άμυνα της βυζαντινής Ιταλίας, δηλαδή του εξαρχάτου της Ραβέννας, απέναντι στους Λογγοβάρδους. Έτσι, από τη σκοπιά αυτή, δεν είναι καθόλου περιέργη η προσκόλληση της βυζαντινής στρατιωτικής διοίκησης της Ισπανίας στο εξαρχάτο της Αφρικής. Η βυζαντινή στρατιωτική διοίκηση δεν μπορούσε να υπολογίζει ούτε στην υποστήριξη του τοπικού πληθυσμού, από τη στιγμή που οι Βησιγόθοι είχαν ασπασθεί την Ορθοδοξία της Χαλκηδόνας. Έτσι, οι τόνοι της στρατιωτικής διοίκησης της βυζαντινής Ισπανίας χαμηλώνουν οριστικά, όπως φαίνεται από τα γράμματα που έστειλε ο πατρίκιος Καισάριος στο βασιλέα Σισεβούτο επειδή, το 615, ο αυτοκράτορας Ηράκλειος είχε ανάγκη από ειρήνη με κάθε θυσία, ακόμα και με παραχώρηση μίας επαρχίας, όπως έγραψε πριν από πολλά χρόνια ο ισπανός ιστορικός R. Altamira⁹¹³. Σε ό,τι αφορά τα όσα πλοία φρουρούσαν τις ισπανικές στρατιωτικές δυνάμεις της αυτοκρατορίας, θα έπρεπε να προσαρτηθούν στις δυνάμεις του εξαρχάτου της Αφρικής και, μαζί με τις ναυτικές δυνάμεις του εξαρχάτου της Ιταλίας, θα αποτελούσαν τον δυναμικό στη συνέχεια στόλο των Καραβισιάνων που δεν φαίνεται να είχε ποτέ ως βάση του την Κωνσταντινούπολη.

910. Isidorus Hispalensis, *Historia Gothorum*, Aera DCLVIII, σ. 292 Πρβλ. επίσης Goubert, *Espagne wisigothique*, 74 σημ. 278. Πρβλ. Isidorus Hispalensis, *Chronica*, 416b: *post quem religiosissimus Suintila princeps bellum cum reliquis Romanis urbibus iniit celerique victoria totius Spaniae monarchiam regni primus obtinuit.*

911. *Cont. Hispana*, σ. 354. Πρβλ. Goubert, *Espagne wisigothique*, 76, που θεωρεί ότι πρόκειται για τις Βαλεαρίδες και όχι για την Ιβηρική Χερσόνησο.

912. Βλ. Kulakovsky III, 50.

913. R. Altamira, *Spain under the Wisigoths*, *The Cambridge Medieval History II*, Cambridge 1913, Ch. VI, 173.

Η διχοτόμηση της ιουστινιάνειας στρατιωτικής κατάκτησης

Σύμφωνα με μία μάλλον απίθανη, μεταγενέστερη παράδοση, υπαίτιος για την εισβολή των Λογγοβάρδων στην Ιταλία που διχοτόμησε τη διάταξη των βυζαντινών στρατιωτικών δυνάμεων από την Ανατολή στη Δύση ήταν ο ένδοξος προηγούμενος κατακτητής της, πατρίκιος Ναρσής⁹¹⁴. Τα πραγματικά γεγονότα δείχνουν μία αρχικά γενική βυζαντινή στρατιωτική αδράνεια: απέναντι σε μία σχετικά μικρή εδαφική πρόσκτηση, όπως είναι το Σίρμιον (Srpska Mitrovica) που το κατείχαν πριν οι Γεπίδες, η διακυβέρνηση του Ιουστίνου Β΄ ανέχεται να διακινδυνεύσει την κατάρρηση της ισορροπίας στον άνω Δούναβη⁹¹⁵. Είναι επίσης αναμφισβήτητο ότι, όταν οι Λογγοβάρδοι ξεκινούν για την κατάκτηση της Ιταλίας (2 Απριλίου του 568, Δευτέρα του Πάσχα⁹¹⁶), έχουν όχι μόνο εξοντώσει τους Γεπίδες⁹¹⁷, αλλά έχουν συνάψει συμμαχία με τους Αβάρους που, λίγο προηγούμενα, έχουν εισβάλει στη Θουριγγία και, μετά από ορισμένες αψιμαχίες, κλείσει ειρήνη με το φράγγο βασιλέα της Αυστρασίας Σιγέβεργο Α΄ (561-575)⁹¹⁸. Το βέβαιο είναι ότι, αφήνοντας τη χώρα του Παννονία στους Αβάρους⁹¹⁹, ο λογγοβάρδος βασιλέας Αλβόινος (560-572) εισβάλλει στην Ιταλία *cum omni suo exercitu vulgique promiscui multitudine*⁹²⁰ και αυτό που πρέπει να γίνει κατανοητό από την αρχή είναι ότι, από την Παννονία όπου θα βρίσκονται στο εξής, οι Άβαροι θα πιέζουν στρατιωτικά την αυτοκρατορία που κατέχει το Σίρμιον σε σημείο που να μην μπορεί να στελεί ικανοποιητικές ενισχύσεις στην Ιταλία, όπου όχι μόνο δεν υπάρχει διαθέσιμος στρατός εκστρατείας, αλλά και οι δυνατότητες τοπικής στρατολογίας είναι μικρές⁹²¹.

Η ισχυρή στρατιά του Ναρσή πρέπει να έχει μόλις παύσει να υπάρχει ως ενιαίο πολυάριθμο σώμα και να έχει μερικά διαλυθεί, ενώ διάφορα τμήματά της πρέπει να επιτελούν ρόλο φρουράς στις διάφορες ιταλικές πόλεις. Στην Ιταλία, σχετικά με την οποία η αυτοκρατορική διοίκηση είναι εμφανές ότι θεωρεί ότι αρχίζει μία τελειώς ανέφελη

914. Βλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 4-10. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 23-24 σημ. 16. Πρβλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 108 σημ. 6-9. Λουγγής, *Ιδεολογία*, 55-59.

915. Για το Σίρμιον: Μένανδρος, απ. 12.6, σ. 138-140. Πρβλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 101.

916. Παύλος Διάκονος, *HL* II, 7, σ. 76: *egressi sunt mense Aprili, per indictionem primam alio die post sanctum pascha*. Πρβλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 11-12.

917. Βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 16. Stein, *Studien*, 9.

918. Stein *Studien*, 8. Σχετικά με τους Αβάρους βλ. W. Pohl, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr.*, München 1988.

919. Παύλος Διάκονος, *HL* II, 7, σ. 76: *Tunc Alboin sedes proprias, hoc est Pannoniam, amicis suis Hunnis (Avaris) contribuit*. Πρβλ. Kulakovsky II, 343-348.

920. Παύλος Διάκονος, *HL* II, 8, σ. 76. Marius Aventicensis, a. 569, σ. 238.

921. Ο Agnellus (95, σ. 338) θεωρεί ότι από την υπατεία του Βασίλειου (541) έως τη διακυβέρνηση του Ναρσή *provinciales Romani ubique ad nihilum redacti sunt*.

και ακίνδυνη περίοδος ειρήνης, ως διάδοχος του Ναρσή⁹²² φαίνεται να διοικεί κάποιος Λογγίνος Praef. praet. per Italiam⁹²³, πολιτικός υπάλληλος, που, όπως δεν φαίνεται να διαθέτει κάποιον αξιόλογο στρατό, ασχολείται με το να οχυρωσει την έδρα του Ραβέννα. Η αντίσταση λοιπόν που θα προβληθεί από τη βυζαντινή πλευρά θα είναι αρχικά ανυπαρκτή και, στη συνέχεια, αδύναμη και αποσπασματική: μετά το Forum Julii (Cividale), όπου εγκαθίσταται για πρώτη φορά ένας λογγοβάρδος δούκας με το όνομα Γιζούλφος και επικρατούν λογγοβαρδικά ήθη και έθιμα⁹²⁴, και την Ακυλησία, θα καταληφθεί η ανυπεράσπιστη επαρχία των Βενετιών (*sine aliquo obstaculo*). Έως το Σεπτέμβριο του 569, οι Λογγοβάρδοι έχουν ήδη κατακτήσει την Βικεντία (Vicenza) και τη Βερόνα και το Ταρβήσιον (Treviso), ενώ οι Βυζαντινοί αρχίζουν να αντιστέκονται στο Πατάβιον (Padova), στη Μάντουα (Mantova) και το Mons Selicis (Monselice)⁹²⁵. Σύμφωνα με τον Παύλο Διάκονο, η ερμηνεία είναι απλή: *nec erat tunc virtus Romanis, ut resistere possint, quia et pestilentia, quae sub Narsete facta est, plurimos in Liguria et Venetiis extinxerat, et post annum, quem diximus fuisse ubertatis, fames nimia ingruens universam Italiam devastabat*. Η λογγοβαρδική προώθηση θα αγγίζει τα σύνορα της Λιγουρίας και στις 3/4 Οκτωβρίου θα παραδοθεί το Μεδιόλανο. Στην κατοχή της αυτοκρατορίας θα παραμείνει μόνο η παραθαλάσσια Λιγουρία, δηλαδή μία λεπτή λουρίδα γης γύρω από τη Γένοβα⁹²⁶. Μόνο μετά την κατάκτηση του Μεδιόλανου, αυτής της τειχισμένης πόλης που δεσπόζει στην πεδιάδα της σημερινής Λομβαρδίας, οι Λογγοβάρδοι (που θα κληροδοτήσουν εκεί το όνομά τους) θα αρχίσουν να προωθούνται και προς τα νοτιότερα μέρη της Ιταλίας. Η πολιορκία της οχυρής πόλης Τίκινον (Pavia) θα είναι λίγο μεγαλύτερη από τριζήρονη (*post tres annos et aliquod menses*) και θα διαρκέσει ως το 572, ενώ, στο μεταξύ, ο Αλβόινος θα εισβάλει στην Τουσκία⁹²⁷ με ένα στρατό που, όπως λέει ο Παύλος Διάκονος, αποτελούνταν από πολλές εθνότητες. Στη διάρκεια της μακρόχρονης αυτής πολιορκίας του Τικίνου, ο αυτοκρατορικός στρατός στα δυτικά Βαλκάνια (Ιλλυρικών) που διοικείται από το στρατηγό Τιβέριο (το μελλοντικό αυτοκράτορα⁹²⁸) υφίσταται μία συντριπτική ήττα από τους Αβάρους⁹²⁹, κάτι που, προς το παρόν τουλάχιστον, αναβάλλει οποιαδήποτε σκέψη για αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων στην Ιταλία. Είναι τώρα φανερό,

922. Είναι χαρακτηριστικό ότι η *Origo gentis Langobardorum* (Hist. Lang. cod. Gothani, 5 [MGH. SSRL, 9]) αναφέρει λανθασμένα ότι ο Ναρσής *relinquens Italiam, ad Spaniarum provinciam est reversus*.

923. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 797 (Longinus 5). Για την αποστολή του: Παύλος Διάκονος, *HL* II, 5, σ. 75. Για τη Ραβέννα ως έδρα του: Agnellus, 95, σ. 338. Παύλος Διάκονος, *HL* II, 29, σ. 89. Πρβλ. Diehl, *Ravenne*, 16 και 18. Stein, *Studien*, 15-17. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 109.

924. Παύλος Διάκονος, *HL* II, 9, σ. 77. Πρβλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 12-13. Για τους λογγοβάρδους δούκες βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 35, 38-40.

925. Παύλος Διάκονος, *HL* II, 14, σ. 81.

926. Παύλος Διάκονος, *HL* II, 25, σ. 86. Πρβλ. Origone, *Liguria*, 273-275.

927. Παύλος Διάκονος, *HL* II, 26, σ. 86. Πρβλ. Diehl, *Ravenne*, 11.

928. Γ' αυτόν την εποχή αυτή βλ. *PLRE* III, 1325.

929. Ευάγγριος Ε', 11, σ. 207. Θεοφάνης, 247.

ότι ο αυτοκρατορικός στρατός εγκαταλείπει την κατοχή της Ρώμης, αφού εκεί μπορεί να πολιορκηθεί πολύ εύκολα και διατηρεί ως ορμητήριο τη Ραβέννα, προσπαθώντας να κρατήσει ανοιχτή την επικοινωνία με τη Ρώμη διαμέσου της Via Flaminia. Ο βίαιος θάνατος του Αλβόινου στις αρχές του καλοκαιριού του 572 που ακολουθεί χρονικά την πτώση του Τικίνου τον ίδιο χρόνο, ανακόπτει προσωρινά την ακατάσχετη ως τώρα λογγοβαρδική εδαφική επέκταση. Με δεδομένη τη βυζαντινή στρατιωτική αδυναμία, καθόλου δεν αποκλείεται να υπήρξε βυζαντινή ανάμιξη διαμέσου του praef. praet. per Italiam Λογγίνου στο φόνο αυτό⁹³⁰, καθώς ο Λογγίνος αυτός προμήθευσε τα πλοία, με τα οποία οι ευγενείς δολοφόνοι του Αλβόινου κατέφυγαν στη Ραβέννα υπό την προστασία του⁹³¹. Έτσι, δολοποκίες και θαλάσσια δύναμη αντικαθιστούν προς το παρόν την έλλειψη στρατού εκστρατείας. Ίσως και μία αντίστοιχη βυζαντινή ανάμιξη να υπήρξε και στο θάνατο του διαδόχου του Αλβόινου Κλεφ που εξέλεξαν οι Λογγοβάρδοι και που δολοφονήθηκε το 574⁹³², κάτι που είναι δυνατόν να ώθησε τους Λογγοβάρδους να μην εκλέξουν άλλο βασιλέα, αλλά να αναθέσουν τη διακυβέρνηση του κράτους τους σε δούκες. Ο Παύλος Διάκονος παραθέτει ονομαστικά τους δούκες του Τικίνου, του Bergamo, της Brescia, του Trento και του Forum Iulii (Cividale), αλλά αναφέρει ότι συνολικά οι δούκες ήταν τριάντα και ότι λήφθηκαν αιματηρά μέτρα εναντίον πολλών ευγενών Ρωμαίων⁹³³, ίσως για να αποτραπεί ο κίνδυνος κάποιας νέας συνωμοσίας, που όμως τώρα φαίνεται ότι δεν χρειάζοταν πια, επειδή η αυτοκρατορία πρέπει να ένοιωθε και πάλι αρκετά ισχυρή, ώστε να μπορεί να στείλει μία νέα ισχυρή στρατιά στην Ιταλία. Με αυτή την έννοια, οι υπόγειες πολιτικές αντιδράσεις όπως οι δολοποκίες, συνωμοσίες και οργανωμένες δολοφονίες θα έδιναν τη θέση τους στις μάχες «εκ παρατάξεως» ανάμεσα σε αντίπαλους στρατούς.

Το μόνο, για το οποίο δεν μπορεί να κατηγορηθεί η βυζαντινή κυβέρνηση στη διάρκεια της βασιλείας των άμεσων διαδόχων του Ιουστινιανού είναι αδιαφορία για τις υποθέσεις της Δύσης. Η πλάνη όλων σχεδόν των ιστορικών από τα τέλη του 19ου αιώνα ως σήμερα (και όχι του Le Beau ή του Gibbon) προέρχεται από το γεγονός ότι οι ελληνόφωνες πηγές της Ανατολής, με αποκορύφωμα τη μακροδύστη ιστορική συγγραφή του Θεοφύλακτου Σιμοκάττη, δεν αναφέρουν σχεδόν καθόλου γεγονότα που διαδραματίζονται δυτικά από την Αδριατική. Αυτός που τοποθετήθηκε επί κεφαλής της νέας

930. *Origo gentis Langobardorum*, 5, σ. 5: *Tunc mandavit Rosemunda ad Longinum praefectum, ut eam reciperet Ravennam. Mox audivit Longinus, gavisus est, misit navem angariam, et tulerunt Rosemunda et Hilmichis in Ravenna*. Παύλος Διάκονος, *HL II*, 29, σ. 89: *Tunc Longinus praefectus suadere coepit Rosemundae, ut Helmechis interficeret ...* Iohannes Biclarensis, a. 573, σ. 213. Marius Aventicensis, a. 572, σ. 238. *Auctarii Havniensis extrema* 5, 6 (*MGH. AA*, IX, 338). Ψευδο-Φρεδεγάριος III, 66, σ. 134.

931. Agnellus, 96, σ. 340. Πρβλ. Hartmann, *Geschichte Italiens II/1*, 37. Kulakovsky II, 350-351. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 121 σημ. 58, 122.

932. Παύλος Διάκονος, *HL II*, 31, σ. 90. Πρβλ. Hartmann, *Geschichte Italiens II/1*, 38.

933. Παύλος Διάκονος, *HL II*, 32, σ. 90. Πρβλ. Stein, *Studien*, 103. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 123-124.

στρατιάς που προοριζόταν να ανακτήσει την Ιταλία κατά το υπόδειγμα του Ναρσή, όπως φαίνεται, λεγόταν Βαδουάριος⁹³⁴ και είναι γνωστός από τις ελληνόφωνες πηγές ανάμεσα στα άλλα και για την προηγούμενη στρατιωτική δράση του στα Βαλκάνια εναντίον των Λογγοβάρδων, που πρέπει μάλιστα να ήταν και νικηφόρα⁹³⁵. Από εκεί και πέρα, το γεγονός ότι ήταν γαμπρός του αυτοκράτορα Ιουστίνου Β΄ πρέπει να είχε τη λιγότερη σημασία.

Η νέα και οπωσδήποτε μεγάλη εκστρατεία πρέπει να έγινε το 575 ή το 576⁹³⁶. *Baduarius gener Iustini principis in Italia a Longobardis proelio vincitur et non multo plus post inibi vitae finem accepit*. Ανεξάρτητα από το αν η μάχη που έχασε από τους Λογγοβάρδους ο κουροπαλάτης Βαδουάριος ήταν η πρώτη μεγάλη που δόθηκε μετά τη λογγοβαρδική εισβολή στην Ιταλία, όπως λέει ο Hartmann⁹³⁷, η σύντομη αυτή μνεία που παραθέτει ο ισπανός μοναχός του Biclai Ιωάννης⁹³⁸ είναι η μόνη που διαθέτουμε για οποιαδήποτε εξαγωγή συμπερασμάτων. Το μόνο βέβαιο από στρατιωτική σκοπιά είναι ότι αυτή η βυζαντινή πολύ σημαντική, όπως φαίνεται, ήττα δεν στερεί μόνο τη Β. Αφρική από στρατιωτικές ενισχύσεις, αλλά και θα αφήσει στους Λογγοβάρδους ελεύθερο το δρόμο προς τη Ν. Ιταλία, ενώ στο Βορρά αντιστέκεται ακόμα στη λογγοβαρδική πολιορκία, όπως το Secusium (σήμερα Susa) υπό το στρατηγό Σισσίνιο⁹³⁹. Δύο χρόνια αργότερα, ο ίδιος μοναχός Ιωάννης Biclarensis θα αναφέρει μελαγχολικά για την Ιταλία: *Romani contra Longobardos in Italia lacrimabile bellum gerunt*⁹⁴⁰ και προς τα τέλη της βασιλείας του Τιβέριου Κωνσταντίνου, ο Μένανδρος ο Προτήκτωρ θα διαπιστώσει *ὅτι Ἰταλία ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων σχεδὸν ἅπασα ἐπεπόρθητο*⁹⁴¹. Όπως αναφέρει όμως ο Παύλος Διάκονος, το μικρό νησάκι Comacina (*Amacina* στο κείμενο) στη λίμνη του Como θα αντιστέκεται στους Λογγοβάρδους τουλάχιστον ως το 586⁹⁴², υπό τον παλαιό

934. Γ' αυτόν: PLRE III, 164-165.

935. Σιμοκάτης ΣΤ', 10, 10-12, σ. 240-241. Θεοφάνης, 246. Πρβλ. Stein, *Studien*, 8, 26 σμμ. 1. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 103.

936. Ο Stein (*Studien*, 104 και 114 σμμ. 2) τοποθετεί την εκστρατεία μετά τη σύναψη ειρήνης με τους Αβάρους το χειμώνα του 574/575, οπότε τα βαλκανικά στρατεύματα έμειναν ελεύθερα.

937. *Geschichte Italiens* II/1, 49, ο οποίος όμως κατανοεί σωστά τη μεγάλη σημασία της εκστρατείας.

938. Iohannes Biclarensis, a. 576, σ. 214.

939. Greg. Tur. IV, 30(44): *Cumque usque ad Sugusium urbem perlati fuissent, et eos incolae loci durae susciperent, praesertim cum Sissinius magister militum a parte imperatoris in hac urbe resediret*. Βλ. και Παύλος Διάκονος, HL III, 8, σ. 96: *Tunc Zaban et Rodanus (λογγοβάρδοι δούκες) Secusium devenere; quam urbem Sissinius tunc magister militum a parte retinebat imperatoris*. Για το Σισσίνιο αυτό: PLRE III, 1159 (Sissinius 1). Πρβλ. Goubert, *Byzance* II/2, 15.

940. Iohannes Biclarensis, a. 578, σ. 215.

941. Μένανδρος, απ. 24, σ. 216

942. Παύλος Διάκονος, HL III, 27, σ. 108: *Alii quoque Langobardi in insula Amacina Francionem magistrum militum, qui adhuc de Narsetis parte fuerat et iam se per viginti annos continuerat, obsidebant*.

υφιστάμενο του Ναροή Francio⁹⁴³. Πρόκειται για απομονωμένες μεταξύ τους εστίες βυζαντινής αντίστασης στη Β. Ιταλία, όπου οι Λογγοβάρδοι είναι ήδη τόσο ισχυροί, ώστε να μπορούν κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης των δουκών που θα διαρκέσει δέκα χρόνια (574-584) να στραφούν και εναντίον της Γαλλίας προς ΒΔ. Ταυτόχρονα, οι δούκες που δεν διακρίνονται για την ομοψυχία δεν χάνουν ευκαιρία, μετά την καταστροφή της στρατιάς του Βαδουάριου, να πλήξουν το κέντρο της βυζαντινής πολιτικής και στρατιωτικής ισχύος στην Ιταλία, δηλαδή την επικοινωνία ανάμεσα στη Ραβέννα και τη Ρώμη στους πρόποδες των Απεννίνων και στις υπώρειες της Via Flaminia από τη μία πλευρά και τη χερσαία επικοινωνία της Ρώμης με τη Ν. Ιταλία από την άλλη. Έτσι ιδρύθηκε αρχικά το δουκάτο του Σπολέτο (Σπολίτιον), μάλλον λίγο μετά το 576, ίσως μάλιστα με κάποια βυζαντινή συναίνεση⁹⁴⁴. Εφ' όσον δεν υπήρχε πια η παραμικρή περίπτωση να υποταχθούν οι Λογγοβάρδοι με τὰ όπλα στην αυτοκρατορία, η αυτοκρατορία έπρεπε να τους αφομοιώσει. Έτσι, με την πάροδο του χρόνου, παρατηρείται στη βυζαντινή πλευρά μία διπλή τακτική: από τη μία πλευρά, εξακολουθεί η πεισματική αποσπασματική άμυνα κατά περιοχές. Από την άλλη, η αυτοκρατορική πολιτική αρχίζει να εννοεί μεμονωμένες περιπτώσεις προσχώρησης κάποιων λογγοβάρδων ευγενών στρατιωτικών αρχηγών που δέχονται να πολεμήσουν εναντίον των ομοφύλων τους⁹⁴⁵.

Όσο ακόμα ήταν καίσαρ (574-578) ο Τιβέριος χρησιμοποίησε στην Ιταλία το όπλο της δωροδοκίας *ἐφ' ᾧ τινες τῶν ἡγεμόνων τοῦ Λογγιβάρδων ἔθνος, εἴ πως γε ἔσται δυνατά, πείσοι τοῦ κέρδους ἰμείραντας μεταβαλέσθαι ὡς Ῥωμαίους, ξὺν τῇ κατ' αὐτοὺς δυνάμει, καὶ τοῦτο μὲν τῇ Ἰταλίᾳ μὴ ἐνοχλεῖν τοῦτο δὲ καὶ κατὰ τὴν ἔω πολεμησείοντας καὶ τῇ Ῥωμαίων ἐπικρατεῖα ἐπικουρῆσαι*⁹⁴⁶. Αλλά δεν ήταν μόνο αυτό. Στη διάρκεια της βασιλείας του δεν αποκλείεται να υπήρξε και μία προσπάθεια μεταρρύθμισης του στρατού, όπως συνάγεται από τις χαμένες σήμερα *Νεαρές* του XV και XVI⁹⁴⁷, αλλά και από τις μαζικές στρατολογίες φράγγων μισθοφόρων που έγιναν στη Δύση κατά τη διάρκεια της βασιλείας του και που μνημονεύουν οι βυζαντινές πηγές⁹⁴⁸, οπότε και δεν αποκλείεται επίσης να έστειλε και κάποια στρατεύματα στην Ιταλία⁹⁴⁹, που όμως δεν μπόρεσαν, παρὰ να υπαχθούν στο γενικό κανόνα που επέβαλλε τότε την ενσωμάτωσή

943. Γ' αυτόν: Goubert, *Byzance* II/2, 15, 80 και *PLRE* III, 493-494.

944. Βλ. P. S. Leicht, *Territori longobardi e territori romani, Atti del 1o Congresso di Studi longobardi*, Spoleto 1951, 177-202. G. P. Bognetti, *L'età longobarda* III, Milano 1967, 461-463. Πρβλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 128 σημ 80ε, 129.

945. Βλ. G. P. Bognetti, *I rapporti etico-politici tra Oriente e Occidente dal secolo V, al secolo VIII, X. Congresso Internazionale di scienze storiche* (Roma 4-11 Settembre 1955), Firenze 1955, 3-65.

946. Μέθανδρος, απ. 22, σ. 196.

947. *JGR* I, 25. Πρβλ. Stein, *Studien*, 56-57. Pertusi, *Ordinamenti militari*, 663.

948. Σμοκάττης Γ', 12, 4, σ. 134. Εύαγγιος Ε', 14, σ. 209. Θεοφάνης, 251.

949. Βλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 126.

τους στις τοπικές δυνάμεις⁹⁵⁰. Ήδη από το 568, αρχίζει να εμφανίζεται το αρμενικό στοιχείο στο βυζαντινό στρατό της Β. Ιταλίας στο πρόσωπο ενός Τζίττα, που είναι *comes et tribunus*⁹⁵¹. Κρίνοντας από τα παραδείγματα τώσων απομονωμένων ανάμεσά τους στρατιωτικών ηγητόρων, προκύπτει ότι τόσο πολλές μικρές στρατιωτικές δυνάμεις σε διασπορά παρουσίαζαν ένα εμφανέστατο έλλειμμα στο επίπεδο της ανώτατης διοίκησης, καθώς ο Ναρσής και, προφανώς στη συνέχεια, ο Βαδουάριος αποτελούσαν την κορυφή μίας μεγάλης στρατιάς που, ανάλογα με την περίπτωση, μπορούσε να αφήνει στρατιωτικές δυνάμεις σε κάθε τόπο. Παράλληλα, ιδιαίτερα στην Ιταλία προβάλλε έντονα ήδη από την εποχή της βασιλείας του Ιουστινιανού η υποβάθμιση των πολλών *magistri militum*⁹⁵². Τώρα, υπήρχαν στρατιωτικές δυνάμεις σε διάφορους τόπους, αλλά αυτό που δεν υπήρχε ήταν μία ενιαία ανώτατη στρατιωτική αρχή. Έτσι, θα μπορούσε κανείς να οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι η ίδρυση των εξαρχάτων στην Ιταλία (584) και στην Αφρική (591) ήταν ώριμο αποτέλεσμα μίας έντονης και πραγματικής ανάγκης και ανταποκρίνεται θαυμάσια σ' αυτό που αποκλήθηκε από την επιστήμη πολλά χρόνια πριν «στρατιωτικοποίηση της βυζαντινής αυτοκρατορίας»⁹⁵³ και δεν πρέπει να αποτέλεσε κάποια «διοφύη μεταρρύθμιση του αυτοκράτορα Μαυρίκιου», όπως ισχυρίζονται αρκετοί ερευνητές, μολονότι οι πρώτοι γνωστοί από τις πηγές έξαρχοι Ιταλίας και Αφρικής εμφανίζονται κατά τη διάρκεια της δικής του βασιλείας⁹⁵⁴. Ο θεσμός του εξαρχάτου πρέπει να ιδρύθηκε λίγο ωρύτερα, μάλλον από τον Τιβέριο Κωνσταντίνο⁹⁵⁵. Εξ άλλου, η ίδια η Ρώμη έχει πολι-

950. Παρ' όλο που σύγχρονα έργα, όπως αυτό του Σιμοκάττη ή το λεγόμενο *Στρατηγικόν* του Ψευδο-Μαυρίκιου ασχολούνται αποκλειστικά με τους στρατούς εκστρατείας (βλ. και Pertusi, *Ordinamenti militari*, 662), στη βυζαντινή Ιταλία που αμύνεται εναντίον των Λογγοβάρδων στο δεύτερο μισό του έκτου αιώνα φαίνεται ότι, τελικά, υπερίσχυσε η στρατηγική της τοπικής άμυνας. Βλ. Origone, *Liguria*, 276-278. Κοντά στην εκκλησία της S. Sabina στη Γένοβα βρέθηκε μία νεκρική στήλη χρονολογημένη το 591 (CIL V, 7771), όπου αναφέρεται ένας *numerus felicium Illyricianorum*. Βλ. G. Mennella - G. Coccoluto, *Regio IX. Liguria reliqua trans et cis Appenninum*, Bari 1995, 27. Σε μία επιστολή του πάπα Γρηγόριου Α' (Greg. Mag. ni, *Reg. Epp.* IX, 103, σ. 655) μνημονεύεται στην ανατολική Λιγουρία ένας *mag. mil.* με το όνομα Aldio. Γι' αυτόν: *PLRE* III, 40-41. Πρβλ. Origone, *Liguria*, 279 σημ. 24 και 25.

951. CIL V, 7793. Mennella - Coccoluto [βλ. προηγούμενη σημ.], 43. Origone, *Liguria*, 279 σημ. 27.

952. Αυτό προκύπτει εμφανέστατα και από την *PLRE* III, 1504-1505.

953. Βλ. E. Darkó, *La militarizzazione dell'impero bizantino*, *SBN* 5 (1939), 88-99. Πρβλ. επίσης, J. Karayannopoulos, *Die Entstehung der byzantinischen Themenordnung*, München 1959, 70-71.

954. Ήδη, ο H. Gelzer (*Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung*, Leipzig 1899, 6-8) διατύπωσε την άποψη ότι η βυζαντινή διοίκηση ίδρυσε τα εξαρχάτα με μεγάλη δυσαρέσκεια (*höchst ungern*), και εξ αιτίας των διαδοχικών ηττών που είχε υποστεί.

955. Πρβλ. Diehl, *Ravenne*, 17: "Je ne pense point pourtant que Smaragdus doive être regardé comme le premier exarque d'Italie". Ο Diehl (στο *ίδιο*, 17-18) έβλεπε στον κουροπαλάτη Βαδουάριο τον πρώτο έξαρχο Ιταλίας, κάτι που επίσης δεν πρέπει να είναι απόλυτα σωστό. Η στρατιά του Βαδουάριου πρέπει να ήταν κάτι σαν μία ολοκληρωτική προσπάθεια κατάκτησης. Η αποτυχία της πρέπει να οδήγησε στην ίδρυση ενός θεσμού, όπως αυτός του εξαρχάτου.

ορκηθεί για πρώτη φορά από τους Λογγοβάρδους ήδη από το 579⁹⁵⁶, ενώ ταυτόχρονα απειλείται και η Ραβέννα από τον πρώτο δούκα του Σπολέτο Φαροάλδο⁹⁵⁷ και από αυτή τη διπλή απειλή προβάλλει έντονα ο λόγος για τον οποίο ο Τιβέριος πρέπει να έστειλε στρατό στην Ιταλία το 580⁹⁵⁸. Παράλληλα με αυτές τις στρατιωτικές προπαρασκευές και την ίδρυση του εξαρχάτου της Ιταλίας αρχίζει να επανέρχεται σε επικαιρότητα η διαχρονική περίπου φραγγοβυζαντινή συμμαχία που είχε τόσο ατυχήσει την εποχή που στην Ιταλία όπου διοικούσε ακόμα ο Βελισάριος και κατέβαινε ο φραγγικός στρατός υπό το Θεοδίδεο Α', αλλά έδειχνε τώρα να ξαναβρίσκει την αξία της επί Σιγέβερο του Α' και του γιου και διαδόχου του Χιλδέβερο του Β' (575-595). Σε αυτή την παγιωμένη κατάσταση έπρεπε να προσαρμοστεί ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος.

Ο Θεοδίδεος Α' έγραφε στον Ιουστινιανό ότι θα έπρεπε να χαίρεται για την πρόοδο των καθολικών (= ορθόδοξων) συμμάχων, προφανώς στον πόλεμο εναντίον των αιρετικών Αρειανών⁹⁵⁹. Αμέσως μετά την άνοδό του στο θρόνο, ο Χιλδέβερος Β' έγραφε στον αυτοκράτορα Μαυρίκιο, σπεύδοντας να ανανεώσει το *foedus*⁹⁶⁰. Η συνεννόηση αυτή δεν αποτελούσε μόνο μία αρνητική απάντηση στο ταυτόχρονο αίτημα των Λογγοβάρδων προς τους Φράγγους και προς το Βυζάντιο ζητώντας *pacem et patriocinium* (sic), όπως γράφει το χρονικό του λεγόμενου Ψευδο-Φρεδεγάριου⁹⁶¹, αλλά και μία διαβεβαίωση ότι η αυτοκρατορία και οι ορθόδοξοι σύμμαχοί της θα φρόντιζαν στο εξής στρατιωτικά, ώστε η Ιταλία να μην υποταγεί και πάλι σε Βαρβάρους, όπως είχε συμβεί στο παρελθόν και είναι γεγονός ότι οι Φράγγοι της Αυστρασίας ανταποκρίθηκαν με μεγάλη φιλοτιμία στην υποχρέωσή τους αυτή⁹⁶², στην οποία περιλήφθηκε και ο λογγοβάρδος δούκας της

956. F. Gregorovius, *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter* (εκδ. W. Kampf), I, München 1978, 247-248. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 48-49. Goubert, *Byzance* II/2, 18.

957. Πάυλος Διάκονος, *HL* III, 13, σ. 100: *Hac etiam tempestate Faroald, primus Spolitanorum dux, cum Langobardorum exercitu Classem invadens, opulentam urbem spoliatam cunctis divitiis nudam reliquit.* Πρβλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 45-47.

958. Θα έπρεπε, κατά τη γνώμη μου, να εγκαταλειφθεί η άποψη ότι η έκφραση *habens secum gentes fortissimas, quae barbaro sermone Hwerinam nuncupantur* στον Iohannes Biclarensis (a. 575, σ. 214) υπονοεί Λογγοβάρδους. Πρόκειται για τους Φράγγους του Σιμοκάτη, του Ενάργιου και του Θεοφάνη. Συνθήκη συμμαχίας με την Αυστρασία υπήρχε από το 571: Greg. Tur. IV, 27(40), σ. 137. Βλ. Lounghis, *Ambassades*, 93.

959. *Ep. Austras.* 20, σ. 133: *scimus, augustam celsitudinem vestram de profectu catholicorum plena animi iucunditate gaudere ...*

960. *Ep. Austras.* 25, σ. 138.

961. Ψευδο-Φρεδεγάριος IV, 45, σ. 204.

962. Με ελαφρότητα που ξεπερνάει ακόμα και την πλήρη έλλειψη παραπομπών στο κείμενο του, ο P. Lemerle (*Les répercussions de la crise de l'empire d'Orient au VIIe siècle sur les pays d'Occident*, στο: *Caratteri del secolo VII in Occidente* [SCIAM 5], II, Spoleto 1958, 713-733, εδώ: 721) θεωρεί ότι οι σχεδόν πέντε -πάντως σε καμιά περίπτωση λιγότερες από τέσσερις- εκστρατείες των Φράγγων στη Β. Ιταλία επί Μαυρίκιου και Χιλδέβερο του Β' μπορούν να συνοψιστούν στη φράση: "Or, que fait Childebert? Une petite campagne, mal combinée avec celle de l'exarque byzantin".

Ιστρίας Γραζούλφος⁹⁶³, ίσως ακόμα πριν από το 581⁹⁶⁴, οπότε οι Λογγοβάρδοι έφθναν λεηλατώντας μπροστά στη Νεάπολη⁹⁶⁵.

Έχοντας λάβει 50.000 χρυσά νομίσματα από τον αυτοκράτορα Μαυρίκιο⁹⁶⁶, ο Χιλδέβερτος Β΄ πραγματοποίησε την πρώτη του κάθοδο στη Β. Ιταλία την άνοιξη του 584⁹⁶⁷. Ο μεγάλος στρατός του (*innumera Francorum multitudo*) δεν κατόρθωσε να εκπορθήσει ούτε μία από τις οχυρωμένες λογγοβαρδικές πόλεις και η όλη εκστρατεία επισφραγίστηκε με μία συνθήκη⁹⁶⁸ που οδήγησε την εκστρατεία πίσω στη Γαλλία. Ίσως ο Χιλδέβερτος Β΄, όπως δείχνουν τα γεγονότα, να θέλησε να βοηθήσει την αυτοκρατορία στην Ισπανία με την προσπάθεια (επίσης αποτυχημένη) που έκανε τον επόμενο χρόνο 585⁹⁶⁹. Ίσως πάλι οι Φράγγοι να υποχώρησαν, βλέποντας ότι οι λογγοβάρδοι δούκες είχαν ανακηρύξει ένα νέο βασιλέα το 584, τον Αύθαρι (584-590), που πήρε μάλιστα και τη ρωμαιογενή προσωνυμία Flavius⁹⁷⁰ και η εκλογή αυτή έμοιαζε να υποδείχνει ότι κάθε άλλο παρά να υποταχθούν σχεδίαζαν. Το βέβαιο είναι ότι ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος που είχε χρηματοδοτήσει γενναία προηγουμένως τα φραγγικά όπλα ζήτησε αμέσως, με ένα αυτοκρατορικό γράμμα που σώζεται ως σήμερα⁹⁷¹ μία νέα φραγγική εκστρατεία στην Ιταλία, που θα είχε τώρα διαφορετική βαρύτητα, καθώς θα κατευθύνονταν τώρα εναντίον ενός λογγοβάρδου βασιλέα, ο οποίος μάλιστα έχει αρχίσει αμέσως τις εχθροπραξίες. Αυτό φαίνεται ότι προκαλεί και την οριστική ανάκληση από τον αυτοκράτορα Μαυρίκιο διαφόρων πολιτικών υπαλλήλων στην Κωνσταντινούπολη⁹⁷². Στη βυζαντινή Ιταλία χρειάζεται τώρα στρατιωτικός διοικητής.

Ο Αύθαρι στρέφεται αρχικά εναντίον όσων δυνάμεις είναι αμφίβολοι, όπως ο Δροκτούλφος⁹⁷³ που αναγκάζεται να εγκαταλείψει το Brixellum (Brescello, στον Πάδο) αλλά είναι ικανός μαζί με τους Βυζαντινούς να υπερασπίσει το λιμάνι της Ραβέννας Classis

963. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 545 (Grasulfus 1).

964. *Ep. Austras.* 48, σ. 152-153.

965. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 48 και 55 σημ. 11.

966. Greg. Tur. VI, 28(42), σ. 244. Παύλος Διάκονος, *HL* III, 17, σ. 101. Iohannes Biclarensis, a. 584, σ. 217. Πρβλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 60. Diehl, *Ravenne*, 206. Goubert, *Byzance* II/2, 20. Lounghis, *Ambassades*, 95.

967. Βλ. Diehl, *Ravenne*, 206-207. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 62. *PLRE* III, 288.

968. Παύλος Διάκονος, *HL* III, 17, σ. 101. Ψευδο-Φρεδεγάριος III, 92, σ. 156-157. Πρβλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 135.

969. Παύλος Διάκονος, *HL* III, 21, σ. 103.

970. Βλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 64-68. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 65. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 137.

971. *Ep. Austras.* 42, σ. 148-149.

972. Βλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 75. Δεν είναι γνωστό αν ο Λογγίνος είχε ανακληθεί νωρίτερα.

973. Γ' αυτόν: *PLRE* III, 425-427.

που απειλείται για δεύτερη φορά από τους Λογγοβάρδους⁹⁷⁴. Στο σημείο εμφανίζεται ο πρώτος, ίσως, γνωστός έξαρχος Ραβέννας, ο *vir gloriosus dominus Decius patricius*⁹⁷⁵ και, αμέσως μετά ο πατριίκιος Σμάραγδος, *qui tunc Ravennae praeerat*⁹⁷⁶. Αυτός, θα αναλάβει πρωτοβουλία να κλείσει ειρήνη με τον Αύθαρι *in annum tertium*⁹⁷⁷, προφανώς μετά την αποχώρηση του μεγάλου φραγκικού εκστρατευτικού σώματος από την Ιταλία. Πρόκειται για μία τελείως εικονική, όπως φαίνεται συνθήκη, ίσως μάλιστα να αφορά μόνο τη Ραβέννα και την περιοχή της, επειδή από τη μία πλευρά οι συμμαχικές προς τους Βυζαντινούς φραγκικές στρατιωτικές βάσεις στην Ιταλία θα συνεχιστούν και, από τη άλλη, επί τέλους θα συνθηκολογήσει στον Αύθαρι το οχυρό της Comacina στη λίμνη του Como, όπου ήταν αποθηκευμένοι πολλοί θησαυροί και που αντιστεκόταν σθεναρά ως τότε. Ο διοικητής δούκας Francio «θα απολαύσει των πολεμικών τιμών» και θα του επιτραπεί η μετάβαση στη Ραβέννα με τη σύζυγό του⁹⁷⁸.

Η δεύτερη εκστρατεία των Φράγγων στην Ιταλία πρέπει να έγινε σύμφωνα με την επιθυμία του αυτοκράτορα Μαυρίκιου το 585⁹⁷⁹, πάντα *pro amore orthodoxae fidei*⁹⁸⁰, χωρίς να έχει, όπως φαίνεται, μεγαλύτερη επιτυχία από την πρώτη⁹⁸¹. Οι πηγές που την αναφέρουν (Γρηγόριος Τουρώνων, Παύλος Διάκονος) δείχνουν να ενδιαφέρονται πολύ περισσότερο για τις πολιτικές και δυναστικές συνθήκες –ο νεαρός τότε βασιλέας Χιλδέβερτος δεν πρέπει να συμμετέσχε στην εκστρατεία αλλά να παρέμεινε στο Koblenz (*ad castrum Confluentis*⁹⁸²)– παραλείποντας τελείως το στρατιωτικό πλαίσιο, ιδιαίτερα την όποια δράση του βυζαντινού στρατού της Ιταλίας. Σύμφωνα με τον Παύλο Διάκονο, η κύρια αιτία της αποτυχίας ήταν η έριδα (*dissensio*) ανάμεσα στους Φράγγους και τους Αλαμανούς που συμμετείχαν στην εκστρατεία, αλλά δύο αλληπάλληλες αποτυχίες των Φράγγων στη Β. Ιταλία ήταν αρκετές για να δημιουργήσουν την εντύπωση στην Ιταλία,

974. Παύλος Διάκονος, *HL* III, 18-19, σ. 101-102. Πρβλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 76-77.

975. Γ' αυτόν: Goubert, *Byzance* II/2, 75-77 και *PLRE* III, 391 (Decius 2).

976. Γ' αυτόν: Goubert, *Byzance* II/2, 78-88 και *PLRE* III, 1164-1166.

977. Παύλος Διάκονος, *HL* III, 18, σ. 102. Pelagii II, *Ep.* 1 (*ACO* IV/2, 105): ... *fili nostri excellentissimi domni Zmaragdī exarchi et chartularii sacri palatii* Ο Christou (*Byzanz und die Langobarden*, 140) χρονολογεί τη συνθήκη αυτή στα τέλη του 585 ή τις αρχές του 586.

978. Παύλος Διάκονος, *HL* III, 27, σ. 108 και *HL* IV, 3, σ. 117. Πρβλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 71-72. Goubert, *Byzance* II/2, 80.

979. Βλ. Diehl, *Ravenne*, 207. Πρβλ. G. Reverdy, *Les relations de Childebert II et de Byzance*, *RH* 114 (1913) 61-86. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 139-140.

980. *Ep. Austras.* 40, σ. 145-147. Για τη χρονολόγηση των αυστρασιακών επιστολών 40 και 41 βλ. Goubert, *Byzance* II/1, 201-202, που τις τοποθετεί το 590. Τη χρονολόγηση του Goubert αποδέχεται ο Christou και η *PLRE*. Πιστεύω ότι η επιστολή 41 γράφτηκε για να εξευμενίσει την αγανάκτηση που πρέπει να είχε καταλάβει το Χιλδέβεργο Β' από την ανάγνωση της επιστολής 40.

981. Greg. Tur. VIII, 18, σ. 315-316. Παύλος Διάκονος, *HL* III, 22, σ. 104. Πρβλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 79. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 66-67.

982. Greg. Tur., VIII, 13, σ. 310.

ότι τώρα πια το λογοβαρδικό βασίλειο υπό τον Αύθαρι, που σύμφωνα με τον Ιωάννη του Biclar, το 586 νίκησε και πάλι τους Ρωμαίους και κατέσφαξε πάρα πολλούς⁹⁸³, ήταν πάρα πολύ ικανό να επιβιώσει.

Οι Αυστρασιακοί Φράγγοι δεν θα επέστρεφαν δυναμικά στην Ιταλία, παρά το 588⁹⁸⁴, ο πόλεμος όμως άρχισε και πάλι, χωρίς αυτούς, το 587⁹⁸⁵. Έχοντας πια απαλλαγεί από τον ενοχλητικό βυζαντινό «θύλακα» της Comacina, ο Αύθαρι έστειλε το στρατό του να λεηλατήσει την Ιστρία⁹⁸⁶, από την οποία πρέπει να επέστρεψε τον επόμενο χρόνο 588 εξ αιτίας της τρίτης φραγγικής εκστρατείας στην Ιταλία, που λήγει, σύμφωνα με τις πηγές⁹⁸⁷, με συντριπτική ήττα του φραγγικού στρατού. *Tantaque ibi fuit stragis de Francorum exercitu, ut olim simile non recolatur*. Δεν αποκλείεται αυτή η τρίτη αποτυχία στην Ιταλία των ορθόδοξων Φράγγων συμμάχων της αυτοκρατορίας να προκάλεσε και την ανάκληση από την Ιταλία του πατρίκιου και έξαρχου Σμάρκου⁹⁸⁸, ο οποίος δεν μπόρεσε σε καμιά περίπτωση να συντονίσει τη δράση των βυζαντινών στρατευμάτων με εκείνη των Φράγγων. Ο διάδοχός του στη θέση του ανώτατου διοικητή Ιταλίας λέγεται Ρωμανός, είναι, φυσικά, πατρίκιος⁹⁸⁹ και δείχνει να έχει πολύ μεγαλύτερη στρατιωτική ισχύ⁹⁹⁰ και επίσης να είναι άνθρωπος τελείως διαφορετικής στρατιωτικής διαγωγής από τον προκάτοχό του, όπως δείχνει η ενασχόλησή του με τοπικές εκκαθαρίσεις γύρω από τη Ραβέννα και την ευρύτερη περιοχή της, για τις οποίες θα κάνει ιδιαίτερο λόγο⁹⁹¹. Η ορθόδοξη συμμαχία μπαίνει σε νέες βάσεις εμπιστοσύνης με εδαφικές εγγυήσεις από τις δύο πλευρές, όπως παλιότερα επί Ιουστινιανού και Θεοδίδεργου Α⁹⁹², και το 590, ο ακα-

983. Iohannes Biclarensis, a. 586, σ. 217: *Autharic Langobardorum rex cum Romanis congressione facta superat et caesa multitudine militum Romanorum Italiae fines occupat*. Πρβλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 140.

984. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 80.

985. Θεοφάνης, 261 (χρονολογώντας το 588): *τούτω τῷ ἔτει μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, ἰνδικτιῶνος ζ', οἱ Λογγίβαρδοι πόλεμον κατὰ Ῥωμαίων ἤρανον ...*

986. Πάυλος Διάκονος, *HL III*, 27, σ. 107-108.

987. Greg. Tur. IX, 25, σ. 376-377. Πάυλος Διάκονος, *HL III*, 29, σ. 108. Αντίθετα, ο Iohannes Biclarensis, a. 587, σ. 218: *Romani per Francorum adiutorium Longobardos vastant et provinciae Italiae partem in suam redigunt potestatem*.

988. Βλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 94 σημ. 150. Hartmann, *Geschichte Italiens II/1*, 72-73. Goubert, *Byzance II/2*, 88. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 144.

989. Γ' αυτόν: *PLRE III*, 1092-1093. Για τον υποτιθέμενο έξαρχο Ιουλιανό: Diehl, *Ravenne*, 208 σημ. 7. Goubert, *Byzance II/2*, 89-92. *PLRE III*, 738 (Iulianus 22).

990. Βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens II/1*, 73. Goubert, *Byzance II/2*, 93-101. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 144.

991. Βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens II/1*, 72.

992. Βλ. Lounghis, *Ambassades*, 97-99.

τάβλητος φραγγικός στρατός, σε πολύ μεγάλους τώρα αριθμούς⁹⁹³, παίρνει το δρόμο για τουλάχιστον τέταρτη φορά μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα για την Ιταλία⁹⁹⁴.

Όπως παλιότερα ο Βελισάριος στο Θευδέβερτο Α', έτσι και ο τωρινός ανώτατος στρατιωτικός διοικητής Ιταλίας έξαρχος Ρωμανός στέλνει ένα γράμμα στο Χιλδέβερτο Β', στον οποίο εκφράζει τη χαρά και ικανοποίησή του επειδή ο φράγγος βασιλιάς *florentissimum Francorum exercitum ad liberationem Italiae direxerat* (σ. 146,9-10) και, ταυτόχρονα, τονίζει ότι, πριν ακόμα οι Φράγγοι διαβούν τα σύνορα της Ιταλίας, ο αυτοκρατορικός στρατός κατέκτησε με τη βοήθεια του Θεού τη Μόδενα, το Αλτίνο και τη Μάντουα, όπως μπορεί να διαπιστώσει ο φραγγικός στρατός (σ. 146,17). Ήδη, τα αυτοκρατορικά στρατεύματα στρέφονται προς τη Βερόνα. Ο Αύθαρι έχει ήδη κλειστεί στο Τίκινο και οι άλλοι δούκες του έχουν επίσης κλειστεί ο καθένας στο δικό του *castellum*. Ο έξαρχος αναγγέλλει την πρόθεσή του να πολιορκήσει επί κεφαλής του ρωμαϊκού στρατού, μαζί με τους τοπικούς συμμάχους του *et dromonibus* (sic) τον Αύθαρι στο Τίκινο και ελπίζει στη συνεργασία του λαμπρού φραγγικού στρατού (σ. 146,26-32), έτσι ώστε ο Θεός να αποδώσει *sanctae Romanae rei publicae* τις πόλεις Πάρμα, Ρήγιον Αμιιλίας και Πλακεντία (σ. 147,4-6)⁹⁹⁵. Για το φραγγικό στρατό είναι αρκετά τα λάφυρα και οι αιχμάλωτοι. Χωρίς να λέγεται τίποτε ανοιχτά, υπολανθάνει το ότι οι Φράγγοι δεν μπορούν να έχουν εδαφικές απαιτήσεις προς ικανοποίηση, τουλάχιστον στις περιοχές αυτές που αποτελούν τον άμεσο περίγυρο της Ραβέννας.

Η επιστολή αυτή καθώς και η ελαφρά μεταγενέστερή της επιστολή 41 με τον ίδιο αποστολέα, ίδιο αποδέκτη και περίπου ταυτόσημο περιεχόμενο μπορεί, από τη μία πλευρά, να παρουσιάζουν μία επιβλητική εικόνα του βυζαντινού στρατού που, επιχειρώντας να εντυπωσιάσει τους ορθόδοξους Φράγγους συμμάχους του με τις επιτυχίες του και με τους διαφόρους άλλους συμμάχους του λογγοβάρδους δούκες που αναφέρει⁹⁹⁶, εξακολουθεί όμως να τοποθετεί το στρατό του Χιλδέβερτου Β' (που είναι εθνικός στρατός, και όχι πολυσυλλεκτικός μισθοφορικός) σε μία, αν όχι τελείως υποδεέστερη, όμως τουλάχιστον ετεροβαρή θέση, απέναντι στον δικαιοματικό κάτοχο ολόκληρης της Ιταλίας που είναι, βεβαίως, η αυτοκρατορία. Κατά τα άλλα, ο έξαρχος και στρατιωτικός διοικητής Ιταλίας θέτει τον εαυτό του υπό το φράγγο βασιλέα (*nobisque designare iubete, quibus itineribus vel quo tempore spectentur a nobis, sperantes pare omnibus, ut, dum feliciter Francorum exercitus discenderit, Romani, pro quibus auxilia vestra poscimus, in depraedatione et capti-*

993. Βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 74. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 144.

994. Greg. Tur, IX, 29, σ. 379-380.

995. Η μακρά και τελείως επιφανειακή ανάλυση του Goubert (*Byzance* II/1, 187-194) δεν δείχνει να αντιλαμβάνεται καθόλου σε ποιά βαθμό είναι μειωτική για το φραγγικό στρατό η αποστολή που του επιφυλάσσει ο βυζαντινός έξαρχος.

996. Για το δούκα Γίζουλφο, που αναφέρει η *Ep. Austras.* 41, σ. 147,33, βλ. Goubert, *Byzance* II/1, 195-198 και *PLRE* III, 537-538 (Gisulfus 2). Για τον «ένδοξο πατρίκιο» Νορδούλφο (στο *ίδιο*, 41, σ. 147,35-36) βλ. Goubert, *Byzance* II/1, 198-199 και *PLRE* III, 949-950. Για τον *vir gloriosus* Osso (στο *ίδιο*, 41, σ. 147,37-38) βλ. *PLRE* III, 958.

vitae non perducantur, sed et eos, quos transacto tempore abstulerunt, relaxari et provinciae restitui iubeatis ... (σ. 148,6-11). Εδώ ανιχνεύονται και νέοι αποχρώντες ενδοσυμμαχικοί λόγοι που μπορεί να οδήγησαν την κοινή εκστρατεία εναντίον του πολιορκημένου, σύμφωνα με την επιστολή 40, στο Τίκινον Αύθαρι σε αποτυχία⁹⁹⁷.

Η τελευταία όμως αυτή αποτυχία να καταλυθεί το λογοβοαρδικό κράτος στο ιταλικό «λίκνο» του θα είχε αναγκαστικά επιπλοκές ιδιαίτερα δυσάρεστες για την αυτοκρατορία: ανεξάρτητα από το αν οι κάποιοι Λογοβάρδοι (σύμμεικτοι, όπως θα γράψει το δέκατο πια αιώνα ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος⁹⁹⁸) εγκαταστάθηκαν ή όχι στη Βενεβεντό (Benevento) ήδη επί Ναρσή⁹⁹⁹, ο ιστορικός των Λογοβάρδων του Μπενεβέντο Erchempert ισχυρίζεται ότι έγραψε γι' αυτούς, *de quibus quia his diebus nil dignum ac laudabile reperitur*¹⁰⁰⁰. Έτσι, οι απαρχές του δουκάτου του Μπενεβέντο που προβάλλει στην περιοχή του Σαμνίου ως μόνο και κύριο λογοβοαρδικό προπύργιο στη Ν. Ιταλία για πρώτη φορά γύρω στο 591¹⁰⁰¹, στηρίζονται σε μία τελείως ασαφή μνεία του Παύλου Διάκονου, σχετικά με τη διαδοχή του (προφανώς πρώτου) δούκα του Μπενεβέντο Zotto¹⁰⁰² από τον Άριχι¹⁰⁰³, που τον έστειλε ο βασιλέας Αγιλουλφος¹⁰⁰⁴. Αυτό έγινε με μεγάλη βεβαιότητα αμέσως μετά από τη φραγγοβυζαντινή αποτυχία στη μεγάλη κοινή και τελευταία εκστρατεία στη Β. Ιταλία το 590, οπότε και συνέβησαν επίσης ο θάνατος του πολεμοχαρούς βασιλέα των Λογοβάρδων Αύθαρι και, επίσης -τελευταίο στη σειρά αλλά όχι και στη σημασία- η ανάρρηση του Γρηγόριου Α΄ στον παπικό θρόνο (590-604). Ίσως η τελευταία εκστρατεία του Αύθαρι να έγινε διαμέσου των ομοεθνών του δουκάτων Σπολέτο και Μπενεβέντου, οπότε, σύμφωνα με τον Παύλο Διάκονο, δεν αποκλείεται να έφθασε ανενόχλητος στρατιωτικά *usque etiam Regiam, extremam Italiae civitatem vicinam Siciliae*¹⁰⁰⁵. Αν αληθεύει η πληροφορία, τότε η στρατιωτική εισβολή στη βυζαντινή Σικελία το 590 αποτράπηκε μόνο από την ολοκληρωτική έλλειψη στόλου που είχαν οι Λογοβάρδοι.

Νέος βασιλέας των Λογοβάρδων εκλέχθηκε ο δούκας του Τορίνου (Augusta Taurinensis) Αγιλουλφος (590-616)¹⁰⁰⁶ που κατορθώνει να καταστείλει αμέσως μία στρα-

997. Βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 74-75. Goubert, *Byzance* II/1, 191-192. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 145.

998. *DAI* 27, σ. 114,9-37. *De Them.*, 97. Πρβλ. Τ. Λουγγής, Το κεφάλαιο 27 του *DAI*. Προσπάθεια για μια ιστορική ερμηνεία, *Βυζαντινά* 13 (1985) 1071-1091, εδω: 1082.

999. Βλ. G. P. Bognetti, *L'età longobarda* III, Milano 1967, 456-457 (Tradizione longobarda e politica bizantina nelle origini di ducato di Spoleto). Πρβλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 129.

1000. Erchempert, 1, σ. 235.

1001. Βλ. Lounghis, *Ambassades*, 90. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 129.

1002. Γ' αυτών: *PLRE* III, 1421-1422.

1003. Γ' αυτών: *PLRE* III, 115.

1004. Παύλος Διάκονος, *HL* III, 18, σ. 122 και *HL* III, 33, σ. 112.

1005. Παύλος Διάκονος, *HL* III, 32, σ. 112.

1006. Βλ. Kulakovsky II, 478.

τιωτική ανταρσία λογγοβάρδων δουκών στη Β. Ιταλία¹⁰⁰⁷. Αυτή η ισχυροποίησή του του εξασφαλίζει την πίστη των δουκών Αριούλφου του Σπολέτο και του Άριχι του Μπενεβένο και κατατρομοκρατεί τη Ρώμη που νοιώθει σχεδόν περικυκλωμένη¹⁰⁰⁸. Από τώρα και στο εξής, το λογγοβαρδικό πρόβλημα στην Ιταλία αρχίζει να χάνει τον καθαρά πολεμικό, στρατιωτικό χαρακτήρα που διατηρούσε αδιάλειπτα και αρχίζει να μεταβάλλεται βαθμιαία σε θρησκευτικό, πολιτικό πρόβλημα επιρροής παρ' όλο που η στρατιωτική αναμέτρηση με τα βυζαντινά στρατεύματα στην Ιταλία κάθε άλλο παρά σταματά. Ο έξαρχος Ρωμανός π.χ. βγαίνει με το στρατό του από τη Ραβέννα το 592 και καταλαμβάνει πόλεις όπως το Σούτριον (Sutri), το Polimartium (Bonanzo), τις Hortae (Orte), το Tuder (Todi), την Αμέρια, την Περούσια (Peruggia) την Luceoli (Cantiano) και κάποιες άλλες μικρότερες. Η επιτυχημένη αιφνιδιαστική επιδρομή του κορυφώνεται με την εμφάνισή του στη Ρώμη, μάλλον μόνο για ηθική ενίσχυση, επειδή ο έξαρχος θα επιστρέψει στη Ραβέννα χωρίς να διακινδυνεύσει περισσότερο τις στρατιωτικές του δάφνες¹⁰⁰⁹. Τώρα όμως, ο Πάπας Ρώμης αρχίζει να έχει και απ' ευθείας επικοινωνία με τους Λογγοβάρδους, μία επικοινωνία αρχικά θρησκευτικού χαρακτήρα¹⁰¹⁰, που δεν θα αργήσει να μετατοπιστεί σε πολιτικά και στρατιωτικά ζητήματα και να μεταβληθεί σε πολιτικό. Αυτή, η μεγάλης σημασίας πολιτική μεταβολή, εμφανίζεται σε διάφορα επιμέρους στρατιωτικά και διοικητικά προβλήματα, όπως π.χ. στο αναμφισβήτητο γεγονός ότι η πολιτική ζωή της Ρώμης τελειώνει με το τέλος του οστρογοθτικού πολέμου¹⁰¹¹ και επίσης στο ότι η Ρώμη χάνει τη σημασία της σαν πρωτεύουσα ήδη από την εποχή της διακυβέρνησης του Λογγίνου (568-574/5)¹⁰¹², αλλά διατηρεί τη στενή της σχέση με τη Σικελία που διοικείται πάντα από έναν πραιάτωρα¹⁰¹³, έστω και αν οι ενασχολήσεις αυτού του πραιάτωρα έχουν τώρα μάλλον μικρή σχέση με τα στρατιωτικά ζητήματα. Όλα αυτά η αυτοκρατορία δεν μπορεί, παρά να τα παρακολουθεί από απόσταση.

Ο Πάπας γράφει επίσης με οικειότητα στον έξαρχο Ρωμανό από το 591 για θρησκευτικά ζητήματα που θα τα διεκπεραιώσουν στελέχη του στρατού¹⁰¹⁴, γράφει επίσης καθαρά στρατιωτικές οδηγίες σε τοπικούς στρατιωτικούς διοικητές (*magistri militum*),

1007. Παύλος Διάκονος, *HL IV*, 3, σ. 117.

1008. Βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens II/1*, 100.

1009. Παύλος Διάκονος, *HL III*, 8, σ. 118.

1010. Παύλος Διάκονος, *HL IV*, 5, σ. 117. Πρβλ. Hartmann, *Geschichte Italiens II/1*, 100-101.

1011. Gregorovius, *Geschichte der Stadt Rom* (όπως σημ. 956), 240-241.

1012. Kulakovsky II, 474.

1013. Greg. Magni, *Reg. Epp. I*, 2, σ. 2-3. Για την αρχική υπαγωγή της Σικελίας υπό πραιάτωρα (*NJ CIV = LXXV*) βλ. Lounghis - Blysidou - Lampakes, *Regesten*, αρ. 1143.

1014. Greg. Magni, *Reg. Epp. I*, 31 και 32, σ. 38-39.

καθώς η Ρώμη απειλείται ήδη από το δούκα του Σπολέτο Αριούλφο¹⁰¹⁵, γράφει *universis militibus in Neapoli* που επίσης απειλείται το 591/592, συστήνοντας να ανατεθεί η άμυνα της πόλης σε έναν άνθρωπο δικής του, προφανώς, επιλογής, κάποιον τριβούνο Κωνσταντίο¹⁰¹⁶. Το καλοκαίρι του 592, νέες στρατιωτικές οδηγίες στους δικούς του πια τοπικούς στρατιωτικούς αρχηγούς¹⁰¹⁷. Είναι σαν να αλλάζουν διοικητική υπαγωγή και οι βυζαντινές επαρχιακές φρουρές στην Ιταλία. Παρ' όλα αυτά τα καινοφανή, η στρατιωτική επικοινωνία ανάμεσα στη Ραβέννα και τη Ρώμη θα αποκατασταθεί μετά την υποχώρηση του Αριούλφου προς Β.¹⁰¹⁸, αλλά το γενικό σύστημα της βυζαντινής στρατιωτικής διασποράς των δυνάμεων στην Ιταλία θα έχει θιγεί ανεπανόρθωτα πια. Και ίσως και εξ αιτίας αυτής της πολύ πραγματικής διαπίστωσης μαζί με το γεγονός ότι ο Πάπας προωθεί την ιδέα μίας δικής του, προσωπικής συνθήκης με τους Λογγοβάρδους, που, φυσικά, ο έξαρχος Ρωμανός κρίνει απαράδεκτη¹⁰¹⁹, οι πηγές της εποχής σταματούν να αναφέρουν πολεμικά γεγονότα ως το έτος 595, οπότε αναφέρεται ο θάνατος του οπωσδήποτε ικανού στρατιωτικού ηγέτηρα έξαρχου Ιταλίας Ρωμανού¹⁰²⁰, «του μόνου εξάρχου στη διάρκεια της βασιλείας του Μαυρίκιου, που πέθανε ενώ ασκούσε την αρχή του»¹⁰²¹. Διάδοχός του, σύμφωνα πάντα με τον Παύλο Διάκονο, υπήρξε ένας ακόμη πατριός με το όνομα Καλλίνικος (596/597-602/603)¹⁰²² που, σύντομα, άρχισε διαπραγματεύσεις για σύναψη ειρήνης με το βασιλέα Αγιλουύλφο¹⁰²³, ενώ παράλληλα ο πάπας Γρηγόριος έγραφε στον αυτοκράτορα Μαυρίκιο ότι θα μπορούσε κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες να προστρέξει σε ανακωχή¹⁰²⁴.

1015. Greg. Magni, *Reg. Epp.* II, 4, σ. 92-93. Τα ονόματά τους είναι Velox (PLRE III, 1367), Vitalianus (PLRE III, 1379-1390), Mauricius (PLRE III, 854, Mauricius 2). Πρβλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 155-156, που τους αποκαλεί (δικαιολογημένα) συνταγματάρχες (Oberste). Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 102-103. Goubert, *Byzance* II/2, 97-98.

1016. Greg. Magni, *Reg. Epp.* II, 47, σ. 138-139. Γι' αυτόν: PLRE III, 353 (Constantius 2).

1017. Greg. Magni, *Reg. Epist.* II, 29, σ. 114-115. Πρβλ. Weise, *Italien und die Langobardenherrscher*, 156-157.

1018. Με επιφυλάξεις η περιγραφή των επιχειρήσεων από το Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 104. Πρβλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 148.

1019. Βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 104. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 149.

1020. Παύλος Διάκονος, *HL* IV, 12, σ. 121: *Romanus quoque patricius moritur; cui Callinicus successit.*

1021. Για την πολύ δύσκολη χρονολόγηση του θανάτου του βλ. Goubert, *Byzance* II/2, 104-105, αλλά και PLRE III, 1092-1093.

1022. Γι' αυτόν: PLRE III, 264-265 (Callinicus 10).

1023. Παύλος Διάκονος, *HL* IV, 12, σ. 121: *cui Callinicus successit et cum Agilulfo rege pacis inicit concordiam.* Πρβλ. PLRE III, 264.

1024. Βλ. Hartmann, *Geschichte Italiens* II/1, 108.

Το γεγονός ότι η παπική πολιτική με τις συνεχείς προσπάθειές της για ειρήνη¹⁰²⁵ δεν υπέσκαπτε μόνο την πολεμική δράση του αυτοκρατορικού στρατού στην Ιταλία, αλλά και την ενότητα απόφασης και συμφωνίας ανάμεσα στον αυτοκράτορα και στον έξαρχο¹⁰²⁶, πρέπει να είχε αποτελέσει αν όχι την κύρια, τουλάχιστον μία από τις αιτίες, για τις οποίες ήδη από το καλοκαίρι του 593 είχε φθάσει στη Ρώμη ένας νόμος του Μαυριζίου που απαγόρευσε στους στρατιωτικούς να κείρονται μοναχοί¹⁰²⁷. Οι έτσι κι αλλιώς ανεπαρκείς στρατιωτικές δυνάμεις του εξάρχου¹⁰²⁸ απέφευγαν μ' αυτόν τον τρόπο την πολεμική υπηρεσία και δράση και έσπευδαν να συγκαταλεχθούν στις δυνάμεις του Πάπα Ρώμης που θα γινόταν σε λίγο απόλυτος κυρίαρχος σε μία αρκετά σημαντική περιοχή που θα αποκληθεί αργότερα Ducatus Romanus. Η ραγδαία αυτή μεταβολή των καταστάσεων (το 597 αναφέρεται ότι ο Κρότων έχει καταληφθεί από το προηγούμενο έτος 596 από τους Λογγοβάρδους¹⁰²⁹) πρέπει να εξηγηθεί και το ότι ο διάδοχος του αδιάλλακτου Ρωμανού ήταν ο υποχρεωτικά συμβιβαστικός έξαρχος Καλλίνικος, που επισημαίνεται από τον Παύλο Διάκονο ως *Gallinicus patricius*¹⁰³⁰ και παρακολουθείται από τον πάπα Γρηγόριο στις επιχειρήσεις του γύρω από τον Πάδο (*in Pado isdem exarchus occupatus est*) το 597¹⁰³¹, πριν περάσει ολοκληρωτικά, όπως φαίνεται, στη συνέχεια, υπό παπική επιρροή αποκαλούμενος από το Γρηγόριο Α΄ το 599 *excellentissimus filius noster dominus Callinicus exarchus*¹⁰³². Λιγότερο όμως από ένα χρόνο νωρίτερα, δηλαδή προς τα τέλη του 598, ο πατριός και έξαρχος Ιταλίας Καλλίνικος είχε συνάψει μία διετή συνθήκη ειρήνης με τους Λογγοβάρδους¹⁰³³, ικανοποιώντας προφανέστατα τις παπικές επιθυμίες και προθέσεις που είναι έκδηλες¹⁰³⁴. Έτσι, φαίνεται ότι η περίοδος της εξαρχηκής αρχής του Καλλίνικου υπήρξε πολύ λιγότερο ταραγμένη από συγκρούσεις με τους Λογγοβάρδους

1025. Πρβλ. Greg. Magni, *Reg. Epp.* V, 34, σ. 301-302 και V, 36, σ. 304-307 (και οι δύο επιστολές του 595), όπου ο Πάπας περιγράφει τη μεγέθυνση των δυνάμεων του Αγιούλφου.

1026. Βλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 145-146.

1027. Greg. Magni, *Reg. Epp.* III, 61, σ. 209-211. Πρβλ. Diehl, *Ravenne*, 383. Goubert, *Byzance* II/2, 53, σ. 197. Dölger, *Regesten*, αφ. 110. Lounghis, *Ambassades*, 102.

1028. Βλ. Kulakovsky II, 479.

1029. Greg. Magni, *Reg. Epp.* VII, 23, σ. 474-478, εδώ: 477.

1030. Παύλος Διάκονος, *HL* IV, 20, σ. 123.

1031. Greg. Magni, *Reg. Epp.* VII, 19, σ. 470.

1032. Greg. Magni, *Reg. Epp.* IX, 177, σ. 734.

1033. Greg. Magni, *Reg. Epp.* IX, 66, σ. 621-622 και IX, 68, σ. 624. Πρβλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 153. Ο Goubert (*Byzance* II/2, 106-107) τοποθετεί την συνθήκη το 599, πάνω στη βάση των πολεμικών επιχειρήσεων που ακολούθησαν.

1034. Ο Kulakovsky (II, 482) παρατήρησε από παλιά ότι από τις 850 περίπου επιστολές του πάπα Γρηγόριου Α΄, οι 238 είναι γραμμένες μέσα στο χρονικό διάστημα 1/10/598-1/10/599. Για τις έκδηλες παπικές επιθυμίες βλ. Greg. Magni, *Reg. Epp.* IX, 11, σ. 572. Πρβλ. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 153 σημ. 204.

από ό,τι εκείνες των προκατόχων του Σμάραγδου και Ρωμανού¹⁰³⁵. Το Μάιο του 599, ο έξαρχος μπορούσε να αναγγείλει στον πάπα Γρηγόριο νίκες του στρατού του πάνω στους Σλάβους¹⁰³⁶, ενώ το 600 ο Πάπας δείχνει να έχει σημαντική επιρροή και στην πολιτική διοίκηση του εξαρχάτου Αφρικής στο πρόσωπο του Praef. praet. per Africam Ιννοκέντιου¹⁰³⁷. Η ομηρία, όμως, της κόρης του Αγιλούλφου στην πόλη της Πάρμας από τον Καλλίνικο¹⁰³⁸ πρέπει να είχε επιπλοκές. Σύμφωνα με τον Παύλο Διάκονο¹⁰³⁹ και τον επίσκοπο Ραβέννας Αγνέλλο¹⁰⁴⁰, οι (κάτοικοι) της Ραβέννας (*Ravennenses*), αγανακτισμένοι, *proiecto Gallinico temerario, Smaragdum in loco pristino restituerunt*. Παραμένει ακόμα άγνωστο το αν ο Σμάραγδος επανήλθε στην ανώτατη διοίκηση της βυζαντινής Ιταλίας με επαναστατικές ενέργειες των Ραβενναίων, όπως γράφει ο Αγνέλλος ή, αντίστοιχα, με διορισμό από τον επαναστάτη αυτοκράτορα Φωκά μετά το 602¹⁰⁴¹, όπως επίσης και το αν η φιλοβυζαντινή κοινωνική ομάδα στην Ιταλία διασπάστηκε σχετικά με το αν η ακολουθητέα πολιτική του εξαρχάτου στο εξής θα έπρεπε να αποσκοπεί στον πόλεμο ή στην ειρήνη με τους Λογγοβάρδους. Στην συγκεκριμένη αυτή περίπτωση, πόλεμος με τους Λογγοβάρδους σήμαινε συνέχιση της ιουστινιάνειας πολιτικής της εκδίωξης με πόλεμο των Βαρθάρων από την Ιταλία, ενώ ειρήνη πρέπει να αποτελούσε τον ακρογωνιαίο λίθο της παπικής πολιτικής και προϋπέθετε επίσης και βραχυπρόθεσμο εκχριστιανισμό των Λογγοβάρδων. Η διάσπαση αυτή της τώως φιλοβυζαντινής, στην ολότητά της, άρχουσας τάξης της Ιταλίας σε φιλοπόλεμους και ειρηνιστές πρέπει να αποτέλεσε την αρχική αιτία της όλο και μεγαλύτερης αδυναμίας της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας να κυριαρχήσει στρατιωτικά σε μία όλο και περισσότερο εχθρική χώρα.

1035. Βλ. Goubert, *Byzance* II/2, 109.

1036. Greg. Magni, *Reg. Epp.* IX, 155, σ. 710.

1037. Πρβλ. *PLRE* III, 622 (Innocentius 3).

1038. Για την ταυτότητα της κόρης βλ. Goubert, *Byzance* II/2, 108 σημ. 182. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 155.

1039. Παύλος Διάκονος, *HL* IV, 25, σ. 125: *Per idem tempus repulso apud Ravennam Gallinico, rediit Smaragdus, qui prius fuerat Ravennae patricius.*

1040. Agnellus, 101, σ. 344.

1041. Βλ. Goubert, *Byzance* II/2, 112-113. *PLRE* III, 264. Christou, *Byzanz und die Langobarden*, 156-157.